

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNDE
MAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜ**

Yüksek Lisans Tezi

NALAN ÇELİKOĞLU

İstanbul, 2007

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNDE
MAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜ**

Yüksek Lisans Tezi

NALAN ÇELİKOĞLU

Danışman: PROF. DR. M. TAYFUN AMMAN

İstanbul, 2007

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı DİN SOSYOLOJİSİ Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi NALAN ÇELİKOĞLU'nun TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNDE MAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 14.06.2007 tarih ve 2007/07-34 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliğiyle Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

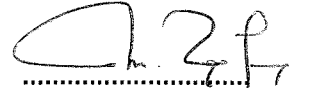
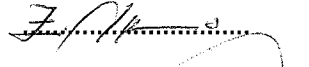
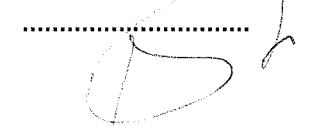
İmzası

Tez Savunma Tarihi : 24.12.2007...

1) Tez Danışmanı : PROF. DR. M.TAYFUN AMMAN

2) Jüri Üyesi : PROF. DR. ZEKİ ARSLANTÜRK

3) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. İ.SAFA ÜSTÜN

.....

.....

.....

ÖNSÖZ

Bu tez ile kişiye ait özel alan sınırlarının gün geçtikçe daralarak pek çok açıdan tehdit edildiği ve bu durumun da yaşam biçimimizin değişmesiyle doğrudan etkileşim içinde olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Mahremiyete yönelik değer, tutum, davranış ve beklentilerdeki farklılıklar, sosyal değişim süreçleri çerçevesinde incelenmiştir.

Tez çalışmam sırasında görüşleriyle her zaman rehberlik eden ve bu çalışmanın gerçekleşmesinde büyük emeği bulunan değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. M. Tayfun Amman'a teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmamın her aşamasında literatüre dair yardımları ve tavsiyelerinden dolayı Dr. Nuri Tınaz Bey'e, arkadaşlarım Özlem Uluç ve Fatih Yaman'a, son olarak görüşmeyi kabul eden üniversite öğrencilerine sorularımıza verdikleri samimi cevaplardan ötürü teşekkürlerimi sunarım.

Nalan ÇELİKOĞLU

İstanbul, 2007

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	v
1.GİRİŞ.....	1
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	
2.1 Mahremiyet Kavramı.....	6
2.2 Kamusal/Özel Alan Ayırımı.....	20
2.3 Mahremiyet Ekseninde Toplumsal Dönüşümler.....	32
2.4 Mahremiyetle İlgili Toplumsal Sorunlar.....	50
3. TÜRKİYE’DE MAKRO TOPLUMSAL DÖNÜŞÜMLER VE MAHREMİYET	
3.1 Türkiye’de Modernleşme.....	57
3.1.1 Tanzimat Sonrası Batılılaşma.....	58
3.1.2 Cumhuriyet Dönemi ve Batılılaşma.....	61
3.2 1950 Sonrası Toplumsal Dönüşümler.....	64
3.2.1 Çok Partili Hayata Geçiş ve Sanayileşme.....	64
3.2.2 Kentleşme ve Göç.....	66
3.2.3 Kentleşme Sürecinde Aile.....	68
3.3 1980’ler ve Sosyo-Kültürel Değişimler.....	70
3.3.1 Kitle İletişim Araçları ve Eğlence Endüstrisi.....	71
3.3.2 Televizyonun Toplumsal Etkileri.....	74
3.3.3 Küreselleşme Sürecinde Tüketim.....	79
4. TÜRKİYE’DE GENÇLİK VE ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİ	
4.1 Genel Olarak Gençlik.....	83
4.1.1 Gençlik Kavramı.....	83
4.1.2 Alt Kültür Olarak Gençlik.....	85
4.1.3 Gençlik ve Sosyalleşme.....	89
4.1.4 Kimlik ve Kişilik.....	91
4.2 Türkiye’de Üniversite Gençliği.....	95
4.2.1 Türkiye’de Üniversite Eğitimi ve Gençler.....	95
4.2.2 Üniversite Gençliğinin Sorunları.....	98
4.2.3 Üniversite Gençliği ve Yabancılaşma.....	101

5. TÜRKİYE’DE ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİ VE MAHREMİYET

5.1 Üniversite Gençliğinin Cinselliğe Bakışı.....	104
5.2 Üniversite Gençliği ve Aile Hayatı.....	108
5.3 Üniversite Gençliğinin Medyaya Karşı İlgi ve Tutumları.....	110

6. UYGULAMALI ARAŞTIRMA

6.1 Araştırma Yöntemi.....	114
6.2 Verilerin Toplanması.....	114
6.3 Verilerin Analizi.....	115
6.4 Sayıltı ve Hipotezler.....	116
6.5 Bulgular.....	117
6.5.1 Araştırma Grubunun Genel Özellikleri.....	117
6.5.2 Mahremiyet İle İlgili Yaklaşımlar.....	118
6.5.2.1 Mahremiyet Kavramı.....	118
6.5.2.2 Mahremiyetin Boyutları.....	121
6.5.2.3 Ev	125
6.5.2.4 Söz	134
6.5.2.5 Cinsellik.....	143
6.5.2.6 Ses.....	153
6.5.2.7 Beden Görünürlüğü.....	158
6.5.2.8 Saç	166
6.5.2.9 El	167
	170

7. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....

EK.....

KAYNAKÇA.....

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ANAP	Anavatan Partisi
ATO	Ankara Ticaret Odası
BBG	Biri Bizi Gözetliyor
BM	Birleşmiş Milletler
CETAD	Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği
çev.	Çeviren
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
drl.	Derleyen
DTCF	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
ed.	Editör
H.Ü.	Hacette Üniversitesi
hzl.	Hazırlayan
IMV-SAM	İstanbul Mülkiyeliler Vakfı Sosyal Araştırmalar Merkezi
KUYEB	Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (North Atlantic Treaty Organization)
OECD	Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı (Organization for Economic Cooperation and Development)
OMÜ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
RTÜK	Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
s.	Sayfa
ss.	Sayfa sayısı

<i>SBE</i>	Sosyal Bilimler Enstitüsü
<i>TDV</i>	Türkiye Diyanet Vakfı
<i>TEMA</i>	Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı
<i>TESEV</i>	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
<i>TRT</i>	Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
<i>TÜBİTAK</i>	Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
<i>TÜİK</i>	Türkiye İstatistik Kurumu
<i>TÜSİAD</i>	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
<i>UNESCO</i>	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
<i>vd.</i>	Ve diğerleri
<i>Yay.</i>	Yayını, yayınları
<i>YÖK</i>	Yükseköğretim Kurumu
<i>yy.</i>	Yüz yıl
<i>y.y.</i>	Yazar yok

1. GİRİŞ

Bilişim teknolojilerinin birey ve toplum üzerindeki etkileri ile ortaya çıkan etik sorunlar üzerinde yapılan araştırmalar ve çalışmalara baktığımızda diğerlerine göre biraz daha fazla öne çıkan; kişisel haklar, özel yaşam ve mahremiyete ilişkin sorunlardır. Bu alan içerisine, kişisel verilerin bireylerin kendi rızasıyla toplanıp toplanmadığı, bu verilerin doğruluğu, kişilerin haberleşmesinin izlenmesi ve doğrudan kameralarla gözetlenmeleri de girmektedir.

Bireyselliğin güçlü olduğu toplumlarda özel yaşam ve gizlilik konusundaki duyarlılık daha fazla olmaktadır. Bir taraftan, modernleşme süreciyle birlikte bireyselleşmenin artması sonucu kişiye ait özel alanın genişlediğini; diğer taraftan, genişleyen kişiye ait özel alana müdahalenin bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile sosyal ve kültürel alanlardaki değişimler vasıtasıyla artarak mahremiyet alanının sınırlarının daraldığını görmekteyiz. Ancak bireysel özgürlüklerin artmasına karşın devletlerin, bireylerin ve kurumların, sosyolojik ve teknolojik gelişmeler yoluyla özel hayata müdahaleleri söz konusu olabilmektedir.

Özellikle sıradan insanların özel yaşamlarına ilişkin birçok ayrıntıyı içeren bilgiler, günümüzde kamusal alan karşısında özel alanın daraltılması biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu da, özel yaşamın gizliliğine ilişkin kuralın sık sık ihlal edilmesi kaygılarını beraberinde getirmektedir. Kişisel bilgiler ve özel hayat kavramlarının ciddi tehdit altında olduğu bir dönemde belki en büyük sorun, kimin ne oranda, hangi bilgiye ulaşabileceğinin sınırlarının belli olmamasındadır.

Mahremiyetin alanı, kültürden kültüre ve aynı toplum içerisinde zamandan zamana değişiklik gösterir. Mahremiyet kavramının birçok insan için aynı anlama gelmemesi ve özel yaşam sınırları içerisinde kalan konuların kişiden kişiye, zamandan zamana ve kültürden kültüre değişiklik göstermesi, kavramın tanımlanmasını ve sınırlarının belirlenmesini güçleştirmektedir. *Kişilik hakları, iletişim özgürlüğü ve özel hayata saygı* kavramlarıyla ilişki içinde olan mahremiyet olgusunu, “kişilerin yalnız başlarına kalabildikleri, başkalarıyla hangi koşullarda ilişki içerisine gireceklerine kendilerinin karar verebildikleri bir alan” olarak ifade etmek mümkündür.

Modernleşme sürecinde bireylerin özel hayat sınırları kapsamında değerlendirilen konuları ifşa etmekte bir sakınca görmeyerek bu durumu *şeffaflık ve dürüstlük* olarak değerlendirmeleri, *kişiyeye ait özel alanın dönüşümü* sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin, sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal alanlardaki değişimlerin, özünde mahremiyeti dönüştürdüğünü söylememiz mümkündür. “Dönüşüm” kavramını kullanmamızın nedeni, bir şeyin önceki halinden farklılaştığını vurgulamak içindir. “Mahremiyetin dönüşümü” kavramı ile ifade etmek istediğimiz; toplumumuzda yaklaşık bir nesil öncesine kadar mahremiyet alanı sınırları içerisinde değerlendirilen konuların, artık bu mahrem alandan tamamıyla çıkmış olduğu ya da hızla özel alan dışında değerlendirilmeye başladığıdır. Bu olgudan hareketle çalışmamızın konusunu, “Türkiye’de Üniversite Gençliğinde Mahremiyetin Dönüşümü” olarak belirlemeyi uygun gördük. Çalışmamız kişiyeye ait özel alan sınırlarının gün geçtikçe daralarak pek çok açıdan tehdit edildiğini ve bu durumun da yaşam biçimimizin değişmesiyle doğrudan etkileşim içinde olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte özellikle akademik çevrelerin ve toplumun tüm bireylerinin bu konu üzerinde gereken hassasiyeti göstererek durmalarını sağlamak, bizi bu çalışmayı yapmaya iten sebeplerdendir. Mahremiyetin dönüşmesinin aslında toplumsal hayat algılayışı, sosyal, kültürel ve ekonomik yapıdaki büyük değişimler ile karşılıklı etkileşim içerisinde olması konunun önemini daha da arttırmaktadır.

Kişiyeye ait özel alanın sınırları gün geçtikçe daralmış, yaklaşık bir nesil öncesine kadar mahremiyet sınırları içerisinde değerlendirilen konular, artık özel yaşam sınırlarının dışına çıkmıştır. Bu çerçevede araştırmamız “mahremiyet, sosyal faktörlerin etkisiyle şekillenen dinamik bir olgudur” sayılısından hareketle gerçekleştirilmiştir. Ayrıca çalışmamız “günümüz dünyasında mahremiyet ile ilgili görüşlerin esneklik kazanmasıyla mahrem alanın sınırları gittikçe daralmaktadır” genel hipotezinden yola çıkılarak yapılmıştır. Uygulamalı araştırma bölümünde ise bu genel varsayımımız detaylandırılarak öngörülerde bulunulmuştur.

Çalışmamızda konu ile ilgili yazılı kaynaklara ulaşılarak araştırmamızın teorik kısmı oluşturulmuştur. Bununla birlikte uygulamalı araştırma kısmında ise bir nitel

araştırma yöntemi olan mülakat tekniği kullanılarak, Türkiye üniversitelerinde öğrenim görmekte olan üniversite öğrencileri ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.

Çalışmamızın başlığı, araştırmamızın çerçevesini belirlemektedir. Araştırmada kullanılan mülakat tekniği ile Türkiye'nin çeşitli devlet ve vakıf üniversitelerinin farklı bölümlerinde okuyan öğrencilerle 2006-2007 eğitim-öğretim yılının Ocak-Nisan ayları içinde görüşmeler yapılmıştır. Denek grubu, Türkiye'de devlet ya da vakıf üniversitelerinde halen okumakta olan erkek ve kız öğrencilerden oluşan 37 kişiden oluşmaktadır. Araştırmada toplumun hemen her kesiminin temsil edilmesini sağlayabilmek için, araştırmaya katılan öğrencilerin toplumun farklı sosyal ve ekonomik çevrelerinde yer alıyor olmalarına dikkat edilmiştir. Çalışmamızda üniversite öğrencilerini seçmemizin sebebi, bu kesimin gençliğin en kolay ulaşılabilir kesimi olması ve bilimsel çalışmalara daha çok konu olmalarıdır. Birbirinden farklı toplumsal tabakalardan gelen öğrencilerin çeşitlilik arz etmeleri, Türk toplumunda nesiller arasında mahremiyet anlayışında görülen dönüşümlerle ilgili birtakım fikirlere sahip olma imkânını bize sunmaktadır.

Araştırmamız konu ile ilgili kaynak taraması neticesinde elde edilen teorik bilgilerden oluşan dört bölüm, mülakat çalışmasından oluşan uygulamalı bir bölüm ile giriş ve sonuç bölümleri dâhil olmak üzere toplam yedi bölümden oluşmaktadır. Teorik kısımda öncelikle mahremiyet kavramı ile ilgili kavramsal çerçeve sunulduktan sonra üçüncü bölümde Türkiye'deki makro toplumsal dönüşümler göz önünde bulundurularak mahremiyet konusuna değinilmiş; dördüncü ve beşinci bölümlerde ise Türkiye'de gençlik, üniversite gençliği ve mahremiyet konularına yer verilmiştir. Araştırmanın uygulamalı kısmında mülakat tekniği kullanılarak Türkiye'nin çeşitli devlet ve vakıf üniversitelerinin farklı bölümlerinde okuyan üniversite öğrencileri ile yapılmış olan mülakat çalışması değerlendirilmiştir.

Giriş bölümünden sonra yer alan araştırmamızın kavramsal çerçevesini oluşturan ikinci bölümde, mahremiyet kavramı, kamusal/özel alan ayırımı, mahremiyet ekseninde değerlendirilen toplumsal dönüşümler ile mahremiyetle ilgili toplumsal sorunlar ana hatları çerçevesinde ele alınmıştır. Öncelikle "Mahremiyet kavramı" başlığı altında bu kavramın mevcut tanımları göz önünde bulundurularak kavram analizi

yapılmaya çalışılmış; daha sonra mahremiyetin dönüşümünü gözleyebileceğimiz alanlara değinilmiştir. “Kamusal/özel alan ayırımı” başlığı altında kamusal ve özel alan ayırımının tarihî süreçte ortaya çıkışı ve 17. yüzyıldan bu yana Batı Avrupa siyasal düşüncesinde merkezi bir yer tutması üzerinde durulmaktadır. Daha sonra her iki kavramla ilgili olarak Türkiye’de özel alan ve kamusal alan ayırımının tekabül ettiği durumlara yer verilerek ülkemizde bu türden bir ayırımın tarihî süreç içerisinde nasıl şekillendiğine yer verilmektedir. Ayrıca bu bölümde bugünkü tartışmalar da göz önünde bulundurulurken kamusal alanın özel alana dönüşmesi ile ilgili tespitler ele alınmaktadır. Mahremiyet algısının farklılaşmasına yol açan modernleşme, sanayileşme, kentleşme ve küreselleşme süreçlerinde gözlenen değişimlerle birlikte özellikle sanayileşme sürecinde ortaya çıkan “gösteri toplumu” ve “popüler kültür” kavramları çerçevesinde görülen toplumsal değişimler ise “Mahremiyet ekseninde toplumsal dönüşümler” başlığında ele alınmıştır. İkinci bölümün sonunda, “Mahremiyetle ilgili toplumsal sorunlar”, siyasi ve hukuki ekseninde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünü oluşturan “Türkiye’de Makro Toplumsal Dönüşümler ve Mahremiyet” başlığı altında Türkiye’de modernleşme süreci, batılılaşma, 1950’li yıllar ve günümüzde yaşanan toplumsal değişimler ile ilgili konulara yer verilmiştir. Yaşanan tüm toplumsal süreçlerin Türk toplumu üzerindeki etkileri ve yansımalarına da yer verilerek, bu süreçler içerisinde toplumsal alanlarda görülen değişimler mahremiyet olgusunun dönüşümü göz önünde bulundurulurken aktarılmaya çalışılmıştır.

“Türkiye’de Gençlik ve Üniversite Gençliği” olarak belirlediğimiz dördüncü bölüm başlığı altında ise öncelikle genel olarak gençlik ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu çerçevede gençlik kavramı, alt kültür olarak gençlik, gençlik ve sosyalleşme ile kimlik ve kişilik gibi konulara değinilmiştir. Daha sonra, üniversite öğrencileri üzerine yapılmış olan ampirik araştırmaların bulgularına da zaman zaman yer verilmek suretiyle Türkiye’deki üniversite gençliğinin profili ortaya konulmaya çalışılmıştır. Üniversite gençliğinin sorunları ile üniversite gençliği ve yabancılaşma konuları ele alınmıştır.

Çalışmamızın teorik çerçevesinin son bölümünde ise “Türkiye’de Üniversite Gençliği ve Mahremiyet” konusu çerçevesinde gençlerin ve özellikle üniversite

öğrencilerinin, mahremiyetin dönüşümünü doğrudan gözleyebileceğimiz alanlar arasında olan cinsellik, aile ve medya ile ilgili görüşlerini tespit etmeyi amaçlayan ampirik araştırmaların bulgularına yer verilerek -üniversite gençliğinin- mahremiyet algılayışına değinilmiştir.

Çalışmamızın altıncı bölümü olan “Uygulamalı Araştırma” bölümünde araştırmanın yöntemi, verilerin toplanması, verilerin analizi, sayılı ve hipotezlere yer verilmiştir. Ayrıca üniversite öğrencileri ile yapılan görüşmeler neticesinde ortaya çıkan katılımcıların genel özellikleriyle birlikte Türkiye’deki üniversite öğrencilerinin mahremiyetin dönüşümüne ilişkin algılarına dair elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Mülakat tekniği yoluyla elde edilen verilerin analiz edilirken, görüşülen bireylerin verdikleri bilgiler arasındaki paralellik ve farklılıklar saptanmış ve buna göre karşılaştırmalar yapılmıştır. Katılımcıların görüşlerini yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilmiş ve elde edilen bulgular düzenlenerek yorumlanmıştır. Bu yol ile neden-sonuç ilişkileri çerçevesinde birtakım sonuçlara ulaşılmıştır. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, çalışmamızın metin kısmı oluşturulurken Türk Dil Kurumu yazım kuralları esas alınmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Mahremiyet Kavramı

Toplumsal ve bireysel hayatımızda çok büyük bir yere sahip olan mahremiyet olgusu, güncel tartışma konularının arasında önemli bir yere sahiptir. Kişilerin özel yaşam alanlarını daraltan pek çok gelişmenin yaşandığı günümüzde mahremiyetin yeniden tanımlanması, sınırlarının çizilmesi ve mahremiyet ihlalleri, üzerinde dikkatle durulması gereken hususlar arasındadır. Bu sebeple öncelikle konumuzla doğrudan ilişkili olan “mahrem” ve ”mahremiyet” kavramları ile ilgili yapılmış tanımlar ve açıklamalar üzerinde durmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

İnsanların, günlük yaşantılarının önemli bir parçasını oluşturan mahremiyet olgusunun çoğu zaman farkında olmamaları ve mahremiyetin birçok insan için aynı anlama gelmemesi, kavramın tanımlanması ve sınırlarının belirlenmesini güçleştirmektedir. Mahremiyetin kesin bir tanımını vermek, kavramın birçok yönünü dışarıda tutarak eksik bir anlamlandırma olabileceği gibi; geniş kapsamlı bir tanımını yapmak da kavramın sınırlarını aşma tehlikesini beraberinde taşıyacaktır. Bu nedenle çalışmamızda bu kavram ile ilgili yapılmış olan tanımlar üzerinde durarak, bunlar arasındaki ortak noktaları tespit etmek suretiyle, genel olarak mahremiyetten ne anlaşıldığı ya da anlaşılabilceğini değerlendirmeye çalışacağız.

“Gizliliğe, aile hayatına, kadının sahasına, yabancıların bakışlarına, yasaklanan şeye ilişkin” olan mahrem sözcüğü, aynı zamanda “samimi, içli dışlı, herkesçe bilinmemesi icap eden, söylenmeyen, gizli şey” anlamlarına gelmektedir.¹ Mahremiyet kavramı günümüze kadar pek çok olayda gündeme gelmiş, ancak sınırları net bir şekilde çizilememiştir.

Mahremiyetin, kişilik hakları, iletişim özgürlüğü ve özel hayata saygı kavramlarıyla ilişki içerisinde olması, mahremiyetin kapsayıcı bir tanımla ortaya konulmasını gerektirmektedir. Yasin Beceni ve Özgür Uçkan tarafından yapılmış olan tanıma göre mahremiyet, “bireylerin, devletin ve diğer kişilerin müdahalesinden muaf

¹ Nilüfer Göle, **Modern Mahrem**, 7. Basım, İstanbul: Metis Yay., 2001, ss. 20,128.

olarak hareket edebileceği, yaşamsal faaliyetlerini sürdürebileceği bir alanın ve kişilik haklarına bağlı olan tüm unsurların bütününe verilen ad”² olarak açıklanmıştır. Ayrıca Tolga Turgay ve Hamdi Akan tarafından hazırlanan *Çalışma Grubu Raporu’nda* ise mahremiyetten, “kişinin kendine ait olan ve üçüncü şahıslarca öğrenildiğinde maddi veya manevi zarara yol açmayan, yine de kişiye özel kalıp kalmayacağına kişinin kendisinin karar verdiği bilgilerle ilgili mahremiyetin”³ anlaşılması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Aynı zamanda hukuki bir terim olan mahremiyet kavramını hukuk literatürü açısından da bir değerlendirmeye tabi tutmamız gerekmektedir. Hukuk öğretisinde kişinin başlıca yaşam alanları üç tanedir. Bunlar: Ortak yaşam çevresi, özel yaşam alanı ve gizli yaşam alanıdır. Ortak yaşam çevresi, kişinin herkese açık olan yaşam görünümüdür. Özel yaşamı ise kişinin çok yakınları tarafından bilinen alan iken; gizli yaşamı, “kişinin sadece kendisi için saklı tuttuğu ve başkalarının bilgisinden uzak kalmasını istediği yaşam görünümünden” oluşur.⁴

Yukarıda yapılmış olan tanımlar göz önünde bulundurulduğu takdirde mahremiyetin sadece hukuk öğretisinde tanımlanan “gizli yaşamı” ifade ettiği görülmektedir. Bu nedenle vermiş olduğumuz tanımlar mahremiyetin diğer boyutlarını kapsamamaktadır. Çalışmamızda “mahremiyet alanı” ya da “özel alan” kavramları ile hukuk öğretisindeki “özel yaşam” ile “gizli yaşam”ı birlikte kastetmekteyiz. Bu nedenle mahremiyetin daha kapsayıcı bir tanımı üzerinde kısaca durmamız gerekmektedir.

Robert Gifford’a göre “mahremiyet” kavramı ile ilgili en iyi tanımlardan birisi Irwin Altman tarafından yapılmıştır. Altman’a göre mahremiyet, “bir kimsenin kendisine veya grubuna ulaşma çabası üzerindeki seçici kontrolüdür.”⁵ Bu tanım kişilerin yalnız başına kalma isteklerinin yanı sıra başkalarıyla bir arada bulunma isteklerini de dikkate aldığından, mahremiyetin diğer boyutlarını da kapsamaktadır.

² Yasin Beceni ve Özgür Uçkan, “Bilişim – İletişim Teknolojileri ve Ceza Hukuku”, **Türkiye Bilişim Şurası Hukuk Çalışma Grubu Raporu**, Ankara: T.C. Başbakanlık, 2002, s. 11.

³ Tolga Turgay ve Hamdi Akan, “Güvenlik, Güvenilirlik, Mahremiyet”, **Çalışma Grubu Raporu**, (t.y.), <http://www.sbs2000.org/pages/index.php?id=38&837386803> (15 Temmuz 2006), s. 1.

⁴ Ergun Özsunay, **Gerçek Kişilerin Hukuki Durumu**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., 1974, s. 91.

⁵ Mehmet Yüksel, “Modernleşme ve Mahremiyet”, **Kültür ve İletişim Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, Kış 2003, s. 78.

Diğer kişilerle de ilişkiler kurmaya çalışan bireyler, sosyal etkileşim sürecinde kendileri ile ilgili bilgileri başkalarıyla paylaşma ihtiyacı duyarlar. Bu nedenle mahremiyeti “yalnız başına olma ile başkalarıyla birlikte bulunma arzuları arasındaki diyalektik bir karşılıklı oyun alanı” şeklinde tanımlamak mümkündür.⁶ Bu tür bir tanımdan hareketle mahremiyetin iki önemli yönü olduğundan söz edilebilir⁷:

1. Sosyal ilişkilerin kurulabilmesi için mahremiyete gereksinim vardır. Çünkü bireylerin gözetlendiği bir toplumda dostluk, samimiyet ve güven ilişkileri gelişemez.

2. Diğer insanlarla istenildiği gibi kurulan sosyal ilişkilerde çeşitliliği sağlayabilmek için mahremiyet zorunludur. Çünkü diğer insanlarla kurulan sosyal ilişkilerin niteliğini kişilere verilen özel bilginin içeriği ve derinliği belirler. Arkadaş, iş arkadaşı, ebeveyn-çocuk, eş, hasta-doktor ilişkileri farklı sevgi, sorumluluk, sadakat niteliklerini barındırır ve bu ilişkilerin her birinde tarafların birbirine aktardığı kişisel bilginin niteliği ve niceliği birbirinden farklıdır. Eğer verilen bu bilgiler arasında bir farklılık kalmazsa, ilişkiler arasındaki çeşitlilik de sağlanamaz.

Yapılmış olan tüm tanımları göz önünde bulundurduğumuzda *mahremiyet*, “kişilerin yalnız başlarına kalabildikleri, başkalarıyla hangi koşullarda ilişki içerisine gireceklerine kendilerinin karar verebildikleri bir alan” olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda mahremiyet, kendimiz hakkındaki bilgiyi kontrol hakkını içermektedir.

Toplumsal bir hayat süren bireylerin mahremiyete duydukları ihtiyacın farklı görünümünde ortaya çıktığını söyleyebiliriz. En yaygın görünüm, kişinin yalnız kalma veya tek başına olma isteğidir. Mahremiyetin ikinci bir görünümü ise arkadaşlar, yakın tanıdıklar, sevgililer ve diğer kimselerin müdahalesi ve gözetiminden uzak bir şekilde ilişki kurma arzusu şeklinde ortaya çıkar. Üçüncü olarak da kişinin dikkatleri üzerine çekmeden kamu yaşamına katılma talebini ifade etmektedir.⁸ Bütün bu görünümlerden

⁶ Yüksel, s. 79.

⁷ Gözde Dedeoğlu, “Gözetleme, Mahremiyet ve İnsan Onuru”, *Türkiye Bilişim Derneği Dergisi*, Sayı 153, Nisan 2004, http://dergi.tbd.org.tr/yazarlar/19042004/gozde_dedeoglu.htm (5 Mart 2006), s. 1.

⁸ Mehmet Yüksel, “Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 58, Sayı 1, Kış 2003, s. 182.

hareketle *mahremiyet hakkının*, kişilerin hangi düzeyde kamu yaşamına katılacakları konusunda karar verme yetkisine sahip oldukları anlamına geldiğini söyleyebiliriz.⁹

Simone Fischer ve Hubner, söz konusu mahremiyet kavramının üç özelliğinin olduğunu ifade etmişlerdir. Bunlar; *mekânsal mahremiyet*, *kişi mahremiyeti* ve *bilgi mahremiyetidir*. Mekânsal mahremiyet, kişinin yakın fiziksel alanını; kişi mahremiyeti kişiyi haksız müdahalelere karşı korumayı; bilgi mahremiyeti ise kişisel verilerin toplanma, saklanma ve dağıtımının nasıl yapılacağına kontrol edilmesini gerektirir.¹⁰

Günümüzde toplum yaşamında önemi giderek artan mahremiyetin korunması gerektiği savunulmakta, fakat bunun yanı sıra kamu yararını sağlamak ve güvenliği korumak amacıyla mahremiyet alanı ihlal edilebilmektedir. Bu nedenle mahremiyet hakkının niteliği, özel yarar ile kamu yararı dengesi açısından tartışmalı bir konudur.¹¹ Kamu yararını koruma ve bireylerin mahremiyetini koruma arasındaki çatışma yeni olmamakla birlikte teknolojik gelişmeler, bireyler hakkındaki özel bilgilere çok daha kolay erişilebilmesini mümkün kılmıştır. Neticede kişilerin mahremiyet duyguları gün geçtikçe artmasına rağmen özel yaşam alanları sık sık ihlal edilmektedir.

Mahremiyetin aldığı çeşitli görünümler kişinin tek başına olması veya yalnız kalmasından, yakınlık duyduğu kimselerle bir grup içinde yaşaması ve kamusal hayata katılmasına kadar uzanan görünümlerdir. Bireyler başkalarıyla iletişim kurma ve aynı zamanda özel duygu ve düşüncelerini kendilerine saklama isteği içerisinde olabilirler. Her kişi için farklı anlamlar ifade eden mahremiyet duygusu zaman, mekân ve şartlara göre değişiklik arz eder. Bununla birlikte işitsel ve görsel mahremiyet gibi mahremiyet türlerinin de mahremiyet duygusunu etkileyen diğer değişkenler olduğunu söylememiz mümkündür. Aynı zamanda mahremiyete yönelik değer, tutum, davranış ve beklentilerdeki farklılıklar, kişisel özellikler, sosyal statüler, fiziksel ve kültürel ortamın özelliklerinden de kaynaklanabilmektedir.¹² Mahremiyetin her bir kişi için farklı bir tanımının olmasının yanı sıra insan, hayatının değişik dönemlerinde farklı mahremiyetler tanımlayabilmektedir.

⁹ Yüksel, s. 182.

¹⁰ Niyazi Tanılır, **İnternet Suçları ve Bireysel Mahremiyet**, 1. Basım, Ankara: Liberte Yay., 2002, s. 43.

¹¹ Yüksel, "Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi", s. 184.

¹² Yüksel, "Modernleşme ve Mahremiyet", ss. 79-80.

Eski çağlardan beri rastlanmakta olan mahremiyet algılayışı, modern ve modern öncesi toplumlarda farklı boyutlarda görülmekle birlikte değişik kültürlerin mahremiyet hakkında farklı tavırlara sahip olduğu görülmektedir.

Hilmi Yavuz'un tespitlerine göre “Batı kültürünün mahremiyet konsepti dokunulmazlık üzerine; buna karşılık Doğu kültürününki ise görünmezlik üzerine”¹³ inşa edilmiştir. Batı kültürü için insan gövdesinin mahremiyeti, onun kamusal alanda dokunulamaz olması ile güvence altındadır. Doğu toplumlarında ise mahremiyet, “mahrem olanın ötekinin bakışından saklanması, ötekinin bakışına kapalı tutulmasıdır.” Yani mahremiyet dokunma duygusuyla değil; görme duygusuyla ilişkilendirilmiştir. Batı kültüründe mahremiyetin sınırı yakından başlarken; Doğu kültüründe bu sınır uzaktan başlamaktadır.¹⁴ Doğu ve batı toplumlarında görülen mahremiyetin sınırı konusundaki farklılaşmanın yanı sıra kültürel antropoloji araştırmaları da bize modern toplumlarla birlikte modern öncesi topluluklarda da mahremiyetin var olduğunu göstermektedir. Modern öncesi topluluklarda mensubu bulunduğu toplumsal gruba göre tanımlanan birey, kültürel unsurlar ve fiziksel mekân açısından sınırlandırılmış durumda idi. İnsanın özgürlüğü komşu, akraba, yaşam ve ölüm baskısıyla sınırlıydı. İşte bu sebeple cinsiyet, yaş, soy gibi faktörler tarafından sosyal konumu belirlenen birey, çok dar bir mahremiyet alanına sahipti. Modern öncesi toplumdaki mahremiyet alanı modern toplumlara geçildikçe bireyselleşme ve mahremiyet alanının sınırları artmıştır.¹⁵ Ancak daha çok teknolojik sahada görülen gelişmeler, mahremiyet alanını tehdit edip sınırlar duruma gelmiştir. Bireyin kamu yararı için ön planda olduğu topluluklarda, modern anlamda “özel yaşam alanı”ndan bahsetmek güçtür.

Mahremiyet kavramının tanımları ve bu kavram ile ilgili yapılmış olan değerlendirmeler üzerinde kısaca durduktan sonra mahremiyet olgusunu dönüştüren etmenler ve bu dönüşümün sonuçlarına değinmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Daha önce bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler ile sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal alanlarda görülen değişimin kişilerin özel yaşam

¹³ Hilmi Yavuz, **Söz'ün Gücü**, 1. Basım, İstanbul: Dünya Yay., 2003, s. 29.

¹⁴ Yavuz, s. 30.

¹⁵ Yüksel, “*Modernleşme ve Mahremiyet*”, ss. 82-84.

alanlarını tehdit¹⁶ etmekte olduğunu ifade etmiştik. Bu noktadan hareketle bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal alanlardaki değişimlerin, özünde mahremiyeti dönüştürdüğünü söylememiz mümkündür.

Toplumsal dönüşümle ilgili olarak Talcott Parsons'ın çalışmalarında sık görülen bir anlayışı şu şekilde aktarabiliriz: “Toplumsal dönüşüm normalde sağlam toplumsal denge durumunun bozulmasına yol açan bir yapısal dönüşümdür. Ya da toplumsal dönüşüm, iki dönüşümsüz normal durum arasında meydana gelen ve bozulma kaynaklı bir geçiş durumudur.”¹⁷ Çalışmamızda “Mahremiyetin dönüşümü” kavramı ile ifade etmek istediğimiz; yaklaşık olarak bir nesil öncesine kadar mahremiyet alanı sınırları içerisinde değerlendirilen konuların artık bu özel alandan tamamıyla çıkmış olduğu ya da hızla özel alan dışında değerlendirilmeye başladığıdır.

Çalışmamızın temelinde Fransız Sosyolog Bourdieu'nun kuramının ana kavramlarından olan *habitus* kavramının yer aldığını söyleyebiliriz. Fransızca'da “alışkanlık/alışılmışlık/yatkınlık“ anlamlarına gelen *habitus*, “nesnel şartlar tarafından oluşturulan ama bu şartların değişmesinden sonra bile devam etme eğiliminde olan, kazanılmış devamlı bir algılama, düşünce ve eylem şemaları sistemidir. Bourdieu alışılmışlığı yeniden üretimin anahtarı olarak görür. Zira bu toplumsal hayatı meydana getiren, düzenli ve tekrarlanan uygulamalardır.¹⁸ Bourdieu'ya göre bireylerin eğilim ve tercihleri içinde yer aldıkları toplumsal konum, kümelerin belirli koşul ve elverişliliğine göre biçimlenir. İşte toplumsal hayatı meydana getiren bu düzenli ve tekrarlanan uygulamalar toplumumuzda büyük bir dönüşüme uğramıştır ve uğramaya da devam etmektedir. Gündelik hayattaki pek çok pratiğimizin temelinde yatan alışkanlıkların ikinci kuşaklar tarafından genellikle yeniden değerlendirilerek, kimi pratiklerinin oldukça bilinçli bir şekilde reddedildiğini ve yeni pratikler benimsendiğini görmekteyiz. Bu durum da gündelik hayattaki pratiklerimizin kuşaktan kuşağa dönüşerek aktarıldığı gerçeğini ortaya çıkarır.

¹⁶ Yüksel, “Modernleşme ve Mahremiyet”, s. 76.

¹⁷ Norbert Elias, **Uygurlık Süreci I**, Ender Ateşman (çev.), Cilt I, İstanbul: İletişim Yay., 2000, ss. 20-21.

¹⁸ Ruth A. Wallace ve Alison Wolf, **Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Geliştirilmesi**, Leyla Elburuz ve M. Rami Ayas (çev.), İzmir: Punto Yay., 2004, ss. 133-134.

Bu bağlamda *habitus* kavramından yola çıkarak bireylerin gündelik hayatlarında nesilden nesle yaşanan değişimin mahremiyet anlayışını nasıl şekillendirdiğini ve bu olgunun kapsamına giren konularla ilgili yaklaşımlarda da kendini gösterdiğini söyleyebiliriz. Örneğin; mahremiyetin dönüşümünü cinsellik, cinsel taciz, kürtaj hakkı, aile hayatı, telefon dinleme gibi konularda kolayca gözleyebilmemiz mümkündür.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, yazılı ve görsel medya, telefon, internet, gözetleme araçları; sosyal ve kültürel alanlardaki gelişmeler, sanayi devrimi ile birlikte iş ve aile yapısında görülen değişiklikler ile eğitim seviyesinin yükselmesi neticesinde daha açık ve özgür bireylerden oluşan bir toplum oluşturma çabaları; ekonomik alanlardaki değişimler, kişilerin alım güçlerinin ve ürün pazarlama tekniklerinin birbirine paralel olarak artması neticesinde teknolojik gelişmeleri daha yakından takip edebilmeleri ve son olarak da siyasal alandaki değişimler, kamu yararını sağlamak üzere gözetleme tekniklerine başvurulması şeklinde sıralanabilir. Tüm bu değişimler vasıtasıyla kişiye ait özel alana müdahale imkânı her geçen gün artmaktadır.

17. yüzyılda kitle iletişim araçlarının öncüsü olan gazetenin ortaya çıkması, o dönemin şartları için büyük bir devrim olmuş, dolayısıyla da toplumsal değişimi hızlandırmıştır. Fakat medya asıl gücüne 20. yüzyılda ulaşmıştır. “Reklam, moda ve tüketim kültürü bağlamında düşünüldüğünde medyanın bizatihi kendisinin hem modernleşmenin bir ürünü, hem de modernleşmeyi hızlandırıcı bir unsur olduğu görülmektedir.¹⁹ Şov ve mahrem kavramları çerçevesinde gündelik hayatı, zihniyet değişimini ve toplumsal dönüşümü analiz eden Fatma K. Barbarosoğlu modanın, üst sınıfların alt sınıflardan ayrılma eğilimlerini ortaya koyduğunu dile getirmiştir. Barbarosoğlu’na göre gençler, yaşlılara kıyasla sınıf arasındaki farkın daha fazla bilincinde olduklarından, üst sınıflardan ayrı olmadıklarını kanıtlamak için yeni modaları daha iyi bir şekilde takip etmektedirler.²⁰ Çalışmamızda üzerinde durduğumuz gibi moda, imaj ve şovun, aslında zihniyet ve mahremiyeti zorladığını ve dolayısıyla dönüştürdüğünü gençler üzerinde daha iyi izlemek mümkündür. Nitekim kitle iletişim

¹⁹ Ufuk Özdemir, “Türkiye’de Kadın Kıyafetinde Modernleşme Süreci ve Medyanın Etkisi”, **Köprü Dergisi**, Sayı 84, Güz 2003, s. 52.

²⁰ Fatma K. Barbarosoğlu, **Şov ve Mahrem**, 1. Basım, İstanbul: Timaş Yay., 2006, s. 115.

araçları sadece haberleşme, eğitim, eğlence ve kültür fonksiyonlarının yanı sıra etkili bir kültür değiştirme ve kontrol aracıdır

Modernleşmenin ürünü ve modernleşmeyi hızlandıran en önemli faktörlerden birisi olan medya, kişilerin özel yaşamlarını ihlal etmenin en önde gelen araçlarından birisidir. Özellikle televizyon programları ile birlikte “özel yaşam” kavramının sınırları belirsizleşmiş ve bireye ait alanlarla topluma ait alanlar arasındaki sınır gittikçe ortadan kalkmıştır.²¹ Medya, gündelik yaşamın akışı içinde çoğunlukla arayış içindeki bireylerin bütün gereksinimlerini tatmin ederek ya da tatmin ettiklerini zannetmelerini sağlayarak varlığını sürdürmekte ve yapay hazlar üretmektedir.²² Bununla birlikte aile yaşamına ilişkin şikâyetlerin kamuya taşınması da mahremiyetin dönüşmekte olduğunu gösterir. Medyanın, çalışmamızda zaman zaman “mahremiyet” yerine kullanılan “özel hayat” kavramının daha derin anlamlar içerdiğinin farkında olmadığını söylemek mümkündür.

Kamuya mal olmuş kişilerin daha çok özel yaşamlarını konu edinen magazin türü programlar, özellikle aile hayatımız üzerinde son derece olumsuz etkiler bırakmaktadır. Bu konularla ilgili olarak yapılan çalışmaların sonuçları aslında insanların, kültürel değerlerimizde olumsuz yönde değişimlere yol açtığı için bu tür programları rahatsız edici bulduklarını bize göstermektedir. Ancak bu durumu kabul eden insanların da bu programları izledikleri görülmektedir. Bu tür bir duruma ise insandaki “merak duygusu”nun sebep olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bununla birlikte kişi, bu programlarda kendisine en çok benzeyen kimse ile özdeşim kurmakta ve yarışmacının davranışlarını olduğu gibi benimsemektedir. Böylece yarışmacının başarısını aynı zamanda kendi başarısı olarak gördüğü için²³ bu durumdan zevk almakta ve sürekli bir izleyici durumuna düşmektedir.

Bu noktada Pierre Bourdieu’nun tespiti, aslında durumu tam olarak temellendirmemizi kolaylaştırmaktadır. Bourdieu, eserlerinde ekonomik, toplumsal ve kültürel olmak üzere üç ayrı sermaye tipi olduğunu ileri sürer. Bourdieu’nun üzerinde

²¹ RTÜK Özel Çalışma Grubu, “Televizyon Programlarındaki Şiddet İçeriğinin, Müstehcenliğin ve Mahremiyet İhlallerinin İzleyicilerin Ruh Sağlığı Üzerindeki Olumsuz Etkileri (rapor)”, Ankara, 2005, s. 2.

²² Zeynep Karahan Uslu, “Yazılı ve Görsel Medyada Magazinleşmenin Tarihsel ve Sosyolojik Dinamikleri”, *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 12, Kış 2001, s. 14.

²³ RTÜK Özel Çalışma Grubu, s. 3.

en fazla durduğu alan ise kültürel sermaye alanıdır. Ona göre, ebeveynler çocuklarına kültürel sermaye vermektedirler. “Farklı sınıflar arasında zevklerin, neyin güzel ya da değerli olduğuna dair kararların nasıl değiştiğini ve seçkinlerin nasıl kendilerini popüler zevkten uzaklaştırmakta olduklarını ayrıntılı olarak çözümlenmiştir.”²⁴ Bourdieu’nun çözümlenmesi, aslında toplumumuzdaki farklı sınıflara mensup insanların daha seçkin olan sınıflardaki bireylerin zevkleri ve yaşantılarına özenerek birtakım algı ve değerlendirmelerinin nasıl değiştiğini bize anlatmaktadır. Başta medya olmak üzere birçok kanal aracılığı ile ortaya konan farklı yaşamları taklit etmekle başlayan dönüşüm, daha sonra bireylerin kendi özel yaşamlarına dair ayrıntıları başkalarının öğrenmelerinden rahatsız olmamaları gibi bir sonuç ortaya çıkarmaktadır.

Farklı yıllarda verdiği konferansların metinlerini bir araya getiren eseri *Pratik Nedenler*’de Fransız toplumu ile ilgili çözümlenmeler yapan Bourdieu’ya göre, “başlangıçta soylu olan bir pratik burjuva, küçük burjuva ve hatta halk sınıflarının giderek artan kesimleri tarafından benimsendiğinde soylular tarafından terk edilir -çoğu zaman da böyle olur-. Mesela Fransa’da aristokratların 19. yüzyıl sonunda ilgilendikleri boks, daha sonra daha alt tabakalarca benimsendiğinde, soylular tarafından terk edilmiştir. Aynı durumun tersine işlediği de görülür. Yani belli bir dönemde halka ait olan bir pratik, belli bir anda soylular tarafından benimsenebilir.”²⁵ Bourdieu’nun yapmış olduğu bu tespit, Türk toplumundaki mahremiyetin dönüşümünün bir yönünü açıklamaktadır. Zira özellikle medyaya yansıyan ünlülerin ya da şöhret olmuş kimselerin hayatlarını görüp, bu hayatlara özenerek kendi gündelik yaşamlarına ilişkin pek çok uygulamayı değiştiren insanlar, birebir model almaya çalıştıkları insanların pratiklerini mümkün olduğunca uygulamaya çalışmaktadırlar. Neticede kendi özel yaşam alanlarına dair tutum ve davranışları da değişmektedir.

Çeşitli televizyon programları dikkate alındığında, ünlüler ya da ünlü olmak için çabalayan pek çok kimsenin özel yaşamlarını açmaya, mahrem ilişkilerini medya aracılığıyla kamuya sunmaya oldukça hevesli olduğu anlaşılmaktadır. Önceleri başkaları tarafından görülmekten tedirgin olunurken, artık “millet bizi görsün bizim de

²⁴ Wallace ve Wolf, s. 130.

²⁵ Pierre Bourdieu, *Pratik Nedenler Eylem Kuramı Üzerine*, Hülya Tufan (çev.), İstanbul: Kesit Yay., 1995, s. 19.

adımız duyulsun” anlayışı hakim olmaya başlamıştır. Para kazanmak yetmez duruma gelmiştir, onu nasıl harcadığımızı da göstermemiz gerekir; sevgiye sahip olmamız yetmez, o sevgi sayesinde sahip olabileceğimizi görmek ve göstermek isteriz. Fakat bu konuda medyanın masum olduğunu söylemek mümkün değildir. İzlenilirlik oranını ve tirajlarını arttırma, dolayısıyla daha fazla reklam gelirine ulaşabilmek amacıyla medya, bu türden ilişkileri tek tek kullanma yoluna gitmektedir. Bu nedenle ünlü kişiler ile medya arasında özel yaşamların kamusallaştırılması konusunda karşılıklı bir çıkar ilişkisi bulunmaktadır. Magazin basınında ön plana çıkan kişiler bu sayede iş yaşamlarında yeni teklifler almakta ve ekstralarını çoğaltmaktadır. Dolayısıyla ünlülerin özel yaşamlarının kamusallaştırılmasında, medyanın ve şöhretin karşılıklı olarak birbirini etkilemesi ve bundan kazanç sağlanması en önemli neden olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özel yaşamların mahremiyeti ve dokunulmazlığına müdahale eden magazin basınında *televole* program adı olarak benimsenmiş, daha sonra bir alt kültürün adı, kültürel yozlaşmanın tek müsebbibi olarak ilan edilmiştir. Yazar Yüksel Aytuğ, artık ünlülerin de *kendi televolelerini* oluşturmaya başladıklarını dile getirmektedir.²⁶

1980 sonrası dönemde hükümet, kamuoyu baskısı sonucu müstehcen yayınların önlenmesiyle ilgili bir kanun çıkartmış, ancak bu da kesin çözüm olmamıştır. Konu sadece birkaç dergiyle sınırlıymış gibi algılandığı için sorun, basının da etkisiyle “birkaç derginin poşete girerek” yayın yapmasıyla sınırlı kalarak, yayınlar aynı şekilde devam etmiştir.”²⁷

Genel olarak çıplaklık ve mahremiyet arasındaki ilişkiyi Hans Peter Duerr üzerinden değerlendirebiliriz. Duerr’e göre “kendi çıplaklığından utanmak, insanın özünde vardır” ve ‘beden utancı’ tüm insan topluluklarında kaçınılmazdır. Aynı zamanda utanç duygusu, etnik ve coğrafi ayırım tanımaz.²⁸ Duerr, Elias’ın mahremiyetin alanlarını fiziksel duvarlarla çizdiğini dile getirir. Ancak ona göre gizli bir uzlaşmayla kurulmuş “hayali” ve “ruhsal” duvarlar da vardır. Duerr, bütün ailelerin

²⁶ Yüksel Aytuğ, “Herkes Kendi Televolesini Yazıyor”, *Sabah*, 25 Aralık 2003.

²⁷ Ufuk Özdemir, s. 72.

²⁸ Hans Peter Duerr, *Uygarlaşma Sürecinin Miti I: Çıplaklık ve Utanç*, Tarhan Onur (çev.), Ankara: Dost Yay., 1999, ss. 13, 287.

aynı evde oturdukları topluluklardan, bu toplu yaşam içerisinde kurulan mahremiyetlerden ve özel alanlardan da söz eder. Denetleyen, gözetleyen bakışların yasak olması, hayali duvarların kurulmasını sağlar. “Gizli” işleri görmek için çeşitli çözümler bulunur.²⁹ Görüldüğü gibi utanma duygusu ve mahremiyet algısı her toplumda yer almaktadır. Bu anlayışların dejenere olması ise, mahremiyet algısının dönüşümüne neden olmaktadır.

Kişilerin özel yaşamlarını ihlal etmenin önde gelen araçlarından olan medya, moda, sosyo-kültürel ve ekonomik değişimler ile bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişimlere kısaca değindikten sonra, kamusal mekânlara ve medyaya taşınan kürtaj hakkı, örtünme, cinsellik, cinsiyet, bekaret, doğum kontrolü, aile hayatı, RTÜK ve telefon dinleme gibi mahrem alanın konularını kısaca ele alacağız.

Dinî açıdan mahremiyet olgusu ve örtünme arasındaki ilişki konusunda karşımıza *kamusal alan* kavramı çıkmaktadır. İslam dinine göre yabancı erkeklerin olmadığı ortamlarda kadının örtünmesinin önemli bir anlamı yoktur. Burada örtünmenin aslında mahremiyeti temsil ettiği ve kadının mahremiyetinin, örtünmesi ile korunmaya çalışıldığı düşünülmektedir. Modernleşme sürecine girilmesiyle birlikte toplumun tamamında görülen bir değişimin yansıması olan modern kıyafetler hususu, mahremiyet konusu ile irtibatlı olan kadın kıyafetlerini gündeme getirmiştir.

Nilüfer Göle’ye göre Batıcılar ile muhafazakârlar arasındaki görüş ayrılıklarının kadın konusunda temellendirilmesinin nedeni, mahremiyetin bozulduğu ile yakından ilgilidir. Kadının özel alandan kamusal alana çıkışıyla birlikte kadının örtünmesi ve mahremiyetinin sınırları tartışılır olmuştur. Örtülü bir kadının özel alanla kamusal alanın birbiriyle kesiştiği farklı bir toplumsal modeli gündeme getirmesi, Göle’ye göre hem mahremiyetin hem de kamusal alana çıkmanın bir simgesidir.³⁰ Geleneksel ile modern olanın mücadelesinin merkezinde yer alan kadın kıyafeti, mahremiyet sınırları içerisinde değerlendirilmesi gereken bir konudur.

²⁹ Duerr, s. 149.

³⁰ Nilüfer Göle, “Röportaj: Nilüfer Göle ile Kamusal Alan ve Sivil Toplum Üzerine...”, **Sivil Toplum Dergisi**, Sayı 2, Nisan- Mayıs-Haziran 2003, s. 96.

Anthony Giddens'a göre mahremiyetin dönüşümü, hem psişik hem de toplumsal değişim yönünde baskı yapmaktadır. Ayrıca bu değişim alttan başlayarak daha kamusal alanlara sirayet edebilir. Mahremiyetin dönüşümü öncelikle "seks ve cinsiyet" alanlarında gerçekleşmekle birlikte bu iki alanla sınırlı değildir. Mahremiyetin dönüşümünü en rahat gözlemleyebileceğimiz alanların başında cinsellik konusu gelmektedir. Daha önceleri kamusal alanda tartışılması anlamsız ve kişiye özel bir mesele olarak görülen cinsellik artık kamusal alanda rahatlıkla dile getirilebilmektedir.³¹ Cinselliğin ve kadının medyada kullanılması, insanların bu duruma olan meraklarından kaynaklanmaktadır.

Giddens, *mahremiyetin eğer devamlı bir duygusal yakınlık isteği olarak görülürse baskıcı olacağı* görüşünün yanında, eğer iki eşit insanın aralarındaki kişisel bağları değerlendirmesi olarak görülürse bundan daha farklı olarak ortaya çıkacağını söylemektedir. "Mahremiyet, kamusal alandaki demokrasiyle tümüyle uyumlu bir şekilde, kişiler arası alanın toptan demokratikleştirilmesini" içermektedir. Bununla birlikte mahremiyetin dönüşümü, modern kurumlar üzerinde dönüştürücü bir etkiyi de içermektedir. Giddens'a göre cinsellik alanındaki dönüşümleri şu şekilde açıklayabiliriz:³²

Cinsellik konusunda erkekler evlilik dışı maceralara tarihin her döneminde rahatça atılabilirken; modern öncesi dönemlerde aynı şekilde davranmayı hiç bir koşulda düşünmeyen kadınlar, artık kendilerinin de evlilik dışı ilişkilerde bulunmalarının gerektiğine inanmıyorlar. Ayrıca günümüzde eşcinsel evlilikler gibi mahrem konular üzerinde gereğinden fazla durularak bu konuların ifşa edilmesi, onların hayatımızdan çıkmasını değil; hayatımıza girmesini kolaylaştırmıştır. "Modern öncesi dönem yasalarında homoseksüellik yasaklanan bir eylem olarak görülürken 19. yüzyılda artık bir yaşam biçimi" olarak görülmeye başladı. Aynı şekilde modern öncesi toplumda cinsellik kadın için korkutucu bir unsur iken *doğum kontrolü* ile birlikte bu durum değişmiştir.

³¹ Anthony Giddens, **Mahremiyetin Dönüşümü - Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm**, İdris Şahin (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yay., 1994, ss. 7, 91, 167.

³² Giddens, ss. 9-31.

Giddens'a göre cinsellik alanındaki en önemli değişim "cinselliğin her iki cins için de soyun devamı kaygısından kopmuş" olmasıdır. Bu değişimin kaynağı ise doğum kontrolünde görülen ilerlemeler değil; "evliliğin ekonomik temellerinin çözülmesi ve demografik değişimi kapsayan dönüşümlerdir."³³ Aynı zamanda cinsellik artık gelenekten arındırılmıştır

Günümüzde hayatımızın her alanında (davranışlarımızda, giysilerimizde, televizyon programlarımızda, konuşmalarımızda) cinselliğin ağır bastığını ya da vazgeçemediğimiz bir unsur olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle cinselliğin artık fark edilemez olduğunu dahi söyleyebiliriz. Her ortamda çekinmeden öpüşen gençler, tamamen cinselliği konu edinmiş olan televizyon programları ve mizah dergilerinin de içinde bulunduğu medya, cinsellik açısından 10-15 yıl öncesinde çok daha farklı bir çizgideydi. Günümüzün görece toleranslı ortamı, daha özgür ilişkilerin kurulmasında bir imkân vasıtası olarak değerlendirilebilir.³⁴

Mahremiyetin dönüşümünün "en derin biçimiyle cinsiyetler alanında" geçerli olduğunu ifade eden Giddens'a göre, kadın ve erkeğin durumları çok kısa bir süre zarfında oldukça fazla değişime uğramıştır. Giddens'ın modernliğin öncüleri olarak tanımladığı gayler, eşcinsellik ve mahremiyet açısından dönüşümün merkezinde yer alırlar.³⁵ Anatominin artık kader olmaktan çıkıp, cinsel kimliğin de bir hayat tarzı mahremiyetine büründüğünü kolaylıkla söyleyebiliriz.³⁶

Mahremiyetin dönüşümünü gözleyebileceğimiz alanlardan birisi de gelenek, görenek, düşünce, aile ve toplum yapısı açısından bir fikir veren *mimaridir*. Türk mimarisinin en yetkin ve saygın isimlerinden birisi olan Vedat Tek, Osmanlı klasik döneminin taş, mermer ve çini ağırlıklı, sade örneklerini izlemiş; 1930'larda ağır basan "yenilikçi üslup"u onaylamamıştır. Tek'in Türk mimarisi ile ilgili değerlendirmeleri şu şekildedir:³⁷

³³ Anthony Giddens ve Christopher Pierson, **Anthony Giddens'la Söyleşiler: Modernliği Anlamlandırmak**, Serhat Uyurkulak ve Murat Sağlam (çev.), Bursa: Alfa Yay., 2001, s. 139.

³⁴ Adnan Akçay, "Cinsellik: Yasaklamadan Kışkırtmaya", **Birikim Dergisi**, Sayı 49, Mayıs 1993, s. 99.

³⁵ Giddens ve Pierson, ss. 117, 144.

³⁶ Giddens, *Mahremiyetin Dönüşümü –Modern Topumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm*, ss. 182-183.

³⁷ Erdal Çetin, "Konfor", **Sabah**, 18 Kasım 1999.

“Eskiden ekseriyetle bahçeli, yatık ve düz merdivenli, iki kattan ibaret olan İstanbul evleri, konforlu olmalarından başka, yüksek olmamaları ile dar sokakların hava ve güneş almalarına mani olmazlardı. Her veçhiyle muvafık olan bu tarz ikametgâhların yerine hasis düşünceler, vukufsuzluk ve belediyenin lakaydisiyle, dar sokaklarda dar yüzlü, sefertası şeklinde, minare merdivenli, hiç konforu olmayan karanlık, rutubetli evler yapılmaya başlandı. Yavaş yavaş bu gayrı sıhhi ve konforsuz evlerin kullanışsızlığını anlayan halk, bu evlerden kurtulmak için yeni yapılmaya başlanan apartmanlarda hususiyet ve mahremiyet olmamakla beraber, hizmetin kolay olmasından dolayı oturmayı tercih etti.”

Eski Türk evlerinin tasarımında *mahremiyet kaygısı* ön plana çıktığı için evlerin avluya dönük şekilde planlanmış, sokağa dönük pencerelerin sayısının ise oldukça az olduğunu görmekteyiz. Ayrıca çoğunlukla, avluya bakan pencerelerin kullanıldığı dikkatleri çekmektedir. Vedat Tek’in değerlendirmelerinden, insanların konforlu ve mahremiyet alanlarının korunduğu eski dönem mimari özelliklerine sahip olan evler bulamamasından ötürü, konfor içerisinde yaşama arzularının da etkisiyle artık konforlu ama mahremiyet ihlallerinin yoğun olduğu apartmanlara ilgi gösterdiklerini anlamaktayız.

Türk modernleşmesiyle birlikte geleneksel olan haremlik-selamlık uygulamasının varlıklı kimselerde ortadan kalkmaya başlayarak mekânsal mahremiyetin sınırlarının da değiştiğini görmekteyiz. Yeni mimari düzenin getirdiği “açık mutfak, mekânlar arası saydamlık” gibi unsurlar, geleneksel mahremiyet açısından bir değişiklik arz etmektedir.³⁸

Kadınların erkeklerle eşitlik talebini dile getiren *doğum kontrolü ve kürtaj hakkı* için verilen kadın mücadeleleri, çağdaş feminist hareketin doğuşunu belirlediği için ilerleyen bölümlerde feminist hareketlere de değineceğiz. Kadın hareketi, aynı

³⁸ Sibel Bozdoğan, **Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür**, Tuncay Birkan (çev.), İstanbul: Metis Yay., 2002, ss. 213-227.

zamanda cinsiyetler arası ilişkileri ve kadın-erkek kimliklerini de etkileyerek temel dönüşümlere yol açmıştır.³⁹

2.2 Kamusal/Özel Alan Ayırımı

“Kamu” kelimesinin İngilizce’deki bilinen ilk kullanımı, “kamuyu toplumun ortak çıkarı ile bir tutmaktır.” *Kamu ve özel karışılığının*, 17. yy. sonlarında, bugünkü kullanımlarına benzer bir anlam aldığı görülür. Bu konu hakkındaki araştırmalarıyla tanınan Richard Sennet’e göre *kamusal* sözcüğü, “herkesin denetimine açık olan” anlamına gelirken; *özel* sözcüğü “kişinin ailesi ve arkadaşları ile sınırlanan mahfuz bir yaşam bölgesi” anlamına gelmektedir.⁴⁰ Senet, kamusal ve özel ifade tarzlarının birbiriyle çelişen şeyler olmaktan çok, birbirinin alternatifi olduklarını dile getirmektedir.⁴¹

Toplumsal örgütlenmenin üzerine kurulan kamusal alan-özel alan ayırımı, 17. yüzyıldan bu yana Batı Avrupa siyasal düşüncesinde merkezi bir yer tutmaktadır. Bu kavram ikilisinin tekabül ettiği iki ayırım: Devletin alanı-toplumun alanı, ev alanı-ev dışı alan şeklindedir. Devlet, kamusal alan; ev, aile ve mahrem hayat ise özel alan sayılmaktadır. Bu iki ayırım arasındaki farkın sosyo-ekonomik alanda ortaya çıktığını görmekteyiz. Bütün bir düşünce tarihinin üzerine oturduğu bu önemli iki alanda farklı kurallar seti kullanılır. Özel alan informel ilişkilerin, duyguların, karşılıksız yardımın alanı iken; kamu alanı formel ilişkilerin, adaletin ve akılcılığın alanı olarak nitelendirilmektedir.⁴²

Kamusal-özel ayırımında iki temel unsur bulunur. Birinci unsur *görünürlük*; diğeri ise *kolektiflik*. Görünürlük, “gizlenmiş ya da kendi içine çekilmiş olan ile açık olan, ortaya çıkarılmış ya da erişilebilir olanı birbirinden ayırt ederken; kolektiflik ise, bireysel olan ya da bireye ilişkin olan ile kolektif olan ya da topluluğun ortak yararını

³⁹ Nilüfer Göle, “Batı Modernizmi ve Post-Feminizm”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı 53, Bahar 1991, s. 63.

⁴⁰ Richard Sennet, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yay., 1996, s. 31.

⁴¹ Sennet, s. 131.

⁴² Aksu Bora, “Kamusal Alan/Özel Alan: Mahrumiyet-Özgürleşme İkileminin Ötesi”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı 75, Kış 1997, ss. 85-86.

etkileyeni birbirinden ayırt eder.”⁴³ Kamusal-özel alan ayırımına Marksist ve Feministlerin çeşitli eleştirileri bulunmaktadır.⁴⁴ Ancak bu konu çalışmamızın sınırlarını aşacağından burada ayrıntılı olarak ele almayacağız.

Kamusal-özel alan ayırımının belirginleşmeye başlamasını endüstrileşme süreciyle başlatmamız mümkündür. Endüstrileşme süreciyle birlikte ev ile işyerinin birbirinden ayrılması kadının eve çekilmesine yol açmıştır. Böylece kadın ve erkek arasında artan bir rol farklılaşması görülür. Sosyal örgütlenmenin giderek karmaşıklaşması neticesinde ailenin toplum içerisindeki işlevleri azalmış, kadının çocuk bakımı ve eve ilişkin rollerinde bir belirginleşme ortaya çıkmıştır. Bu belirginleşme, kadının toplum içindeki rollerinin daha az önemli görülmesini getirmiştir.

Türkiye’de kamusal/özel ayırımı ile ilgili meseleler, 1990’ların başından beri tartışılmaktadır. Bunda 1980’lerde iktisadi hayatta gerçekleşen atılımların payı büyüktür. Kavramın kamuoyu gündemine girmesi ise 2002’den itibaren medya aracılığı ile olmuştur.⁴⁵ Türkiye’de kamusal-özel alan ayırımı, daha çok türban konusu üzerinden değerlendirilmiştir. Bu alanın sınırları, medyanın da katkısıyla politik görüşler çerçevesinde ele alınarak belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın amacı doğrultusunda öncelikle kamusal alan ve özel alan kavramlarını ele aldıktan sonra özel alanın kamusal alana dönüşmesini inceleyeceğiz.

Kamu/kamusal kavramı, 17. yy. sonlarından itibaren Batı tarihinde yer alan ve burjuva toplumuna ait bir terim olarak kullanılmaktadır. Ancak 1980’li yıllarda başlayan demokrasi tartışmalarını derinden etkileyen kavramlaştırma Alman düşünür Jürgen Habermas’a aittir.⁴⁶ Habermas bu kavramı, 1962’de Almanca yayınlanan *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* isimli kitabında kullanmıştır.

Ülkemizde ise 1990’lı yıllardan itibaren daha fazla ön plana çıkmaya başlayan “kamusal alan” kavramının farklı tanımları mevcuttur. Nilüfer Göle’ye göre kamusal

⁴³ Meral Özbek, “Kamusal Alanın Sınırları”, Meral Özbek (ed.), **Kamusal Alan** içinde (19-89), İstanbul: Hil Yay., 2004, s. 44.

⁴⁴ Bora, ss. 86

⁴⁵ Meral Özbek, “Kamusal Alan Kavramının Kamusallaşması ve Kamu Otoritelerinin Kamusal-Özel Alan Söylemleri”, Meral Özbek (ed.), **Kamusal Alan** içinde (515-527), İstanbul: Hil Yay., 2004, s. 515.

⁴⁶ Özbek, “*Kamusal Alanın Sınırları*”, s. 43.

alanı tartışmamıza vesile olan Habermas'tır. Kamusal alanla demokrasi arasındaki ilişkiyi en açık seçik şekilde ortaya koyan Habermas, bu özelliği ile ayrı bir yere sahiptir. Ona göre kamusal alan "bir yönetim biçimi değil, toplumun kendine oluşturduğu rasyonel tartışma aracılığıyla bir kamusal kimlik kazanımı, tartışma yoluyla oluşturduğu bir alandır". Habermas'ın diğer bir önemli özelliği ise 18. yy.dan itibaren Batı'da oluşan kamusal alanın bir tarihçesini yazmış olmasıdır. Habermas'ın tanımına göre, tek bir tane kamusal alan var ve buraya da girebilmek için farklılıkları özel alanda bırakarak "bir çeşit olgun özgün özne" olmak gerekir. Bu nedenle Habermas'ın kamusal alan anlayışı, 1980'li yıllardaki toplumun yapısı ve arayışlarına cevap verme konusunda yetersiz kalmıştır. Habermas'ın anlayışında hiç düşünülmemiş olan feminizm, özel alanla kamusal alan sınırlarını yeniden belirleyen bir hareket olduğu için onun kamusal alan tanımına eleştiriler gelmiştir.⁴⁷ Kavramın özellikle akademik alanda kullanımının ise daha ziyade "demokrasi, devlet, yurttaşlık hakları, sivil toplum, kamusal-özel alan ayrımı, çok kültürlülük, kimlik, iletişim ve medya"⁴⁸ konularında yoğunlaştığını görmekteyiz.

Kamusal alan kavramı kendi içerisinde iki ayrı boyut içermektedir. Kavramın birinci boyutu, *mekânsal* bir kavram olmasıdır. Mekânsal boyutta kamusal alan, toplumsal yaşantımız içerisinde ifade edilen fikirlerin paylaşılarak yayıldığı, toplumsal alanlar olan kamusal mekânlar ve bu süreçte oluşan kamuoyu, kültür gibi anlam muhtevasını içerir. İkinci boyutu ise *bir ilke ve bir ideali* belirtmektedir. Bu anlamda kamusal ortak, aleni ve açık olan anlamlarına gelir. Kavram, Batı toplumlarında bu anlamları çağrıştırırken, Türkiye'deki algılanışı farklılık arz etmektedir. Türk toplumunda kamusal alan denildiğinde *ortak alan ya da bir burjuva alanı* değil; *devlete ait bir alan* akla gelmektedir. Ayrıca özel alan-kamusal alan kavramsal ayrımı pek kullanılmamaktadır. Toplumumuzda daha ziyade gizlilik anlamında kullanılan *mahremiyet* kelimesini Göle, özel alan anlamında ilk defa *Modern Mahrem* adlı kitabında kullanmıştır. Göle, yaptığı incelemeler neticesinde, özel alanın aile içi alan anlamına geldiğini belirtmiştir. Bunun gibi dilimizde yeni yer edinen kamusal alan "kendisine ait olan değil, devlete ait olan" olarak algılanmaktadır. Kamusal alanın

⁴⁷ Göle, "Röportaj: Nilüfer Göle ile Kamusal Alan ve Sivil Toplum Üzerine...", ss. 89-99.

⁴⁸ Özbek, "Kamusal Alanın Sınırları", ss. 37-38.

mekân boyutunu öne çıkaran Göle, kamusal alan tanımlamasına *mekân ve gövde* kavramını (habitis) getirmektedir. Ayrıca o, mekânın önemini vurgular ve ona göre örtülü kadınlar, “hem mahremiyeti hem de kamusal alana çıkmayı simgelemektedirler.”⁴⁹

Türkiye'nin batılılaşma çabalarını anlamlandırmada, kamusal alanın göz önünde bulundurulması gerekir. Bu noktada Hilmi Yavuz'un değerlendirmeleri önem kazanmaktadır. Yavuz, modernleşme ve çağdaşlaşmayı eş anlamlı kavramlar olarak görmez. Modernleşmeyi kamusal alana, çağdaşlaşmayı ise özel alana ilişkin olarak kullanır. Yavuz Türkiye'de “modern” devletin, kamusal alanı modern ya da batılı ölçülere göre yeniden yapılandırıldığını, fakat birey alanında (özel alan) çağdaş değerleri taşıyacak özneler üretmediğini belirtir. Dolayısıyla Yavuz, Türkiye'nin modernleştiğini ancak çağdaşlaşmadığını vurgular.⁵⁰

Nilüfer Göle Batı Avrupa tarihindeki kamusal alanın “liberal burjuva” alanı olarak ortaya çıktığını ve kadınları bu alandan dışlayıcı bir nitelikte olduğunu; Türk toplumundaki kamusal alanın kadınların görünürlüğünü öne çıkardığını belirtmektedir. Türk toplumundaki kamusal alanı anlayabilmek için 1920'lerdeki Türk modernleşme sürecini ve 1980'lerde ortaya çıkan İslamcı hareketi göz önünde bulundurmak gerekir. Kamusal alanın şekillenmesinde özellikle müslüman toplumlarda kadın ile ilgili meseleler merkezi bir konum teşkil ederler.⁵¹ Zira kadın erkek ilişkileri ve kadının özel alandan kamusal alana çıkışı “mahremiyet” tartışmalarını gündeme getirmektedir. İslami bir toplum açısından duruma baktığımızda kamusal alanın, kadının görünürlüğü ve erkekle kadının toplumsal olarak biraraya gelmesiyle ortaya çıktığını görürüz.

Göle'nin yapmış olduğu şu tesbit oldukça isabetlidir: Modernleşme sürecinde çıkan “yeni dergiler, reklamlar, romanlar, ev yaşamını kamusal gözetim altına almıştı. Ya da başka bir deyişle modern ev yaşamı kamusallaştı.”⁵² Modernliğin temel niteliklerinden biri olan bireycilikle ilişkilendirilebilen özelleşme kavramı, insanların

⁴⁹ Göle, “Röportaj: Nilüfer Göle ile Kamusal Alan ve Sivil Toplum Üzerine...”, ss. 89-99.

⁵⁰ Hilmi Yavuz, **Osmanlılık, Kültür, Kimlik**, 2. Basım, İstanbul: Boyut Yay., 1996, ss. 91-99.

⁵¹ Göle (hızl.), **İslamın Yeni Kamusal Yüzleri: İslam ve Kamusal Alan Üzerine Bir Atölye Çalışması**, İstanbul: Metis Yay., 2000, ss. 19-21.

⁵² Göle, *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri: İslam ve Kamusal Alan Üzerine Bir Atölye Çalışması*, ss. 26-27.

hayatlarının büyük çoğunluğunun kamusal alandan ziyade özel alanda (aile yanı) geçtiğine işaret etmektedir.⁵³ Hannah Arendt ise modern toplumun, özel alan ile kamusal alan sınırlarını artık tamamen silmek üzere olduğunu şu şekilde ifade eder: “Özel olan ile kamusal olan arasındaki ve yalnızca mahremiyette gelişebilecek olan ile kamusal dünyanın tüm ışıkları altında herkese gösterilmesi gereken arasındaki farkı modern toplum tamamen bertaraf ettikçe, yani özel ve kamusalın arasına, özelin kamusal kılındığı ve tersinin gerçekleştiği sosyal bir alan koydukça doğaları gereği rahatsız edilmeksizin büyümek için mahremiyetin güvenliğine ihtiyaç duyan çocuklar için işler gittikçe güçleşir.”⁵⁴ Dolayısıyla mahremiyetin dönüşmesinin, yeni nesillerin gelişimi açısından olumsuz sonuçlar ortaya çıkarabileceğini söyleyebiliriz.

Kamusal alan tartışmaları daha çok Batı merkezli olarak sürdürülmektedir. Kendi toplumumuz açısından kamusal alan-özel alan ayırımı yaparken sınırları belirleyebilmemiz için öncelikle tarihsel süreci göz önünde bulundurarak toplumsal yapımıza değinmemiz gerekmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda genel anlamda bir “kamuoyu”ndan, 1860 yılında özel gazeteciliğin başlamasıyla birlikte bahsedilmeye başlamıştır. Osmanlı’daki kamusal alanın varlığı konusunda öncelikle devlet ve toplum arasında yer alan mekânlardan olan kahvehaneler ve salonlara değinilmelidir. İlk kahvehaneler Osmanlı İmparatorluğu’nda 1554 yılında İstanbul Tahtakale’de açılmıştır. Bu mekânlar, Osmanlı toplumu için yeni bir toplumsallaşma olanağı yaratmıştır. Osmanlı toplumunda evler, “kimlikleri farklı olan fazla sayıda insanın bir araya gelebilecekleri bir kamusal mekân değil, özel bir mekân” olarak değerlendirilmekteydi. Ayrıca haremlik-selamlık olarak ayrılan evlerin mimarisi herhangi bir kamusalığa imkân vermemekteydi. Dolayısıyla kahvehaneler, çeşitli kesimlerden insanların bir araya gelmelerine olanak sağlayan mekânlar olarak işlev görmüştür.⁵⁵ Ayrıca kahvehanelerin, Osmanlı İmparatorluğu’nda devlet ve özel yaşam arasında bir ara form olarak kamusal alanın dinamiklerinden birisini oluşturduğu

⁵³ Mehmet Ali Kirman, **Din ve Sekülerleşme: Üniversite Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma**, 1. Basım, Adana: Karahan Kitabevi, 2005, s. 22.

⁵⁴ Hannah Arendt, “Eğitimdeki Buhran”, Bekir S. Gür ve Murat Özoglu (çev.), **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Sayı 6, Kış 2006, s. 22.

⁵⁵ Serdar Öztürk, “Osmanlı İmparatorluğunda Kamusal Alanın Dinamikleri”, **Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı 21, Yaz-Güz 2005, ss. 101-102.

sonucuna varılabilir. Fakat çeşitli nedenlerden ötürü bu kamusal mekânların işlevleri de farklılaşmıştır.

Kamusal alanın önemi, bireylerin kendilerini gerçekleştirebilmelerine olanak sağlamasından kaynaklanır. Her birey, *özel alan*, *kamu alanı* ve *toplum* üçgeninde kendine bir yer bulma çabasıdadır. İnsanlar içinde doğdukları hane hayatını (özel alan) ve toplumu seçemezler. Bu nedenle kişilerin kendilerini gerçekleştirebilecekleri, bilerek ve isteyerek katılabilecekleri tek alan, kamu alanı olarak karşımıza çıkar. Bu da son derece önemli bir husustur.⁵⁶ Zira kamusal alanlar, insanların biraraya gelerek günlük sosyal aktivitelerde bulunma olanağı sunarlar. Birey kendisini bu açık kamusal-kentsel mekânlarda ifade edebilmekte ve toplumsal ilişkilerin bir parçası haline gelmektedir.

Kamusal alan tartışmalarında medya konusunun merkezi bir yeri vardır. Çünkü kamu iletişimini kitlesel araçlar mümkün kılar ve medya, kamusal bilginin üretiminde giderek artan bir etkiye sahiptir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, kamusalılık sadece *kitlesel medya* denilen ortamlar aracılığıyla kurulmaz; kamusalılık, gündelik etkileşim mekânlarında çeşitli sebeplerle gerçekleşen karşılaşmalar neticesinde de ortaya çıkar.⁵⁷

Kamusal hayatın karşıtı olarak özel hayatta (private), başlangıçta mekânsal olarak bir karşıtlık ortaya çıkar. Özel hayatın alanı, evin belirli bir sınırla çevrilmiş alanıdır. Özel alan kavramı aslında görelidir. Çünkü dıştan içe doğru adım adım ilerlenir. Özel hayatın “aile hayatı; bireysel değil, aile içi ilişkilere ve karşılıklı güvene dayalı bir hayat”⁵⁸ şeklinde tanımlandığına da rastlamaktayız. Ancak özel hayat aslında *ailenin özel hayatı* içerisinde *kişisel özel hayatı* ifade eden bir anlamda da kullanılmaktadır. Feodal Avrupa’da, aile fertlerini yemek ve sohbet için biraraya toplayan ailede herkesin bir görevi vardır. İşlerde görülen bu çeşitlenme, aile bünyesinde de kişisel mahremiyet eğiliminin arttığına dair işaretlerin çoğaldığı bir dönemde görülür. Ailenin özel hayatı, kişisel özel hayata çerçeve teşkil eder. Bu ihtiyacı özel alanların düzenlenişinden ve kullanımından anlıyoruz. Mesela zaman içerisinde

⁵⁶ Songül Demir, “Kamusal Alanın Belirlenmesinde Ben İle Öteki’nin Yeri”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı 5, Kasım-Ocak 1998-1999, ss. 210-211.

⁵⁷ Meral Özbek, “Kamusal-Özel Alan, Kültür ve Tecrübe”, Meral Özbek (ed.), **Kamusal Alan** içinde (443-500), İstanbul: Hil Yay., 2004, ss. 444-445.

⁵⁸ Philippe Ariès ve Georges Duby (hızl.), **Özel Hayatın Tarihi 2 - Feodal Avrupa’dan Rönesans’a**, Roza Hamken (çev.), Cilt II, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2006, ss. 20-21.

oda sayısının artması, yatak odalarının kapılarının kilitlemesi gibi pratikler bu durumu açıkça gözler önüne sermektedir.⁵⁹

Philippe Ariès ve Georges Duby'nin hazırladıkları *Özel Hayatın Tarihi* adlı eserin önsözünde de dile getirdikleri gibi, bizim çalışmamızın bir amacı, “zaman içinde özel hayat nosyonunu ve özel hayatın görünümünü etkilemiş olan yavaş ya da hızlı değişiklikleri algılanabilir kılmaktır. Çünkü özel hayatın çizgileri hiç durmadan dönüşmektedir.”⁶⁰ Her ne kadar kamusal ve özel alan sınırları toplumdan topluma değişiklik gösterse de, hemen her toplumda toplumsal örgütlenme, kamusal ve özel alanın ayrışması üzerine kurulmuştur.

Pek çok toplumda kadınla özdeş olarak değerlendirilen özel alan, eskiden kadının kapatılması, aile yaşamının örgütlendiği ve kurumsallaştığı bir alan iken; bugün bireyin özgürleşmesine imkân veren ve toplumun dönüşmesini sağlayan kültürel değişimlerin bir alanı haline gelmektedir. Hannah Arendt'e göre ise bugün artık “özelden söz ederken aklımıza yoksun bırakılma 'mahremiyet' gelmiyor ve bu da bir ölçüde modern bireyciliğin özel alana kazandırmış olduğu büyük zenginlik sayesinde.”⁶¹

Toplumsal yapımızı ve bu yapıyı oluşturan insanları tanımak açısından Osmanlı toplumunda özel alanın anlamı ve mahremiyet algısının sınırlarını tesbit etmek son derece önemli görünmektedir.⁶² Osmanlı'da ev içi mekânların fiziksel özellikleri ile mahremiyetin korunması arasında bir ilişki kurmak mümkündür. Osmanlı evlerinin önemli bir çoğunluğunun bir veya iki odalı olması ya da her evin haremlik ve selamlık bölümlerinin olmayışı, mahremiyetin olmadığı anlamına gelmez. Mahremiyet ve fiziksel mekânın düzenlenmesi arasında yakın bir ilişki olmakla beraber, mekândan bağımsız, gelenek ve dinden tevarüs edilen bir mahremiyet telakkisi olduğu görülebilir.

⁵⁹ Ariès ve Duby, *Özel Hayatın Tarihi 2 - Feodal Avrupa'dan Rönesans'a*, s. 225.

⁶⁰ Philippe Ariès ve Georges Duby (hızl.), **Özel Hayatın Tarihi 1 – Roma İmparatorluğu'ndan 1000 Yılına**, Turhan Ilgaz (çev.), Cilt I, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2006, s. 9.

⁶¹ Göle, “*Batı Modernizmi ve Post-Feminizm*”, s. 65.

⁶² Fikret Yılmaz, “XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Mahremiyetin Sınırlarına Dair”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı 83, Kış 1999-2000, s. 92.

Osmanlı şehir kadınlarının gündelik yaşamlarında cinsiyet ve kamusal-özel alan ayrımının ötesinde gelenek, din, sosyo-ekonomik statü ve kültür gibi çok sayıda unsurun etkili olduğunu söyleyebiliriz. Genel kanaate göre evin, içinde yaşayanları sadece doğanın beklenen ve beklenmedik değişimlerine karşı korumakla kalmayıp aynı zamanda mahrem ve özel olanı, başkalarının gözlerinden gizlediği, müdahale ve tehditlerden sakındığının varsayıldığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte özel alanın sınırları kamusal alana doğru taşmaktadır. Dolayısıyla bu durum, özel alanın kamusala doğru dönüşümünü beraberinde getirir.

Osmanlı tarihinde 18. yy. başlarından itibaren minyatürlerde mahrem hayatın ayrıntılı yönlerinin resmedilmeye başlandığı görülür ve bu duruma önceki dönemlerde rastlanılmamıştır.⁶³ Bununla birlikte Osmanlı toplumunda kamusal alan/mahrem alan tartışmasının odağında yer alan pek çok örnek olaya rastlanılmaktadır.⁶⁴ Bu olaylar, bazı insanların özel alanlarının diğer insanlar tarafından izlenebildiğine işaret eder. Bu noktada görülen bir diğer önemli husus ise mahrem alanda yaşanan bir olayın kamuya taşırılmak istenmesidir. Neticede Osmanlı toplumsal yaşam alanı olarak mahallelerde mahremiyet sınırları çok daralmış, kişisel olan durumlar mahalle cemaati tarafından kolaylıkla bilinebilir hale gelmiştir.⁶⁵ Demek ki günümüzde özel hayatların alenileştirilmesi olgusu, bugünkü boyutlarda olmasa da geçmişte de örneklerine rastlanılan durumlardandı; ancak bir farkla: Günümüz ulaşım ve iletişim olanakları, kişilerin özel yaşamlarına müdahale etme eğilimini kolaylaştırarak güçlendirmektedir.

Modernleşme süreciyle birlikte özel alan kapsamına giren *aile* de kamusallaşmıştır. Aile yaşamının kurumsallaştığı özel alan, bireyin özgürleşerek toplumun dönüşmesini sağlayan kültürel değişimlerin bir alanı olmuştur.⁶⁶ Onun için insanlara özel değerleriyle, farklılıklarıyla kamusal alanda varolma imkânı verilmesi gerekmektedir.

İktidar ve toplumsal düzene karşıt olan arzu ve tutku, toplumsalın dışına atılarak mahrem alan içerisinde hapsedilmeye çalışılmış, kamu alanı ise zamanla

⁶³ Tülay Artan, "Mahremiyet: Mahrumiyetin Resmi", **Defter Dergisi**, Sayı 20, Bahar-Yaz 1993, s. 109.

⁶⁴ Yılmaz, s. 94.

⁶⁵ Yılmaz, s. 96.

⁶⁶ Göle, "*Batı Modernizmi ve Post-Feminizm*", s. 65.

rasyonel hesaplılığın egemenliğine tanık olmuştur. Bu türden bir ayırım, aynı zamanda kadın ve erkek arasındaki ayırıma da denk düşmektedir.⁶⁷

Son zamanlarda, farklı tutumların ortaya çıktığını görmekteyiz: “Erkeksi kadınlar ve kadınsı erkekler.” Erkeksi kadınlar yani kendini kamusal alana veren kadınlar ile kadınsı erkekler yani kendini özel alana veren erkekler şeklinde yapılan ayırım, aslında kadınlar ve erkekler tarafından temsil edilen iki yeni tutumu ortaya koymaktadır. Bu ayırım ayrıca kamusal alanla özel alan arasındaki cinsiyetçi sınırların ortadan kaldırılmasını da temsil etmektedir.⁶⁸ Dolayısıyla bu tutumların aynı zamanda özel alanın kamusala dönüşmesinde etkili olduğunu söyleyebiliriz.

“Özelin kamusallaşması”, “kamusalın çözülüşü, çöküşü veya dönüşümü”, “toplumsalın sökümü” gibi argümanlarla tartışılan özel alanın kamusal alana dönüşüm süreci, aslında toplumun cemaatlere ve bireylere kadar parçalanmasını öngörmektedir. Yaşanan bu süreç aynı zamanda ev halkının güvenliğini de, sosyal devletin üstlendiği bir iş olmaktan çıkarak “özneler”in kişisel becerilerine bırakmaya soyunmuştur.⁶⁹

Habermas’ın *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* adlı eserinde, kamusal alanın yapısal dönüşümü ile ilgili tespitlerinin şu şekilde özetlendiğini görmekteyiz: “17. yüzyılın sonlarından itibaren özel alan ile kamu otoritesinin birbirinden ayrıldığı bir dönemde, bireylerin burjuva ve insan olarak görece eşit biçimde, önce yazınsal konularda, sonra siyasal basının devreye girmesiyle toplumla ve devletle ilgili konularda serbestçe rasyonel-eleştirel tartışmalar yaptıkları, ilkece herkesce erişilebilir kamusal alandan; devletin özel alana müdahale ettiği toplumun da devlete nüfuzuyla toplumun ‘yeniden feodalleştiği’, özel-kamu ayırımının silindiği, reklamların ve halkla ilişkilerin 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yükseldiği bir dönemde, politik partilerin ve kitle iletişim araçlarının biçimlendirdiği görünüşteki kamusal alana geçilir.”⁷⁰

⁶⁷ Akçay, s. 98.

⁶⁸ Göle, “*Batı Modernizmi ve Post-Feminizm*”, s. 67.

⁶⁹ Nuray Sancar, “Eve Ne Oldu?”, *Evrensel Kültür Dergisi*, Sayı 127, Temmuz 2002, s. 3.

⁷⁰ D. Beybin Kejanlıoğlu, “Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı”, Meral Özbek (ed.), *Kamusal Alan* içinde (689-716), İstanbul: Hil Yay., 2004, s. 690.

Richard Sennet'in de *Kamusal İnsanın Çöküşü* adlı eserinin pek çok yerinde bahsettiği gibi, kamusal mekânlar, birbirleriyle herhangi bir bağa sahip olmayan bireyler açısından artık sadece tüketilen, geçilip gidilen mekânlar olarak algılanmaktadır. İnsanlar yalıtılmış binalarda yaşamakta ve işyerleri aynı yalıtılmışlığı üretmektedir. Sonuç olarak toplumun paylaştığı ortak alanlar kişinin başkalarıyla bir şeyler paylaşabildiği ortak mekânlar olma özelliğini yitirmiştir. İnsanlar sokaklardan geçmektedir ve içinden geçtikleri mekân, kendilerine son derece yabancılarla dolu bir sahadır.⁷¹ Son zamanlarda giderek evin mahremiyeti, toplu mekânların küçümsenmesi, pek çok teknolojik yeniliğin evin yalıtılmışlığına katkıda bulunacak tarzda dizayn edilmeleri bu amaca yöneliktir. Artık sokaklar, ev ve iş arasında geçilen yabancı mekânlar haline dönüşmüştür.

Yukarıda bahsettiğimiz özel alanın kamusal alana doğru kendi sınırlarını aşması tüm toplumlarda gözlemlenen bir süreçtir. Modernleşme projesinin mihenk taşı olan kadınlar, özel alan ile ilgili bilinen pek çok şeyin yeniden değerlendirilmesine sebep olmuşlardır. Zira özel ve kamusal alandaki değişimler, kadınların özel alandan kamusal alana çıkışları konusu üzerinden değerlendirilmektedir.

Bu konudaki çalışmalarıyla bilinen Göle, kentli kadınların moda, eğlence, eğitim, çalışma gibi yollarla haremlik-selamlık geleneğini kırarak toplumsal yaşama katılmalarını, onların “mahrem alandan çıkarak kıyafet açısından ve toplumsal düzeyde görünürlük kazanmış” olmaları şeklinde değerlendirmektedir.⁷²

“Geleneksel ekonomik araştırmalar, özel alandaki güç ilişkilerinin kamusal alanda işgücü pazarına katılım ve gelir düzeyini belirlemesi açısından toplumsal cinsiyet sınırlarının ve özel alan-kamusal alan ikileminin yeniden düşünülmesini getirir. Hane halkını baz alan araştırmalar, kadınların bir taraftan küreselleşen ekonomik ilişkilere entegre olurken, diğer taraftan marjinalleşebileceğini de göstermiştir.”⁷³ Nitekim Göle, kadının iç dünyasını yasaklardan dış dünyaya doğru taşımasının, kendi kimliğini oluşturarak kadın-erkek ilişkilerinin dönüşmesine neden olduğunu dile

⁷¹ Sennet, s. 40.

⁷² Göle, *Modern Mahrem*, s. 72.

⁷³ Serap Kayasü, “Değişen ‘Dünya Düzen’leri, Değişen ‘Kadın’lar: Toplumsal Cinsiyetin Değişen İçeriği”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı 75, Kış 1997, s. 171.

getirmektedir.⁷⁴ Modernleşme süreciyle birlikte özellikle müslüman toplumlarda, bu tür yasaklardan olan *kadın bedeninin görünürlüğüne* ilişkin gelişmeler, kamusal alanın sınırlarının belirlenmesinde önemli bir yer tutmaktadır.⁷⁵ Çünkü mahremiyet alanına giren konu ve durumların dönüşerek kamusal alanda yer almaya başlaması dahi özellikle kadın ile ilgili konular üzerinden tartışılmaktadır.

Dolayısıyla kadınların kamusal alana çıkış ile birlikte düşünülmesi, “erkek/kamu, kadın/özel” özdeşliğinin zihinlere yerleşmesine neden olmuştur. Ancak Türkiye örneğinde bu durumun İslam dininin algılanışı ile irtibatlı olduğunu söylemek mümkündür.

Kadınların kamusal alanda görünürlük kazanmaları daha çok *eğitim, çalışma hayatı ve siyasete katılımları* üzerinden değerlendirilmektedir.⁷⁶ Zira özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde kadınların eğitim yoluyla kamusal alana katılımlarının arttığını görmekteyiz. Eğitim düzeyi yükselerek çalışma hayatının içerisinde kendilerine bir yer edinen kadınların kendilerini, *ev kadını* rolü ile özdeşleştirme oranları azalma göstermiştir. Bir başka ifade ile çalışma hayatına giren kadınların kamusal alana katılımlarıyla bireyselliklerinde de bir artış olmuştur.⁷⁷ Özel alan içerisinde yer alan “annelik, aile, karı-koca ilişkisi ve ev kadınlığı” gibi konular kadın ile özdeşleştirilmiş olduğundan, kadınların kamusal alana çıkmaları ile özel alana giren bu konulara ilişkin cinsiyet rolleri arasındaki bilinen kesin sınırlar ortadan kalkmıştır. 1980'li yıllara kadar kadınların özel alanla tanımlanmaları, bir dindarlık göstergesi olarak da kullanılmıştır. İyi bir anne ve eş olan, evine bağlı bir kadın daha dindar olarak görülmekteydi. Ancak 1980'lerden sonra kadınların giderek daha fazla oranda kamusal alana katılımları, bu algıyı dönüşüme uğratmıştır.⁷⁸

Göle'ye göre İslam kültürü, mahrem alanı kadının görünmezliği ile sınırlandırmış ve mahremiyet, giderek kadınlar için mahrumiyeti getirmiştir. Ayrıca İslam'da toplumsal düzen kadının mahremiyeti üzerine kurulmuştur ve örtünme

⁷⁴ Göle, *Modern Mahrem*, s. 181.

⁷⁵ Göle, *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*, s. 19.

⁷⁶ Mustafa Tekin, **Kutsal Kamu ve Kadın**, 1. Basım, İstanbul: Açılım Yay., 2004, ss. 216-218.

⁷⁷ Tekin, ss. 218-222.

⁷⁸ Tekin, ss. 240-242.

mahrem olan alanı ifade etmektedir.⁷⁹ Kadının özel alana hapsedilerek “mahrem alanda mahrum bırakıldığını” düşünenler, özel alana ait konuların ifşa edilmesiyle kadınları özgürleştirebileceklerini düşünmüşlerdir. Kadının özel alandan kamusal alana çıkması serüveninde yapılan şey, aslında özel alana ait olan konuları ifşa ederek meşru bir zemin arayışıdır. Ancak bu türden bir düşünce, mahremiyet alanının giderek daralması ve özel alana müdahalenin kolaylaşması sonucu ile bizi karşı karşıya getirmiştir.

Cinsellik, cinsel taciz ve kürtaj hakkı gibi konuların, kamusal alanda “açığa çıkarma politikasını” güçlendirerek mahremiyeti dönüştürdüğünü görmekteyiz.⁸⁰ Ayrıca cinsel özgürlük söylemi ile aslında kadın bedeninin sömürülüp, mahremiyetin kaybedilişine şahit olmaktadır. Özellikle kitle iletişim araçlarında görülen gelişme ve değişimler hem kamusalın hem de mahrem olanın da içeriğini boşaltarak sınırların belirsizleşmesine sebep olmaktadır.

Barış Kılıçbay, *Mahremiyet, Sıradanlık ve Medya* başlıklı çalışmasında, mahrem ile kamusal alan arasındaki sınırların kaybolduğuna ilişkin iddiaları değerlendirerek medyanın gerçeklik endüstrisini nasıl yarattığını tartışmaktadır. Kılıçbay, mahremiyetin ortadan kalkmasıyla ilgili iddialarda doğruluk payı görmekle birlikte, Zigmunt Bauman’ı izleyerek, aslında yok olanın mahremiyet ve özel alan değil, tersine kamusal ve kamusal söylem olduğunun altını çizmektedir. Bu tartışmasını ise ekonomideki değişimler, tüketimin yüceltilmesi, televizyonun ticarileşmesi, mahremiyetin kendisinin bir meta haline gelmesi gibi boyutlar çerçevesinde gerçekleştirdiğini görmekteyiz.⁸¹ Konuya hangi açıdan bakarsak bakalım neticede içerisinde bulunduğumuz durum, kişiye ait özel alanın sınırlarının büyük bir değişime uğradığı gerçeğiyle bizi karşı karşıya bırakmaktadır.

⁷⁹ Tekin, s. 249.

⁸⁰ Tekin, s. 277.

⁸¹ Bk. Barış Kılıçbay, “Mahremiyet, Sıradanlık ve Medya”, **Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Cilt 9, Sayı 1, Kış 2006, <http://ilef.ankara.edu.tr/ki/yazi.php?yad=9747>.

2.3 Mahremiyet Ekseninde Toplumsal Dönüşümler

Genel olarak bir toplumda mahremiyet olgusunun dönüşümünü daha iyi inceleyebilmek için öncelikle toplumsal yapıyı incelemeye değer kılan sosyal süreçlere değinmek gerektiği kanaatindeyiz. Toplumsal gelişmeler açısından makro süreçler olarak nitelendirilen modernleşme, sanayileşme, kentleşme ve küreselleşme ile gözlenen değişimler aynı zamanda mahremiyet algısının farklılaşmasına da yol açmıştır. Bu bölümde özellikle sanayileşme süreciyle birlikte ortaya çıkan “gösteri toplumu” ve “popüler kültür” kavramları çerçevesinde toplumsal değişimler ele alınacaktır.

On yedinci yüzyıl Avrupa’ında başlayan modernlik sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altında alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret etmektedir.⁸² Modernleşmenin kelime anlamı “yenileşme, çağdaşlık”tır. Ancak kelime, tarihî süreçte farklı anlamlar kazanmıştır. Alain Touraine modernleşmeyi, “akılcı, bilimsel, teknolojik ve idarî etkinliğin ürünlerinin yaygınlaştırılması” şeklinde tanımlamaktadır.⁸³ Modernleşme kavramı, sosyo-kültürel açıdan “bireyciliğe, seküler bir dünya görüşüne, toplumsal yapının giderek farklılaşmasına, kentleşmenin artmasına” doğru giden bir süreç⁸⁴ olarak da nitelendirilir. Giddens'a göre ise kendisini geleneğin karşısına koyan modernlik, iki farklı yolla işlemektedir: Oldukça genişlemeci bir tarz olan *küreselleşme* ile ve *kişiselleşen* bir yol ile. Bu açıdan bakıldığında modernliğin mahremi ve kişisel olanı dönüştüren bir yanı da bulunmaktadır.⁸⁵ Ancak modernlik her ne kadar kendisini geleneğin karşısına koymaya çalışsa da gündelik yaşam içerisinde geleneksel motiflere her zaman rastlanmaktadır.

Mahremiyetin dönüşümü ile güven ve kişisel ilişkiler arasında ilişki kuran Giddens'a göre, modernliğin küreselleştirici eğilimleriyle gündelik yaşam açısından mahremiyetin dönüşümü arasında doğrudan bir bağlantı vardır.⁸⁶ Peter Berger ise kamusal alanın “kurumsallaşmasına” karşılık; özel yaşam alanının “kurumdışılaştığını”

⁸² Anthony Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, Ersin Kuşdil (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yay., 1998, s. 11.

⁸³ Alain Touraine, **Modernliğin Eleştirisi**, Hülya Tufan (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1994, s. 23.

⁸⁴ Mehmet Yüksel, **Modernite Post-modernite ve Hukuk**, 1. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi Yay., 2002, s. 5.

⁸⁵ Giddens ve Pierson, s. 113.

⁸⁶ Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, s. 113.

ileri sürer.⁸⁷ Daha açık bir ifade ile kişiye ait özel alanın sınırları gün geçtikçe daralmaktadır.

Modern dönemde günümüz toplumlarında “güvenilecek birilerini bulmaya yönelik güçlü bir psikolojik gereksinim vardır; ancak modern öncesi toplumsal konumlara oranla kurumsal olarak örgütlenmiş kişisel bağlantılar eksiktir.”⁸⁸ Gündelik yaşamın yapısı yeniden biçimlendirilmiştir. Modern öncesi toplumlarda temel güven, akrabalık bağları ve arkadaşlıklardaki kişiselleşmiş güven içerisinde yer alırken; 21. yüzyılda kişisel güven artık akrabalık bağları içerisinde değerlendirilmemektedir. Giddens’a göre bu da mahremiyetin dönüşümüne temel oluşturur.⁸⁹

Modernlikle ilişkili olan *mahremiyetin dönüşümünde* artık kamusal olanın yerini özel olana bıraktığı bir durum söz konusudur. Herkesin kamusal birtakım referanslar çerçevesinde hayata bakmaktan daha çok mahrem olanı öne çıkartıp, özel olanı kamusal alana sürdüğünü görmekteyiz. Günümüzde özellikle kişilerin özel hayatlarındaki karakteristikler ve tutumlar öne çıkartılmaktadır. Bu durum ise modernleşme süreci ile birlikte mahremiyetin de bir dönüşüm geçirdiği gerçeğini ortaya koyar.

Çeşitli konuları toplumsal değişim açısından ele alabilmek için öncelikle incelenen o toplumun geçirmiş olduğu süreçleri de genel hatları ile göz önünde bulundurmak gerekir. Bu nedenle çalışmamızda zaman zaman toplumların makro süreçleri olarak nitelendirilen modernleşme, sanayileşme, kentleşme ve küreselleşme gibi süreçlere de değinilecektir.

Sanayileşme süreciyle birlikte toplumsal yapılarda pek çok değişiklik ortaya çıkmıştır. Teknolojik değişim ve dönüşümün ortaya çıkardığı sanayi toplumunu, ulusal sınırlar içinde büyük ölçüde üretim yapan fabrikalar, işbölümü, merkezileşme, üretim ile tüketimin birbirinden ayrılması, sermayenin önemi, daha çok fiziksel gücün hakim olduğu işgücü gibi özellikler karakterize etmektedir. Bu özelliklere sahip olan sanayileşme süreci, elde ettiği teknolojik ve ekonomik ilerlemelerle yaklaşık iki asır

⁸⁷ Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, s. 114.

⁸⁸ Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, s. 118.

⁸⁹ Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, ss. 118-119.

kadar işlevselliğini sürdürmüştür. Ancak bu zaman aralığında yaşanan krizler ve sıkıntılarla süreç belirli noktalarda tıkanmış ve yeni bir toplumsal sürecin veya yeni bir paradigmanın ihtiyacı hissedilir olmuştur.

Sanayileşme sürecinde görülen değişimler bazı yeni kavramların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dünyada yaşanan sanayileşme süreci neticesinde *gösteri toplumu* ve *popüler kültür* kavramlarının öne çıktığını görmekteyiz. Özellikle Anglo-sakson toplumlarında 1950'lerden sonraki gündelik yaşam biçimine dair araştırmalarla tartışılmaya başlanıp Batı'da üzerine geniş bir literatürün olduğu bir araştırma alanı haline gelen popüler kültür, Türkçe'de üzerinde hala yeterince çalışma yapılmamış bir alan olarak karşımızda durmaktadır. Genel olarak makro süreçler göz önünde bulundurularak, farklı kültürlerde gözlenen değişimler açısından mahremiyetin dönüşümü ile ilgili popüler kültüre/kültürlere de değinmemiz gerekmektedir.

Kültür, her ne kadar en ciddi biçimlerinden en popüler biçimlerine, 'aristokratik' sanattan 'halk' sanatına kadar farklı kategoriler içinde değerlendirilse de toplumsal ve tarihsel süreçlerden bağımsız değildir.⁹⁰ Sanayi devrimi öncesinde kültür, hiyerarşik bir toplumsal yapılaşma içindeki geleneksel toplumlarda çiftçilik, hayvancılık, el zanaatleri ve ticaret ile geçimini sağlayan halk tabakaları arasında üretilen halk kültürü ve ticaretin ağırlık kazandığı pre-modern kentlerde siyasi merkez ve aristokrat sınıf çevresinde gelişen seçkin/yüksek kültür şeklinde gelişmiştir. Her iki kültürel yapının temelinde de aynı geleneksel dünya görüşü, farklı kalıp ve biçimlerde kendini göstermektedir. Halk ve seçkinin ürettiği kültürel biçimlerdeki farklılık ise eğitim ve anlama düzeylerinin farklılığından kaynaklanmaktadır. Yunan filozofu Aristoteles de, boş zamanları olan yurttaş ve asillerin müzikten aldığı haz ile kölelerin müzikten aldığı hazzın değişik olduğunu ve bunun sebebinin ise aldıkları eğitimin sonucu oluşan haz yetisindeki farklılıktan kaynaklandığını ifade eder.⁹¹

Üretici ve tüketicinin potansiyel olarak özdeş olduğu, dolayısıyla ürünün, üreticiden veya tüketiciden tam olarak yabancılaşmadığı halk kültürünün tersine, popüler kültürün oluşumunda kişinin rolü yoktur, fakat popüler kültür ürünleri,

⁹⁰ Raymond Williams, **Kültür**, Ertuğrul Başer (çev.), İstanbul: İletişim Yay., 1993, s. 134.

⁹¹ Veysel Batmaz, "Popüler Kültür Üzerine Değişik Kuramsal Yaklaşımlar", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı 1, İstanbul 1991, s. 167.

beklenildiğinden farklı şekillerde veya amaçlarda kullanabilir veya bu ürünleri yerli ürünlerle melezleştirebilir, ancak bu durum ürünün oluşturulması değil dönüştürülmesidir. Birey bir tüketici olduğundan sonsuz çeşitlilikteki popüler kültür ürünleri arasında seçimde de bulunabilir. Popüler kültürün üreticisi, ürünü tamamlanmış bir form içinde tüketiciye sunmaktadır.⁹²

Popüler kavramı genel olarak “halka ait olan” ve “yaygın olarak benimsenen ve tüketilen” şeklinde iki biçimde ele alınmaktadır. Kavram birinci anlamıyla olumlu karşılanırken; ikinci anlamıya kültürel deformasyonu, sıradanlığı ve kitleliliği getirdiği için olumsuz karşılanmaktadır. Edibe Sözen popüler kültürü, “herhangi bir toplumun herhangi bir zamandaki egemen olan kültürü” şeklinde tanımlar ve popüler kültürün gündelik hayata ilişkin olduğunu, sınırlarının muteber olanla değil; rağbette olanla çizildiğini belirtir.⁹³ Veysel Batmaz da buna yakın bir çizgi takip eder ve popüler kültürün gündelik yaşamın kültürü olduğunu ileri sürer. Dar anlamıyla popüler kültür, “emeğin gündelik olarak yeniden üretilmesinin bir girdisi olarak eğlenceyi içerir.”⁹⁴ Geniş anlamıyla “belirli bir yaşam tarzının ideolojik olarak yeniden üretilmesinin ön koşullarını sağlar.”⁹⁵ Buna karşılık İrfan Erdoğan, popüler kültür kavramının artık “halkın, halka ait, halktan” anlamını taşımadığını, bu bağlarını kopardığını belirtir. Ona göre popüler kültür; “nüfusun büyük çoğunluğunun kültürü, çoğunluk için olan kültür” veya “çoğunluk tarafından izlenen, tutulan, tercih edilen kültür” anlamında kullanılmaktadır. Erdoğan’a göre popüler kültür, artık kapitalist Pazar mekanizmasının bir parçası olmuştur. Başka bir deyişle bu kavram, “kitle üretim endüstrileri tarafından üretilen ürünlerin yaygın kullanımı” anlamına dönüştürülmüştür. Erdoğan’a göre popüler kültür, daha çok dileklerin gerçekleşmesini ön plana çıkarır, burjuva yaşam tarzı yüceltilir ve idealleştirilir, gösteriş ve imajları özün üstüne çıkartır, önüne geçirir.⁹⁶

⁹² G.R.Ress, “Yapısalcılık ve Popüler Kültür”, Serdar Öztürk (çev.), **Popüler Kültür ve İktidar**, Nazife Güngör (drl.), Ankara: Vadi Yay., 1999, ss. 365-367.

⁹³ Edibe Sözen, “Popüler Kültür Retoriği: Sahiplik İçinde Yokluk, Rağbette Olma ve Sağduyu Bilgisi”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Cilt 4, Sayı 15, Mayıs-Haziran-Temmuz 2001, s. 57.

⁹⁴ Batmaz, s. 163.

⁹⁵ Batmaz, s. 163.

⁹⁶ İrfan Erdoğan, “Popüler Kültürde Gasp ve Popülerin Gayrı Meşruluğu”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Cilt 4, Sayı 15, Mayıs-Haziran-Temmuz 2001, ss. 74-75.

John Fiske de popüler kültür ile ilgili saptamalarda bulunurken, popüler kültürün tabiler ile güçsüzlerin kültürü olduğunu, bu yüzden de içerisinde daima toplumsal sistemi, dolayısıyla da toplumsal deneyimin merkezinde yer alan egemenlik altına alma ve tabi kılma güçlerinin izlerini, iktidar ilişkilerinin göstergelerini taşıdığını öne sürerek, popüler kültürün aynı zamanda bu güçlere direnmenin, onlardan sıyrılmının belirtilerini gösterdiğini vurgulamaktadır. Fiske'nin, popüler kültür ile ilgili bu saptamalardan sonra "Popüler kültürün, kendi içinde çelişkili olduğu" genellemesini yaptığını görmekteyiz.⁹⁷

Pop, halk arasında yaygın olan, beğenilen, genelin zevkine uygun olan anlamını taşıırken; popüler kültür ticari, gösteriye dayanan, kalıcılığı olmayan, gündelik, kültür endüstrisi tarafından üretilmiş kültür anlamına gelmektedir. Neyin popüler olacağına halka sormadan, tamamen kendi olanaklarıyla, kültür endüstrisi karar verir. Bir ürün daha piyasaya sürülmeden bu endüstri mekanizması çalışır ve hangi ürünün ne kadar satacağı bu endüstri tarafından hesaplanarak piyasaya sunulur.

Kültürün popülerlik kazanan haliyle modern toplumdaki işlevi, bu kültürün kaynağı ve alıcısı/tüketicisi olan kesimler arasındaki ilişkinin anlamının deşifre edilmesiyle yakından bağlantılıdır. Zira kapitalist toplumda ortaya çıkan ve popülerlik kazanan kültür, geçmiş statik toplumlardaki istikrarlı toplumsal yapılarla iç içe geçmiş, üretici ve tüketicinin aynı dili kullandığı ve çoğunlukla da aynı olduğu, gelenekselleşmiş ve aktarılan bir özelliğe sahiptir. Popüler kültüre ilişkin değerlendirmelerde eleştirilerin üzerinde döndüğü temel soru, popüler kültürün modern kapitalist toplumlardaki hegemonik tahakküme direniş mi yoksa destek mi olduğu yönündedir.⁹⁸

Popüler kültürün pazar ekonomisiyle iç içe geçen varlığına karşın, hâkimiyet ilişkileri içindeki yerinin tespitinde birbirinden farklı görüşler ortaya atılmıştır. Popüler kültür çalışmaları, temelde üç biçimde sürdürülmektedir. Birinci görüş, popüler kültürü, insanları güdüp-yönetme çerçevesinde değerlendiren ve bunun kültür endüstrisi tarafından oluşturulduğunu savunan Frankfurt Okulu'dur. "Frankfurt Okulu düşünürleri,

⁹⁷ John Fiske, **Popüler Kültürü Anlamak**, Süleyman İrvan (çev.), Ankara: Ark Yay., 1999, s. 35.

⁹⁸ David Rowe, **Popüler Kültürler: Rock ve Sporda Haz Politikası**, Mehmet Küçük (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yay., 1995, s. 22.

kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki etkisini bir şırınganın aşısı şırıngalamasına benzetirler. Milyonlarca kişi, kitle iletişim araçlarının şırıngaladığı mesajı her gün almakta ve bu mesajlar toplumda ani tepki ve hareketlenmelere yol açmaktadır.”⁹⁹ Frankfurt Okulu popüler kültür kavramını ticari, özgün olmayan ve içeriği boşaltılmış yapısıyla işlevsel açıdan kitle kültürü kavramıyla bir tutmaktadır. Okul temsilcileri popüler kültür kavramına daha çok eleştirel yaklaşırlar ve onu, kültür üretimi süreci içinde ele alarak anlamlandırır. Bu durumda popüler kültür, uluslararası iletişim ağlarını ellerinde bulunduran siyasal ve ekonomik elitlerin tekelindeki kültür endüstrilerinin bir parçasıdır.¹⁰⁰ Okul, kapitalist ekonominin sahibi olan sermayenin *kültür endüstrisinin* aracı olan kitle iletişim araçları ve kitle eğlencesi ile yalnızca popüler kültür örgütlerini denetim altına almadığını, aynı zamanda bu kültürün tutsağı haline gelen insanların popüler düşlerine de egemenlik kurduğunu ifade etmektedir.¹⁰¹

İkinci görüş, popüler kültürü endüstri devriminden sonra folklorik anlamda halk kültürü yerine, gündelik hayatın ve halka ait olanın sunulması olarak değerlendiren Amerikan kültürelci yaklaşımdır. Bu yaklaşımın en temel varsayımı, “popüler kültür yoluyla halkın kendini doğrulayıp, kendini devamlı surette inşa ettiği” yönündedir. Popüler kültür içindeki seks ve şiddet öğesini eleştirseler de yaptıkları okumalarla popüler kültür içerisinde mevcut yapıya karşı bazı direniş öğeleri bulmaktadırlar.¹⁰²

Üçüncü görüş ise popüler kültürü karşıt baskılar ve eğilimler tarafından biçimlenen “güç alanı” olarak ele alan Antonio Gramsci’nin yaklaşımıdır. Gramsci’ye göre burjuvazi, ideolojik hegemonyasını, işçi sınıfının kültürleri ve değerleri içinde bulduğu yer ölçüsünde kurabilir. Burjuvazinin amacı; işçi sınıfının kültürünü değiştirmek veya onu yok etmek değil; işçi sınıfının burjuva kültürü ile karışımını sağlamaktır. Yani burjuva ve işçi sınıfı kültürleri tamamıyla birbirine karşıt iki olgu olarak düşünülemez. Böylece popüler kültür, ne egemen ideolojiyle çatışan kitle

⁹⁹ Veysel Batmaz ve Asu Aksoy, **Türkiye’de Televizyon ve Aile**, 1. Basım, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., 1995, s. 16.

¹⁰⁰ Hakan Ergül, “Popüler Kültürün Olası Tanımları ve Yazılı Basın Alanından Örneklerle Kitle İletişiminde Popüler Kültür Görünümleri”, **Kurgu Dergisi**, Sayı 15, Temmuz 1998, ss. 198-199.

¹⁰¹ İrfan Erdoğan ve Korkmaz Alemdar, **İletişim ve Toplum: Kitle İletişim Kuramları Tutucu ve Değişimci Yaklaşımlar**, 1. Basım, İstanbul: Bilgi Yay., 1990, s. 216.

¹⁰² İrfan Erdoğan, “Popüler Kültür: Kültür Alanında Egemenlik ve Mücadele”, **Popüler Kültür ve İktidar**, Nazife Güngör (drl.), Ankara: Vadi Yay., 1999, s. 45.

kültüründen ne de karşıt kültürlerden oluşur. Popüler kültür, iki sınıf arasında pazarlık sahasıdır. Bu sahada egemen üst kültür ve alt kültürel değerler farklı karışımlar içinde bulunurlar.¹⁰³ Popüler kültürün kitle kültüründen farklı olduğunu iddia eden liberal çoğulcu yazarlara göre kitle kültürü, toplumda güç sahibi kesimlerin güdümünde, kitleyi yönetmek ve yönlendirmek için kullanırken; popüler kültür farklı yaşam biçimlerine sahip olan halkların katılımıyla çeşitlenen çoğulcu bir kültürel özelliğe sahiptir. Popüler kültürü halk ile özdeşleştirdikleri işçi sınıfının kültürü olarak gören dolayısıyla ona olumlu bir anlam yükleyen bir kesim de, bu kültürün halktan kopuk seçkinlerin ürettiği ve adına *yüksek kültür* denilen ürünlere karşı bu kültürün korunması gerektiğini, çünkü asıl toplumsal kültürün tam da bu kültür olduğunu iddia etmektedirler.¹⁰⁴

Görüldüğü gibi popüler kültür, sadece tek tanımı olan bir kavram değildir. Farklı yaklaşımlar, farklı inceleme yöntemleriyle kavrama farklı tanımlamalar getirirler. Bu tanımları tek bir tanım altında toplamak önemli farklılıkları görmezlikten gelmek demektir. Bu nedenle çalışmamızda tek bir popüler kültür tanımını referans olarak kullanmak yerine, popüler kültürün daha çok kültür endüstrisi ile olan ilişkisi açısından toplumsal yaşantımızda sebep olduğu değişimler üzerinde durulacaktır.

Bir ürün veya olgunun popüler kültür alanına girmesi için özgür seçimle tercih edilmiş olması belirleyicidir. Örneğin 1960'ların müzik dünyasını kasıp kavuran *the Beatles* topluluğu, hepimizin üzerinde anlaşılabileceği bir popüler kültür ürünüdür. Yine 19. yüzyılın sonlarından itibaren seçkin konumuna yükseltelen *Shakespeare* de, ondan önce geniş kitlelerce popüler kültür ürünü olarak tüketilmiştir. Bu bağlamda popüler kültürün oluşabilmesi için gerekli unsurların şunlar olduğunu söyleyebiliriz: Çok sayıda insan, para ve iletişim olanakları. Kentleşmeyle kırsal köklerinden kopup kentlere doluşan insan toplulukları, yeni yaşam ve kimliklerini oluşturma gereği hissettiklerinde, popüler kültür onları topluma adapte edici bir unsur olmuştur. Endüstri Devrimi'yle ortaya çıkan orta sınıfın eline para geçtiğinde ise insanların eskisinden daha fazla boş zamanları olmuştur. Para dolaşımının artmasıyla tüketim arttığından tüketim kültürü de ortak kültür olarak şekillenmiştir. Ortak popüler kültürün tanıtılabilmesi ve tüketimin

¹⁰³ Korkmaz Alemdar ve İrfan Erdoğan, **Popüler Kültür ve İletişim**, 1. Basım, Ankara: Ümit Yay., 1994, ss. 104-107.

¹⁰⁴ Nazife Güngör, "Popüler Kültür Çıkmazı", **Popüler Kültür ve İktidar**, Nazife Güngör (drl.), Ankara: Vadi Yay., 1999, s. 11.

körüklenmesi için önce matbaanın, giderek tüm kitle iletişim araçlarının devreye girmesiyle ortak kültür tüketime sunulmuştur.

Modern döneme gelindiğinde *popüler kültür* ile *kitle* kavramı arasında önemli bir etkileşimin ortaya çıktığına şahit oluyoruz. Kitle ile seçkin arasında gözle görülür fark ilk kez Aydınlanma sonrası çağda görülmektedir. Aydınlanma düşüncesinden itibaren Avrupa toplumlarının kültür anlayışında geleneksel değerlerden uzaklaşmaya ve orjinalite kaygısının çekilmeye başladığı görülür. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında Avrupa'daki sanayileşmenin ortaya çıkardığı sosyo-kültürel koşullar, geleneksel cemaat yapılarının dağılmasına, köyden kente göç eden kimselerin geleneksel statü ve ilişki biçimlerinden uzaklaşıp yeni kurulan sanayi kentlerinde atomize bireyler halinde yığılmasına yol açarak, yeni bir kitle olgusunun oluşmasını sağlamıştır. Geleneksel kültürde çevresi ile yakın, duygusal ve çok yönlü ilişkiler içindeki insan, sanayi kültüründe daha çok insanla ancak daha sınırlı, yüzeysel, resmi ve geçici ilişkiler içinde yaşar. Çağdaş ileri sanayi toplumlarında kent insanı kalabalıklar içinde yalnız, “modüler insana” dönüşmüştür. Bu toplum tipinde bireyler, artık toplumun bütününe dolaysız değil dolaylı olarak bağlıdır ve geleneksel toplumdaki bireylerin kişiliklerinden uzaklaştığı ölçüde sağlanan toplumsal dayanışma artık iş bölümüne dayalı uzmanlaşmanın gerektirdiği bireyci eğilimleri ön plandaki bireylerin karşılıklı ortak çıkarlarına dayalı gerçekleşmektedir.¹⁰⁵

Sanayileşme ile birlikte kitleselleşmeye başlayan toplumsal yapı içerisinde kültür kavramı da bu değişime ayak uydurmuş, kitlesel üretime koşut olarak “kitle kültürü” görünümüne bürünmeye başlamıştır.¹⁰⁶ Kitle kültürünün başlangıcı, genel olarak kitlesel üretime/sanayileşmeye ve bu oluşumun bir yansıması konumundaki kitle toplumunun oluşumuna bağlanmaktadır. Çünkü kültür, tarihin bu noktasındaki ekonomik göstergelerin toplumsal yaşama yansıması sonucunda kitle kültürüne evrilmiştir. Dolayısıyla kitle kültürü, doğrudan doğruya bu yeni yapının, kitle toplumunun kültürü konumundadır.

¹⁰⁵ Ertuğrul Özkök, **İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözülüşü**, 1. Basım, Ankara: Tan Yay., 1985, s. 60.

¹⁰⁶ Özkök, s. 17.

Kitle toplumunun doğuşuyla birlikte popüler kültür kavramı da yeni işlevler üstlenmeye başlamıştır. Kapitalist sanayi toplumuna geçiş aşamasında çok az olan ve sadece dinlenmeye ayrılabilen boş zaman, çalışma zamanlarının aşağıya çekilmesi, hafta sonu tatili, makinalaşmanın ağır iş yükünü nispeten azaltması, eğlence endüstrisi radyo, sinema gibi araçlarla doldurulmaya, çalışmanın getirdiği baskı ve yabancılaşma, kültür sanayisinin ürünleriyle hafifletilmeye çalışılmasına yol açmıştır. Böyle bir ortamda kitle toplumu insanı, eğlence endüstrisi ve genel olarak bilinç endüstrisinin bağımlısı konumunda olduklarından manipüle edilmektedirler. Ancak bu durum tek yanlı bir olgu değildir; kitlenin kendiliğinden yönelmesiyle gerçekleşmektedir.

Popüler kültür ile kitle kültürü çoğu zaman birbiri ile karıştırılan ve hatta aynı anlamlarda kullanılan iki kavram haline gelmiştir. Edibe Sözen, kitle kültürünün vasatlık üzerine, popüler kültürün ise normallik üzerine oturduğunu ifade ederken;¹⁰⁷ Erol Mutlu popüler kültürün halk veya yüksek kültürle karşılaştırılarak tanımlanmasına, onun kitle kültürü ya da medya kültürü gibi terimlerle karıştırılarak birbirlerinin yerine geçecek şekilde kullanılmasına karşı çıkar. Mutlu'ya göre popüler kültür sadece medya kültürü değildir. Popüler kültür “ne tamamen tutucudur ne de ileridir, ne tamamen uyuşturucudur ne de özgürleşimcidir.” Popüler kültür, muhalif söylemlerin karşı karşıya geldiği ve birbirlerini dönüştürdüğü bir alandır. Popüler kültür, yaygın olarak halk kültürü olup, bir toplumda geniş bir biçimde paylaşılan inançları ve pratikleri ifade eder. Kitle kültürü ise manipülasyon teknikleriyle iktidarın sürdürülmesine yarayan, kitlesel olarak üretilen ve yaratıcılığa imkân tanımayan bir süreçtir. İnsanlar kitle kültürü nedeniyle edilgen tüketiciler haline gelirler. Kitle kültürü, medya aracılığıyla yapay bir dünya görünümünü sunar, bizi birbirimize benzer hale getirir, ihtiyaçlarımızı ve arzularımızı sömürür, vasatlığı överek sıradanlığı yüceltir.¹⁰⁸ Amerikalı eleştirmen Dwight MacDonal'd'a göre ise kitle kültürü, “büyük işadamları tarafından istihdam edilen teknisyenler tarafından üretilen ve müşterileri de, katılımları yalnızca satın

¹⁰⁷ Sözen, s. 63.

¹⁰⁸ Erol Mutlu, “Popüler Kültürü Eleştirmek”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Cilt 4, Sayı 15, Mayıs-Haziran-Temmuz 2001, ss. 23-41.

almakla almamak arasında bir tercih yapmakla sınırlı olan edilgen tüketiciler”¹⁰⁹ olan bir kültürdür.

Kitle kültürü ve tüketim kültürü medya aracılığı ile tüm insanları çepeçevre sarmıştır. Amerika'nın kültürel ve ekonomik egemenliği çok sayıdaki markalarla ve simgelerle her tarafa yayılmıştır. Bunun gibi marka simgeler, büyük metropollerin varışlarında veya Anadolu'nun az gelişmiş kesimlerinde, yani ülkemizde de, yaşamlarını kıt kanaat geçiren insanlar için kitlesel medyanın tanıttığı, asla erişemeyecekleri, hayalden ibaret sanal bir yaşam tarzının simgeleridir.¹¹⁰

Kitle kültürü ve popüler kültür, televizyon sayesinde hemen her evde kendine yayılma alanı bulmuş, eğlence veya 'yarışma programları' şeklinde eğlence, ticarileşmiştir. Bu durum, tüketmeyi, sahip olma isteğini ve rekabeti de körüklemektedir. Nitekim basın ile popüler kültür ilişkisi açısından durumu ele alan İrfan Erdoğan, kitle iletişim araçlarının olmaması halinde, bunlara dayanan böyle bir kültür biçiminin de aslında olamayacağını belirtir.¹¹¹

Kitle toplumu çağında üretilen ve araçlar vasıtasıyla geniş kitleye iletilen popüler ürünlerin aktarılmasında gerçekliğin değil, varlığı ifade eden görünürlüğün, değer kazandığı imajlar, önemli bir yere sahiptir. Zira ondokuzuncu yüzyıl sonunda başlayan ve yirminci yüzyılda devam eden süreçte fiziksel bakımdan uzakta olan insanlarla iletişim kurmayı mümkün kılmakla fiziksel mekân algımızı değiştiren ve gerçeğin mantıksal düşünceyle anlayabileceğimiz bir şey değil, görmekle ilgili olduğuna dair bir kanı veren fotoğraf, yazılı kültür ağırlıklı toplumların dünyayı algılayış biçimini değiştirmiştir. Artık zihinlerimize kazınan imajlar *gerçekliğin* tüm anlamını değiştirmekte, imajlar ile gerçeklik arasındaki farkın ayırt edilmesi git gide daha da zorlaşmakta, dramatik imajlar üretmek amacıyla planlanan ve *görünürlüğü* olmakla birlikte *gerçekliği* olmayan sözde olgular yayılmakta veya aktarılmaktadır. Popüler metalleri üretenlerin ekonomik çıkarlarına da hizmet eden popüler metinlerin dili, gerçeğin farklı düzlemde yeniden inşa edilmesine yarayan imaja dayalı anlatımdan

¹⁰⁹ Alan Swingewood, **Kitle Kültürü Efsanesi**, Aykut Cansu (çev.), Ankara: Bilim ve Sanat Yay., 1996, s. 146.

¹¹⁰ Alemdar ve Erdoğan, s. 9.

¹¹¹ Erdoğan, s. 80.

ve kitle iletişim araçlarının teknik olanaklarından mümkün olduğu derecede faydalanmaktadır. Dolayısıyla özelemlerin, umutların, korkuların, hayallerin, popüler ürünlerin ortak paydası tüketim olan bireyin bilincinde istenilen etkiyi oluşturması için üzerinde çalışılan alanlar olduğunu ifade etmek yanlış olmaz.

Bununla beraber popüler kültür üzerine yapılan araştırmaların, bugün kitle iletişiminden bağımsız düşünülmesi çok da anlamlı gözükmemektedir. Çünkü kitle iletişim araçları, modern dünyanın kültürel görünümü üzerinde tartışılmaz bir etkiye sahiptir.

Günümüz popüler kültürü kitle iletişim araçlarıyla kitleye sunduğu imajlar ve pop ikonları, çağdaş insanın sürekli değişim içindeki dış gerçekliğine uygun olarak kendileri de değişmekte, hayatı “şans faktörü” ile açıklanabilir bir süreç olarak görmeye vurgu yapmakta ve böylelikle modern edilgen bireyin içinde bulunduğu toplumsal koşulları basitleştirilmiş görünümü ile algılayabilmesini sağlamaktadır.¹¹² Tüketime dayalı olan popüler kültürün yayılma ve yaygınlaşmasında önemli etkenlerden biri medyadır. Tüketim alışkanlıkları bakımından yenilikçi olan gençler ise değişmeye en yakın yaş grubunu temsil etmektedirler. Medya tarafından yapılan propagandanın gençliğin gündelik tüketimine yönelik olması genel olarak tüm dünyada görülen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kitle iletişim araçları 18. yüzyıldan itibaren popüler kültür ile etkileşim içerisine girmiştir. Bizim toplumumuzda ise bu durum sivil basın ortaya çıkmasıyla gerçekleşmiştir. Bizde de Avrupa’da olduğu gibi kitle iletişim araçlarıyla hedef alınan kesim işçi sınıfı değil; “kentlerdeki memur zümresi, kentlerdeki küçük burjuvazi; yani işçi sınıfı ile üst sınıf arasında yer alan orta tabaka” olmuştur. Türkiye’de kırsal kesimlere dergi, gazete ve benzer yazılı basın araçlarının 20. yüzyıla kadar yok denecek kadar az sayıda ulaştığını bilmekteyiz; televizyonun tarihi ise son 20-30 yıldan daha öteye geçmemektedir. Buradan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz: “Bugün eğer popüler kültür ve kitle kültürü kavramı varsa, bu, işçi sınıfının kapitalist düzenle bütünleşmesi sonucu değil; ekonomik ve eğitim açısından orta tabakayı oluşturanların ticarileşmiş

¹¹² Ünsal Oskay, **Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri**, 1. Basım, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yay., 1982, ss. 84-185.

burjuva kültürüne entegrasyonunun sonucudur.”¹¹³ Popüler kültür ürünlerini artık hemen herkes tüketme olanağına sahiptir. Popüler kültürün sadece belli malları ve etkinlikleri popüler yapmadığını; kendisiyle birlikte belli bir dünya görüşü ve düşünüş biçimini de beraberinde getirip popülerleştirdiğini görmekteyiz. Mesela kadınlara yönelik yayınlar, popüler dergiler, çeşitli çocuk dergileri ve çizgi filmler incelendiğinde, bunların ilişkilerin evrenselliğini getiren ideolojiye yardım edici mahiyette olduğunu görürüz.¹¹⁴ Tüm bu gelişmeler neticesinde, toplumda büyük ölçüde birbirine benzeyen, televizyon dünyasındaki gibi konuşan, gülen, düşünen, giyinen bireylerden oluştuğu için artık varlığının anlamını bulmaya çalışan, toplumla ilişkisini bir dünya görüşü çerçevesinde temellendirmek isteyen birey tipi, büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Televizyonda görünen hayat, izleyicisine zorla dayatılan, onun yabancı olduğu bir hayat değildir. İzleyici televizyonda, zaten yaşadığı ya da en azından özlem duyduğu bir hayatın yansımalarını görmektedir.

Kuşaklar arasındaki bağların gevşemesine neden olan popüler kültür aslında çok da dayanağı olmayan, toplumsal yapılara tamamen yabancı değildir. Zira bazen geleneksel unsurlara popülarite katılarak popüler kültürün bir malzemesi haline getirilmek suretiyle yabancılaşma ya da kültür endüstrisinin saldırısı olarak nitelendirilebileceğimiz bir durum gözlenmektedir.

Fiske’ye göre bir endüstri toplumunda yaşadığımız için mali kaynaklar ile kültür ekonomisinin metaları gibi popüler kültürümüz de endüstrileşmiş bir kültürdür. Kültür endüstrisi içindeki ürün ne kadar çok tüketiciye ulaşabilirse üründen elde edilen ekonomik geri dönüş de o denli büyük olacağından, toplumun merkezleştirici, disipline edici, hegemonyacı, kitleleştirici, metalaştırıcı güçlerini de şu ya da bu derecede kendinde taşıyan ürün, toplumsal farklılıkları reddedip insanların ortak paydalarına seslenmek zorundadır.¹¹⁵ Modern toplumda her bireyin şu ya da bu şekilde taşıdığı korku ve arzuları, popüler ürünlerde kullanılan dilin içeriğini olduğu kadar, bu dilin genel kitlenin anlayabileceği bir form içinde oluşturulmasına da yol açmaktadır.

¹¹³ Alemdar ve Erdoğan, s. 9.

¹¹⁴ Alemdar ve Erdoğan, ss. 10-11.

¹¹⁵ Fiske, ss. 40-41.

Jean Baudrillard'a göre tüketim toplumu, kültürü halkın ayağına götürmüştür. Tüketim toplumunda ruhun yerini beden almış, tutku dışlanmış. Bedenin etrafı sağlık, perhiz, tedavi, arzu gibi söylencelerce kuşatılmıştır. Reklamlar bireyi, yatırım nesnesine dönüşen bedenlerini keşfetmeye davet eder. Popüler kültürün ürettiği nesnelere geleneksel sanattaki simgesel ve dekoratif rollerinden soyunmuş, tüketim mantığı içinde endüstriyel ve seri halinde imal edilmektedir. Sloganlarla resmedilen nesnelere, kendi hakikatlerini tüketim toplumu söylencesine bulanmış bu markalarında taşımaktadır.¹¹⁶ Tüketim toplumu, “markaların evlerde kullanılan sözcükler haline geldiği, paketli, işlenmiş gıdaların yaygın şekilde ilk çıkışını yaptığı ve otomobilin Amerikan kültürünün merkezinde varlık kazandığı, yirmili yıllarda ABD’de doğmuştur.” İnsanların doğal ihtiyaçlarından olan beslenme, barınma ve giyinme gibi ihtiyaçları tatmin olduğunda gerçekleştirilmiş olan kitlesel üretimin satılamayacağından korkan şirket yöneticileri ve iktisatçılar, “kitlesel tüketimi sürekli ekonomik büyümenin anahtarı olarak öne sürmeye başlamışlardır.” Amerikan ekonomi politikasının hedefi, ‘tüketimin demokratikleştirilmesi’ şeklinde belirlemiştir. İkinci dünya savaşı sırasında bu politika her ne kadar kesintiye uğramışsa da savaşın bitmesinden kısa bir süre sonra ‘kitlesel tüketim’ tekrar kendini hissettirir olmuştur. ABD toplumunda doğan tüketim toplumu, sınırları aşarak pek çok toplumda etkisini gösterir olmuştur.¹¹⁷

Yirminci yüzyılın başından itibaren kayıt ve bilgi teknolojilerindeki gelişmelerle beraber modern toplumlarda görsellik, kültür üzerinde ciddi bir egemenlik kurmuştur. Bugün elimizde tüm bir yüzyıl boyunca kaydedilmiş ve zaman içerisinde farklı nedenlerle belleklerimiz dışına itilmiş görüntülerden oluşan bir imajlar artışı oluşmuştur. Modern üretim koşullarının hakim olduğu toplumların tüm yaşamı devasa bir gösteri birikimi olarak görünmektedir.

Günümüz çağdaş toplumunun bir gösteri toplumu olduğu, herkesin kabul ettiği bir durumdur. 20. yüzyılın ikinci yarısının en önemli şahsiyetleri arasında yer alan ve radikal bir entelektüel olan Guy Debord'a göre “kendilerini belli etmeyenleri bir süre sonra fark etmek gerekecektir. Çağın geresinde kalmış ülkelere dokunmadan,

¹¹⁶ Jean Baudrillard, **Tüketim Toplumu**, Hazal Deliçaylı ve Ferda Keskin (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yay., 1997, ss. 61, 136-137.

¹¹⁷ Alan Durning, **Ne Kadarı Yeterli? Tüketim Toplumu ve Dünyanın Geleceği**, Sinem Çağlayan (çev.), Ankara: TÜBİTAK-TEMA Vakfı Yay., 1998, ss. 14-15.

sanayileşmiş uluslara damgasını vurma noktasına gelen bir olayı tanımlayan eserler artık dikkate alınmamaktadır. Bu olayı, genellikle ondan yakınmak amacıyla tahlil eden kitapların da tanınmak için kendilerini gösteriye adanmaları son derece tuhaftır.”¹¹⁸

“Gösteri, metanın toplumsal yaşamı tümüyle işgal etmeyi başardığı andır... Görülen dünya metanın dünyasıdır. Modern iktisadi üretim, diktatörlüğünü yaygın ve yoğun bir şekilde genişletmektedir.”¹¹⁹ “Gösteri zamanı ise hem dar anlamıyla imajların tüketim zamanı olarak hem de geniş anlamıyla zamanın tüketiminin imajı olarak tüketilebilir sahte-döngüsel zamandır.” Modern toplum sürekli zaman tasarrufu elde etmeye çalışmaktadır. “Zaman tüketiminin toplumsal imajı, tamamen eğlence ve tatil anlarının hâkimiyeti altındadır ve bu anlar her gösteri malı gibi uzaktan tanıtılırlar ve tanımları gereği caziptirler. Bu meta burada açıkça gerçek yaşam anı olarak sunulmuştur ve mesele onun döngüsel geri dönüşünü beklemektir. Fakat yaşama adanmış bu anlarda bile daha da yoğun bir hale gelerek, görülen ve yeniden üretilen şey yine gösteridir. Gerçek yaşam olarak temsil edilen şey aslında sadece daha gerçekçi bir hale gelmiş gösteri yaşamı olarak ortaya çıkar.”¹²⁰ Dolayısıyla çağımız, metanın toplumsal yaşamı tümüyle işgal ettiği gösteri toplumdur. Gösteri toplumunu ilk kez tanımlayan Debord’a göre kapitalist iktisadın ve meta dolaşımının uzantısı gösteri egemenliğidir. Gösteri toplumunda dünya yeniden tek bir pazar haline gelecek ve bürokratik iktidarlar da Amerikan tipi gösterinin hâkimiyeti altına girecektir. Bu bağlamda gösteri toplumunun aynı zamanda tüm toplumsal kimliklerin eridiği, yüzyıllardır yeryüzünde birbiri ardına gelmiş kuşakların görkem ve sefaletini oluşturan her şeyin artık anlamını yitirdiği toplum olduğunu söylememiz mümkündür.

Debord, gösteri teorisini kurarken “ayrışma” kavramına özel bir önem atfetmektedir. Toplumsal iş bölümünün ve sınıfların ortaya çıkışından bu yana ayrışmaya dayanan her iktidar, ister sınıfların ayrışması, isterse güçlerin ayrılığı sözkonusu olsun gösteriseldir. Çünkü gösterinin kökeninde yatan şey iktidarın uzmanlaşmasıdır. Gösteride esas olan, uzmanlaşmışların kendilerini diğerlerinden ayırarak, onların adına konuşmasıdır. İktidarın uzmanlaşması kitlelerin pasifleşmesine

¹¹⁸ Guy Debord, **Gösteri Toplumu ve Yorumlar**, Ayşen Ekmekçi ve Okşan Taşkent (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yay., 1996, s. 126.

¹¹⁹ Debord, s. 27.

¹²⁰ Debord, ss. 86-87.

neden olur.¹²¹ Gösterinin izleyicinin tutum ve davranışlarını yönlendirmesi, benzeştirmesi ve nihayetinde kitleselleştirmesi, izleyiciyi doğallıkla kendisine sunulan örüntülerle özdeşleşebileceği tipler, taklit etmeye ya da kabullenmeye iter.

Debord için görselliğin egemenliği ile gösterinin ilişkisi görme üzerinden kurulur. Gösteri artık görme için kaçınılmaz bir ihtiyaçtır ve gösteriye gücünü veren de bu sahte ihtiyaçtır. Debord gösteri hâkimiyetinin ilk hedefinin, tarihsel bilgiyi genel anlamda yok etmek olduğunu ileri sürer. Ona göre “gösteri, insanların olup bitenleri görmezlikten gelmelerini ve yine de anlaşılan bir şey varsa bunu derhal unutturmayı büyük bir ustalıkla başarır.” Gösteri toplumunun söylemini oluşturan unsurlar arasında özgürlük görünümü altında sansürü genelleştirmek, gösterinin vazgeçilmez ikizi olan teröriste girişmek, doğruyu bir ‘yanlışlık an’ı yapmak, öznelliği silmek vs. yer almaktadır.¹²² Enformasyon ve propaganda sistemleri, reklam ve eğlence sektörleri hakim yaşam modelini oluşturur. Bu, üretim planlarının onaylanmış olarak topluma sunulması ve buna bağlı olarak tüketimin ön plana çıkarılmasıdır. Gösteri de, hakim olan yaşam modellerinin sürekli olarak doğrulanması ve meşrulaştırılmasıdır.

Popüler kültür sadece görüntü üzerinden kurulmamakta, yazılı kültüre de el atmakta ve onu olabildiğince görüntüye, görüntü diline yaklaştırmaktadır. Bestseller veya topseller denilen çok satan kitap dizilerini, ciddi ve uzun dönemli edebî eserlerden ayırt eden tipik özelliklere göz atıldığında da hem dilin “popüler” kullanımının hem de pazarlama tekniklerinin öne çıkarıldığını görmekteyiz.¹²³

Popüler kültür unsurlarını toplumun tüm bireylerinin yaşantısında görmeye devam ederken dünya üzerinde küreselleşme süreci daha farklı değişimleri beraberinde getirmektedir. Dünyanın 20. yüzyılın sonunda bilgi, ulaşım ve iletişim alanlarında görülen gelişmeler neticesinde küresel bir pazar haline geldiğini görmekteyiz. Ayrıca artık sanayileşme devri özelliklerini sürdürmekle birlikte, *küreselleşme* terimiyle ifade edilen yeni bir makro süreç etkili olmaktadır. Sosyal, ekonomik, politik ve kültürel alanda dünyada esen değişim rüzgarları; devletleri, şirketleri ve bireyleri hızla etkisi

¹²¹ Debord, s. 25.

¹²² Debord, s. 131.

¹²³ Armand Mattelart, **Beyin İğfal Şebekesi: Uluslararası Reklamcılık**, Işın Gürbüz (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yay., 1995, s. 210.

altına alarak, yeni bir dünya düzeninin kurulmasına yol açmıştır. Hızla değişen dünyada eski değerler, eğilimler yerini yenilerine bırakmaktadır. Bilgi teknolojisindeki devrim, ülkeleri birbirleriyle daha yakın ilişkiler kurmaya ve dünyadaki trendleri yakalamaya zorlamaktadır.

1980’li yıllarda ortaya atılan *küreselleşme (globalleşme)* kavramı, “ekonomiden sanata, bilimden iletişime herhangi bir çalışmada, üretimde, yapımda dünya çapında geçerliliği, ağırlığı, öncülüğü olan normların, ölçütlerin dikkate alınması veya etkili hale gelmesi, benimsenmesi; dünyaya açılarak yerelliğin ulusallığın reddedilmeksizin dışına çıkılması ve evrenselleşmeyle bağdaştırılması, birleştirilmesi”¹²⁴ şeklinde tanımlanır. Giddens’in küreselleşme tanımı ise şu şekildedir: “Dünyadaki farklı halklar, bölgeler ve ülkeler arasında artan karşılıklı bağımlılık ya da dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır.”¹²⁵ Kısaca küreselleşme, gelişen ulaşım ve iletişim teknolojileri ile dünyadaki ilişkilerin sıklaşmasıdır. Bu tanımlar doğrultusunda küreselleşme, hem toplumlar arası bütünleşmeyi hem de farklılaşmayı içeren çok yönlü bir gelişme olarak nitelendirilebilir.

Dünya toplumları küresel düzeyde bir etkileşim içerisindedir. Bu etkileşim önemli bir ölçüde gelişmiş olan ülkelerin lehine işlemektedir. Gelişmiş olan ülkeler kendi ekonomik ve siyasal güçlerini kullanarak küresel düzeydeki ilişkilere kendi çıkarları doğrultusunda yön vermeye çalışmaktadırlar. Bu çerçevede *yeni dünya düzeni*, ‘gelişmiş olan ülkelerin soğuk savaş sonrasında dünya ölçeğindeki çok yönlü toplumsal ilişkileri kendi kontrolleri altında tutma ve düzenlemeye çalışma çabasıdır’ denilebilir. Küreselleşme, tarihsel süreç içerisinde sürekli olarak gelişen ve yaygınlaşan ve bu bağlamda gelişmiş veya az gelişmiş tüm toplumların karşılıklı etkileşimleri sonucu ortaya çıkan bir toplumsal olgudur.

¹²⁴ Esma Durugönül, “Küreselleşme ve Toplumlar”, İhsan Sezal (ed.), **Sosyolojiye Giriş** içinde (591-617), Ankara: Martı Yay., 2003, s. 595.

¹²⁵ Anthony Giddens, **Sosyoloji**, 1. Basım, Hüseyin Özel ve Cemal Güzel (hızl.), Ankara: Ayraç Yay., 2000, s. 619.

Anthony Giddens, Roland Robertson ve Immanuel Wallerstein küreselleşme tartışmalarında önemli bir yere sahiptirler. Ancak araştırmamızın sınırları dâhilinde burada sadece Giddens'in görüşlerine kısaca yer vereceğiz.

Yukarıda kısaca, küreselleşmeye ilişkin yaptığı tanımını verdiğimiz Giddens'a göre, küreselleşmenin dört önemli boyutu vardır: *Kapitalist dünya ekonomisi, ulus-devlet sistemi, askerî dünya düzeni ve uluslararası işbölümü*. Giddens'a göre küreselleşmenin birinci boyutu, *dünya kapitalist ekonomisidir*. Buna göre kapitalizmin 16. ve 17. yüzyıllarda ortaya çıkmasıyla birlikte küresel dünya düzeni siyasal güçten daha çok ekonomik güce dayanmaktadır. Çünkü dünya kapitalist ekonomisi ticaret ve sanayi bağlantı merkezleri yolu ile bütünleşmiştir. Bu nedenle dünyamızdaki ekonomik küreselleşmede en önemli rolü oynayan unsur, kapitalist dünya ekonomisidir. Giddens'ın yaklaşımına göre küreselleşmenin ikinci boyutunu ise *ulus devlet sistemi* meydana getirmektedir. Giddens'a göre ulus-devletler küresel siyasal düzenin en önemli üyesidirler. Çünkü ulus-devletler bölgesel ve uluslararası ekonomik politikaların yürütülmesi, uygulanması ve düzenlemesinde oldukça etkin rol almaktadırlar. Küreselleşmenin üçüncü boyutunu ise *dünya askerî düzeni* oluşturmaktadır. Ortak silahlanma ve savunma politikaları yoluyla birden fazla ülkenin (örneğin NATO) silahlı güçlerini birleştirmesi, küreselleşmenin önemli bir boyutunu meydana getirir. Böylece belirli bir bölgede olan çatışma, o bölgedeki ulusların bağlı bulunduğu uluslararası askerî örgütleri kolayca harekete geçirebilmekte ve yerel çatışmalar, bütün dünyayı ilgilendirebilen bir küresel sorun haline gelebilmektedir. Giddens birinci ve ikinci dünya savaşlarının buna iyi bir örnek oluşturduğunu belirtir. Giddens'a göre küreselleşmenin dördüncü boyutu ise *uluslararası iş bölümüdür*. Endüstriyel gelişmeye bağlı olarak gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki farklılaşmalarını kapsamına alan ve sürekli genişleyen bir küresel iş bölümünden söz etmek mümkündür. Bu yaklaşıma göre modern endüstri, yapılması gereken işlerin düzeyine değil, fakat aynı zamanda bölgesel düzeyde var olan iş bölümü çerçevesi içerisinde endüstrinin gelişmişlik düzeyine, sendikalaşma oranına, iş gücünün el becerisine ve hammadde üretimine bağlıdır. Böylece küresel olarak belirli bölgeler üretim merkezleri haline gelirken belirli bölgeler endüstri dışı üretim faaliyetlerinde yoğunlaşmaktadır. Her ne kadar belirli bölgeler diğerlerine göre daha gelişmiş olsa bile, ülkelerin birbirlerine olan karşılıklı

bağımlılıkları giderek artmaktadır.¹²⁶ Farklı ülkelerin üretimlerinin ve pazarlarının birbirine daha bağımlı hale gelmesi, ekonominin küreselleşmesi; önceleri yerel veya bölgesel olarak değerlendirilen sorunların artık dünya sorunu haline dönüşmesi siyasi küreselleşme; Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası kuruluşlar ise hukukun küreselleşmesini ifade eder.¹²⁷ Dünya ülkeleri arasındaki gelir farklılıkları, çok uluslu şirketlerin ortaya çıkarak üretimin deniz aşırı ülkelere taşınmasının bir ifadesi olan ekonomik küreselleşme sonucu artmıştır. Ulus devletlerin birleşerek ulus-üstü güçlerin oluşturulması ve sivil toplum kuruluşlarının çoğalarak etkinliklerini artırmaları gibi göstergeleri olan siyasi küreselleşme sonucu ise demokrasi, laiklik gibi siyasi değerlerin evrenselleştiğini görmekteyiz.

Küreselleşmenin her boyutunun arkasında yer alan, en temel boyutu diyebileceğimiz kültürel boyutu ise iki yönlü bir görünüm arz eder. Birinci görünüm, büyük şirketler ve markaların bütün dünyada egemen olma eğilimidir. İkinci görünüm ise tüketim kültürünün tek tipleşmesine karşılık, etnik köken bazında alt kültür olgusunun vurgulanması şeklinde tezahür etmektedir. Tüketim kültürünün tek tipleşip yaygınlaşmasıyla ulusal kültürlerin zayıfladığı görülür. Gündelik yaşamı tamamen etkisi altına alan unsurlar, kültürel kimlik yabancılaşmasına sebep olmaktadır.¹²⁸ Ve tüketimin şekillendirdiği ve tüketime dayalı olan popüler kültür, küreselleşme süreci ile birlikte farklı şekillerde gündelik yaşamımızın önemli unsurları arasında yer almaya devam etmektedir. Zira artık dünya ülkelerinin çoğunda insanlar benzer biçimlerde giyinmekte ve benzer yaşam biçimlerini sürdürmektedirler. Popüler kültür de artık evrensel bir nitelik kazanmıştır. Kültürel küreselleşmenin önemli araçlarından biri olan medya, kültürel dünyamızı yansıtarak etkilemektedir. Medyanın bütün dünyayı sarması ile kültürün homojenleşeceği, bu konudaki temel iddialardandır. Ancak küresel bir kültürün, birlikte yaşanan anılar ve nesiller arasında bir devamlılığının olması gerektiği göz ardı edilmektedir.¹²⁹ Bu türden görüşler, küreselleşme tartışmalarında önemli yer tutar.

¹²⁶ Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, ss. 71-77.

¹²⁷ Durugönül, s. 595.

¹²⁸ Yurdagül Mehmedoğlu ve A. Ulvi Mehmedoğlu (ed.), **Küreselleşme Ahlak ve Değerler**, İstanbul: Litera Yay., 2006, ss. 39-40.

¹²⁹ Durugönül, s. 602.

Kültürel küreselleşme sonucu iki zıt akım ortaya çıkmıştır: *Evrenselleşme* ve *yerelleşme*. Yerelleşme, millî kültürlerin gerileyerek etnik kültürlerin canlanması neticesini doğurur. Zygmunt Bauman, bu süreci bazılarının küreselleşme; bazılarının ise yerelleşme olarak değerlendirdiğini söylemektedir. Aynı şekilde bazıları için bu süreç özgürlüğün bir işareti iken; bazıları için beklenmeyen bir kaddedir. Göç olgusu, küreselleşmenin hem üreticisi hem de ürünü olarak değerlendirilebilir. Çeşitli uluslar arasında kültürel unsurların biçim değiştirerek yeniden varlığını sürdürmesinde ise, artık küresel bir nitelik kazanan, özellikle dünya ticaretinin, ulaşım ve iletişiminin küreselleşmesi sonucu ortaya çıkan uluslararası göçün, büyük ölçüde etkisi söz konusudur. Bauman'a göre hareketlilik ve yer değiştirme gözde değer haline gelirken, eşit olmayan bir şekilde dağıtılmış hareket özgürlüğü geç-modern ve post-modern zamanların temel ayırıcı unsuru haline gelmiştir.¹³⁰ Bu noktada göçün, dolayısıyla hareketliliğin, küreselleşen dünya düzenine ne kadar uyum sağladığıyla orantılı olarak etkisini gösterdiği söylenebilir.

2.4 Mahremiyetle İlgili Toplumsal Sorunlar

Bu bölümde mahremiyetle ilgili toplumsal sorunları siyasi ve hukuki ekseninde ele almaya çalışacağız. Kişilerin özel yaşam alanlarına yönelik tehditler insanlık tarihinin her döneminde görülmüştür. Ancak bu tehditlerin günümüzde giderek arttığını görmekteyiz. Çağımızda bilgi iletişim teknolojilerinde görülen gelişmeler ve modern teknolojik araçlar vasıtasıyla kişilerin özel yaşamlarına ilişkin bilgiler kayıt altına alınarak, istenilen şekilde kullanılabilir. Son yıllarda artan farkındalıkla birlikte ulusal ve uluslararası boyutta yasal düzenlemeler yapılmasına karşın, mahremiyeti zedeleyecek yeni uygulamalara da rastlanmaktadır.

Özel yaşam alanına yönelik tehdit şekillerinden “gizli gözetleme”, anket ve çeşitli testlerin kullanıldığı *psikolojik gözetleme* ve bilgi iletişim teknolojileri sayesinde gerçekleştirilen *veri gözetlemeleri* şeklinde olabilmektedir. Mahremiyet alanına yönelik

¹³⁰ Zygmunt Bauman, **Küreselleşme**, Abdullah Yılmaz (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yay., 1999, s. 8.

müdahaleler özel amaçların yanı sıra resmi amaçlarla da yapılabilmektedir.¹³¹ Kişiler kendi özel istekleri neticesinde başka şahısların özel yaşam alanına müdahale edebileceği gibi çeşitli resmi kurumlar da güvenlik gerekçesiyle bu türden bir ihlalin faili olabilmektedirler.

Alan F. Westin, mahremiyete yönelik tehditlerin kaynaklarının üç tane olduğunu ileri sürer. Bunlar; *kendini ifşa etme, merak ve gözetlemedir*. Kişinin kendisini ifşa etmesi, çevresinde bulunan kimselere kendi özel yaşamı hakkında bilgi vermesidir. Kişiler gelirleri, cinsel davranışları, siyasal eğilimleri ve dinsel inançları ile ilgili bilgileri araştırmacılara vererek mahremiyet alanlarını kendileri ihlal edebilmektedirler. Evrensel ve ikinci tehdit kaynağı olan merak eğiliminin bireylere ve kültüre göre yoğunluğu değişmektedir. Mahremiyete yönelik üçüncü tehdit kaynağı olan gözetleme ise temel sosyal kontrol araçlarından birisidir. Modern gözetim teknikleri; *gözlem yoluyla gözetim, itiraf ettirme ve iletişimin yeniden üretilebilirliği* olarak üç çeşittir. Seyrederek ya da dinleyerek yapılan gözlemede, gözlemlenen kişi üzerinde zorunlu olarak sınırlayıcı bir etki yaratılmaktadır. Gözetlemenin ikinci tipi olan itiraf ettirmek ise bir kimsenin mahrem alanına girerek onun mahremi olarak gördüğü bilgi, duygu ve tercihleri dolaylı olarak kendisine ifşa ettirmektir. Yeni kayıt cihazları ve kameralar vasıtasıyla kişilerin bilgisi olmadan ses ve görüntü kayıtlarının elde edilmesi ise gözetlemenin üçüncü tipi olan iletişimin yeniden üretilebilirliği olarak ifade edilmektedir.¹³²

İletişim teknolojilerindeki gelişmeler, bugün içerisinde bulunduğumuz dönemi *gözetim toplumu* kavramı ile tanımlamamıza yol açmıştır. Nitekim teknolojik gelişmelerin, toplumların giderek bir izleme ve gözetleme toplumu olmasındaki rolü son derece önemlidir. Gözetlemenin insanın temel niteliklerini zedeleyici özelliğinin yanısıra güvenlik sorunu, kameraların sayısının artırılması ile de çözülemeyebilir. Ayrıca bu kameraların başında kimlerin olduğu da önemli bir husustur. Gözetlemeyi yapan kişilerin kimliği ve niyeti rahatsızlık yaratmayacak boyutta olsa bile, bundan ancak bugün emin olunabilir; gelecekte kameraların başına kimin geçeceği ve bu kişilerin amaçları bilinemeyebilir. Pek çok olumlu etkileri olan bilişim teknolojileri

¹³¹ Yüksel, “Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi”, s. 185.

¹³² Yüksel, “Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi”, ss. 185-187.

hızla gelişmeye devam edecektir. Ancak bu teknolojilerin insanoğlunun yararı için kullanılması, etik sorunların irdelenerek tartışılması, etik ilkelerin ve etik anlayışın benimsenmesi ve yaygınlaşması ile mümkün olabilir.¹³³ Kamusal ve özel hayat arasındaki hattın zayıflamış olduğu çağımızda içinde yaşadığımız toplumu da *gözetim toplumu* kavramı ile nitelendirmemiz mümkündür.

Gözetim toplumu kavramını ilk kez Gary T. Marx ortaya atmıştır. Ona göre gözetim toplumu, “bilgisayar teknolojisiyle, bütünsel denetimin önündeki engellerin yıkıldığı bir alanı” ifade etmektedir. Gözetim toplumunda yeni teknolojilerin gelişmesiyle birlikte gözetim olanakları artmış ve kişisel mahremiyetimizin ihlali daha fazla tehdit altına girmiştir.¹³⁴

Kişisel mahremiyetin yanısıra kişisel sağlık bilgilerinin mahremiyeti de bugün tüm dünyada mahremiyet ihlalleri kapsamında değerlendirilmektedir. Kişisel tıbbi bilgilere ulaşarak çalışanların performansları, sağlık bilgileri ile ilişkilendirilmek suretiyle etik anlamda problemler ortaya çıkmaktadır. Ürün pazarlama ile meşgul olan satıcılar ise yine bu konuda diğer bir sorundur. Çağımızda artık herkesi hedefleyen pazarlama stratejileri terkedilerek ihtiyaçları iyi bir şekilde tesbit edilmiş hedef kitleler, konunun merkezine oturtulmuştur. “İhtiyaçları analiz edilmiş” kavramı “herhangi bir yöntemle özel hayatları irdelenmiş ve özelliklerine göre gruplanmış müşteriler” anlamına gelmektedir. Hergün karşılaşılabileceğimiz anket yapan bir promosyon elemanı aslında bilgi toplama yöntemlerinden birini kullanarak bizim özel yaşamımıza müdahale etmektedir. Elektronik ortamlarda yaşanan mahremiyet ihlallerinin yanında elektronik olmayan ortamlardaki dikkatsiz davranışlar da bir mahremiyet riski taşımakla birlikte ikinci tip ortamlarda mahremiyetin ihlali daha az insan tarafından gerçekleştirilmektedir.¹³⁵

Sonuç olarak bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişme ile mahremiyete yönelik tehdit kaynaklarından birisi olan “gözetleme”nin, “mahremiyet tehdidi” konusunu, diğer tehdit kaynaklarına nazaran daha çok belirlediğini söyleyebiliriz.

¹³³ Dedeoğlu, s. 1.

¹³⁴ Veyssel Bozkurt, “Gözetim ve İnternet: Özel Yaşamın Sonu mu?”, **Birikim Dergisi**, Sayı 136, Ağustos 2000, s. 71.

¹³⁵ Turgay ve Akan, s. 2.

Ancak bunun yanısıra kişilerin kendilerini ifşa etmeleri ve merak duygusunun da özel yaşam alanımıza müdahale etme boyutu yadsınamaz derecede önemlidir.

Mahremiyet olgusu, uluslararası topluluk tarafından bir temel insan hakkı olarak tanınmış ve uluslararası insan hakları hukukunda mahremiyet, korunması gereken temel haklardan biri olarak açık bir şekilde yer almıştır.

Norbert Elias'ın tespitlerine göre, toplum içerisinde gelişen rekabete koşut olarak, insanların birbirlerine uyguladıkları baskılar da artar. Elias bu nedenle, bireylerde karşıdaki insanın davranışlarını izleme ve kendi davranışlarını denetleme ihtiyacının oluştuğunu savunur.¹³⁶ Kişisel verilerin bu kadar olağan biçimde sunulduğu, bilişim teknolojilerinin saklama, dağıtma olanakları açısından bu denli güçlü olduğu, özel bilgilerin bozulma ya da izinsiz kullanma fırsatının söz konusu olabileceği içinde bulunduğumuz koşullarda, belirli bir amaç doğrultusunda verilen kişisel bilgilerin bozulmadan korunacağı, sadece belirlenen amaç doğrultusunda kullanılacağı, üçüncü şahıslara dağıtılmayacağı ya da kişinin rızası olmadan verilmeyeceğine dair bir güvenceye gereksinim duyulması doğaldır. İşte bu gereksinim yasal düzenlemeleri zorunlu kılmıştır.¹³⁷

Mahremiyetin korunmasına yönelik tedbirleri açıklamaya çalışırken öncelikle mahremiyetin normatif temellerine değinmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Konuyu, mahremiyeti tanımlayan ve koruma altına alan temel insan hakları metinlerindeki ilkeleri çıkış noktası olarak kabul etmek suretiyle ele alacağız.

Mahremiyet ihlalini önlemek amacıyla uluslararası düzeyde birtakım tedbirler alınmıştır. Örneğin; 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin 12. maddesi, 1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. maddesi, Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesinin 17. maddesi, Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesinin 7. ve 8. maddeleri mahremiyetin tanınmasına ve korunmasına yönelik düzenlemeler taşımaktadırlar. Türkiye'de kişisel mahremiyetin korunmasına ilişkin kanun ve yönetmeliklere göre ise, kamu hukuku açısından özel hayatın gizliliği ve korunması kavramı, 1961 ve 1982 anayasalarında "Kişinin Hakları ve Ödevleri" adı altında temel

¹³⁶ Norbert Elias, **Uygarlaşma Süreci II**, Erol Özbek (çev.), Cilt II, İstanbul: İletişim Yay., 2002, s. 357.

¹³⁷ Dedeoğlu, s. 2.

bir hak olarak düzenlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda¹³⁸ kişisel mahremiyet ile ilgili en temel madde 20. maddenin A bendinde “özel hayatın gizliliği” tanımı ile yer almaktadır. Madde şu şekildedir:

“Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz. Adli soruşturma ve kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar saklıdır. Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hakim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça, kimsenin üstü, özel kağıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz.”

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) tarafından 1992 yılında yayımlanan ve 1997 yılında güncelleştirilen *Rehber İlkeler*, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı değişim karşısında yeniden gözden geçirilmiş ve yürütülen çalışmalar tamamlanarak hazırlanan yeni rehber ilkeler OECD konseyi tarafından onaylanmıştır. Demokratik toplum değerlerinden biri olan mahremiyet ile ilgili temel konularla uyumlu olduğu görülen bilgi sistemlerinin güvenliğine ilişkin OECD rehber ilkeleri şunlardır:¹³⁹

1. Kullanıcılar, bilgi sistemleri ve ağlarının güvenliğinin gerekliliği ve güvenliği artırmak için neler yapabilecekleri konularında bilinçli olmalıdır.
2. Tüm kullanıcılar bilgi sistem ve ağlarının güvenliğinden sorumludur.
3. Kullanıcılar, güvenlik tehditlerini önlemek, saptamak ve bunlara tepki verebilmek için işbirliği içinde ve zamanında eyleme geçmelidir.
4. Kullanıcılar birbirlerinin yasal çıkarlarına saygı göstermelidir.
5. Bilgi sistem ve ağlarının güvenliği, demokratik toplumun temel değerleri ile uyumlu olmalıdır.
6. Kullanıcılar risk değerlendirmeleri yapmalıdır.
7. Kullanıcılar güvenliği, bilgi sistem ve ağlarının önemli bir unsuru olarak ele almalıdır.

¹³⁸ Turgay ve Akan, ss. 3-4.

¹³⁹ Abdullah Gül, **Bilgi Sistem ve Ağları İçin Güvenlik Kültürü Genelgesi**, Ankara: T.C. Başbakanlık Personel ve Prensipier Genel Müdürlüğü, 17 Şubat 2003, ss. 9-12.

8. Kullanıcılar güvenlik yönetimi ile ilgili kapsamlı bir yaklaşım benimsemelidir.
9. Kullanıcılar bilgi sistem ve ağlarının güvenliklerini incelemeli ve yeniden değerlendirmeli; güvenlik ile ilgili politika, uygulama, önlem ve prosedürlerde gerekli değişiklikleri yapmalıdır.

İnternet teknolojilerinin gelişimi ile birlikte kişilerin özel yaşam alanlarının daha fazla ihlal edilmeye başlanması nedeniyle, mahremiyetin korunmasına yönelik sivil örgütlenmelerin de giderek artmaya başladığını görmekteyiz. Yukarıda sıralayarak açıklamaya çalıştığımız mahremiyetin ihlalini önlemeye yönelik tedbirler, daha çok enformasyon sistemleri için geçerli olan uygulamalardır. Bu açıdan etik değerlere dayalı bireysel sorumluluk duygusu, mahremiyetin korunması açısından son derece önemlidir.

Mahremiyet hakkının sınırlarının belirlenmesinin ve kamu yararı ile kişilik hakları arasındaki dengenin sağlanmasının oldukça meşakkatli olduğunu düşünen Samuel D. Warren ve Louis D. Brandeis'e göre, özel yaşam alanını korumaya yönelik hukuki düzenlemelerde aşağıdaki ilkelerin dikkate alınması gerekmektedir:¹⁴⁰

1. Kendilerini kamunun gözetimi alanına bırakan politikacılar ve sanatçılar gibi kimseler arasında bir ayırım yapılmalıdır. Bu kişilerin kamuya mal olmuş olmaları, onların haklarının sona erdiği anlamını taşımamalıdır.
2. Mahremiyet hakkı, herhangi bir meselenin iletilmesini mutlak manada yasaklamaz.
3. Hukukta özel bir zarar yoksa tazminat da ödenmez.
4. Mahremiyet alanına müdahale, bireyin izni ile yapılmakta ise mahremiyet hakkı sona erer.
5. Yapılan yayında herhangi bir kötü niyet olmasa dahi bu durum herhangi bir mazeret olarak kabul edilemez.
6. Yayınlanan olayın gerçek olması da yine mahremiyet ihlalini haklı çıkarmaz.

Kanunlar çıkararak ya da iyi güvenlik tedbirleri olarak tamamen güvenli sistemlere sahip olmamız için alınacak teknik tedbirlerin hiç biri yeterli değildir. Bu tedbirlerin yanısıra bazı müşterek ahlaki değerler geliştirmek ve davranışlarımızı onlara

¹⁴⁰ Yüksel, "Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi", s. 200.

göre düzenlemek gerekmektedir. Bireylerin veri sahiplerine ve mahremiyete saygının önemini anlamaları için eğitime ihtiyaç vardır. Bu nedenle kişiye ait özel alana müdahalelerin önüne geçilebilmesi için öncelikle yapılması gereken, bireylerde mahremiyete ve özel alana saygı bilincinin oluşturularak geliştirilmesini sağlamaktır.

3. TÜRKİYE’DE MAKRO TOPLUMSAL DÖNÜŞÜMLER VE MAHREMİYET

Türk toplumunda mahremiyet olgusunun dönüşümünü daha iyi inceleyebilmek için bu bölümde Türk toplumunun geçirmiş olduğu modernleşme, sanayileşme, kentleşme, küreselleşme ve sekülerleşme süreçlerini göz önünde bulundurarak mahremiyet algısında gözlenen değişimlere değinmek suretiyle konuyu, Türkiye ekseninde ele almaya çalışacağız.

3.1 Türkiye’de Modernleşme

On yedinci yüzyıl Avrupa’ında başlayan modernlik, sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisine alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret etmektedir.¹⁴¹ Bizde ise Osmanlı döneminde başlayan modernleşme hareketi, Cumhuriyet dönemi ile birlikte daha da hızlanmış, yeni devlet ve yeni rejimle birlikte rengini daha da belirginleştirerek, tam anlamıyla bir Batılılaşma hareketi olarak karşımıza çıkmıştır. İlber Ortaylı modernleşmeyi, “gelişmiş toplumun özelliklerinin az gelişmiş bir toplum tarafından alınması” şeklinde tanımlar.¹⁴² Modernleşmeyi, Batı ideolojisini göz ardı ederek salt bir “ilerleme” kavramı olarak ele almak mümkün değildir. Batıcılık ise Şerif Mardin’e göre, “Osmanlı İmparatorluğu’nda başlayıp Cumhuriyet Türkiye’sinde yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa’nın toplumsal ve fikirsel bileşimini erişilmesi gereken bir hedef olarak gören yaklaşım”dır.¹⁴³

Osmanlı’nın son üç yüz yılını içine alan dönemde önce askerî teknolojide başlayan modernleşme çabaları, sonraları yaşam şeklini de içine alacak derecede genişlemiş ve toplumun üst tabakalarında alaturka/alafranga ikiliğinde kendini göstermiştir. Batı medeniyetini, ülkenin geleceğinde hedef seçeceği tek yol olarak açıkça işaret eden genç Cumhuriyet’in siyasi elitleri, modernleşme projesi çerçevesinde halkın yaşam tarzını biçimlendirmeye çalışmış ve bu gayeye yönelik olarak kanun ve

¹⁴¹ Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, s. 11.

¹⁴² İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 3. Basım, İstanbul: Hil Yay., 1995, s. 10.

¹⁴³ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi: Makaleler 4**, 1. Basım, İstanbul: İletişim Yay., 1991, s. 11.

kararnemelerle dilin kullanımına, giyim tarzına ve hatta dinlenen müzik türüne müdahalede bulunarak gerçek manada halkın içinde ve popüler olan kültüre karşı yeni bir kültür yaratmaya çalışmışlardır.

III. Selim ve II. Mahmut ile başlayan, 1950'ye kadar devam eden modernleşme süreci, Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini kapsamaktadır.

3.1.1 Tanzimat Sonrası Batılılaşma

Toplum sorunlarının hangi yöntemle çözülebileceği konusu, Tanzimat sonrasında bürokrasinin işlevini etkileyen önemli faktörlerden birisidir. Bu konuda hakim görüş ve politika, “toplum sorunları tepeden ve yasalarla çözülür” biçiminde ortaya çıkmıştır ve bu görüşün uygulanması merkezîyetçiliğe ağırlık verilmesini gerektirmekteydi. Toplum sorunlarının çözümüne ilişkin bu yaklaşım, Cumhuriyet bürokrasisinin yapı ve işlevlerini etkileyen temel faktörler arasında yer almıştır. Osmanlı'da modernleşme halkın sosyolojik yapısından kaynaklanan bir gelişme olmadığı için bir halk hareketi değildir; yönetici aydın elit tarafından topluma dikte ettirilen bir hareket olmuştur. Osmanlılar dönemindeki Batılılaşma hareketlerinde ve Cumhuriyet dönemi yenileşme hareketlerinde bu açıdan bir farklılık olduğu söylenemez.

Klasik dönemden Tanzimat'a uzanan çizgide Osmanlı devleti bir gevşemeyle birlikte gerileme ve bozulmayı da içeren bir sürece girmiştir. Bu süreç beraberinde çözüm arayışlarını ve bir takım önlemlerin alınması zorunluluğunu da getirmekteydi. III. Selim ve II. Mahmut'un çabalarını bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Ancak bu dönemde ortaya konan bütün reform ve ıslah çalışmaları bu gidişi durdurmaya yetmemiştir. Ortaya konan reform çalışmalarının ortak amacını, imparatorluğu yeniden canlandırmak ve Avrupa'nın gücü ile uygarlığının giderek artan biçimde egemen olduğu bir dünyada kendini korumak düşüncesi oluşturmaktaydı. Bir tür meydan okuma niteliğinde ortaya çıkan bu değişim süreci askerî ve ekonomik bir altyapıyı ve aynı zamanda bu yönde ortaya konacak birtakım çabaları gerekli kılmıştır. İlber Ortaylı'ya göre Osmanlı İmparatorluğu, Batı Avrupa karşısındaki geri kalmışlığını XVIII.

yüzyıldan beri askerî-teknik reformlarla kapatmaya çalışmıştır. Ancak modernleşme ile idari, hukuki, mali reformların kaçınılmazlığı da anlaşılmıştır.¹⁴⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemeye başladığı sırada bürokratlar ve ulema arasında gerilemenin sebepleri hususunda, birbirinden farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Ulema gerilemenin sebebinin Osmanlılar'ın müslüman olarak görevlerini ihmal etmelerine dayandırırken; bürokratik memur sınıfına göre imparatorluk, devlet mekanizması bozulduğu için gerilemeye başlamıştır.¹⁴⁵ III. Selim döneminde Osmanlı yönetici sınıfının Batı'nın askerî üstünlüğünü fark etmesiyle birlikte yapılması tasarlanan ilk iş, askeriyeyi ıslah etmek olmuştur. Ancak plan başarısızlıkla sonuçlanmıştır. II. Mahmut iktidara geldiğinde ise öncelikle batılılaşma karşıtı olan yeniçeri ocağını kaldırmış; askerî alanın dışında ekonomi, eğitim, kılık-kıyafet ve devlet düzeni ile ilgili değişiklikler de yapmıştır. Tanzimat dönemine gelindiğinde ise yenileşme hareketlerinde bürokrasi gücünü, padişah ve halk karşısında artırmaya başlamıştır. Hristiyan azınlıkları korumaya yönelik olan Tanzimat, Osmanlı'nın çöküşünü hızlandırmıştır.¹⁴⁶ Tanzimat'ın kurucularının Batı'nın idari ve askerî yapısını Osmanlı'ya aktarmalarıyla Batı'nın giyim, ev eşyası, evlerin stili, insanlar arası ilişkiler gibi günlük kültürü de imparatorluğa girmektedir.¹⁴⁷ Osmanlı Batılılaşmasının çerçevesini oluşturan Batılı malların tüketimi, resim ve mimaride Batı etkisi belli gruplar vasıtasıyla Osmanlı toplumunda yayılmış ve bunlar zamanla Osmanlı toplumsal geleneğinin bir parçası olmuştur.¹⁴⁸ Kemal Karpat'a göre Osmanlı İmparatorluğu devrinde kültür ve medeniyet arasında olduğu söylenen fark ve medeniyetin aslında toplumsal değerlerle ilişkili olmadığı görüşü, Batı'dan sadece teknolojiyi almak isteğinden ortaya çıkmıştır.¹⁴⁹ Osmanlı dönemi Batılılaşma ve modernleşme

¹⁴⁴ İlber Ortaylı, **Gelenekten Geleceğe**, 2. Basım, İstanbul: Ufuk Yay., 2001, s. 18.

¹⁴⁵ Şerif Mardin, **Türkiye'de Din ve Siyaset: Makaleler 3**, Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder (drl.), İstanbul: İletişim Yay., 1991, s. 44.

¹⁴⁶ Kadir Canatan, **Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme**, 1. Basım, İstanbul: İnsan Yay., 1995, ss. 58-59.

¹⁴⁷ Mardin, *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4*, s. 15.

¹⁴⁸ Fatma Müge Göçek, **Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü: Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişme**, İbrahim Yıldız (çev.), Ankara: Ayraç Yay., 1999, s. 89.

¹⁴⁹ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, 2. Basım, İstanbul: Afa Yay., 1996, s. 67.

hareketlerinin etkilerini ve bazı özelliklerini şu şekilde özetleyerek sıralamamız mümkündür.¹⁵⁰

1. Tanzimat'a kadar olan dönemde Batılılaşma hareketleri sadece ordunun ıslahına yönelik iken; Tanzimat döneminde yenilikler, siyasi düzen ve toplumsal yaşamın diğer yönlerine doğru genişletilmiştir.
2. Osmanlı Batılılaşma hareketleri düşünsel temelleri çok zayıf olan, Batı hayranlığının şekillendirdiği yenileşme hareketleri idi.
3. Batılılaşma girişimlerinde Batılı devletler baskı uyguladıklarından Osmanlı'nın Batılı ülkelerin denetimine girmesi süreci hızlandırmıştır.
4. Batılılaşma hareketleri neticesinde gayri müslim azınlıklar konumlarını güçlendirmiş ve Osmanlı'nın siyasi birliğinin parçalanmasına yol açmıştır.
5. Batılılaşma çabaları yönetimin halka yabancılaşmasına yol açmıştır.
6. Batılılaşma çabaları, dinsel ve kültürel sebeplerden ötürü bu çabalara karşı çıkan halkın sömürsünün de artmasıyla gittikçe yoksullaşmasına neden olmuştur.

Özellikleri ve etkilerinden de anlaşılacağı üzere Batılılaşma adı verilen bu dönüşüm projesi kurumların ve teknolojilerin uyarlanması değil; batılı bir dünya görüşünün topluma kazandırılması biçiminde anlaşılmalı ve gündelik yaşam kültürü 1940'ların ortalarına kadar siyasi merkez tarafından "Batılılaştırılmaya" çalışılmıştır.¹⁵¹

Toplumsal sınıflar açısından duruma bakacak olursak, Tanzimat'la birlikte Türk toplumunda tabakalaşmanın değişmiş olduğunu görürüz. O döneme kadar gayri müslimden üstün olan bir müslüman, Tanzimat'la birlikte herhangi bir gayri müslimle aynı seviyede görülür olmuştur. Böyle bir durum da halkın tepkisinin artmasına yol açmıştır.

¹⁵⁰ Canatan, ss. 61-62.

¹⁵¹ Seçil Deren, "Kültürel Batılılaşma", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık**, Uygur Kocabaşoğlu (ed.), Cilt III, İstanbul: İletişim Yay., 2002, s. 382.

Tanzimat döneminde gerçekleştirilmesi düşünülen hedeflerden birisi de eşit vatandaşlık talebi ile bağlantılı olarak ortaya atılan *kadınların kamusal alana çıkması* olarak ifade edilen hedef idi. Bu süreç, kadınların eğitim, çalışma ve oy haklarını elde edebilmeleriyle birlikte yasalar önünde eşit vatandaşlar olarak tanınmalarına işaret etmektedir. Değişim isteğinin öncülüğünü yapan saray ve üst sınıf içinden gelen aydınlar, Batılılaşma amacına yönelik reformist anlayışlarını kadınlar konusunda da sürdürmüşlerdir. Tanzimat dönemi Batılılaşma çabaları, kadınların toplumsal yaşama daha fazla katılımlarını sağlamıştır. Bu nedenle Tanzimat dönemi, kadınlara sağladığı eğitim olanakları sebebiyle 'reformist' bir hareket olarak kabul edilme hakkını da kazanmıştır. Özellikle kız çocuklarını eğitim görebilmelerini sağlamak amacıyla açılan kız mektepleri ile okulların çoğalması, kentli kadınların yaşamının gelişmesine ve değişmesine olanak sağlamıştır. Kadın her dönemde toplumun görünen yüzü olmuştur ve toplumsal değişmeler de büyük ölçüde kadının ve dolayısıyla ailenin dönüşmesi ile meydana gelmiştir. Türk modernleşmesi serüveninde kadın, çağdaşlaşmanın ve Batı medeniyetine dâhil olmanın göstergesi konumundadır.

3.1.2 Cumhuriyet Dönemi ve Batılılaşma

Cumhuriyet'in kurulmasında yer alan asker ve siviller, bağımsızlık ve batılılaşma yönündeki hedeflerini gerçekleştirebilmek için nitelik açısından III. Selim'den itibaren süregelen Batılılaşma hareketlerine devam etmişlerdir. Cumhuriyet'in başlangıç dönemlerinde modernleşmek için özel girişimciliğin ana mekanizma; yabancı sermaye ve devletçiliğin ise yardımcı mekanizma olarak belirlendiğini söyleyebiliriz.¹⁵²

Sosyal değişim süreçlerinde görülen değişiklikler, tasarlanan alanların yanı sıra tasarlanmayan alanlarda da kendini göstermiştir. Modernleşme, özellikle Osmanlı kadını ve aile yapısı gibi Osmanlı toplumunun hemen her kurumunda etkisini hissettirmiştir. Osmanlı kadınının hayatındaki değişiklikler, yeni zevklerin oluşmasının

¹⁵² Canatan, ss. 63-65.

yanı sıra kadının özgürleşmesi sorununu da beraberinde getirmiştir.¹⁵³ Türk modernleşmesi dönüştürücü etkisini, devlet yapıları, siyasi kurumlar ve ekonomi üzerinde göstermiş; ayrıca bu etki halkın yaşam tarzı, davranışları ve günlük alışkanlıkları üzerinde kalıcı-izli değişikliklere sebep olmuştur.

Osmanlı toplumunu oluşturan bireylerin modernleşmeyle birlikte gündelik yaşamlarına ilişkin değişiklikleri daha iyi algılayabilmek için burada, Michel Foucault'nun bir tespitine yer vermekte yarar vardır. Nilüfer Göle, modernliğin doğuşunu Foucault'dan şu şekilde aktarır: “Modernliğin doğuşu ancak daha önceki dinsel pratiklerden kaynaklanan bu şiddetli dürtüyle anlaşılabilir; en mahrem deneyimleri, tutkuları, hastalıkları, kaygıları, suçları kamu önünde, yargılama, cezalandırma, bağışlama ya da avutma yetkisine sahip bir otoritenin huzurunda itiraf etme isteğini gerektirir.”¹⁵⁴ Foucault'nun bu tespiti, özel alanda yer alan bir şeyin itiraf edilince kamusal bir özellik kazandığını ve insanları böyle bir fiile sevk eden dürtülerin neler olabileceği hakkında bir fikir vermektedir. Aynı zamanda modernleşmeyle birlikte Osmanlı toplumunda da artık özel alan içerisinde yer alan pek çok konunun, kamusal alana taşınmaya başlandığı görülmektedir.

Cumhuriyet sonrasında modernleşme projesi içerisinde kadının dönüşümü, ciddi bir politika olarak izlenmiştir. Devlet, kadının ve ailenin dönüşümünü kendi faaliyet alanı içerisine alarak gerçekleştirmiştir. Söz konusu değişim büyük ölçüde eğitim alanında yapılan faaliyetlerle sağlanırken, aynı zamanda kanun koyarak zoraki yaptırımlar yoluyla da gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Türk modernleşme projesi çerçevesinde kadının kamusal alanda farklı biçimlerde görünmeye başlamasıyla birlikte, kadının ve toplumun dönüşümü de sağlanmaya çalışılmıştır.

Türkiye’de modernleşme projesi, “kadınların kurtuluşuyla ulusun ilerlemesini eşdeğer görür.”¹⁵⁵ Türkiye’de modernleşme hareketleri ile kadının toplum içindeki yeri de biçimlenmiştir. Burada Batıcılar ve İslamcılar olarak iki farklı yaklaşım karşımıza

¹⁵³ İlber Ortaylı, “Tanzimat Adamı ve Tanzimat Toplumu”, **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Mehmet Seyitdanlıoğlu ve Halil İnalçık (drl.), Ankara: Phoenix Yay., 2006, s. 298.

¹⁵⁴ Göle, *Modern Mahrem*, s. 38.

¹⁵⁵ Nilüfer Göle, “Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı”, **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, S. Bozdoğan ve R. Kasaba (ed.), Nurettin Elhüseyni (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1998, s. 75.

çıkarmak. Batıcılara göre toplumsal gelişmeyi sağlayabilmek için kadının özgürleşerek kamu yaşamına girmesi ve geleneksel bağlardan kurtulması gerekirken; İslamcılar için kadınların özel yaşamın dışına çıkarılması, ahlaki çözülmeye yol açacaktır.¹⁵⁶ Modernleşmenin, kadının kamu alanıyla birlikte geleneksel alanda da rol oynaması gerektiği düşüncesinin bir ürünü olarak, akşam kız sanat okulları ve kız enstitülerinin kurulduğunu görmekteyiz.¹⁵⁷ Göle'ye göre Türkiye'de mahrem/namahrem arasındaki sınırlar, Tanzimat dönemiyle birlikte sarsıntıya uğramış ve özellikle kadınların yaşamları değişmeye başlamıştır. Tanzimat'la birlikte ortaya çıkan kadınların eğitilmesi, açılması, dans etmesi, fotoğraf çekilmesi gibi konular, Batı toplumsal yaşam biçiminin birer sembolüdürler. Bu durum aynı zamanda mahrem olarak tanımlanan kadın yaşam alanlarının zamanla görünürlük kazanmasına sebep olmuştur. Batıcılar ile muhafazakârlar arasındaki görüş ayrılıklarının, kadın konusunda temellendirilmesinin nedeninin, mahremiyetin bozulmasına ilişkin olduğu görülür.¹⁵⁸ *Kadının toplum içerisindeki yeri* tartışmalarının aslında, ilk modernleşme çabalarıyla birlikte ortaya çıktığını görmekteyiz. Buradan hareketle modernleşme süreci ile birlikte baş gösteren en önemli sorunun, ilerici-gerici problemi olduğunu söyleyebiliriz.

Cumhuriyet'in topluma dayattığı kültür, tüm boyutlarıyla başarıya ulaşmamış ve beklendiği gibi toplumda popülerlik kazanmamışsa da, özellikle büyük şehirlerde gündelik yaşamda bazı alışkanlıkların değişmesine sebep olmuştur. Örneğin; Osmanlı toplumunda gündelik hayatta olmayan doğum ve evlilik yıldönümleri kutlama adeti Cumhuriyet'le birlikte yaygınlaşmış, batıdan alınan aletler, mobilya ve giyim eşyaları, alafranga yemek yeme tarzı ve yemek zamanları, yüksek arkalıklı iskemlede oturma gibi adetler, Osmanlı'nın son döneminde üst ve orta sınıflarda daha yaygın iken; Cumhuriyet'le birlikte daha alt kesimlerde de yaygınlaşma imkânı bulmuştur. Cumhuriyet döneminde sokak yaşamı da, modernleşmenin vitrinini oluşturmuştur. Devlet dairelerini dolduran yöneticiler sakallarını kesmiş, fesini çıkarmış şapka ve takım elbiseli, kravatlı bir topluluğa dönüşmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nda tebanın giymesine izin verilen elbiselerden ve renklerinden rütbe, köken, etnik ve dinî kimlik açıkça anlaşılırken Cumhuriyet reformlarıyla gelen giyim tarzı, etnik ve toplumsal

¹⁵⁶ Göle, *Modern Mahrem*, ss. 49-50.

¹⁵⁷ Deren, s. 389.

¹⁵⁸ Ufuk Özdemir, s. 66.

farklılıkları eritip ortadan kaldırmış, kültürel ve siyasal olanın iç içe geçtiği bu yapıda giyim-kuşam biçimleri toplumda batılı veya dindar oluşun sembolleri haline gelmiştir. Aynı şekilde modern davranış tarzı da topluma verilmeye çalışılmış ancak kıyafetlerde olduğu gibi davranış tarzlarında da toplum, uyum sorunu çekmiştir.¹⁵⁹

Türkiye'nin, batılılaşma, laikleşme ve sekülerleşme süreçlerinin sonucunda bir tüketim toplumu haline dönüştüğünü söylemek mümkündür. Aynı zamanda küresel ölçekte gelişen iletişim teknolojisi, sosyal hayatın en mahrem alanlarını deşifre etmenin yanı sıra, yaşam biçimlerine kökten müdahale ederek dönüştürücü ve değiştirici bir işlev de görmektedir. Bu dönüşümleri daha iyi tespit edebilmek için 1950'li yıllardan itibaren toplumumuzda görülen toplumsal süreçlerin çeşitli yansımalarına kısaca değinmemiz gerekmektedir.

3.2 1950 Sonrası Toplumsal Dönüşümler

3.2.1 Çok Partili Hayata Geçiş ve Sanayileşme

1950 sonrası halkın oyuyla tek parti yöntemine son verilmesi ve çok partili hayata geçiş, halkın tercihlerinin belirli bir ölçüde siyaset sahnesine taşındığı bir dönemi açmış, ancak on yıllık arayla gerçekleştirilen 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1970 ve 12 Eylül 1980 darbeleri kültür ve sanat alanında eleştirel görüş ve tavırların önüne geçmiştir.

Tek partili dönemde devletin hızla modernleştiğini, çok partili dönemde ise halkın hızla modernleştiğini söyleyebiliriz. Halkın sekülerleşmesi, sanayileşme ve bireyselleşme ile gelişmiştir. İstihdam oluşturduğu için göç ve kentleşmeye yol açan sanayileşme, uzman iş yönetimini, o da eğitim düzeyinin yükselmesini sağlar. Neticede eğitim de sanayileşmeyi etkiler. Sanayileşme ve kentleşme süreci sonunda ortaya çıkan en önemli problem, köylü-kentli problemdir. Sanayileşme, sosyal yapıdaki değişimlerde kendisini göstermektedir.

¹⁵⁹ Deren, ss. 387-388.

1950’li yıllar Türkiye’de önemli toplumsal dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olarak ele alınmaktadır. Siyasal düzeyde tek parti döneminin son bulması, ekonomide tarımsal üretimden sanayi üretimine doğru yönelişin hızlanması ve toplumsal açıdan kentlere doğru hızlı bir göçün ortaya çıkması, Türkiye’nin toplumsal ve ekonomik yapısında önemli değişimleri de beraberinde getirmiştir.

Sanayileşmenin temelleri açısından II. Abdülhamit döneminden itibaren ve Cumhuriyet döneminde yapılan çalışmalar, çok cüz’i sanayileşme olarak kabul edilebilir. Asıl sanayileşme, Demokrat Parti dönemi yani çok partili hayata geçişle başlamıştır. Sanayileşmenin toplumsal açıdan pek çok sonucu olmuştur. Endüstriyel gelişme sonucu kentlerde işgücü ihtiyacının ortaya çıkması, köyden kente göçün başlamasını sağlamıştır. 1950’li yıllarda iç göçün sebebi sanayileşme ve kalkınma olarak karşımıza çıkmakta idi. Göç olgusu, sanayileşmenin bir getirisi olduğu kadar, modernleşme sürecinin de bir sembolüdür. Türkiye’de köyden kente göç, diğer ülkelerde olduğu gibi kentlerdeki sanayileşme ile kurulan fabrikaların işgücü ihtiyacını karşılamak, bununla birlikte göç eden insanların ekonomik ve sosyal açıdan daha rahat bir yaşam sürdürebilmek amacıyla kentlere yönelen insanların oluşturduğu muhtemel bir olgu idi. Ancak göçler zamanla amacının dışına çıkmış ve göçün sebepleri de değişikliğe uğramıştır. Bu konu üzerinde ileride daha ayrıntılı bir şekilde duracağız.

Sanayileşme süreci ile birlikte Türkiye’deki feodal yapı hızla çözülmeye başlamış, bireyci ve hazzı bir tüketim ideolojisi benimsenmeye başlamış, ekonomik liberalleşme ve dünyaya açılma politikaları ile birlikte kitle basını ortaya çıkmış ve bir kısmı ithal yeni popüler/kültürel biçimlerin ortaya çıktığı bu dönemde kültür hızla magazinleşmiştir. Cumhuriyetin kültür politikalarının yaratmış olduğu geçmişten kopuş ve bu kopuştan sonra ortaya çıkan popüler kültür ürünlerinin *gündelik* olan karakteri, karşılıklı olarak belleksizleşme olgusunu beslemiştir.

Ülkemizde, sanayileşme sürecine paralel olarak çalışan kadınların sayısında bir artış gözlenmektedir. Cumhuriyet sonrası hızlanan sanayileşmeyle birlikte onun getirdiği kentleşme ve göç etkenlerinin yanı sıra Cumhuriyet’in getirmiş olduğu hukuk sisteminin kadına tanıdığı kadın-erkek eşitliği, istediği alanda öğrenim görme ve meslek edinme hakları, kadınlar için yeni iş alanlarının açılmasına neden olmuştur. Türkiye’nin

sanayi-öncesi, sanayi ve sanayi-sonrası toplum aşamalarını birlikte yaşaması nedeniyle bir yandan sanayi toplumu öncesi geleneksel değerler yaşatılırken, diğer yandan sanayi toplumunun yeni değerleri oluşmaktadır. Yani hem kadınların rolleri ile ilgili geleneksel değerler ve tutumlar, hem de *çalışan kadına* yönelik olarak değişen değerler ve tutumlar aynı anda var olmaktadır. Bu durum ise birçok sorunu beraberinde getirmiştir.

Türkiye’de sanayileşme süreci, kadınların ekonomik açıdan sürekli artan bir hızla aktif hale gelmeleri ve sosyal hayatın tüm alanlarında giderek etkinleşmeleri şeklinde gerçekleşmiştir. Günümüzde Türk kadını, en üst seviyede bilgi, beceri, eğitim ve sorumluluk gerektiren iş ve mesleklerde kendini kabul ettirmiştir. Tüm bu gelişmelere rağmen kadınların büyük bir kısmı pek çok açıdan sosyo-ekonomik yapının özelliklerine tabi olmaktadır. Kadınların işgücüne katılma oranı sanayileşme düzeyi ne olursa olsun tüm dünyada erkeklere oranla daha düşük gerçekleşmektedir.¹⁶⁰ Sanayileşme sürecinde ortaya çıkan kentleşme ve göç olgusu, kadınların özel alandan kamusal alana çıkışlarında önemli etkenlerden olduğu için kentleşme ve göç olgusunu daha ayrıntılı olarak ele alacağız.

3.2.2 Kentleşme ve Göç

Kentleşme demografik, ekonomik ve sosyo-kültürel bir değişmeyi ifade etmektedir. Demografik anlamda kentleşme, “nüfusun kırsal ve tarımsal alanlardan kente göç etmesi” iken; ekonomik anlamda kentleşme, “tarım ve hayvancılıkla uğraşan nüfusun başta sanayi olmak üzere tarım dışı faaliyetlere (sektörlere) kaymasıdır.” Sosyo-kültürel anlamda kentleşme ise, “demografik ve ekonomik olarak kentleşen nüfusun, kentin normlarını ve yaşayış biçimini bir tarz olarak benimsemesi, yaşaması, yani kentlileşmesi” demektir. Kentlileşme ise temelde bir kültür değişmesidir.¹⁶¹ Sanayinin gelişmesine paralel olarak ortaya çıkan kentleşme olgusu, sosyal yapıdaki değişimlerde önemli derecede kendisini hissettirir. Sanayileşme ve endüstriyel gelişme

¹⁶⁰ Nükhet Hotar Başargan, “2000’li Yıllarda Çalışan Kadın”, **Mercek Dergisi**, Sayı 7, Ocak 2000, ss. 85-86.

¹⁶¹ Ahmet Ulusoy ve Tarık Vural, “Kentleşmenin Sosyo-Ekonomik Etkileri”, 30 Nisan 2006, http://www.geocities.com/ceteris_tr/ulusoy_vural3.doc (5 Aralık 2006), s. 1.

sonucu kentlerde ortaya çıkan işgücü ihtiyacı, büyük kentlere göçün başlamasının önemli faktörlerinden birisidir. Nüfus artışı ve sanayileşme sonucu ortaya çıkan kentleşme olgusu, çok sayıda sorunu da beraberinde getirmiştir.

Şehirleşme oranlarına bakıldığında, 1950 sonrasında kırdan kente olan göçün arttığını görmekteyiz. (1950’lerde %18 olan şehir nüfusu, 1970’de %38’e, 1980’de %44’e, 1994 sonrasında da %60’a yükselmiştir.¹⁶²) Sanayileşme sürecinde, kırsal bölgelerde yaşayan insanların büyük yerleşim merkezlerine yönelmeleriyle zaten şehirleşme hızı sanayileşmesinden daha hızlı olan Türkiye’de şehir kültürü tamamen ortadan kalkma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Kentleşme, ülkemizde özellikle ikinci dünya savaşından sonra hız kazanmıştır. Kentleşme hareketlerinde kentleşmenin daha çok gelişmekte olan ülkeler açısından sorunlu olduğu dikkati çeker. Gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkelerin kentleşme özellikleri farklılıklar gösterir. Gelişmiş ülkelerde kentleşme ile sanayileşme bir arada yürüyen bir süreç iken; gelişmekte olan ülkelerde yaşanan, kentlerin sadece nüfus olarak büyümesi ekonomik gelişmenin buna ayak uyduramamasıdır.

İlk olarak 19. yüzyıldaki sosyo-ekonomik değişimlerden etkilenen klasik mahalle sistemi, kentleşme sürecinde büyük değişimlere uğramıştır. Zamanla ticarete atılarak zenginleşen mahalle sakinleri, yeni kurulan semtlerde yaşamaya başlamışlardır. Günümüzdeki sanayi şehirlerinde işbölümünün yoğunlaşması, göçler nedeniyle nüfusun artması, toplum kesimleri arasında gelir ve statü farklarının ortaya çıkması, geleneksel mahalle yapısının tamamen değişmesine sebep olmuştur. Şehre sonradan gelenlerin oturduğu çevre semtler, şehir kültürüne uyum sağlayamazlarken; yeni zengin semtlerdeki apartmanlarda eski yakın ilişkiler kurulamaz hale gelmiştir.¹⁶³ Bu durum da *köylü-kentli* şeklinde bir ayırımı gidilmesi gibi önemli bir problem ortaya çıkarmıştır. Bu ayırım aynı zamanda kültürce farklılaşmayı da ifade etmektedir.

Köyden kente göç olgusunun, Türkiye’ye has bazı karakteristik özellikleri bulunmaktadır. Osmanlı döneminde, kırsal nüfusun ülke ekonomisine katkısının ne

¹⁶² Yusuf Adıgüzel, **Kitle Toplumunun Açmazları Kültür Endüstrisi**, 1. Basım, İstanbul: Şehir Yay., 2001, s. 139.

¹⁶³ Şükrü Karatepe, “Şehir Kültürü ve Hemşehrilik Bilinci”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Cilt 2, Sayı 8, Mart-Nisan 1996, ss. 291-293.

kadar büyük olduğu bilinmektedir. Tarım ve hayvancılığı destekleyici politikalar uygulanmaya çalışılsa da, halkı bu iş kollarında istihdam etme çalışmalarında başarılı olunamamıştır. Çağdaş yaşam olanaklarına kolayca erişemeyen köylü, çözümü kentlere göç etmekte bulmuştur. Neticede kentlerde hızlı bir nüfus artışı yaşanmıştır. Göçler sonucu ortaya çıkan gecekondu mahallelerinin sebep olduğu çarpık kentleşme, işsizlik, eğitim, sağlık, çevre, alt ve üst yapı sorunlarıyla birlikte şehrin sosyal yapısına adapte olamayan insan tipleri ortaya çıkmış, aynı zamanda suç oranlarında artışlar gözlenmiştir.

3.2.3 Kentleşme Sürecinde Aile

“Türk ailesinin değişim motorunu, kırdan kente göçün oluşturduğunu ve kentteki yaşamın, kadının aile içi ve dışı rollerini ve beklentilerini değiştirdiğini” söylememiz mümkündür.¹⁶⁴ Genel olarak ailedeki kültürel değişmelerin, bireylerin bağımsızlaşması ve sınırlı denetim ile ailenin tamamen tüketici durumuna gelmesi ve lüks tüketime yönlendirilmesi gibi Türk aile kimliği üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri bulunduğunu görmekteyiz.

Kentleşme süreci ile kadınların özgürleşmesi, karşılıklı olarak birbirini etkiler mahiyettedir. İlber Ortaylı'ya göre Türk toplumunda kadın, 19. yüzyıldan itibaren sanayileşmenin ve kentleşmenin yavaş olmasına karşın, özgürleşme sürecine girmiştir. Ancak sanayileşen Avrupa'da kadın, özgürlüğünün bedelini çok ağır ödemişken; bir Türk kadınının özgürlük için ödediği bedel Avrupalı kadar ağır değildir. Bunun nedeni de yakın tarihimizde sanayileşmeden önce yapılan reformların, özgürlük için uygun bir zemin oluşturmasından gelmektedir.¹⁶⁵ Köyden kente göç olgusunun önemli aktörlerinden biri de kadınlardır. Büyük kentlere ilk önce genç erkekler gelmiş ancak zamanla kentlere köydeki kadınların da ilgisi yönelmiştir. Kentlerde daha az baskılı ve rahat bir yaşam sürme arzusu, kadınları kentlere çeken sebeplerin başında gelir. Köylerde, evde ve dışarıda aktif bir şekilde çalışmak zorunda olan kadınlar, aile

¹⁶⁴ Ayşe Güneş Ayata, “Aile, Özel Yaşam, Eşitlik Üçgeni”, **Kadınlar Olmadan Asla**, Zeynep Göğüş (drl.), İstanbul: Sabah Yay., 1998, s. 63.

¹⁶⁵ Ortaylı, “*Tanzimat Adamı ve Tanzimat Toplumu*”, s. 300.

büyüklerinin baskısından kurtulmak ve büyük kente gelip rahat etme amacıyla kentlerde yaşayabilme çabasına düşmüşlerdir. Köylerde geniş aile tipi görülürken, artık şehirlerde çekirdek aile modeli hakim olmaya başlamıştır.

Kentleşme sürecinde çekirdek aile modelinin hakim olmaya başlamasında, daha çok büyük şehirlerde görülen site yaşamının da büyük bir etkisi vardır. Büyük kentlerde kurulan sitelerde yaşayan site sakinlerinin yaşamlarında, medeniliği vurguladıkları göze çarpar. Site sakinleri arasındaki kültürel farkların çok belirgin olmadığı yaygın kanaattir. Bu insanlar kendi kültürlerini iki temel özellik çerçevesinde açıklarlar: “Ortak özsayıgılar ve diğer insanların mahremiyetine saygı gösterme.” Sitelerde, akrabalar ve arkadaşlar ile aradaki sosyal ve fiziksel mesafenin artması nedeniyle ailenin özerkliği artmıştır. Aile hayatında mahremiyetin bireyselleşmeyi ortaya çıkardığını görmekteyiz.¹⁶⁶ Kentleşme sürecinde mahremiyetin çift yönlü olarak işlemeye başladığını söyleyebiliriz. Şehirlerde aile yapısının değişmesi ile kendi kendine yetme eğiliminde olan çekirdek aileler, dışa kapalı bir tutum sergileyerek mahremiyet alanlarını korumaya çalışmaktadırlar. Aynı zamanda yaşanan kültür erozyonu, bireylerin özel alanlarına giren konuların başkaları tarafından öğrenilmesinden rahatsız olmama yönünde, eğilimlerini değiştirmiştir.

Çok partili dönemde kapitalizmin gelişmesiyle birlikte sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel düzeylerde ilişkiler, davranışlar ve tutumlar değişmeye, önceleri tabu olarak kabul edilen kavramlar yıkılmaya başlamıştır. Haberlerde, magazin eklerinde, dergilerde, çeşitli yazılarda ve fotoğraflarda cinsellik temaları artmış, aile kavramı henüz saldırıya uğramamıştır, ancak daha esnek bir bakış açısı okura verilmeye çalışılmıştır. Aile dışı cinsel ilişkiler, gayri meşru çocuklar, yasak aşklar, cinsel sapkınlıklar haberlere konu olarak toplumun manevi değerleri dejenere olmaya başlamıştır. Kültür erozyonu, Türkiye’de yaşanan yoğun iç göçün toplumsal yansımalarının en önemlileri arasındadır. Kentleşme, sanayileşme yolundaki ülkelerin karşı karşıya buldukları kaçınılmaz bir süreç olduğuna göre, önemli olan, bu süreci başarılı ve sorunsuz olarak tamamlamaktır. Kentleşmenin gerek çevre, gerekse sosyo-ekonomik hayat üzerindeki olumsuz etkilerini önlemek için çeşitli tedbirler alınabilir.

¹⁶⁶ Sencer Ayata, “Yeni Orta Sınıf ve Uydu Kent Yaşamı”, **Kültür Fragmanları**, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (hzl.), İstanbul: Metis Yay., 2003, ss. 43-51.

Öncelikli olarak şehirlerin cazibe merkezi olmaktan çıkarılarak köylerdeki yaşam imkânlarının iyileştirilmesi gerekir. Ayrıca köylere gerekli yatırımlar da yapılmalıdır. Hazine arsalarında görülen kaçak yapılaşmaların önüne geçilmesini sağlayıcı tedbirler alınmalıdır. Göç ile artış gösteren çocuk suçlarının önlenmesi için öncelikle aileler eğitilmeli ve suç işleyen çocukların topluma kazandırılmaları için mesleki rehberlik yapılmalıdır. Bu ve benzeri tedbirler alınarak köyden kente göçün ortaya çıkardığı problemlerin önüne bir miktar da olsa geçilebilir. Ancak göçün tamamen durmasını beklemek tüm sosyal hayatın gerçekliklerine uygun değildir. Modernleşme olgusunun köy ve kentlerdeki hayat standartlarını etkilemesi, köy ve kent arasındaki farklılıkların tamamen giderilmesini imkânsız kılar. Ancak hayat standartlarını her iki kesim için de uygun hale getirmek, göç ve çarpık kentleşme olgusunun getirdiği toplumsal problemlerin en aza inmesine yardımcı olacaktır.

Türk toplum yapısındaki pek çok değişime neden olan göç olgusu, 1960-1970'li yıllarda da hızını kesmemiş ve gecekondu kente göç eden nüfusun barındığı mekânlar haline gelmiştir. Bununla birlikte 1970'li yıllardan sonra farklı sosyo-kültürel değişimlere de şahit olmaktadır.

3.3 1980'ler ve Sosyo-Kültürel Değişimler

Her devrin kendine has bir gündelik hayatı ve buna bağlı olarak gelişen popüler kültürü vardır. Ancak, 1960'lardan itibaren, özellikle de 1980'li yıllarda kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle, gündelik hayatın motifleri endüstriyel madde haline gelmeye başlamıştır. Bu da, kültürün metalaşmasını sağlayarak, geniş halk kitlelerinin gündelik hayatlarını ekonomik açıdan *değerli* kılmıştır. Popüler kültür ürünlerinin, endüstriyel madde haline gelmesi, dikkatlerin bu kavram üzerine çevrilmesine neden olmuştur. Popüler kültürün evrensel doğrular olarak sunduğu gerçekler aslında belli bir zamana ve uzama ait gerçekler olabilir. Popüler kültür, bu olguları, tartışılmaz gerçekler ve sorgulanmasına bile gerek olmayan doğrular olarak sunmaktadır. Örneğin, reklamlarda kullanılan kadın imgelerine bakacak olursak, bu ülke kadınlarının en yaygın temsil edilme şekillerinin, evinin işleriyle uğraşan biri veya cinsel nesne şeklinde sunulduğunu

görebiliriz. Böylece toplumsal cinsiyet rollerinin kadının doğasından gelen bir yapıda olduğunu, bu rollerin hiç tartışmaya bile değmez gerçekler olarak sunulduğunu söyleyebiliriz. Medyanın gücü de işte burada ortaya çıkmaktadır. Sunulan kalıplar toplum tarafından içselleştirilir, kabullenilir, geçerli bir formül, hatta tek formül haline gelir. Ya da en azından bu potansiyele sahiptir. Popüler kültür ürünleri, hayatın taklit üzerine kurulması için çok ciddi baskılar yapar.

3.3.1 Kitle İletişim Araçları ve Eğlence Endüstrisi

Günümüzde iletişim araçları alanında yaşanan hızlı gelişmelerden dolayı, *iletişim toplumu* kavramı, çağımızı anlatmak için çokça kullanılır olmuştur. Diğer taraftan iletişim alanındaki teknolojik gelişmeleri takip etmek artık zorlaşmıştır. İletişim alanındaki hızlı teknolojik gelişmeler ve yapısal bazı sorunlardan dolayı kitle iletişim araçlarının her biri belli bir dönemde toplumsal iletişimin sağlanmasında ifa ettiği fonksiyonlar açısından zirveye ulaşmış, fakat aynı zamanda bir önceki iletişim aracı da tamamen güncelliğini kaybetmemiştir. Günümüzde hiçbir zaman basının güçlü olmadığı bir üçüncü dünya ülkesinde, özellikle radyo, önemli fonksiyonlara sahip olmuştur. Bu durumu okur-yazar olup olmamakla ve diğer alt yapı hizmetlerinin eksikliğinden kaynaklanan sorunların giderilememesiyle, izah etmek mümkündür. Modern iletişimi, yazılı basının gelişmesi ve okumanın bireyselleşmesi ile başlatmak mümkündür. Okumanın bireyselleşmesi, ilginç bir biçimde bilgi, haber ve kültürün üretim ve dağıtımının birliktelik gerektiren (kolektif) bir çabayla gerçekleşmesinin de başlangıcı olmaktadır. Gelişen teknoloji, yeni iletişim araçlarının (radyo, televizyon, bilgisayar ağları ve dolayısıyla internet vb.) kullanılmasını olanaklı kılmıştır. Bu iletişim araçları geniş kitlelere ulaşmış ve buna bağlı olarak kullanım alanları genişlemiştir. Ayrıca kitle iletişim araçları, mekân farklılıklarını ve uzaklıklarını yok ederek öğrenmeyi herkes için mümkün kılan, yeni eğitim teknolojilerinin gelişmesine de yol açmıştır. Diğer taraftan iletişim devrimi, insanların beklentilerini ve gerilimlerini artırarak, kitle kültürünün gelişmesinin ve yaygınlaşmasının zeminini de oluşturmuştur. Toplumsal ve siyasal hareketliliğe ivme kazandıran kitle iletişim araçları, pek çok toplumda bütünleşmenin

gerçekleşmesine ön ayak olmuş ve gelişmiş ülkelerde enformasyon toplumunun gelişini haber vermiştir.¹⁶⁷

Kitle iletişim araçları, modern toplumda teknolojik gelişmelerle birlikte önemli işlevlere sahiptir. Aynı zamanda siyasal ve toplumsal değişimde etkin bir rol oynamaktadır. Kitle iletişim araçları ile ilgili yapılan araştırmalar sonucunda, kitle iletişim araçlarının sadece toplum içinde yaşayan bireyler üzerinde doğrudan etkili olmakla kalmayıp, aynı zamanda kültürü, bilgi birikimini, normları ve toplumsal değerleri de etkilediği belirlenmiştir. İzleyici bireylerin kendi davranış kalıplarına uygun seçimleri doğrultusunda düşünce ve değerlendirme eğilimleri de değişmektedir.

Kitle iletişim araçlarından yararlanan bireyler üzerinde bu araçlar aynı etkileri bırakmamaktadır. Wilbur Schramm, “aktif dinleyiciden/seyirciden, seçimleyici, kendi işini kendi gören, kitle iletişim ortamından kendisi ne arıyorsa onu isteyen, bilgi özümleyen değil, bilgi paylaşan bir bireyi anlamak gerektiğini”¹⁶⁸ söylemektedir. Görülüyor ki, aynı mesaj değişik insanlara değişik şekillerde etki etmektedir. Bu durum kitle iletişim araçlarının çok değişik yönlerini kavramamıza yarayan bir bakış açısı sağlamaktadır.

Özellikle medya ile dinleyiciler/izleyiciler arasındaki ilişki oldukça çok boyutlu ve karmaşık niteliklidir. Medyanın yapabileceği etkiler, bu etkilerin türleri, derece ve şiddetleri birçok faktör tarafından belirlenmektedir. Konu, bireyler boyutunda ele alındığında ise izleyicilerin toplumsal öz geçmişleri, yaşları, cinsiyetleri, meslekleri, yaşam biçimleri, hayatı algılayış şekilleri, zihinsel özellikleri ve zekâları, kişilikleri, dinî inançları ve öteki bireysel karakteristikleri gibi birçok etken işin içine girmektedir. Bireylerle ilgili olarak sayılan bütün bu toplumsal ve psikolojik özellikler, medyanın bireyler üzerinde yaratacağı etkinin türünü, şeklini ve şiddetini belirlemede belirli ölçüde rol oynamaktadır.¹⁶⁹ Medyanın etkileme alanının sınırları içine, bireylerin bilgi, kanaat, tutum, duygu ve davranışlarının yanı sıra toplumsal gruplar, organizasyonlar ve

¹⁶⁷ Bekir Kocadaş, “Kültür ve Medya”, **Bilgi: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 34, Yaz 2005, ss. 5-6.

¹⁶⁸ Wilbur Schramm, “İnsansal Haberleşmenin Doğası”, Ünsal Oskay (çev.), **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 23, Sayı 1, Ankara 1968, s. 441.

¹⁶⁹ Ali Arslan, “Medyanın Birey, Toplum ve Kültür Üzerine Etkileri”, Cilt 1, Sayı 1, Yıl: 2002-2005, <http://www.insanbilimleri.com> (5 Haziran 2006), s. 3.

toplumsal kurumlar girmektedir. Bütün bu anlatılanlardan da rahatlıkla çıkarılabileceği gibi medyanın sosyalizasyon süreci üzerinde yadsınamaz bir etkisi vardır. Medyanın özellikle de, bireylere yönelik erken yaşlardaki toplumsallaştırma sürecinde çok büyük bir etkisinin olduğu, herkesçe kabul gören bir realitedir. Medya ürünlerinin, çocukların yaşantısında ve kişiliklerinin gelişiminde derin izler bırakan bir etkisinin olduğu asla yadsınamaz. Ancak bununla birlikte medya, çocukların yanı sıra genç/yetişkin bütün insanların yaşamları boyunca süren uzun dönem sosyalizasyonu üzerinde de sürekli bir etkiye sahiptir. İşte bu noktada bireylerin kendi özel yaşam alanlarının sınırları içerisinde yer alması gereken konuların, bu etkiler neticesinde herkes tarafından öğrenilebilir bir nitelik kazanması, bireylerin mahremiyet anlayışlarında birtakım farklılıkların yaşandığını göstermektedir.

Yüksek teknolojinin medya sektöründe yaygın olarak kullanılmaya başlanması, medyaya çok daha geniş ölçülerde dinleyici ve izleyici kitlesine ulaşma olanağı vermiştir. Teknolojideki hızlı gelişme medyanın daha da güçlenmesine yol açmıştır. Ayrıca genel anlamda teknolojik gelişmelerde olduğu gibi hızlı şehirleşme ve sanayileşme için de bu süreçlerin her zaman insanlar ve toplumlar lehine sonuçlar doğurduğunu iddia etmek büyük bir yanılgı olur. Özellikle kentleşme ve sanayileşme, dengesiz, kolayca değişebilen, her türlü etkilemeye ve yönlendirmeye açık, kendi özüne yabancılaşmış, doğası gereği manipülasyona açık bir toplum yapısını da beraberinde getirmiştir. İçinde yaşanılan toplumun karakteristiklerinin, bireylerin kişilik özelliklerini ve yaşamlarını yakından etkileyeceği gerçeği dikkate alındığında, bütün bunların sonucunda, göreceli olarak durağan ve oturmuş bir kimliğe, kararlı ve dengeli bir hayat tarzı ve yaşam anlayışına sahip kırsal kesim insanından çok daha farklı nitelikte bir şehir insanı tipi karşımıza çıkacaktır: Kitle iletişim araçlarından kolayca etkilenen, dış etkiye ve yönlendirmeye açık, kendi çıkarlarını her şeyin ötesinde tutan, topluluk ruhunu büyük ölçüde yitirmiş, kendi özel yaşam sınırları dâhilindeki durumları kamusal alanda dile getirmekten rahatsızlık duymayan bir şehirli insan.

1960'lı yıllarda yoğun iç göçle birlikte artan talebe yanıt veren sinema ve plak sanayi ile birlikte eğlence endüstrisi ile tanışan kitleler, 1970'li yıllarda 'popülizm' ekseninde oluşan keskin kamplaşma, kaos ve rejimin hegemonya krizi döneminde

televizyonla birlikte giderek eğlence endüstrisinin etkinlik alanına girmeye başlamıştır.¹⁷⁰ Bu noktada televizyonun ülkemizdeki tarihine kısaca değinerek sosyal etkileri üzerinde durmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

3.3.2 Televizyonun Toplumsal Etkileri

İcadı, elektrik, telgraf, fotoğraf, sinema ve radyodaki icatların gelişmelerine bağlı olan televizyon günümüzde, etkili bir kültür üretme aracıdır. Televizyon aracılığıyla kültür endüstrisi, ses ve görüntü boyutlarıyla beraberinde köklü felsefi, ideolojik ve siyasal sorunları da getirmiştir. Sanayileşme öncesinde elit bir çevrede üretilen ve tüketilen kültür ürünleri, günümüzde artık yığınsal olarak üretilmekte ve tüketilmektedir. Kültür ürünlerinin üretimi ve tüketimi büyük bir değişime uğramıştır.

Ülkemizde televizyon yayıncılığını içerik açısından bir değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda çok sayıdaki televizyon yayınının birbirinden farklı olmadığı görülecektir. Bugün televizyon yayıncılığında tek yönlü bir iletişim olmakta, farklı çıkar grupları seslerini duyuramayıp, varlıklarını hissettirememektedir. Bu durumun nedenini, John Keane şöyle ifade etmektedir: “...Radyo ve televizyon yayıncıları izleyiciler için rekabete tutuştuklarında en iyi yöntemin kitlelere cazip gelecek programlarla tam ortadaki kesime seslenmek olduğunu bilmektedirler. Bunun sonucu programlarda çeşitliliğin sınırlanması ve program türlerinin birbirleriyle örtüşmesi olmaktadır.”¹⁷¹

Ülkemizde toplum hayatına 31 Ocak 1968 tarihinde girmiş olan televizyon, kısa sayılabilecek bir süreç içinde çok sayıda uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel boyutlardaki özel kanalların da yayın hayatına girmesiyle en etkin ve yaygın kitle iletişim aracı haline dönüşmüştür. O yıllarda halk, bu yayınları büyük bir ilgiyle karşılamış ve ilk televizyon yayınları halk tarafından mağaza vitrinlerinden seyredilmiştir. 1990’lı yıllara gelindiğinde elektronik iletişim dünyasında yeni arayışlar ortaya çıkmış, TRT televizyon kanalları toplumun gereksinimlerini karşılayamadığı için birçok özel televizyon kanalı ortaya çıkmıştır. İletişim teknolojisi, insanların

¹⁷⁰ İlker Özdemir, “Popüler Kültür(ler) Üzerine”, **Birikim Dergisi**, Sayı 107, Mart 1998, s. 87.

¹⁷¹ John Keane, **Medya ve Demokrasi**, Haluk Şahin (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yay., 1992, s. 80.

düşüncelerini ve duygularını paylaşıp, ortak değerler üretip haberleşmelerine yol açmıştır. İnsanlar tek taraflı iletileri almak yerine; çeşitli televizyon kanalları aracılığı ile seslerini duyurmak istemektedirler. Avrupa'nın pek çok ülkesinde 1990'lı yıllardan itibaren iletişimde yeniden yapılanma eğilimlerinin Türkiye'de de görülmeye başladığını söyleyebiliriz. İletişim alanında özel radyo ve televizyon konusu gündeme gelmiş; radyo ve televizyon çok etkin ve güçlü birer iletişim aracı olduğundan, devletin tekelinde bulunmaları gerektiği görüşü, terk edilmeye başlamıştır.¹⁷²

Ülkemizde televizyonun gelişim seyrine kısaca göz attıktan sonra, televizyonun sosyo-kültürel etkileri üzerinde de kısaca durmamız gerekecektir. Televizyon özellikle okur-yazarlık, ulaşım ve kentleşme gibi alanlarda geri bulunan ülkelerde başlıca haberleşme aracıdır. Haberleşme ve iletişim olanaklarının genişlemesi, insan kültüründe önemli değişikliklere sebep olabilmekte, hayat tarzının değişmesine yol açmaktadır.¹⁷³ Televizyonun, aile düzenine, serbest zamana, eğitim ve öğrenime, tutum ve davranışlara etkisiyle birlikte ekonomik, ruhsal ve bedensel etkileri olmak üzere pek çok etkisinin olduğunu söyleyebiliriz.¹⁷⁴ Bu genel etkiler olumlu ya da olumsuz olmak üzere çeşitlidir. Kitle iletişim aracı olarak televizyon sadece bireyler üzerinde doğrudan etkili olmakla kalmaz, aynı zamanda kültürü, bilgi birikimini, normları ve toplumsal değerleri de etkiler. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, başta televizyon olmak üzere tüm diğer kitle iletişim araçları ile kültürlerinin olumsuz etkilendiğinden yakınmaktadırlar.

Kitle iletişim araçları içinde televizyon, en yaygın ve etkin araç konumunda görünmektedir. Bunun nedeni ise, televizyon programlarının belli bir yaş grubu, cinsiyet, eğitim düzeyi ve toplumsal sınıf gözetmeksizin herkes tarafından tüketilmesi olarak açıklanabilir. Ayrıca televizyon evin içerisinde, herkesin elinin altında ve sadece bir kereye mahsus olmak üzere, alırken para ödenmesi karşılığında büyük bir maliyet gerektirmeyen bir kitle iletişim aracıdır. Tüm bunlar göz önüne alındığında

¹⁷² Özden Cankaya, "Türkiye'de Televizyonculuğun Gelişimi ve Bugünkü Durumu", **Marmara İletişim Dergisi**, Sayı 2, Nisan 1993, ss. 222-225.

¹⁷³ Ünsal Oskay, **Toplumsal Gelişimde Radyo ve Televizyon**, 1. Basım, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yay., 1978, s. 10.

¹⁷⁴ Aysel Aziz, **Radyo ve Televizyona Giriş**, 2. Basım, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yay., 1981, ss. 89-102.

televizyonun etkili bir araç olduğu yargısı ve fonksiyonlarının daha da önem kazandığı pekişmektedir.¹⁷⁵ İnsanların televizyon yayınlarına gösterdikleri ilginin, öğrenim düzeylerine göre değiştiğini görmekteyiz. İzleyicinin kültür seviyesi yükseldikçe televizyon yayınlarından kendisine akan enformasyon miktarı azalmaktadır. Bu nedenle televizyon yayınları hazırlanırken yapımcılar izleyicilerin kültür seviyelerini, yaşam tarzlarını ve ilgi alanlarını tahmini olarak belirleyerek programlarını ona göre üretmektedirler.

Günümüzde televizyon artık yalnızca sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi düşük, kentnin sosyal yaşantısı ile bütünleşememiş şehir insanına hitap eden bir serbest zaman değerlendirme faaliyeti olmaktan çıkmıştır. Tüm toplum kesimlerine yayılmış izleyici kitleleri ile her sınıftan ve her kesimden insana hitap eden bir serbest zaman faaliyeti niteliği kazanmıştır. Televizyonun ulaşabildiği bireylerin sayısındaki hızlı artış, onu çok önemli bir toplumsal güç; yalnızca bireyler üzerinde değil, toplum ve kültür üzerinde ciddi boyutlarda etkileme gücüne sahip önemli bir sosyalizasyon ajanı konumuna taşımıştır.¹⁷⁶ Televizyon, kitle iletişim araçları içinde en fazla tartışmaya konu olan araçlardan biri olmuştur. Bu tartışmaların çoğu, televizyonun bireyler üzerindeki etkileri konusuna odaklanmıştır. Televizyonun bireyler üzerindeki etkileriyle ilgili tartışmaların, genel olarak iki kutupta toplanmaktadır. Bunlar, televizyonun bireyler üzerinde olumlu ve olumsuz tesirleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Fakat tartışmaların odağına, televizyonun olumsuz etkileri üzerine yapılan görüşler oturmuştur. Türkiye’de bu tartışmalar, özellikle özel televizyon kanallarıyla birlikte oldukça alevlenmiştir. Televizyonun olumlu fonksiyonlarının olduğu yönünde görüş belirtenler, onu toplumun aynası olarak görürler. Bununla birlikte, bir toplumun sıkıntıları, özlemleri, beklentileri, alışkanlıkları, öncelikleri, genel beğeni düzeyi ve yaşama bakış tarzı o toplumun izlediği televizyon program yapısından anlaşılabilir.¹⁷⁷

Televizyon ile ilgili olarak gerçekleştirilen *içerik analizleri* ve *kanaat-davranış araştırmaları*, televizyon programlarının aile, eğitim, iş, yaş ve cinsiyet, doğum ve ölüm

¹⁷⁵ Serpil Dünder, “Ana Haber Bültenlerinde Toplumsal Cinsiyetin Sunumu”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi SBE, 2003), s. 6.

¹⁷⁶ Arslan, Ali, “Bir Sosyolojik Olgu Olarak Televizyon”, **Uluslararası İnsan Bilimler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Yıl: 2002-2005, <http://www.insanbilimleri.com> (5 Haziran 2006), s. 1.

¹⁷⁷ Kocadaş, s. 7.

gibi birçok toplumsal gerçeklikler konusunda deforme edici etkilerinin olduğunu; programlarda sergilenen mesajların toplumdaki suç işleme eğilimlerini tahrik edici ve şiddet olaylarını arttırıcı doğrultuda etki yaptığını olanca açıklığıyla ortaya koymuştur.¹⁷⁸ Ayrıca medyanın bireylere *örnek rol modelleri* sunduğunu da görmekteyiz. Özellikle belli yaş dönemlerindeki kendilerini geliştirmek arayışı içinde olan bireylerin, özdeşim kurdukları herkesçe bilinen bir gerçektir. Hatta bireylerin bu özdeşim kurma eğilimlerinin yalnızca çocuklarla ve gençlerle sınırlı kalmadığını da pek çok araştırma ortaya koymaktadır. Amaca uygun olarak kullanılmayan ya da medya etiğinden sapmış bir şekilde işlev yapan iletişim araçlarının ve özellikle de televizyonun ne kadar güçlü bir silah olabileceği gözler önündedir.¹⁷⁹

Televizyon, her türlü söylemi kapsamı nedeniyle diğer kitle iletişim araçlarından farklı bir yerde durmaktadır. Neil Postman'a göre, hiç kimse hükümet politikasının ne olduğunu öğrenmek ya da son bilimsel gelişmeleri izlemek amacıyla sinemaya gitmezken; maç sonuçlarını ya da hava durumu raporunu öğrenmek amacıyla bir kaset satın almaz. Ancak herkes bunları yapmak için televizyonun başına geçer. Televizyon kültürümüzde kendisiyle ilgili bilgi edinmenin esas aracıdır. Bu yüzden televizyonun dünyayı nasıl sunduğu, dünyanın doğru biçimde nasıl sunulacağını da modelini oluşturur.¹⁸⁰ Bourdieu'ya göre sansür türlerinden birisi olan *göstererek gizleme*, medya alanı içinde özellikle de televizyonda hüküm süren ve özünde gerçeğin kılığını değiştirmeye yönelik uygulamalar bütünüdür. Göstererek gizleme, toplumsal dünyada olup biten bazı ciddi olaylara geniş biçimde yer vermek yerine, birçok önemli saat ve dakikanın daha az önemli ve ciddi gelişme ve olaya ayrılması gerçeğidir. Bourdieu'nun deyimiyle, cinayet, intihar, kaza, cinsellik, dram, suç, v.s. gibi gel-geç olayların (faits divers) saltanatı, gizledikleri daha önemli olayların yerini aldıkları ölçüde, gerçekte tahmin edilemeyecek kadar önemlidir. Çünkü "gelgeç olaylara önem atfederek, o değerli zamanı boşlukla, hiçle ya da hemen hemen hiçle doldurmak

¹⁷⁸ Arslan, "Medyanın Birey, Toplum ve Kültür Üzerine Etkileri", s. 2.

¹⁷⁹ Arslan, "Medyanın Birey, Toplum ve Kültür Üzerine Etkileri", s. 10.

¹⁸⁰ Neil Postman, **Televizyon: Öldüren Eğlence: Gösteri Çağında Kamusal Söylem**, Osman Akınhay (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yay., 1994, s. 105.

suretiyle, yurttaşın demokratik haklarını kullanmak için sahip olması gereken ve asıl önem taşıyan enformasyonlar dışlanırlar.”¹⁸¹

Neil Postman’ın *Televizyon: Öldüren Eğlence* adlı yapıtında teknolojinin insan düşüncesinde yapısal bir değişime neden olduğunu ileri sürmektedir. Postman’ın telgraf ile fotoğrafın geleneksel yapıya getirdikleri tahribatın tamamlayıcı ve asıl unsuru olan televizyona ilişkin düşünceleri ve vardığı sonuçları şu şekilde aktarabiliriz:

“Televizyon yeni epistemolojinin kumanda merkezidir. En önemlisi kamuoyunu ilgilendiren hiçbir konu (politika, haber, eğitim, din, bilim, spor) televizyonun ilgi alanının dışında kalmaz. Yani halkın bu konuları kavrayış biçimi tamamen televizyonun yönelimleriyle şekillenmektedir. Diğer medya araçlarından yararlanışımız ağırlıkla televizyonun yönlendiriciliğiyle olmaktadır. Televizyon iletişim ortamımızı, başka hiçbir iletişim aracının gücünün yetmeyeceği tarzlarda bizim adımıza düzenler. Ancak bilgisayarlarla ve onların yaşamlarımızdaki yerleriyle ilgili en önemli nokta, bütün bunları televizyondan öğrenmemizdir. Televizyon, “üst-araç” (meta-medium) statüsüne; yalnızca dünyaya ilişkin bilgimizi değil, aynı zamanda bilme yollarına ilişkin bilgimizi de yönlendiren bir araç statüsünü yüklenmiştir. Televizyonun sunduğu bakış açısının özelliğini pek fark etmeyiz. Televizyonun bizi nasıl etkilediği sorusu bile arka plana atılmıştır...” Burada Postman’ın ileri sürdüğü nokta, televizyonun eğlendirici olmasından öte, eğlenmeyi, her türlü deneyimlerimizin temsilinin doğal çerçevesi haline getirmesidir. Televizyon aygıtımız bizi dünyayla hep yakın ilişkide tutar, ama bunu bize gülümseyen çehremizin hiç değişmediği bir yüzle yaptırır. Sorun, televizyonun bize eğlendirici temalar sunması değil; bütün temaların eğlence olarak sunulmasıdır ve bu da bambaşka bir sorun oluşturur.¹⁸² Bununla birlikte çeşitli televizyon programlarında ele alınan konuların da çeşitli konulara ilişkin anlayışlarımızın değişiminde etkili olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁸¹ Pierre Bourdieu, **Televizyon Üzerine**, Turhan Ilgaz (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1997, ss. 22-23.

¹⁸² Postman, ss. 89-117.

3.3.3 Küreselleşme Sürecinde Tüketim

Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren hayat tarzı anlayışlarında önemli kırılmaların yaşandığı bir vakiadır. İnsanlar, düşünce, değer gibi kavramları bir kenara bırakarak spor, cinsellik ve imaj çerçevesinde şekillenen yeni hayat tarzına alıştırmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında, modernist etkilerle, *Lüküs Hayat* simgesi altında içselleştirilen hayat tarzı, günümüzde kıyafet, kadın-erkek ilişkileri ve eğlence tercihleri gibi görünümelerde sık sık gündeme gelmektedir.

Aynı yıllarda değişim gibi yükselen değerler söylemiyle bireyci söylemin popüler kültürde yansıdığı ve ideolojilerin yerine tüketimin birey kimliğini yaratan asıl unsur olduğunun verilmeye çalışıldığı ve bunun sonucunda toplumda bireysel servet arayışlarının arttığını görmekteyiz.¹⁸³ 1990’lı yıllarda ise artan tüketim talebini yönlendiren ve besleyen, hızla tüketilen pop imajlar, yaşam biçimleri ve alışkanlıkların kitleye pompalandığı, enformasyondan daha çok eğlence işlevinin öne çıktığı, büyük sermayenin mülkiyetinde özel televizyonların yaygınlaştığı yıllar olmuştur. İzlenme oranlarının içeriği belirlediği özel televizyonlar, sayıca artsa da içerik açısından tektipleşmeye doğru yönelmişlerdir. Çok sayıda tüketim ögesinin pazarlandığı, hem sayıca, hem de uzunluk açısından geniş bir reklam kuşağı arasında izleyicinin dikkatini daha fazla çekerek, ratingleri yükseltmek gayesiyle duygusal içerikli Latin Amerika dizileri, dedikodu, çekişme ve tartışma içeren gelin-kaynana programları, eski yeşilçam filmlerinin içeriğinden çok da uzak düşmeyen yerli diziler ekranları kaplamış, haber ve konuşma programları bile magazin ağırlıklı bir yapıya bürünmüştür.

Televizyonda izlenen programların çoğunun yani popüler kültür ürünlerinin, ülkeler düzeyinde benzerlikler gösterdiğini söyleyebiliriz. Eskiden Avrupa veya Amerika’da moda televizyon programları, günümüzde o ülkelerle aynı anda, Türk televizyonlarında moda olmaktadır. Örneğin Türkiye’de BBG evi denilen bir grup insanın kapalı mekânda yaşadıklarının yansıtıldığı program, İngiltere’de *Big Brother* adlı programın bir benzeridir. Aynı formatla diğer Avrupa ülkelerinde de yayınlanan bu programın, gösterildiği ülkelerde yüksek bir izlenme oranına sahip olduğu

¹⁸³ Can Kozanoğlu, *Cilalı İmaj Devri: 1980’lerden 90’lara Türkiye ve Starları*, 8. Basım, İstanbul: İletişim Yay., 1995, ss. 121-125.

görülmektedir. Bu programlardaki insanların tavır ve hareketlerinin bile benzer olduğunu söyleyebiliriz.¹⁸⁴ Yazılı basın da aynı furyaya biraz daha ılımlı da olsa katıldığını görmekteyiz. Bu durum ise, popüler kültürün, insanların tutum ve davranışları üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır.

Popüler kültürlerin illüzyonlarının, insanları bağımlı kılmasının, kırdan kente göç eden insanları olduğu kadar merkezdeki sosyo-ekonomik yaşantının çevresinde olan kent yoksullarına da çekici gelmesinin nedeni, yine bu ürünlerin insanlardaki bir takım gereksinimleri karşılaması, onlara bir kent rehberi sunması olduğu söylenebilir.¹⁸⁵ Bu kanallarda kullanılan dilin her sınıf katmanından insana açık olan dinleyici kitlesi sebebiyle, sınıfsal aidiyet ögesinin zayıflığı da varlıklı ve yoksul kesimlerin beklentilerinin örtüşmeye başladığını ortaya koymaktadır.¹⁸⁶

Gelinen noktada, medya kanalıyla topluma iletilen sınıfdan bağımsız, tüketime ve hazza dönük bir dil ve yüzeysel bir içerikle sadece görselliğin ağır bastığı popüler kültür ürünleri, toplumda kazandığı yaygınlıkla her türlü alternatif ideoloji, fikir ve eleştiriye kendi kalıpları içerisine alıp soğurmakta ve piyasanın tüketilen bir metası haline dönüştürmektedir. Toplumda muhalif kesimleri temsil eden gruplar dahi bu dilin etkisinden kurtulamamakta ve toplumun dikkatini çekmek adına ister istemez bu anlatım biçimlerini kullanmaktadırlar. Bunun yakın örneklerinden birisi ise, Mevlana'nın semasının salonlarda müzik eşliğinde ve artık katılımcı değil, izleyici olan modern kitle önünde sunulan bir mistik gösteri malzemesine dönüştürülmesi ve hatta kitle iletişim araçları kanalıyla daha geniş kitleye aktararak seyirlik bir olgu haline getirilmesidir.

Bu tür dışavurumların bir diğer sebebi de, geleneksel kültür ürünlerinin artık birey düzeyinde üretimi ve kabulünün mevcut sosyo-kültürel şartlarda neredeyse imkânsız oluşudur. Yorum gücünden yoksun kitlelerin bu koşullarda mevcut popülerlik

¹⁸⁴ Ethem Baran, Dinçer Eşitgin ve Çağrı Gürel, "Can Kozanoğlu İle Popüler Kültür ve Futbol Üzerine Söyleşi", **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi**, Sayı 57, Kasım 2004, <http://yayim.meb.gov.tr/index.html> (5 Haziran 2006).

¹⁸⁵ Nestor Garcia Canclini, "Kültür ve İktidar Araştırmalarının Durumu", **Popüler Kültür ve İktidar**, Nazife Güngör (drl.), İstanbul: Vadi Yay., 1999, s. 142.

¹⁸⁶ Ahmet Oktay, **Türkiye'de Popüler Kültür**, 1. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1993, s. 240.

biçimlerine karşı eleştirel tavır takınması beklenemeyeceği gibi, onu kendi sosyo-kültürel çıkarlarına uygun olarak dönüştüremeyeceği, *iyi bir izleyici/tüketici* olmaktan öteye geçemeyeceği söylenebilir.

Günümüzde, ekonomik ve kültürel yetersizlikler nedeniyle pop ve folk kültür alanında kendini ifade etmeye çalışan geniş kitlelere arabesk müzikten pornografiye; Yeşilçam melodramlarından televizyon dizilerine kadar geniş bir yelpazede seçenekler sunularak onların bu taleplerini karşılama yoluna giden eğlence endüstrisi etkinlik alanını daha da genişletmiştir. 1970’li yıllarda eğlence endüstrisinin egemenliği altına girmeye başlayan kitleler, 1980’li yılların baskıcı ortamında tüketim toplumu değerleri ve yaşama biçimi ile birlikte renkli televizyon ve video ile tanışmış, 1990’lara gelindiğinde ise ticari televizyonların yaygınlaşması ile birlikte giderek eğlence endüstrisine eklemlenmiştir. Artan tüketim talebi ile birlikte giderek eğlence endüstrisinin ve büyük sermayenin egemenliği altına giren kitle iletişim araçları da, tüketim ideolojisinin yaygınlaşmasına hizmet etmiştir.¹⁸⁷

Toplumsal dönüşümlerin had safhaya ulaşarak sınırların belirsizleştiği süreçlerden birisi olan küreselleşmenin ülkemize etkileri, “batılı tüketim normlarının ve kültür örüntülerinin yaygınlaşması ve Türk burjuvazisinin uluslar arasılaşması olmuştur.” Toplumun büyük çoğunluğu için gelir dağılımında ve sosyal alanda, eşitsizlikler göze çarpar. Ülkemizde küreselleşme sürecine tepki ile yaklaşma ve bu sürecin neden olduğu değişimlere kuşku ile bakma eğilimi yoğun olarak görülür. Özellikle 1990 yılından itibaren yaygın kanaatin bu yönde olduğunu görmekteyiz. Kaçınılmaz olan küreselleşme karşısında yapılması gereken şey, bu süreçten mümkün olan en az düzeyde zarar görmek ve bu sürecin ülke gelişimimiz açısından bize sağlayacağı faydalar üzerinde durmaktır. Bunun en öncelikli yolu ise eğitimle uluslararası bilince sahip insan gücü yetiştirmektir.¹⁸⁸

Tüm dünyada iletişim teknolojilerinde meydana gelen değişimler, kitle iletişim araçlarıyla ilgili tartışmalara yeni özneler eklemiştir. Bilgisayar alt yapısına dayanan yeni iletişim araçlarının, gündelik yaşam içerisinde kullanılmaya başlaması, kitle

¹⁸⁷ İlker Özdemir, s. 87.

¹⁸⁸ Durugönül, ss. 612-615.

iletişim araçlarının yaratmış olduğu alışkanlıkların değişmeye başladığı yönünde, yeni söylemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İletişim teknolojilerinde meydana gelen değişimler, toplumda elde edilebilen enformasyon miktarını genişleterek herkes için ulaşılabilir hale getirmiştir.¹⁸⁹ 1980'lerden itibaren dünya ticaretinin bilgisayarlar ile yapıldığını göz önünde bulundurursak bu tespitin oldukça yerinde olduğu ortaya çıkar.

Özellikle 1990'lı yılların başlarından itibaren kamusal kullanımı yaygınlaşan internetin, “insan-makine ilişkisinin ötesinde insan-insan ilişkisine olanak sağlayan yapısı, içerisinde bir toplumsal ilişkinin mümkün olduğu bir kamusal mekânı karşımıza çıkartmaktadır. Teknolojik bir mekânda gerçek toplumsal ilişkilerin kurulma olasılığı aynı zamanda bu mekânların yeni bir kamusal alanın merkezi olup olmayacağı ile yakından ilişkilidir. Enformasyon toplumu ve internet savunucularının hemen tamamı, sanal mekânın kamu yaşamına katılımının yeni bir arenası olduğunu söylemektedirler.” Nilüfer Timisi'ye göre internet, kamusal çıkarın sınırlarının genişlemesine bir örnektir. Değişen kamu anlayışıyla birlikte kamusal ve özel alan tanımlarının da internet ortamına göre yeniden yapılması gerekmektedir. “Yüz yüze toplanmalara dayalı konuşma biçiminin internetin elektronik sembolleriyle yer değiştirdiği bir noktada kamusal ve özel alan arasındaki ayırım da giderek ortadan kalkmaktadır.”¹⁹⁰ Hannah Arendt ve Jürgen Habermas'a göre kamusal alan bir görünürlük/aleniyet alanıdır. Ancak buradaki önemli nokta, bireylerin yüz yüze görünürlüğünden ziyade karşılıklı konuşma ve tartışma ile etkileşimdir. Bu görünürlük sadece mekân görünürlüğü değil; fikirlerin ve düşüncelerin de görünürlüğüdür. İnternet ortamında görünürlüğü engelleyen şey ise kimliklerin görünmez oluşudur.¹⁹¹

Dolayısıyla küreselleşme sürecinde bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte, bireylerin gündelik hayata dair pek çok konuyla ilgili yaklaşımlarında, önemli farklılaşmaların ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

¹⁸⁹ Nilüfer Timisi, **Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi**, 1. Basım, Ankara: Dost Yay., 2003, ss. 9-10.

¹⁹⁰ Timisi, ss. 21-24.

¹⁹¹ Timisi, s. 25.

4. TÜRKİYE'DE GENÇLİK VE ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİ

İnsanlar, içinde yaşadıkları toplumun değerlerini, aile ve toplumsal yapıda yer alan diğer insanlarla kurdukları ilişkilerle zenginleştirirken, her yaş döneminin kendisine özgü koşulları içinde var olan ama en önemli derecedeki kopmalar ve çatışmalar gençlik döneminde yaşanmaktadır. Gençlik çağının önemi, gençlerin içinde yaşadıkları toplumun üyesi olarak o toplumda yer alabilmek için çaba harcadığı bir dönem olmasıdır. Çalışmamızda öncelikle genel olarak gençlik ile ilgili bilgiler verildikten sonra Türkiye'deki üniversite gençliğinin profili ortaya konulmaya çalışılacak, ayrıca üniversite öğrencileri üzerine yapılmış olan ampirik araştırmaların bulgularına da zaman zaman yer verilecektir.

4.1 Genel Olarak Gençlik

4.1.1 Gençlik Kavramı

Gençlik kavramı günümüzde biyolojik, psikolojik, toplumsal, kültürel ve ekonomik yönden geniş boyutlarda değerlendirilmektedir. Ancak konuyla ilgili literatüre bakıldığında, gençliğin en genel kabul gören tanımının biyolojik yaklaşım içerisinde, yaş unsuru dikkate alınarak yapıldığı görülmektedir. Buna uygun olan UNESCO'nun tanımına göre ise genç; "15 ile 25 yaşları arasında öğrenim gören, hayatını kazanmak için çalışmayan ve ayrı bir konutu bulunmayan kişidir."¹⁹²

Günümüzde "gençlik" kavramının tanımı, ekonomik, toplumsal ve kültürel açılardan değerlendirilmektedir. Değişik toplumlarda ve dönemlerde gençlik kavramı, tanımı, sınıflandırma ve yaş dilimleri farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır. Her ne kadar ortak bir gençlik tanımı yapılamamış olsa bile, Atalay Yörükoğlu, gençliğin niteliklerini; "çocuklukla erişkinlik arasında yer alan, gelişme, ruhsal olgunlaşma ve yaşama hazırlık dönemidir. Ergenlikle başlayan hızlı büyüme gençlik çağının sonunda bedensel, cinsel ve ruhsal olgunlukla biter. Genellikle ilk ergenlik belirtileriyle başlayan

¹⁹² Haluk Yavuzer, **Çocuk Psikolojisi**, 1. Basım, İstanbul: Remzi Yay., 1999, s. 278.

gençlik çağı, büyümenin durmasına kadar sürer ve 12-21 yaşları kapsar”¹⁹³ şeklinde belirtmektedir.

Gençlik kavramının tanımlanmasında karşımıza çıkan en büyük güçlük, kültürlerin yapmış oldukları farklı tanımlardır. Farklı kültürlerin ve farklı toplumsal yapıların gençlik kavramını tanımlamalarındaki çeşitlilik, biyolojik yaklaşım içinde geliştirilen yaklaşımlarda da gözlenebilmektedir. Bu bağlamda Türkiye’deki gençler için geçerli olan yaş grubunun, 12-24 yaş arasını kapsadığını söylememiz mümkündür. Bu durum, kavramın biyolojik olduğu kadar sosyal bir fenomen olmasıyla da açıklanabilir. Buradan hareketle gençlik döneminin başlangıcını biyolojik değişikliklerle sonlanışının ise ekonomik bağımsızlığın kazanılması gibi sosyal faktörlerle açıklandığını görmekteyiz. Bu yaklaşıma göre gençlik dönemi, bireyin biyolojik ve duygusal süreçlerindeki değişikliklerle başlayan, cinsel ve psiko-sosyal olgunluğa doğru gelişmesiyle sürerek, bireyin bağımsızlığını ve sosyal üretkenliğini kazandığı belirlenmemiş bir zamanda sona eren, kronolojik bir dönemdir.¹⁹⁴

Gençlik konusu 1800’lü yıllarda daha çok tıpçılar tarafından ele alınmış ve gençlerin özellikle anatomik ve fizyolojik özellikleri üzerinde durulmuştur. Konuyla ilgili bilimsel metodu ilk defa kullanarak araştırma yapan G. Stanley Hall, gelişmeyi daha çok psikolojik faktörlerle açıklamasına rağmen, sosyolojik faktörler üzerinde de durmuştur.¹⁹⁵ Hall, daha çok geçiş döneminde gençlerin karşılaşabilecekleri duygusal problemlerle ilgilenmiş ve bu dönemi “duygusal stres ve fırtına dönemi” olarak tanımlamıştır.¹⁹⁶

Türkiye’deki ve aslında dünyadaki sosyolojik gelişmelerden ve sorunlardan en çok etkilenen toplum kesiminin gençlik olduğunu söyleyebiliriz. Türk gençliğinin çeşitli tutum, davranış ve eğilimlerini tespit etmek aslında Türk toplumunun çeşitli olaylar karşısındaki tutum ve tavırlarını ortaya koymak anlamına gelmektedir. Nitekim gençlerin okul, iş ve yakın çevreleri ile sürdürdükleri faaliyet ve ilişkiler sonucu

¹⁹³ Atalay Yörükoğlu, **Gençlik Çağı: Ruh Sağlığı Eğitimi ve Ruhsal Sorunlar**, 8. Basım, İstanbul: Özgür Yay., 1993, s. 13.

¹⁹⁴ Haluk Özbay ve Emine Öztürk, **Gençlik**, 1.Basım, İstanbul: İletişim Yay., 1992, ss. 12-13.

¹⁹⁵ Esra Burcu, “Gençlik Teorilerinin Sınıflandırılmasına İlişkin Bir Çalışma”, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1-2, Ankara 1998, s. 108.

¹⁹⁶ Özbay ve Öztürk, ss. 14-15.

edinecekleri davranış, tutum, düşünce ve bilgi birikimleri, hem kendilerinin hem de toplumun geleceğini biçimlendiren unsurlardır. Toplumsallaşmanın niteliği, gençlik döneminde daha da önemli olmaktadır.

Gençlik dönemi, anne babadan ya da kendine bakan diğer büyüklerden kopma ve bağımsızlık duygusunun oluşma dönemi olmasının yanında, aynı ve karşıt cins gruplarla etkili bir sosyal ilişkinin başladığı dönemdir. Gençlik çağı, yaşamda bir yön ve amacın arandığı, mesleki ve ailevi rollerin üstlenilmesi için gerekli kişilik ve becerilerin kazanıldığı, bireyin daha bağımsız ve sorumlu bir kimse olarak hareket etmeye başladığı bir dönemdir.

Gençlik dönemi ile birlikte gençlerin her türlü otoriteye karşı gelme eğilimleri toplumsal iletişimlerinde kopukluklar ortaya çıkarırken, gençler genellikle farklı iletişim kaynakları aramaya yönelirler. Bu kaynakların başında ise arkadaş grupları ve çağın iletişim araçları gelmektedir. Bu kaynaklar, gençlerin dünya görüşleri, inançları, tutum ve davranışları üzerinde son derece etkilidir. Kişilik ve kimlik arayışı içindeki gençler kendilerine ideal olarak seçtikleri ünlü şahsiyetlerle kişiliklerini özdeşleştirme yoluna gitmektedirler.¹⁹⁷ Gençlerin pek çok konudaki değerlendirmeleri ile kendilerinden bir kuşak önceki insanların değerlendirmeleri arasında bariz uçurumlar olduğunu pek çok konuda müşahede etmekteyiz. Gençlerin anne-babalarının nazarında özel yaşamın kapsamına giren konular, bugün gençler açısından gayet rahat bir biçimde dile getirilebilmektedir. Bu gibi durumlar ise gençlerin zaman zaman toplumun normları ve değerleriyle çatışan davranışlar sergilemelerine neden olmaktadır.

4.1.2 Alt Kültür Olarak Gençlik

Çalışmamızın konusunu oluşturan üniversite gençliğinin bir alt kültür grubu olması, alt kültür kavramının tanımlanmasını gerektirmektedir. Ancak gençlik alt kültürünü anlamak ve açıklamak için öncelikle kültür kavramı üzerinde durulması

¹⁹⁷ Erkan Perşembe, “Genç-Aile İlişkilerinde Uyumun Sağlanmasında Dinin Fonksiyonel Rolü Üzerine”, **Gençlik Dönemi ve Eğitimi: 62. Tartışmalı İlimi Toplantılar Dizisi**, İsmail Kurt ve Seyid Ali Tüz (hızl.), İstanbul: Ensar Yay., 2000., s. 262.

uygun görülmektedir. Çünkü kültür kavramı, bir sosyal grubun kültürel görünümünü açıklamak için farklı seviyelerde analiz edilebilir.

Gençlik sosyolojisi, kültür kavramının bir *yaşam tarzı* şeklindeki en genel tanımıyla ilgilenir. Bu doğrultuda verilebilecek, oldukça genelleştirilmiş kültür tanımı E. B. Tylor tarafından yapılmıştır. Ona göre kültür; “toplumun bir üyesi olarak insanın elde ettiği bilgi, inanç, sanat, moral, hukuk, alışkı ve diğer yetenek ve alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütündür.”¹⁹⁸

Bir toplumda yaşayan tüm bireylerin, o toplumda var olan hakim kültür değerlerini aynı şekilde benimsemeleri söz konusu olmadığından, her kültürde çatışan ve uyum içinde olan alt kültür grupları mevcuttur. Her toplum için vazgeçilmez yapı unsurlarından olan alt kültür grubunu İsmail Doğan “kendine özgü yaşama biçimini kendi grubunda içselleştirmiş ve ona benimsetmiş bir topluluk” olarak tanımlar ve alt kültür gruplarını gönüllü ve gönülsüz alt kültürler şeklinde sınıflandırır. Gönüllü bir alt kültür grubu olarak tanımlayabileceğimiz üniversite gençliği alt kültür grubu, kendilerine özgü bir gençlik kültürünü yansıtmaktadırlar.¹⁹⁹

Gençlere özgü ayrı bir kültürden ilk kez 1942’de Antropolog Ralph Linton söz etmiştir. Gençlik kültürü kavramını yaş ve cinsiyet rolleriyle birleştirerek ortaya koyan ise Parsons’tır. Parsons, gençlik kültürünü sorumluluk ve sorumsuzluk kavramlarını kullanarak tanımlamıştır. Buna göre gençlik kültürü, yetişkin dünyasının üretici çalışmasına, rutin işlerine ve sorumluluklarına karşı, ters orantılı değerler geliştirir. Gençlik, tüketim, zevk verici boş zaman faaliyetleri ve sorumsuzlukla ilgili kendi değerlerini geliştirir.²⁰⁰ Bu çerçevede ele aldığımız gençlik kültürü, bir genç grup tarafından paylaşılan inançlar, değerler, semboller ve eylemler kalıbı olarak tanımlanabilir.

¹⁹⁸ Joseph Fichter, **Sosyoloji Nedir?**, Nilgün Çelebi (çev.), Ankara: AtillaYay., 2001, s. 132.

¹⁹⁹ İsmail Doğan, **Bir Altkültür Olarak Ankara Yüksel Caddesi Gençliği (Alan Araştırması)**, 1. Basım, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 1994, ss. 5-6.

²⁰⁰ Vildan Akan, “Üniversite Gençliğinin Genel Uyum ve İşgücü”, **Dünyada ve Türkiye’de Güncel Sosyolojik Gelişmeler** [Ulusal Sosyoloji Kongresi, (3-4-5 Kasım 1993: İzmir)], Ankara: Sosyoloji Derneği Yay., 1994, s. 874.

Gençlik alt kültürü ile ilgili olarak yapılan çalışmalar, gençler arasında var olan temel sosyal farklılıklara dikkat çekmektedirler. *Gençlik sosyolojisi* ile birlikte *Popüler müziğin endüstrileşmesiyle* ilgili çalışmalarıyla da tanınan Simon Frith, gençler arasında görülen bu sosyal farklılıkları üç kategoriye ayırmaktadır:²⁰¹

- Gençler arasındaki en büyük farklılık, *cinsiyet ayrımıdır*; bir erkek ya da kadın olarak büyümek, farklı eylemleri, kısıtlamaları ve farklı sosyalizasyon kalıplarını içerir. Bu bağlamda, kadın ve erkeklerin farklı cinsiyet grupları olarak toplumsallaşma bakımından bir farklılık yaşadıklarından kadınların toplumsal sisteme entegrasyonu erkeklerden daha değişik bir biçimde gerçekleşir.

- Gençler arasında görülen ikinci belirgin farklılık ise *sosyal sınıftır*. Sosyal sınıf farklılığı çatışmacı teorilerin temel konusunu oluşturmaktadır. Onlar bu konuyu işçi sınıfı ve orta sınıf gençleri açısından incelemişlerdir. Endüstrileşme ve şehirleşme ile birlikte gençlik kültürü içerisinde bir alt kültür olarak ortaya çıkan işçi gençler, hakim kültür içerisinde önemli bir yer kazanmıştır. Böyle bir alt kültür grubunun önem kazanması, gençlerin okul hayatları, iş olanakları, dolayısıyla gelecek beklentilerini etkilemektedir. Bu durum işçi sınıfı gençlerinin iş aramak için okul hayatlarına son vermelerine, orta sınıf gençlerinin ise daha nitelikli ve uzmanlık gerektiren işlerde çalışabilmek için üniversitede okumayı tercih etmelerine yol açmıştır. Böylece, gençlik kültürü içinde farklı norm ve değerlere sahip gençlik alt kültürleri ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan işçi gençlik alt kültür grubunun, kendi ailelerinden okul, iş ve boş zaman kurumları bakımından farklılaştıklarını belirtir.

- Gençler arasında görülen diğer önemli farklılıklar ise *ırksal, etnik ve dinsel farklılıklar* olarak sıralanabilir. Ayrıca şehirde, kasabada ya da köyde yetişmenin gençler üzerinde farklı etkileri olduğu da düşünülebilir. Bu durum Özönder'in, "kültür olgusunu teşkil eden faktörlerden birinin de coğrafi çevre olduğu; çevre ve kültürün fonksiyonel bir birlik gösterdikleri"²⁰² açıklamasıyla da desteklenebilir. Bu durum daha

²⁰¹ Simon Frith, **The Sociology of Youth**, Lancashire: Causeway Books, 1984, s. 6 Aktaran: Tuğça Poyraz vd., "Üniversite Gençliğinin Güncel Sorunlara Bakışı: H.Ü. Sosyoloji Bölümü Öğrencileri Örneği", **H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 20, Sayı 1, 2003, ss. 6-7.

²⁰² Cihat Özönder, "Kültür Bütünleşmesi ve Alt Kültür Grupları Hakkında Düşünceler", **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, Cilt 22, Sayı 1-2, 1984, ss. 132-133.

önce de belirttiğimiz gibi “kültürel izafiyet” kavramıyla anlam kazanmakta ve bu nedenle gençlik tanımları kültürden kültüre farklılıklar göstermektedir.

Yukarıda belirtilen bu sosyal farklılıklar tek/evrensel bir gençlik kültüründen bahsedilmesini imkânsızlaştırmakta; birçok gençlik alt kültürünün var olduğunu kabul etmemizi sağlamaktadır. Bu nedenle gençlik konusu tek bir sosyoloji teorisiyle anlaşılacak kadar geniş bir alanı oluşturmaktadır. Gençliğin sosyal farklılıkları dikkate alınarak yapılan gençlik sınıflandırmaları, birçok gençlik alt kültürünün var olduğunu gözler önüne sermektedir. Gençleri yaptıkları işlere, yaşadıkları şeylere, zihinsel ve bedensel özelliklerine göre sınıflandırmak mümkündür. Türk toplumunun sosyal yapılanmasını göz önünde bulundurarak, gençlik kesimlerini sistematik olarak beş ana kategoride toplamamız mümkündür.²⁰³

1. Eğitim sürecinde bulunan öğrenci gençlik:
 - a. Orta öğrenim gençliği
 - b. Yüksek öğrenim gençliği
2. Örgün eğitim dışında bulunan okul dışı gençlik:
 - a. Çalışan gençlik
 - b. Kırsal alan gençliği: Köy ve kasaba gençliği
 - c. İşsiz gençlik
 - d. Asker ve askerliğini yapmakta olan gençlik
 - e. Gecekondu gençliği
3. Durumu özellik arz eden gençlik: Bedenen ve zihnen özürlü gençlik
 - a. Suçlu, hükümlü, tutuklu gençlik
4. Yurtdışı gençlik:
 - a. İkinci kuşak gençlik
 - b. Yurtdışından dönen gençlik
5. Yerleşim Birimine Göre Gençlik:
 - a. Köy gençliği
 - b. Kentli gençlik

²⁰³ Vehbi Bayhan, **Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma**, 1. Basım, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1997, s. 214.

Gençler arasında varolan bu tür alt kültür grupları, gençlik sosyolojisinde alt kültür teorilerinin gelişmesine neden olmuştur. Ancak araştırmamızın sınırları dışında kaldığı için çalışmamızda alt kültür teorilerine yer vermeyeceğiz.

4.1.3 Gençlik ve Sosyalleşme

Gençlik sosyolojisinin ilgilendiği konulardan bir diğeri de, genci toplumsal yaşama hazırlama aşamaları olarak nitelendirebileceğimiz *sosyalleşme süreçleridir*. Bu süreçler, gençlerin sergiledikleri farklılıklar ve neden tek bir gençlik kültüründen söz edilemeyeceği gibi konularda yol gösterici olduğu kadar, gençliğin evrensel bir kavram olarak tanımlanamayacağını da açıklar.

Sosyalleşme, bireylerin toplum ve gruplara az çok etkin bir şekilde katılımını mümkün kılan; bilgi, yetenek, hüner ve yönelimleri elde etme-öğrenme süreci olarak tanımlanabilir.²⁰⁴ Bireylerin toplum yaşamına katılmasını sağlayan temel sosyalizasyon unsurları; aile, arkadaş, okul, meslek grubu ve kitle iletişim araçları olarak sayılabilir. Çalışmamızda gencin sosyalleşmesi açısından en etkili sosyalizasyon kurumlarından aile ve eğitim üzerinde durulacaktır.

Sanayileşme ve kentleşme sürecinden önce, gencin sosyalleşmesinde birincil rol oynayan aile kurumu, teknolojik gelişmelerle paralel olarak değişen toplumsal yapı, toplumsal kurum ve ilişkilerle yerini ikincil kurumlara bırakmıştır. Değişen toplumsal kurumlardan eğitim ve bununla birlikte ele alabileceğimiz arkadaş (akran) grubu, gencin daha geniş toplumsal sisteme ve toplumsal ilişkilere hazırlanma sürecinde en önemli rolü üstlenmeye başlamıştır. Gencin sosyalleşmesinde, sanayileşmeden sonra uzmanlaşmaya başlayan kurumların önemine değinen Frith,²⁰⁵ toplumların karmaşıklaşmasıyla birlikte bu kurumların toplumsal yapının korunması ve gencin aile dışındaki sosyalleşmesi üzerindeki önemini vurgular. Aile bu toplumlar için ekonomik işlevden çok, çocuğun duygusal ve seksüel açıdan gelişmesinde işlevler yüklenmektedir. Akran grupları ise, gencin aile hayatının dışına çıkmasının ilk

²⁰⁴ Demet Ulusoy, **Sosyalizasyon**, 1. Basım, Ankara: Bizim Büro Basımevi, 1994, s. 11.

²⁰⁵ Aktaran: Tuğça Poyraz, s. 9.

basamağında destekleyici rol oynarken, akran grubu faaliyetleri de gençlerin sosyal yaşamının merkezi olup, gençlerin davranışlarında temel referans noktası haline gelir. Bu gelişmeler aynı toplumda ve farklı toplumlarda ailelerin çocuklara tutumları açısından birbirinden farklı sınıflandırılmasına neden olmuştur. Buna göre günümüzde aileler çocuklarına; baskıcı, aşırı izin verici, ihmalsiz, tutarsız ve yönlendirici davranış tarzlarından birini veya birkaçını uygulamaktadır.²⁰⁶

Modern toplumlarda, aile gencin toplumsallaşmasındaki sorumluluğunu eğitim kurumlarına ve kitle iletişim araçlarına bırakmıştır. Aile gencin toplumda kurduğu iletişim ilişkilerinin biçimini ve konumunu etkilemekte çoğunlukla yetersiz kalmaktadır.²⁰⁷ Yapılan araştırmalarda gençlerin anne ve babalarıyla uyumsuzluk konularında ülkemiz ile diğer ülkeler arasında önemli farklılıklar bulunmamaktadır. Türkiye’de yapılan araştırmalarda çatışma konuları çeşitlilik gösterse de gençlerin yakınmaları en çok birkaç konuda toplanmaktadır: Anne-babaların baskıcı ve katı tutumları, anlayışsızlıkları ve kararlara katılmamak, sorumluluk verilmemesi.²⁰⁸

Özellikle 1990’lı yıllardan sonra bireyin sosyalleşmesinde önemli rol oynayan bir diğer faktör, yine teknolojik gelişmeyle açıklanabilecek olan kitle iletişim araçlarıdır. Özellikle gelişen bilgisayar teknolojisi ve internet ağı, gençlerin diğer kültürleri yakından tanımalarını sağlamakta ve bu durum onların hem değerler sisteminde hem de tutum ve davranışlarında etkisini göstermektedir. Gençlik olgusuyla ilgili olarak geliştirilen bir başka teorik perspektif olan sembolik etkileşimci teori, gençlerin sosyalleşme süreçlerini temel alır ve gençliği sosyal etkileşimi temele koyarak açıklar. Bu teorilerde genel olarak, belirli bir dili öğrenme kapasitesine sahip olan insanın, sosyal olarak yapılaşmış gruplar içinde yer aldığı, o grup içinde büyüyüp, ondan bir şeyler öğrendiği, grup içinde çeşitli rolleri oynayarak grupla ve toplumla bütünleştiği, etkileşim içinde kültürel inançları, değerleri ve normları öğrendiği bir model geliştirildiği söylenebilir.²⁰⁹ Sembolik etkileşimci teori, gençlerin temel sosyal değerleri, kendisini ve çevresini algılayışı, dinlediği müzik türü, sohbet konuları vb.

²⁰⁶ Özbay ve Öztürk, ss. 62-66.

²⁰⁷ Mahmut Tezcan, **Kuşaklar Çatışması: Okuyan ve Çalışan Gençlik Üzerine Bir Araştırma**, 1. Basım, Ankara: Kadioğlu Matbaası, 1981, s. 16.

²⁰⁸ Nuran Hortaçsu, **İnsan İlişkileri**, 2. Basım, Ankara: İmge Yay., 1997, s. 94.

²⁰⁹ Burcu, s. 123.

hususların biçimlenmesini etkileyen temel faktörlerden biri olan gençler arasındaki etkileşim ve bu etkileşimde akran grubunun oynadığı role değindiği için, çalışmamız açısından önemlidir.

4.1.4 Kimlik ve Kişilik

Genellikle geçiş dönemi olarak tanımlanan gençlik kavramıyla ilgili değinilmesi gereken bir diğer konu da, bireylerin sosyalleşmesinde aynı anda etkili olabilen ve birbirine eklenenebilen kimlik ve kişilik kavramlarıdır. Çünkü gençlik dönemi, aynı zamanda bireyin kimlik ve kişilik arayışlarının ve bunları inşa etme çabasının en yoğun yaşandığı dönemdir. Bu iki kavramı birbirinden ayıran temel özellik, kimlik oluşumunun kolektif; kişilik oluşumunun ise bireysel düzlemde gerçekleşmesidir.

Erikson, kimliğin, belirli bir sosyal grup eğilimi içinde kültürel geçmişin ve kişisel geçmişin bir araya gelmesi ile oluştuğunu, kimliğin oluşmasıyla ve kimlikte başarı sağlanmasıyla kişinin toplumda kendini bulduğunu ifade eder.²¹⁰ Erikson, psiko-sosyal bir bakış açısı içeren bu tanımında ergenliği, “ben kimim” sorusuna yanıt arama ve sağlam bir kişisel kimlik duygusuna ulaşma çabasının yoğun olarak görüldüğü bir dönem olarak niteler ve ergenliğin “normatif bir kriz” dönemi olduğunu belirtir. Ona göre, bu kriz dönemini geçerek kişiliğinde belli bir bütünlüğe ulaşan kişi, kimliğini kazanmıştır.

Kişilik oluşumunda bireyin toplumsal yaşam içinde edindiği kişisel niteliklerin ve cinsel, ailevi, mesleki, etik, toplumsal ve benzer nitelikte benimsediği rollerin özgül bir bileşimi söz konusudur. Bu süreçte bireyin kendini tanımlamak için seçtiği terimler, yerleşik toplumsal normlarla uyumu vurgulayabileceği gibi, o normlar karşısında belirli bir mesafeyi korumak anlamına da gelebilir.²¹¹

²¹⁰ Burcu, s. 115.

²¹¹ IMV-SAM (Ayla Ortaç, Mehmet Aközel, Ferhat Kentel, Emre Erdoğan, Cenap Nuhurat'tan Oluşan Araştırma Grubu), **Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında**, Konrad Adenauer Vakfı, 1. Basım, Ankara: Ofset Fotomat, 1999, ss. 77-78.

Gençlerin kişiliklerinin şekillendiği önemli bir dönem olan gençlik dönemi göz önünde bulundurulduğunda, kimliklerin gizlenmesi ile mahremiyet anlayışı arasında önemli bir bağlantı olduğu görülür. Çünkü pek çok genç, kitle iletişim araçlarının kendilerine sunduğu imkânlardan da faydalanarak kimliklerini gizlemek suretiyle mahremiyet sınırlarını zorlayan davranışlar sergileyebilmektedirler. Özellikle internet yoluyla yüz yüze konuşulamayacak kadar kişiye özel kalması düşünülen pek çok konunun birbirini tanımayan insanlar arasında sohbet konusu olduğu görülmektedir. Bu nedenle bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin mahremiyet anlayışının farklılaşması ile ilişkili olarak değerlendirilebileceğini düşünmek mümkündür.

Gençler, kimlik ve kişilik oluşturarak sosyalleşme sürecine katılma çabaları neticesinde pek çok sorunla karşı karşıya gelirler. Gençliğin sorunları aynı zamanda toplumun sorunları kapsamında değerlendirilebilir. Çünkü gençlik, toplumsal bir olgu olarak içinde bulunduğu toplumsal yapının izlerini taşımaktadır. Genel olarak tüm ulusların ve insanların içinde bulunduğu sorunları açlık, işsizlik, yetersiz beslenme, az gelişmişlik, çevrenin kirlenmesi, nüfus patlaması, nükleer savaş tehdidi, insan haklarının korunması şeklinde sıralamamız mümkündür.²¹² Ancak söz konusu gençlik olduğunda, bu kesimin kendine has birtakım sorunlarının olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu sorunlar ise eğitim, tüketim sorunları, cinsellik, özgürlük, kentte yaşam ve otoriteden rahatsızlık, kişilik bunalımı, ahlaki çöküntü, isyankârlık, hayat gayesi oluşturma, sorumluluk duygusunun gelişmesi, hayattan tatmin arama, macera ve hareket isteğidir. Ancak bunların yanında alkol ve uyuşturucuya başlama yaşı, çocukluk çağlarına kadar iner.

Konrad Adenauer Vakfı tarafından 1998 yılında gerçekleştirilen *Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında* konulu araştırma gençliğin sorunları hakkında bize önemli veriler sunmaktadır. Araştırmanın örneklemini 2200 kişiden oluşmaktadır. Anket kapsamında deneklere, Türkiye’yi kendileri gibi gençlerin yönetmesi halinde öncelikli olarak hangi sorunlara el atacakları konusundaki görüşleri sorulmuştur. Bu konudaki bulgular şu şekildedir: Gençlerin nazarında Türkiye’nin en önemli sorunu “işsizliktir”. Deneklerin yarısı bu sorunu birinci sırada almışlardır. Gençlerin karşılaştıkları sorunlar

²¹² Fulya Gürses ve Hasan Basri Gürses, **Dünyada ve Türkiye’de Gençlik**, 2. Basım, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yay., 1997, ss. 54-55.

arasında ikinci sıklıkta anılan “eğitim yetersizliği” ise öncelikle çözümlü beklenen ÷lke sorunları arasında “terör”ün ardından üçüncü sırada yer almaktadır.²¹³ “Türkiye’de gençlerin karşılaştığı en önemli güçlükler nelerdir?” sorusuna ise gençlerin çoğu birinci sırada “işsizlik” sorunu cevabını vermiştir. İkinci önemli sorun ise istediği eğitimi görememek, bunların ardından ise parasızlık gelmektedir.²¹⁴

Gençliğin en önemli sorunları arasında yer alan işsizlik, ÷lkemizde ciddi boyutlara ulaşmış görünmektedir. Ankara Ticaret Odası'nın (ATO) Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) İşgücü İstatistikleri veri tabanından yararlanarak hazırladığı “İş’te Türk Genci” raporu, Türkiye’de her 100 işsiz 32’sinin gençlerden oluştuğunu gözler önüne sermektedir. Rapora göre 2006 Nisan ayı itibariyle Türkiye’deki toplam işsiz sayısı 2 milyon 436 bini bulmuştur. Bu rakamın 785 bini 15-24 yaş grubundaki gençlerden oluşmaktadır. 785 bin genç işsiz 531 bini erkek, 254 bini ise kadındır. 15-24 yaş grubundaki işsizlik oranı yüzde 17.8’dir. Bu oran Türkiye tarihinin en büyük krizinin yaşandığı 2001 yılındaki yüzde 16.2’lik oranı geçmiş durumdadır. Bunun yanında Türkiye istatistik kurumu Ocak 2007 verilerine göre Türkiye’de işsizlik oranı %11’dir.²¹⁵ ATO başkanı Sinan Aygün yukarıdaki rakamların endişe verici olduğunu vurgulayarak, “4 milyon 714 bin gencimiz başkalarına bağımlı yaşıyor. Bir başka ÷lkede böylesine büyük bir nüfus atıl durumda olsaydı devletin bütün birimleri alarma geçerdi. Biz ise oturmuş borsa, faiz, para konuşuyoruz” şeklinde açıklamalar, yaparak aslında mevcut durumun farkında olduklarını vurgulamıştır.²¹⁶

Gençlerin gelecek kaygılarına bir de güvensizlik eklendiğinde, gençlerin sorunlarının daha da büyüdüğü ortaya çıkacaktır. 1990-1991 Dünya Değerler Araştırması çerçevesinde yapılan *Türk Toplumunun Değerleri* adlı çalışmaya göre bu araştırmaya katılan deneklerden %90’ı genel olarak insanlara güvenmediğini,

²¹³ İMV-SAM, s. 86.

²¹⁴ İMV-SAM, s. 102.

²¹⁵ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “Seçilmiş Seriler: İşsizlik Oranı”, <http://www.tuik.gov.tr/Gosterge.do?metod=IlgiliGosterge&id=3491> (5 Mayıs 2007).

²¹⁶ Ankara Ticaret Odası (ATO), “İşte Türk Genci’ Raporu”, 12 Ağustos 2006, <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=767&l=1> (5 Aralık 2006), s. 1.

başkalarıyla herhangi bir ilişki kurarken ya da iş yaparken hiçbir zaman dikkati elden bırakmamak gerektiğini düşünmektedirler.²¹⁷

Gençlerin genel olarak birtakım toplumsal etkenlerden kaynaklanan sorunlarının yanında aileleriyle yaşamış oldukları sorunlar da bulunmaktadır. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ile Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2006 yılında ortaklaşa gerçekleştirilen *Aile Yapısı Araştırması*'nin sonuçlarına göre 18-25 yaş arasında olup anne-babalarıyla aynı evde yaşayanların aileleri ile yaşadıkları en önemli sorun %31.5'lik oranla harcama ve tüketim alışkanlıkları konusundadır. Gençlerin ebeveynleriyle en fazla sorun yaşadıkları konulardan en az sorun yaşadıkları konulara doğru sıralaması şu şekildedir: Arkadaş seçimi, yemek ve ev düzeni alışkanlıkları, kılık-kıyafet, eğlence tarzları, aile içi ilişkiler, evlilik ve aile hayatına bakış, geleneklere bağlılık, okul ve meslek seçimi, akrabalık ilişkileri, dinî tutum ve davranışlar ile son olarak siyasi görüşler konusudur.²¹⁸

Türkiye'deki genel nüfusun %20'sini oluşturan, Türkiye'de en dinamik ve duyarlı kesimi olan 15-24 yaş grubu genç nüfusun sorunları bugün Türkiye'nin gündemindeki önemli konular arasında yer almaktadır. Devlet; ekonomik, sosyal ve kültürel çerçevede gençlik sorunlarının tespit edilmesi ve bu sorunlara çözüm yolları bulunması için ilgili ulusal ve uluslararası kurum, kuruluş ve üniversitelerle işbirliği içinde çalışmalar yapmaktadır. Son yıllarda sosyal ve kültürel alanlarda vakıf, dernek ve gençlik birlikleri aracılığı ile gençlerde örgütlenme konusunda önemli mesafeler alınmaya başlanmıştır. Türkiye'de gençlerin eğitim, sağlık, çalışma hayatı, sosyal güvenlik, istihdam, kültürel yaşantı, boş zamanlarının değerlendirilmesi ve zararlı alışkanlıklardan korunması gibi konulardaki hizmetler, değişik bakanlıklar tarafından yerine getirilmektedir. Gençlik hizmet ve faaliyetleri çok yönlülük arz etmesiyle birlikte birçok kurum ve kuruluşu da ilgilendirmektedir.

Türk gençliği ile ilgili genel değerlendirmeler yaptıktan sonra Türk üniversite gençliği ile ilgili genel bilgiler vermemiz gerektiği kanaatindeyiz.

²¹⁷ Üstün Ergüder, Yılmaz Esmer ve Ersin Kalaycıoğlu (hızl.), **Türk Toplumunun Değerleri**, TÜSİAD, İstanbul: Boyut Matbaacılık, 1991, s. 20.

²¹⁸ Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ve TÜİK, **Aile Yapısı Araştırması**, Ankara: TÜİK Matbaası, 2006, s. 11.

4.2 Türkiye’de Üniversite Gençliği

Bir toplumda üniversite gençliği, toplumun sosyo-kültürel yapısının en dinamik unsurudur. Üniversite gençliğini, diğer gençlik gruplarından ayıran en önemli özellik, onların geleceğin bilgili yönetici ve karar verici adayları olmalarıdır.²¹⁹ Bir başka ifade ile üniversite gençliği, gelecekte alacağı görevlerle ülkenin üst yönetimini elinde bulunduracağından, aldığı eğitim öğretim ile toplumun üst sosyal tabakasını oluşturacak olması bakımından son derecede önemli bir kesimdir.

4.2.1 Türkiye’de Üniversite Eğitimi ve Gençler

Bugün kullandığımız üniversite sözcüğünün Latince karşılığı olan *üniversitas*, “herkesin erişemeyeceği bilgilerin öğretimi amacıyla bir araya gelmiş hoca ve öğrencilerin oluşturduğu lonca ya da ortak çıkarları olanların birliği”²²⁰ demektir. Bu birlik önceleri “öğrenci birliği” anlamına gelmekteydi. Farklı yüzyıllarda üniversitelerin işlevleri ve hoca-öğrenci ilişkileri değişik görünümler arz etmiştir. 20. yüzyıl ortalarına kadar homojen bir görünüm sergileyen üniversite öğrenci profili, artık farklı bir profil sergiler. 20. yüzyılın sonlarında “herkes için yüksek öğretim” aşamasına gelinmiştir. Türkiye’de ise vakıf üniversitelerinin açılmasıyla nicel büyümesini gerçekleştiren yüksek öğretim, okullaşma oranındaki artışı da göstermektedir. Ancak bu durum yüksek öğretimin demokratikleşmesi açısından gerekli ama yeterli bir durum değildir.²²¹

Türkiye’deki yüksek öğretim sistemi Cumhuriyet’in kurulması sonrasında, önce Kıta Avrupası’ndan daha sonra Anglo-Sakson üniversitelerinden etkilenmiştir. Son olarak ise üniversite yapımızda Amerikan üniversitelerinin etkili olduğunu görmekteyiz.²²² Ancak bu etkilenmeler üniversitelerimizdeki öğretim hayatını olumsuz yönde de etkilemektedir. Çünkü diğer üniversitelerin yapıları Türk üniversitelerine

²¹⁹ Erdinç Yazıcı vd., **Türk Üniversite Gençliği Araştırması**, 1. Basım, Ankara: Gazi Üniversitesi Yay., 2003, ss. 12-13.

²²⁰ Seçkin Özsoy, “Üniversite Öğrenci Profili: Kavramsal Bir Çözümleme ve Türkiye’ye İlişkin Bazı Ampirik Bulgular”, **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri (KUYEB) Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, Kasım 2004, s. 315

²²¹ Özsoy, ss. 315-316.

²²² Mustafa Armağan (hzl.), **İlber Ortaylı İle Tarihin Sınırlarına Yolculuk**, İstanbul: Ufuk Yay., 2001, s. 132.

uyarlanırken rasyonel davranılmamakta; bu durum da gençliğin üniversitede istediklerini bulamayıp mutlu olamamaları gibi bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Türkiye’de üniversitelerin tarihsel gelişimi doğal bir süreç içerisinde gerçekleşmemiş, bu gelişim darbelerle yönlendirilmiştir. Öğrenci sorunları kapsamında ele alınan konular, genellikle öğrencinin kurum açısından bir sorun oluşturmasından yola çıkılarak ele alındığı için öğrenciyi anlamaya hizmet etmez.²²³

Gençlik döneminin ergenlik devresi sonrasında olgunlaşma sürecine denk gelen üniversite gençliğini şu şekilde tanımlamak mümkündür: “Üniversite gençliği, 18-24 yaş grubunu oluşturan, formel eğitim-öğretimin son evresinde öğrenim gören, araştırmacı ve sorgulayıcı, dolayısıyla bilimsel zihniyet kazanan, kendilerine has bir gençlik kültürü oluşturan, toplumun önderi olacak gençlik kesimidir.” Üniversite gençliği her ne kadar belli bir sosyal ve kültürel grubu oluştursa da, her gencin ailesi, sosyal çevresi ve sosyalleşme süreci farklılıklar gösterir.²²⁴ Bu nedenle aynı gençlik kesimi içerisinde her bireyin birbirinden farklı davranış ve tutum sergilemeleri doğal bir sonuçtur.

Toplumların geleceğinin önemli göstergelerinden birisi olan gençlik üzerine yapılan araştırmalar, bize gelecek hakkında fikir vermektedir. Bu nedenle çalışmamızda “kişiye ait özel alanın sınırlarının dönüşümüne” dair üniversite öğrencilerinin davranış, fikir ve tutumlarını belirlemeyi hedefledik. Gençliğin ve aydınların toplum hayatındaki önemini sezmiş olan Atatürk’e göre “iyi eğitilmiş, çağdaş bilgilerle donatılmış ve millî bir eğitim alabilen gençlik, hem yaratıcı, gelişmeci, hem de millî varlığı güçlendirici olabilir.”²²⁵ Bu nedenle Türk gençliğinin tutum ve değerleri, hayata bakış açılarını tespit edebilecek mahiyette akademik araştırmalara ihtiyaç vardır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nin en başında yer alan ve anayasamızda da devletin başta gelen görevi olarak nitelendirilen eğitimin amacı, bireylerin niteliklerini yükseltmek ve topluma katkılarını artırmaktır.²²⁶ Üniversitelerin diğer eğitim

²²³ Özsoy, s. 304.

²²⁴ Bayhan, s. 372.

²²⁵ Mustafa E. Erkal, “Toplumda Bir Sosyal Grup Olarak Gençlik”, **Millî Kültür Dergisi**, Sayı 49, Temmuz 1985, s. 88.

²²⁶ Gürses ve Gürses, s. 384.

müesseselerinden ayrıldığı noktalardan belki de en önemlisi, “üniversitelerin yalnızca bilgiyi ileten değil; aynı zamanda ve öncelikle bilgiyi inşa eden”²²⁷ bir özelliğe sahip olması gerektiğidir. Ancak toplumsal yapımızdaki olumsuz koşullar yüksek öğrenim gören öğrencilere de yansımıştır. Özellikle öğrenim sonrası iş bulabilme konusunda öğrencilerin yaşadıkları problemler, toplumsal gelişmemizin yeterli olanakları sağlayamamasından kaynaklanmaktadır. Bu türden bir durum da üniversitelerin sadece bilgiyi ileten mekanizmalarının işlediğini; bilgiyi inşa etmekte problemler yaşandığını ortaya koymaktadır. Ayrıca bu durum, gençlerin gelecekte beklediklerini olumsuz yönde etkileyerek ilgi ve uğraş alanlarının değişmesine yol açmaktadır. Diğer pek çok aktivitenin yanında çalışmak, bugün gençlerin çoğuna oldukça zor ve belki de gereksiz gelmektedir. Bu türden bir durumun sebebi, değişen toplumsal değerler olarak görünmektedir. Toplumsal yapımızdaki sürekli değişiklikler, “üretim toplumunun değerlerinin tüketim toplumunun değerlerine”²²⁸ doğru kaydığını ortaya koyar niteliktedir.

Üniversiteler; gerçekleri arayan, bilim üreten ve bilimi yayan kurumlardır. Tarihî ve toplumsal birer kurum ve özel amaçlı bir örgütlenme birimi olan üniversiteler ve öğrenciler, ait oldukları ve belli bir üretim biçiminin şekillendirdiği toplumsal formasyonun dışında kalamazlar.²²⁹ Eğitim kurumu olarak üniversite ve üniversite öğrencilerinin günümüz toplum hayatındaki değişimlerden etkilenmemiş oldukları düşünülemez. Bu nedenle herhangi bir toplumda tespit edilmek istenen bir değişimin ya da dönüşümün öğrenciler üzerinde de görüldüğünü söylememiz mümkündür.

Üniversiteler, bilgi açısından toplumsal kurumlardan eğitim olgusunun en üst seviyesinde olan kurumlardır. Bu açıdan üniversiteler, toplumsal gelişmenin yaşandığı ve bilginin dönüşüme uğradığı mekânlar olarak nitelendirilebilirler. Türkiye’de ise son yıllarda YÖK sistemi ve üniversitelerin demokratikleşmesi gibi tartışmaların odağında yer alan üniversite öğrencilerinin görüşlerine gerektiği kadar başvurulmamaktadır.²³⁰

²²⁷ Ali Ergur, “Üniversitenin Pazarla Bütünleşmesi Sürecinde Akademik Dünyanın Dönüşümü”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı 97, Güz 2003, s. 184.

²²⁸ Erdal Atabek, **Modern Dünyada Değer Kayması ve Gençlik**, 2. Basım, İstanbul: Alkım Yay., 2004, s. 30.

²²⁹ Taner Timur, **Toplumsal Değişme ve Üniversiteler**, 1. Basım, Ankara: İmge Yay., 2000, ss. 13-15.

²³⁰ İbrahim Armağan, **Gençlik Gözüyle Gençlik: 21. Yüzyıl Eşiğinde Türkiye Gençliği**, 1. Basım, İstanbul: Kırksraklılar Vakfı Yay., 2004, s. 24.

Öğrencilerin sorunları, beklentileri ve önerileri saptanmadan yapılmak istenen çalışmalar da dolayısıyla olumlu neticeler vermemektedir. Yapılan araştırmalarda üniversite düzeyinde okullaşma oranının %15,5 olduğu ülkemizde, üniversite öğrencilerinin %52'si mutlu olmadıklarını dile getirmektedirler.²³¹ Toplumsal bunalımlardan en fazla etkilenen kesim olan üniversite gençliği, gençlik piramidinin tepesinde küçük bir azınlığı teşkil etmektedir. Ancak gençlik sorunlarının en belirgin olduğu grup da üniversite gençliğidir. Yine küreselleşme sorunlarından en fazla üniversite gençliği etkilenmektedir.²³² Bu nedenle üniversite gençliğinin sorunlarını ayrı bir başlık altında inceleyeceğiz.

4.2.2 Üniversite Gençliğinin Sorunları

Türk gençliğinin tamamı için öğrenim görmek, bir haktır. Okuyan gençlerin yüksek öğretime devam edememe, yetenek ve ilgilerine göre mesleğe yönlentilememe ve işsizlik, serbest zamanlarını değerlendirme faaliyetlerinin sınırlılığı, rehberlik, sağlık, beslenme ve barınma gibi meseleleri vardır. Üniversiteye girememe ve bir mesleğe yönelememe, gençlerimizi güvensizliğe itmektir.

Yüksek öğrenim gençliğinin, gençlik kesimleri içerisinde en çok yatırım yapılan kesim olarak tanımlanması mümkündür. Yüksek öğrenim öğrencisi, kendisine çok çeşitli yaklaşımların sunulduğu üniversite eğitimini aldığı sırada kendi kişiliğini ve kimliğini bulmaya, yaşamın anlamını algılayıp yorumlamaya çalışmaktadır. Zira üniversite, “kişilik gelişiminin büyük ölçüde biçimlendiği, yetişkinlik modelinin kurulduğu bir geçiş dönemi”²³³ olarak da nitelendirilmektedir. Ancak bu kişiliğin temeli de üniversite ortamından önceki toplumsal çevre içinde geliştirilen kişiliğin üzerine oturtulduğu da göz ardı edilmemelidir.²³⁴

²³¹ Armağan, s. 26.

²³² Yazıcı, s. 13.

²³³ Oğuz Ünlüer, “Toplumsal Kişilik Geliştirmede Üniversitenin Rolü”, **Kurgu Dergisi**, Sayı 7, Ocak 1990, s. 619.

²³⁴ Ünlüer, s. 619.

Aileden sonra arkadaş grupları, sosyal ve kültürel kodların da etkisiyle gençlerin bir arayış içerisinde olduklarını görmekteyiz. Sağlıklı gençler ailelerinin, arkadaşlarının, okulun ve medyanın sunmuş olduğu sosyal ve kültürel modelleri anlamlı bir bütünlük içinde özümsemiş olanlardır. Fakat gencin etkileşimde olduğu sosyal grupların birbirinden farklı etkiler ortaya çıkarmaları neticesinde genç, anomik/yabancılaşmış bir kişilik ortaya geliştirebilir. İşte bu gibi durumların ortaya çıkmasını önlemek için gençliğin sorunlarının giderilmesi çok büyük bir önem arz etmektedir. Gençliğin sorunları, çok çeşitli kaynaklardan beslenmektedir. Gençlik sorunları; eğitim, ekonomi, cinsellik, işsizlik, barınma, beslenme, sağlık, kuşaklar arası anlaşmazlık gibi “geleneksel sorunlar” ile sosyal değişmeye bağlı olarak gelişen çarpık kentleşme, gelecek korkusu, kimlik bunalımı, anomi, yabancılaşma, değerlerdeki değişimler gibi “sosyal psikolojik sorunlar”; yalnızlık, stres, güvensizlik, kültürel yabancılaşma gibi “güncel sorunlar” olarak analiz edilebilir.²³⁵ Ancak bu sorunların temelinde yer alan Türkiye'nin sosyal yapısına bağlı olarak gençliği etkileyen asıl sorunlar, aşırı nüfus artışı neticesinde gençlere yeterli eğitim imkânlarının sunulmaması ve işsizlik problemidir. Bir bütün olarak toplumun sosyal ve kültürel yapısından ayrı düşünülemez olan üniversite gençliği, tarihî süreçte hemen her dönemde kitlesel tepki hareketleri yaratmıştır. Konumuzun sınırlarını aşacağı için çalışmamızda gençlik hareketlerine yer verilmemiştir.

Gençlere eğitim olanaklarının sunulması ile aşırı nüfus artışı arasında doğrudan bir etkileşim olduğu gibi eğitim olanakları ile ekonomik ve kültürel sermaye arasında da doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bu noktada Pierre Bourdieu'nun görüşlerine yer vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Pierre Bourdieu sosyal sınıfları ekonomik sermaye ve kültürel sermaye olarak iki kriter temelinde tasnif etmiştir. Bourdieu, aynı zamanda sınıf konumu içinde kazanılan ve miras alınan ekonomik ve kültürel sermayeden de bahseder. Bourdieu sosyal sınıfları şu şekilde tasnif edilmiştir: Yüksek düzeyde kültürel ve ekonomik sermayeye sahip olan profesyonel sınıf (doktorlar, avukatlar, vb.); yüksek düzeyde kültürel sermayeye sahip olup, düşük düzeyde ekonomik sermayeye sahip olan yüksek

²³⁵ Bayhan, s. 373.

öğretim ve orta öğretimde çalışan sınıf (öğretim üyeleri ve öğretmenler); yüksek düzeyde ekonomik sermayeye sahip olup, düşük düzeyde kültürel sermayeye sahip olan işveren sınıfı (sanayi ve ticaret erbabı); hem kültürel hem de ekonomik sermaye sahipliği düşük olan toplumsal sınıf (vasıfsız ve vasıflı işçiler).²³⁶

Bourdieu'ya göre kültürel ve ekonomik sermayenin elde edilmesinin yukarıda da ifade ettiğimiz gibi iki ayrı şekli vardır. Birincisi, kazanılan sermaye, ikincisi ise miras alınan sermayedir. Kazanılan sermayeye en iyi örnek, eğitim ve para kazanmadır. Miras alınan sermaye ise anne-babanın eğitim ve refah düzeyidir. Bireyin sosyal kökeni onun elde edebileceği kültürel ve ekonomik sermayeyi belirler. Bu çerçevede eğitim düzeyi yüksek aileden gelen bireyin kültürel sermayeyi elde etme şansı daha yüksektir. Üst gelir grubu aileden gelen bireyin ise, ekonomik sermaye elde etme şansı daha fazladır. Aynı zamanda baba mesleğine benzer meslek türünde çalışma olasılığı yüksektir.²³⁷

Sonuç olarak bireyin miras aldığı ekonomik ve kültürel sermaye, onun yaşam şansını tayin eder. Anne-babanın üst eğitim düzeyinde olması, ailenin üst gelir grubunda yer alması bireye avantajlar sağlar ve yaşam şansını artırır. Bunun aksine alt sınıflarda bulunan bireylerin ise yaşam şansı düşük ve ekonomik kaynaklar ile eğitim olanaklarını elde etme şansları üst sınıflara göre daha azdır.

Eğitim olanaklarını bir şekilde elde etmiş olan yüksek öğrenim gençliğinin de birtakım sorunları vardır. Üniversiteye girebilmeleri bir şans olurken; kişisel yeteneklerinin eşleşmediği ve ilgi duydukları alanların dışında olan alanlarda eğitim görmeleri aslında diğer pek çok sorunun kaynağı niteliğindedir. İstedikleri alanda eğitim görenler ise, istihdam fazlası kontenjan ve bu alanların daha önce gelenler tarafından doldurulması nedeniyle yükselme şansına sahip olamama gibi bir durumla karşı karşıya kalmaktadırlar. Yüksek öğrenim eğitimi almak isteyenlerin sayısındaki artış ve üniversitelerin mevcut kontenjanlarının yetersiz oluşu bir yığılmaya sebep olmaktadır. Genel olarak bir üniversitede öğrenci olmak, üniversite yaşamı, genelde ülkemizde ve

²³⁶ Pierre Bourdieu, **Distinction: A Social Critique of The Judgement of Taste**, Translated by Richard Nice, 8. Edition, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1984, ss. 114-122.

²³⁷ Bourdieu, *Distinction: A Social Critique of The Judgement of Taste*, ss. 80-82, 117, 121.

diğer ülkelerde kaygı ve stres üretecek bir ortamın niteliklerini taşımaktadır. Neticede öğrencilerin toplumla bütünleşememeleri sonucu “yabancılaşma” olgusu gündeme gelmektedir.

4.2.3 Üniversite Gençliği ve Yabancılaşma

Gençlik, kendini bulmaya, anlamaya çalışan ve kimlik bunalımını toplumda en fazla yaşayan kesimdir. Üniversite gençliği ise gelenekselin dışında bir yaşam alanı ile tanışmıştır. Bu ortamda üniversite gençliği uyum güçlükleri yaşamakta, toplumsal norm ve kurallara uyum ve uyumsuzluk arasında gidip gelmekte ve aynı zamanda yeni bir takım kural ve kuralsızlıkların, ideallerin arayışı içinde olabilmektedir. Yerleşik norm ve alışkanlıkların dışında bir arayış içinde olan gençliğin toplumla bütünleşememesi, “yabancılaşma” olgusunu gündeme getirmektedir. Yabancılaşma, gençlik için kuşaklar arası çatışmaya neden olabilecek boyutta önemli bir sorundur.²³⁸ Her toplumda bir değişim ve gelişim süreci vardır. Sosyal değişme, “toplumda yeri olan bütün kurumlar ve değerler sisteminin gösterdiği dönüşümleri anlatan dinamik bir kavram”²³⁹ olarak nitelendirilmektedir. Toplumlar değişim ve gelişimlerini, köklerinden uzaklaşmadan kontrollü bir evrim sürecinden geçerek gerçekleştirmek isterler. Ancak bu değişim bazen toplumun geleceği için istenmeyen bir durum olan yabancılaşma ile sonuçlanır.

Gençlere ailelerinden aktarılan kültürel ve ahlaki değerler ile toplumdaki geçerli değerler çoğu zaman çatışmaktadır. Çelişkiler içinde yaşayan birey, değer karmaşasına ve bunalıma girmektedir. Böylece genç bireyde topluma ve çevresine yabancılaşma görülmektedir. Üniversite gençliğinin yabancılaşması ile ilgili Vehbi Bayhan’ın “Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma -İnönü Üniversitesi Uygulaması-” konulu araştırmasının önemli vurgusu, “üniversite gençliğinin anomik ve

²³⁸ Mahmut Tezcan, **Gençlik Sosyolojisi ve Antropolojisi Araştırmaları**, 1. Basım, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay., 1997, s. 183.

²³⁹ Zeki Arslantürk ve M. Tayfun Amman, **Sosyoloji: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler**, 4. Basım, İstanbul: Çamlıca Yay., 2001, s. 385.

yabancılaşmış davranışları ile toplumsal nedenler arasında bir ilişkinin var olduğu”dur.²⁴⁰

Gençliğin yabancılaşması, onların toplumla tam olarak psikolojik, toplumsal, ekonomik ve siyasal yönlerden bütünleşememesi anlamına gelmektedir. Gençler, özellikle kendilerini geleceğin öncüsü ve gerçek aydın temsilcileri olarak gören üniversite gençleri, toplumda yetişkinlerin sahip olduğu konumu elde etmek, kimliğini gerçekleştirmek ve sorumluluk sahibi olmak istemektedir. Oysa üniversite gençliği, öğrenci kimliğini taşıdığından ve yeterince olgun görünmediğinden kendisine hak ettiği yetişkin statüsü verilmez. Zaten belli statülere önceden sahip olan yetişkinler, statülerini kaybetmemek için gençleri yeterli olgunlukta ve yetişkin olarak görmek istemezler. Kendi kimliği ve sorumluluğunu taşımak isteyen gençlerle yetişkin kuşaklar arasında bir çatışma başlar. Kuşaklar arası çatışma, bir anlamda gençliğin toplumla bütünleşememesi, yabancılaşması ve uzaklaşmasıdır.²⁴¹ Üniversite gençliğinin alışageldiği bir çevreden farklı olan üniversite ortamında geleneksel değer algıları, tutum ve davranış kalıplarında değişimler olabilmektedir. Ailelerinden uzak bir üniversite ortamına gelen gençler, geleneksel düzene ve kendilerine yabancılaşabilmektedir. Bu süreçte bocalayan gençlere, farkında olmadan düzen de yabancılaşmaktadır. Böylece gençlerin tutum ve davranışlarında sapmalar, tutarsızlıklar, kuralsızlıklar, çelişkiler görülmektedir. Üniversite ortamında yabancılaşan gençlerin kendi içlerinde farklı alt gruplara ayrıldıkları da görülmektedir.

Üniversitede gençlerin yabancılaşmasına neden olan etkenler çok çeşitlidir. Bu etkenler, zaman zaman ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durum, üniversitelerin yapısı ve benzeri değişkenlere göre değişir ve çeşitlilik gösterir. Genel olarak bu etkenler şunlardır: Üniversite olgusu, değer boşluğu, korku ve güvensizlik, kitle iletişim araçları ve küreselleşme.²⁴² Buradan hareketle üniversite gençliğinin eğitim yoluyla dünya görüşlerinin büyük bir dönüşüme uğradığını söyleyebiliriz. Zira sosyolojik açıdan modernleşmenin göstergelerinden birisi olan eğitim, bireylerin hayatlarını ve dünya görüşlerini dönüştürmede önemli bir etkidir. Üniversite

²⁴⁰ Bayhan, s. 390.

²⁴¹ Mahmut Tezcan, **Toplumsal Değişme ve Eğitim**, 1. Basım, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay., 1998, s. 24.

²⁴² Bayhan, s. 373.

öğrencileri eğitim yoluyla değişim ve dönüşüm tecrübeleri yaşamaktadırlar.²⁴³ Özgürlüğün, “her istediğini yapma ve tüketme”²⁴⁴ olarak algılandığı bir dönemde özellikle gençliğin değer yargılarının değişmesi, beraberinde toplumsal hayatın pek çok alanında dönüşümlerin yaşanmasına da sebep olmaktadır. Üniversite öğreniminde aileden uzaklaşma, gençleri kendi kendini yönetmede bağımsızlık duygusuna itmekte ve ayrıca duygusal açıdan anne babalarıyla ilişkilerini değerlendirmeyi öne çıkarmaktadır.²⁴⁵ Ülkenin genel durumuyla bağlantılı olan gençliğin eğitimi, pek çok unsur tarafından olumsuz etkilenmektedir. Bunların başında ise popüler kültür gelir. Popüler kültürün ortaya çıkmasına neden olan toplumsal yapımızda pek çok problem olduğu görülür. İşte bu problemler toplumsal yapımızla birlikte gençliği de olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

²⁴³ Kirman, s. 41.

²⁴⁴ Atabek, s. 31.

²⁴⁵ Perşembe, s. 264.

5. TÜRKİYE’DE ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİ VE MAHREMİYET

Bir toplumun sosyo-kültürel yapısının en dinamik unsuru olan üniversite gençliğinin mahremiyet anlayışı, bize toplumsal değerlerin değişimi ile ilgili fikir vermektedir. Bu bölümde, gençlerin ve özellikle üniversite öğrencilerinin mahremiyetin dönüşümünü doğrudan gözleyebileceğimiz alanlar arasında olan cinsellik, aile ve medya ile ilgili görüşlerini tespit etmeyi amaçlayan ampirik araştırmaların bulgularına yer verilerek üniversite gençliğinin mahremiyet algılayışına değinilecektir.

5.1 Üniversite Gençliğinin Cinselliğe Bakışı

Mahremiyetin dönüşümünü en rahat gözlemleyebileceğimiz alanların başında cinsellik gelmektedir. Kamusal alanda tartışılması anlamsız ve kişiye özel bir mesele olarak görülen cinsellik, artık kamusal alanda rahatlıkla dile getirilebilmektedir.²⁴⁶ Cinselliğin ve kadının medyada kullanılması, genelde insanların bu duruma olan meraklarından kaynaklanır. Haberlerde, magazin eklerinde, dergilerde, çeşitli yazılarda ve fotoğraflarda cinsellik temaları artmıştır. Aile dışı cinsel ilişkiler, gayri meşru çocuklar, yasak aşklar, cinsel sapkınlıkların haberlere konu olmasıyla toplumumuzun manevi değerleri hızla dejenere olmaktadır.

Günümüzde hayatımızın her alanında, davranışlarımızda, giysilerimizde, televizyon programlarımızda ve konuşmalarımızda cinselliğin ağır bastığını ya da vazgeçemediğimiz bir unsur olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle cinselliğin artık fark edilemez olduğunu dahi söyleyebiliriz. Her ortamda çekinmeden öpüşen gençler, tamamen cinselliği konu edinmiş olan televizyon programları ve mizah dergilerinin de içinde bulunduğu medya, cinsellik açısından 10-15 yıl öncesinde çok daha farklı bir çizgideydi. Fakat bugün bu durumun tam zıttı ile karşı karşıyayız. Böyle bir dönüşümde

²⁴⁶ Giddens, *Mahremiyetin Dönüşümü –Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm*, ss. 7, 91, 167.

günümüzün görece toleranslı ortamı, daha özgür ilişkilerin kurulmasında bir imkân vasıtası olarak değerlendirilebilir.²⁴⁷

Mahremiyetin dönüşümünü gözleyebileceğimiz alanların başında cinselliğin geldiğini ileri süren Giddens'a göre, cinsellik alanındaki dönüşümleri daha iyi tespit edebilmek için modern öncesi dönemler de göz önünde bulundurulmalıdır.²⁴⁸ Aynı zamanda günümüzde eşcinsel evlilikler gibi mahrem konular üzerinde gereğinden fazla durularak bu konuların ifşa edilmesi, onların hayatımızdan çıkmasını değil; hayatımıza girmesini daha da kolaylaştırmıştır.

Cinsellik alanındaki en önemli değişim Giddens'a göre "cinselliğin her iki cins için de soyun devamı kaygısından kopmuş" olmasıdır. Bu değişimin kaynağı ise doğum kontrolünde görülen ilerlemeler değil; "evliliğin ekonomik temellerinin çözülmesi ve demografik değişimi kapsayan dönüşümlerdir ve aynı zamanda cinsellik artık gelenekten arındırılmıştır."²⁴⁹ Cinsellik, cinsel taciz ve kürtaj hakkı gibi konuların kamusal alanda *açığa çıkarma politikasını* güçlendirerek mahremiyeti dönüştürdüğünü görmekteyiz.²⁵⁰ Ayrıca cinsel özgürlük söylemi ile aslında kadın bedeninin sömürülüp, mahremiyetin kaybedilişine şahit olmaktayız. Özellikle kitle iletişim araçlarında görülen gelişme ve değişimler kamusalın da mahrem olanın da içeriğini boşaltarak sınırların belirsizleşmesine sebep olmaktadır.

Türkiye'nin büyük bir değişim sürecinden geçtiğini gözlemekteyiz. Cinselliğe yaklaşım ve cinselliğin hayatımızdaki yeri de bu değişimden etkilenmektedir. Özel televizyonların iç odalarımıza kadar girmesi, çeşitli kadın programlarında cinsellik konusunun konuşulabilir hatta tartışılabilir bir olgu haline gelmesi, gazetelerin kadın ekleri ile kadın/erkek dergilerinin cinsel yaşamın hemen her konusuna değinmeleri, cinsellik konusunda uzmanlaşan psikiyatrların evliliklerde yaşanan cinsel sorunları nasıl giderdikleri konusunda medyada yaptıkları açıklamalar, cinsellikle ilgili mahremiyet anlayışının dönüşümünde etkili olmuştur. Üniversite ve devlet hastanelerinin cinsel işlev bozukluk merkezlerine başvuranların sayısı her geçen gün artmaktadır. 1980'li

²⁴⁷ Akçay, s. 99.

²⁴⁸ Giddens, *Mahremiyetin Dönüşümü –Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm*, ss. 9-31.

²⁴⁹ Giddens ve Pierson, s. 139.

²⁵⁰ Tekin, s. 277.

yıllarda cinsel sorunlarla uğraşan psikiyatrların sayısı oldukça az iken, bugün cinsel tedaviler konusunda uzmanlaşan psikiyatrlar 1998'de kurulan Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği (CETAD) adı altında, cinsellik alanında çalışan 11 psikiyatr ve psikolog, meslektaşlarının eğitimi için kurslar, kongreler düzenleyerek hizmet vermekteler.²⁵¹

Gündelik hayatımızın hemen her alanında varlığını hissettiren cinsellik olgusunu üniversite öğrencilerinin nasıl değerlendirdiği ile ilgili çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. Bu araştırmalardan birisi de Marmara Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma, üniversite gençliği için cinselliğin bir tabu olduğunu ortaya çıkarmıştır. Mahrem olarak değerlendirdikleri konular hakkında soru sorulduğunda utanarak kaçamak yanıtlar verdiklerini görmekteyiz.

Marmara Üniversitesi'nde 2005 yılı Mart-Mayıs döneminde gerçekleştirilen geniş ölçekli araştırmada anket yoluyla, Haydarpaşa Kampüsü bünyesindeki Tıp, Hukuk, Eczacılık Fakültesi, Hemşirelik Yüksekokulu ve Güzel Sanatlar Fakültesi Sinema Televizyon Bölümü'nde ilk üç sınıfta eğitim gören 3 bin 665 öğrenciye ulaşılmıştır. Anketler isimsiz olarak değerlendirilmesine karşın yanıtlanma oranı bazı fakültelerde % 58 gibi düşük bir oranda seyretti. Araştırmada genel olarak gençlerin sosyo-demografik özellikleri ile üreme sağlığı ve cinsel sağlık konularındaki bilgi-tutum ve davranışları değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre cinselliğin mahrem bir konu olarak değerlendirildiği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle öğrenciler soruların bazılarına cevap vermekte zorlanmışlardır. Araştırmaya göre gençlerin %8.4'ü cinsellikle ilgili konuları anne ya da babasıyla kesinlikle konuşamadıklarından bu konularda bilgi kaynaklarının başında kitap ve dergi, daha sonra sırada arkadaşlar ve internet gelmektedir. Projenin koordinatörü Doç. Dr. Sibel Kalaça, anketin “akran eğitimi”nin önemine işaret ettiğini dile getirmektedir: “Araştırma sonuçları doğrultusunda öğrenciler arasından akranlarına bildiklerini anlatmaya gönüllü 65 genç seçtik. Gönüllü öğrencilere ilgili konularda eğitim veriyoruz. Şu anda bu öğrenciler kendi arkadaşları için akran eğitimine başladılar. Onlar hazırladıkları broşürleri kampüste dağıtacak ve seminerler verecek. Ayrıca Tıp Fakültesi bünyesinde,

²⁵¹ Şule Çizmeci, “Türkiye'nin Cinsel Kimliği...(1)”, **Radikal**, 18 Nisan 2004.

Haydarpaşa Kampüsü'ndeki tüm öğrencilere danışmanlık hizmeti vermek üzere bir Gençlik Danışmanlık Birimi açılması için çalışmalara başladık.”²⁵²

Yukarıda bazı sonuçlarına değindiğimiz araştırma bulgularına göre üniversite öğrencileri açısından mahrem bir konu olarak değerlendirildiği için üzerinde çok fazla konuşulmaktan çekinilen cinsellik konusunda yine üniversite öğrencileri önemli adımlar atma yolundalar. Zira hedeflenen çalışmalar, cinsellik konusundaki yanlış algılamaları yıkarak üniversite gençlerini bilinçlendirme çabalarıyla şekillenmektedir. Bu araştırma üniversite gençliğinin kendi akranları ile mahremiyet kapsamına giren konuları daha rahat konuşabileceklerini de göstermektedir. Dolayısıyla mahrem alana girdiği düşünülen konuların sınırlarının muhatap olduğumuz insanlara göre değişiklik arz ettiğini söyleyebiliriz.

Üniversite gençliği ile ilgili yapılan bir diğer araştırma da, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) 2004 yılı Mayıs ve Temmuz aylarında Türkiye'nin farklı bölgelerinden 27 üniversiteden 2 bin 220 öğrenciyle yaptığı araştırmadır. Araştırma sonuçlarına göre “özel hayatın korunması kız öğrenciler için erkeklere göre daha önemli değerler arasındadır.” Pek çok öğrenci tarafından mahremiyet kapsamında değerlendirilen cinsellik konusunda da öğrencilerin verdikleri cevaplar önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. “Öğrenciler arasında, tek başına yaşayanlar, *cinsel özgürlük* kavramını diğerlerine göre daha fazla vurgularken, ailesiyle birlikte yaşayanlar *demokratik aile yapısı* kavramına öncelik tanıyorlar. Üniversitenin son sınıfında okuyan öğrenciler, birinci sınıfta okuyan öğrencilere göre kadın erkek ilişkilerinde, cinsel özgürlük ve maddiyata bağlı mutluluğu daha önemli görüyorlar. Araştırmaya göre anne ve babası çalışan öğrenciler, *cinsel özgürlük* ve *maddiyata bağlı mutluluk* kavramlarının daha önemli olduğunu vurgularken, annesi çalışmayıp babası çalışanlar, *erkek egemenliği* kavramını ön plana alıyorlar. Erkek egemenlik ve geleneksel aile yapısı, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu bölgelerinde doğan ve yaşayan gençler için önemli bir değer olarak vurgulanıyor. Cinsel özgürlük ise

²⁵² Şule Çizmeci, “Gençlerin Kimlik Kartı (5)”, **Radikal**, 1 Aralık 2005.

metropol şehirler, Marmara ve Ege bölgelerinde doğan ve yaşayan gençler tarafından diğer bölgelerdeki gençlere göre biraz daha önemli bir değer olarak belirtiliyor.”²⁵³

TESEV’in araştırmasına göre ise, üniversite gençlerinin ailelerinden bağımsızlıkları arttıkça cinsellik konusunda daha rahat tavırlar sergilediklerini görmekteyiz. Gençlerin davranışları üzerindeki aile denetimi azaldıkça, mahremiyet kapsamında değerlendirilen konuların sınırlarının da değiştiğini söyleyebiliriz.

5.2 Üniversite Gençliği ve Aile Hayatı

Mahremiyetin dönüşümünü cinsellikten sonra en kolay gözleyebileceğimiz konulardan bir diğeri de aile hayatıdır. Özellikle mahremiyet kapsamına giren aile hayatı ile ilgili hemen her şey artık kamuya taşınabilir kılınmıştır. Bu durum da mahremiyet anlayışında önemli bir değişimin var olduğunu göstermektedir.

Toplumumuzun genel olarak aile hayatına son derece önem verildiği, çeşitli araştırmalarla ortaya çıkmaktadır. Proje yöneticiliğini Doç. Dr. Hakan Yılmaz’ın yaptığı Boğaziçi Üniversitesi ve Açık Toplum Enstitüsü’nün desteğiyle gerçekleştirilen *Türkiye’de Muhafazakârlık* konulu araştırma Türkiye genelindeki 15 ilden 1644 kişinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılanlara yöneltilen “Muhafaza edilmesi gereken en önemli toplumsal kurum hangisidir?” sorusuna deneklerin %45.6’sı *aile* cevabını vermişlerdir. Araştırmaya göre, muhafazakârlığın köklerinde yer alan kurum ailedir.²⁵⁴ Üniversite öğrencilerinin büyük oranda aile kurumuna önem vermeleri, gençlerin aile hayatını her türlü toplumsal değişime rağmen özel ve güçlü olması gereken bir alan olarak gördüklerini ortaya çıkarmaktadır.

Aile kurumu, gençlerin sosyal yaşamları üzerinde etkili olması açısından da önemlidir. Aileyi oluşturan bireyler arasındaki ilişkilerin niteliği, gençlerin yaşamlarını son derece etkilemektedir. Dolayısıyla aile kurumunun gençler üzerindeki etkisinin

²⁵³ **Milliyet**, “TESEV Araştırması: Erkek Öğrenciler Kız Öğrencilerden Daha Tutucu”, 29 Eylül 2005.

²⁵⁴ Hakan Yılmaz, “Türk Muhafazakârlığı: Yenilikçi ve Değişimci (I)”, **Zaman**, 25 Mart 2006.

önemli olduğunu söyleyebiliriz. İşte bu nedendir ki, “Üniversite öğrencilerinin aile işlevleri algılarının incelenmesi” ile ilgili pek çok ampirik araştırma yapılmaktadır. Bunlardan bir tanesi de 2001-2002 öğretim yılında Anadolu Üniversitesinde 16677 öğrenci ile yapılan araştırmadır. Araştırma sonuçlarına göre ergenlerin aileleriyle olumlu ilişkileri sosyal uyumlarını olumlu yönde etkilemektedir. Aileye olumlu bakmanın stres azaltıcı ve uyum sağlayıcı bir işlevinin olduğu; aile işlevlerini olumsuz algılayan öğrencilerin ise öğretim ile ilgili sorunlar yaşadıkları da araştırma neticesinde ortaya çıkan bulgulardandır.²⁵⁵ Aile kurumunun gençlerin yaşantıları üzerinde etkili olmasının yanı sıra ev ortamı da gençler üzerinde önemli etkilere sahiptir.

Ev ortamından memnun olmak ile mahremiyet arasında doğrudan bir ilişki kurmak da mümkündür. Zira güçlü bir kimlik duygusu oluşturabilmek için gerekli olan mahremiyet, kişilere kendini ifade etme imkânı vermektedir. Bu da ev ortamından alınan doyum ile irtibatlıdır. Bu noktadan hareketle üniversite öğrencilerinin mahremiyet çerçevesinde ev ortamından memnuniyetlerini tespit etmeyi amaçlayan araştırmalar yapılmaktadır. Bu araştırmalardan bir tanesi de Derya Güngör tarafından Ankara’da çeşitli üniversitelerde okuyan ve aileleriyle birlikte oturan 113 üniversite öğrencisi ile yapılmıştır. Araştırmaya göre “kişinin farklı ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir evde yaşamasının ve bu evde kendini ifade edebileceği ve sağlıklı bir kimlik gelişimi için gerekli olan mahremiyet duygusunu yaşayabileceği özel bir alana sahip olmasının”²⁵⁶ önemi ortaya çıkmıştır.

1990-1991 Dünya Değerler Araştırması çerçevesinde yapılan *Türk Toplumunun Değerleri* konulu çalışmaya göre ise deneklerin %87’si ailenin çok önemli olduğunu dile getirmişlerdir.²⁵⁷ Bu nedenle aile hayatında görülen her türlü değişim ve dönüşüm büyük bir önem arz etmektedir. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ile Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2006 yılında ortaklaşa gerçekleştirilen *Aile Yapısı Araştırması*’nın sonuçlarına göre Türkiye’de

²⁵⁵ Ayşe Sibel Türküm vd., “Üniversite Öğrencilerinin Aile İşlevleri Algılarının İncelenmesi”, **KUYEB Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, Mayıs 2005, ss. 247-248.

²⁵⁶ Derya Güngör, “Kalabalık Algısı ve Mahremiyet Çerçevesinde Ev ve Ev Ortamından Memnuniyeti Etkileyen Kişisel ve Çevresel Faktörler”, **Türkiye’de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi Sempozyumu Bildirileri**: 24-26 Nisan 1996, Sekine Karakaş (Hızl.), Ankara Üniversitesi DTCF Yay., Ankara 1998, ss. 356, 364.

²⁵⁷ Ergüder, Esmer ve Kalaycıoğlu, s. 20.

bireylerin %65.1'i ailelerini mutlu gördüklerini belirtmişlerdir. %55.5'lik bir kitle ise toplumda aile ilişkilerinin kötüye gittiğini düşündüğünü belirtmiştir.²⁵⁸ Bu olumsuz değişimi etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Bunların başında, insanlara örnek teşkil ettiği düşünülen kamuya mal olmuş kimseler gelir. Kamuya mal olmuş kişilerin daha çok özel yaşamlarını konu edinen magazin türü programlar, özellikle aile hayatımız üzerinde son derece olumsuz etkiler bırakmaktadır.

Aile yapımızı olumsuz etkileyen unsurların başında gelen televizyonun, aile yapımız üzerindeki olumsuz etkileri konusunda Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ile Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2006 yılında ortaklaşa gerçekleştirilen *Aile Yapısı Araştırması*'nin sonuçları bize fikir vermektedir. Bu araştırma bulgularına göre Türkiye'deki bireylerin %29.4'ü televizyonun aileye zaman ayrılmasını engellediğini ifade ederken; araştırmaya katılanların %61.1'i televizyonun aile içi ilişkileri kötü yönde etkilediği görüşündedir.²⁵⁹

Özellikle kitle iletişim araçlarında görülen gelişme ve değişimler, kamusalın da mahrem olanın da içini boşaltarak sınırların belirsizleşmesine sebep olmaktadır. Bu noktadan hareketle üniversite öğrencilerinin medyaya karşı tutumları önem kazanmaktadır. Bu nedenle üniversite gençliğinin medyaya karşı ilgi ve tutumları ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

5.3 Üniversite Gençliğinin Medyaya Karşı İlgi ve Tutumları

Mahremiyetin dönüşümünü gözleyebileceğimiz alanlardan olan cinsellik ve aile hayatı konularına üniversite öğrencilerinin nasıl baktıklarına kısaca değindikten sonra bu dönüşüme etki eden unsurlardan birisi olan medya konusuna, öğrencilerin yaklaşımlarının önem kazandığını görmekteyiz. Üniversite gençliğinin bu konudaki tutum ve tespitleri son derece önemlidir.

²⁵⁸ Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ve TÜİK, s. 17.

²⁵⁹ Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ve TÜİK, s. 19.

Modernleşmenin ürünü ve modernleşmeyi hızlandıran en önemli faktörlerden birisi olan medya, kişilerin özel yaşamlarını ihlal etmenin en önde gelen araçlarından birisi mahiyetindedir. Özellikle televizyon programları ile birlikte *özel yaşam* kavramının sınırları belirsizleşmiş ve bireye ait alanlarla topluma ait alanlar arasındaki sınır gittikçe ortadan kalkmıştır.²⁶⁰ Medya gündelik yaşamın akışı içinde çoğunlukla bir arayış içindeki bireylerin bütün gereksinimlerini tatmin ederek ya da tatmin ettiklerini zannetmelerini sağlayarak varlığını sürdürmekte ve yapay hazlar üretmektedir.²⁶¹ Yarışma formatında piyasaya sürülen programların yayınlanmaya başlaması ve halkın bu programlara oldukça rağbet etmesi, toplumsal manada birtakım değerlerimizin dejenere olduğunun en açık göstergesidir. Ayrıca aile yaşamına ilişkin şikâyetlerin kamuya taşınması da mahremiyetin dönüşmekte olduğunu gösterir. Değerlendirmemize üniversite öğrencileri üzerine yapılan bazı araştırmaların sonuçlarına yer vererek devam etmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Zira bu araştırmalar bize üniversite öğrencilerinin medya karşısındaki tutum ve davranışları ile ilgili genel bilgiler verecektir.

Öğrencilerin medyayı kullanımı, medyadan etkilenimi ve medyaya karşı takındıkları tavrın ölçülmeye çalışıldığı Bünyamin Ayhan'ın *Üniversite Öğrencilerinin Medyaya Karşı İlgi ve Tutumları* isimli çalışması, yaklaşık 600 öğrenci ile yapılmıştır. Araştırma verileri göz önünde bulundurulduğunda şu sonuçlara ulaşılmaktadır:²⁶²

- Üniversite öğrencilerinin günlük hayatta bilgilenmek için seçtikleri birinci sıradaki kitle iletişim aracı televizyondur.
- Üniversite öğrencileri seçtikleri medya aracını daha çok bilgilenmek ve haber almak için kullanmaktadırlar.
- Öğrencilerin yarısının ikinci medya aracı olarak gördükleri gazeteleri, günlük takip ettikleri görülür.

²⁶⁰ RTÜK Özel Çalışma Grubu, s. 2.

²⁶¹ Uslu, s. 14.

²⁶² Bünyamin Ayhan, "Üniversite Öğrencilerinin Medyaya Karşı İlgi ve Tutumları", *Yeni İpek Yolu: Konya Ticaret Odası Dergisi*, Sayı 7, Aralık 2004, ss. 207-219.

- Öğrenciler medyayı, yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü toplumsal güç olarak görmektedirler.

Ayhan'ın çalışmasında üniversite öğrencilerinin medyaya karşı tutumunda öğrenciler gruplara ayrılmıştır. Bu gruplardan birisi de “Medya ile flört eden öğrenciler” şeklinde nitelendirilmiştir. Bu gruptaki öğrencilerin bireysel istek ve çıkarları ön plandadır. Bu öğrenciler ayrıca medya araçlarını onaylama ve görüşlerin yansıdığı bir alan olarak görürler.

Yukarıda sıraladığımız sonuçlardan da anlaşılacağı üzere toplumsal yapının meydana getirdiği şartlar üniversite öğrencilerinin medyaya yaklaşımını etkilemektedir.

Üniversite öğrencileri ile ilgili yapılan çalışmaların belki de en kapsamlılarından birisi Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölüm Başkanı Prof. Dr. Muammer Yaylalı'nın başkanlığında dokuz öğretim üyesi tarafından gerçekleştirilen *Üniversite Gençliğinin Sosyo-Ekonomik Profili Araştırması*'dir. Bu araştırma ile öğrencilerin sosyal ve ekonomik profilleri, sosyal, kültürel ve sportif gereksinimleri, eğitim kalitesinin artırılmasına dönük düşüncelerin ortaya konulması, boş zamanlarını değerlendirme biçimleri, ülke sorunlarına ilişkin ilgi düzeyleri ve bağımlılık yapan maddelere karşı eğimleri de belirlenmiştir. Araştırmaya 60 devlet ve vakıf üniversitesinde toplam 7 bin 568 öğrenci katılmıştır. Araştırmada öğrencilere toplam 41 soru yöneltilmiştir.²⁶³ Ancak burada sadece birkaç soru neticesinde ortaya çıkan veriler üzerinde durmakla yetineceğiz.

- Öğrenciler ülke ve dünya gündemini ağırlıklı televizyon ve yazılı basından takip etmektedirler. Öğrencilerden %38'i gazeteleri internetten takip ederken; haber almada radyoyu kullananların oranı ise %22.
- Dinlenen müzik türlerine göre sınıflandırıldığında “Türk pop müziği” %50 ile ilk sırada yer alırken; öğrencilerin “sürekli ve sık sık dinledikleri” müzik türlerinde ise şöyle bir dağılım ortaya çıkmıştır: Halk müziği %37, Türk rock %35, yabancı rock %27, yabancı pop veya hipop %27, Türk sanat ve

²⁶³ **Hürriyet**, “Üniversite Gençliği Böyle Düşünüyor”, 9 Haziran 2006.

klasik Türk %18, klasik batı %14, arabesk veya fantezi müzik %10, dinsel içerikli müzik %7.”

- Bu araştırma ile öğrencilerin televizyonda en fazla haber programlarını izledikleri ortaya çıkmıştır. Ankete katılan öğrencilerin %72,3’ü sürekli veya sık sık haber programı izlerken, %37,7’si tartışma programlarını sıklıkla veya sürekli takip etmektedir. %19,3’ü ekonomi programlarını, %38,8’i de spor programlarını sürekli veya sıklıkla seyretmektedir.
- Öğrencilerin televizyon programları tercihleri arasında müzik programlarının da önemli bir yer tuttuğunu görmekteyiz. Öğrencilerin %45,3’ü müzik programlarını sıklıkla veya sürekli izlerken, %%29,7’si de yarışma programlarını seyretmektedir. Öğrencilerin %44,5’i sürekli veya sık sık belgesel, %53,6’sı film veya dizi izlemektedir. En az izlenen televizyon yapımları ise %11,3 ile magazin programları olarak belirlenmiştir.

Bu bölümde, Türkiye’deki üniversite gençliği ve mahremiyete ilişkin birtakım bilgilerle birlikte daha önce üniversite öğrencileri üzerine yapılmış olan ampirik çalışmaları dikkate alarak çalışmamızın uygulamalı araştırma kısmının daha anlaşılır olmasını amaçlamış bulunmaktayız. Çalışmamızın teorik kısmından sonra Türk üniversite gençliğinin mahremiyet anlayışı kapsamına giren konuları belirlemek ve gençliğin nazarında Türk toplumunda nesiller arasında, mahremiyet anlayışında bir dönüşüm olup olmadığını tespit etmek amacıyla, ampirik verileri içeren bölümümüze geçebiliriz.

6. UYGULAMALI ARAŞTIRMA

6.1 Araştırma Yöntemi

Uygulamalı araştırma, mülakat tekniği ile yapılmıştır. Bir nitel araştırma yöntemi olan mülakat tekniği kullanılarak Türkiye’deki üniversitelerde öğrenim görmekte olan öğrenciler ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Nitel araştırmada en sık kullanılan yöntemlerden biri olan mülakatta, günlük yaşamda kullandığımız en yaygın iletişim süreci olan “konuşma” ile veri toplanmaya çalışılmıştır.

6.2 Verilerin Toplanması

Araştırmada, mülakat tekniği ile Türkiye’nin çeşitli devlet ve vakıf üniversitelerinin farklı bölümlerinde okuyan üniversite öğrencileri ile görüşmeler yapılarak üniversite gençliğinin mahremiyet ile ilgili yaklaşımları belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcılar, Türkiye’de devlet ya da vakıf üniversitelerinde halen okumakta olan erkek ve kız öğrencilerden oluşan 37 kişilik bir denek grubudur.

Araştırmada, toplumun hemen her kesiminin temsil edilmesini sağlayabilmek için denek grubunu oluşturan öğrencilerin, toplumun farklı sosyal ve ekonomik çevrelerinde yer almalarına özellikle dikkat edilmiştir.

Türkiye’de üniversite gençliğinin mahremiyet ile ilgili yaklaşımlarına ilişkin veriler, öğrencilerle birebir görüşmeler yapılarak 2006-2007 eğitim-öğretim yılının Ocak-Nisan ayları içinde toplanmıştır. Söz konusu üniversite öğrencileri ile mülakatlar yapılmadan önce görüşme için randevu alınmıştır.

Görüşmeler, ses kayıt cihazı kullanılarak veya anında not alma şeklinde yapılmıştır. Bireysel olarak gerçekleştirilen görüşmelerde, “mülakat/görüşme formu” oluşturularak önceden belirlenmiş konu ve sorulara bağlı kalınmış, bu konularla ilgili başka ek sorular da sorulması yoluyla daha ayrıntılı bilgi alınması amaçlanmıştır. Bu görüşme formu ile benzer konulara yönelmek yoluyla farklı bireylerden sistematik ve karşılaştırılabilir benzer bilgilerin alınması hedeflenmiştir. Katılımda çeşitliliği

sağlamak yoluyla, evrene genelleme yapmak değil, çeşitli durumlar arasında ne tür ortaklıkların, benzerliklerin ya da farklılıkların var olduğunu keşfetmek amaçlanmıştır.

Görüşmelerde, “görüşme formu” oluşturularak önceden belirlenmiş konu ve sorulara bağlı kalınmıştır. Görüşme formunda, mahrem ve mahremiyet kavramlarından katılımcıların neler anladıklarını ölçen bir soru ile mahremiyet kapsamına girdiğini düşündüğümüz ev, beden, söz mahremiyeti ve cinsel mahremiyet ile ilgili 4 soru yer almaktadır. Bunlara ek olarak kişisel bilgilerin yer aldığı 5 soru daha eklenerek mülakat formu tamamlanmıştır. Mülakat formunda toplam 10 soru sorulmuş, verilen yanıtlar çözümlenerek ilgili başlıklar altında derlenmiştir.

Görüşmeler esnasında birtakım problemlerle de karşılaşmıştır. Öncelikle görüşmeye katılanların araştırmamızda isimlerinin kullanılıp kullanılmayacağı yönündeki endişeleri giderilmeye çalışılmıştır. Daha sonra görüşmenin ses kayıt cihazı ile kaydedilmesini istemeyen öğrencilerle yaptığımız konuşmalar not alma şeklinde gerçekleştirilmiştir. Mülakat soruları ile ilgili karşımıza çıkan önemli bir problem ise bazı katılımcıların birkaç soruyu yanıtlamak istememesi ya da çok kısa yanıtlar vermeleridir. Bu türden zorluklar özellikle söz mahremiyeti ve cinsel mahremiyetle ilgili sorularda karşımıza çıkmıştır.

6.3 Verilerin Analizi

Görüşmenin iki türünden birisi olan yapılandırılmış (yönlendirici olan) görüşme yöntemi yoluyla elde edilen verilerin analizinde, görüşülen bireylerin verdikleri bilgiler arasındaki paralellik ve farklılıklar saptanmış ve buna göre karşılaştırmalar yapılarak yazılı dökümanlar ve görüşme verileri değerlendirilmiştir.

Katılımcılardan görüşme yoluyla elde edilen veriler değerlendirilirken, katılımcıların görüşlerini yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer vermek suretiyle elde edilen bulgular düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmuştur. Neden-sonuç ilişkileri çerçevesinde birtakım sonuçlara ulaşılmıştır. Görüşmeden elde

edilen verilerin yorumlanması sırasında görüülen kişilerin ifadelerine de yer verilirken görüşmecilerin gerçek isimleri değil tesadüfen seçilmiş takma isimler kullanılmıştır.

Neticede, 2006-2007 eğitim-öğretim yılında toplanan verilerin analizi ve değerlendirmeleri yapılarak çalışmamıza son şekli verilmiştir.

6.4 Sayılı ve Hipotezler

Kişiyeye ait özel alan sınırları gün geçtikçe daralarak yaklaşık bir nesil öncesine kadar mahrem alanın sınırları içerisinde değerlendirilen konular, artık özel yaşam sınırlarının dışına çıkmıştır. Bu çerçevede araştırma “mahremiyet, sosyal faktörlerin etkisiyle şekillenen dinamik bir olgudur” sayılısından hareketle gerçekleştirilmiştir.

Araştırma, “günümüz dünyasında mahremiyet ile ilgili görüşlerin esneklik kazanmasıyla mahrem alanın sınırları gittikçe daralmaktadır” genel hipotezinden yola çıkılarak yapılmıştır. Ana hipotezimizin yanı sıra çalışmamızda doğruluğunu test etmek istediğimiz bazı alt hipotezlerimizi şu şekilde sıralayabiliriz:

- i. İnsanların evlerinin mahrem bir alan olduğuna ilişkin algılarında, evin mahrem bir alan olmadığı yönünde değişim söz konusudur.
- ii. Günümüzde insanlar özel hayatlarıyla ilgili konuları daha rahat konuşmaktadırlar.
- iii. Cinsellik artık kamusal alanda rahatlıkla dile getirilebilmektedir. Ayrıca cinsel yakınlıkla ilgili sınırlar genişlemiştir.
- iv. Beden görünürlüğü gün geçtikçe artmaktadır.

6.5 Bulgular

6.5.1 Araştırma Grubunun Genel Özellikleri

Mülakatlar neticesinde, görüşmeye katılan 37 öğrencinin cinsiyet, eğitim, yaş, medeni ve sosyo-ekonomik durum ile hayatlarının en uzun dönemini geçirdikleri yerlerle ilgili genel bilgiler de edinilmiştir. Kendileriyle görüşme yapılan 37 üniversite öğrencisi katılımcıdan 23'ü kız, 14'ü ise erkektir. Üniversite öğrencilikleri devam etmekte olan katılımcılar 17-25 yaşları arasında olup, genel yaş ortalamaları 21'dir. Ayrıca araştırmada yer alan 37 katılımcıdan 23'ünü oluşturan kız öğrencilerin içerisinde 2 tane öğrenci evlidir. 14 erkek katılımcıdan ise sadece 1 kişi evli olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcıların eğitim durumu profili son derece çeşitlidir. Görüşülenlerden 32'si devlet üniversitesi; 5'i ise vakıf üniversitesi öğrencisidir. Halen eğitim gördükleri bölümler açısından katılımcılarımızı değerlendirecek olursak iletişim, hukuk, fen-edebiyat, iktisadi ve idari bilimler, mühendislik, diş hekimliği, tıp, ilahiyat, güzel sanatlar ve eczacılık fakültesi olmak üzere çok çeşitli fakültelerde okuyan öğrenciler araştırmamızda kendileriyle görüşülen katılımcılardır.

Görüşme yaptığımız öğrencilerin büyük bir çoğunluğunu oluşturan 19 kişi hayatının en uzun dönemini büyük kentlerde geçirmiştir. 10 kişi hayatının en uzun dönemini kentlerde geçirdiğini ifade ederken; 6 kişi, kasaba ya da ilçede uzun süre yaşamıştır. Sadece 2 kişi üniversiteyi kazanana kadar köyde yaşadığını söylerken, katılımcılarımızdan hayatının en uzun dönemini yurt dışında geçiren hiç kimse yoktur.

Araştırma grubunda yer alan katılımcıların 2'si alt gelir, 2'si ortanın altı, 17'si ortanın ortası, 10'u ortanın üstü, 6'sı ise kendilerinin üst gelir grubunda yer aldıklarını düşünmektedirler.

6.5.2 Mahremiyet İle İlgili Yaklaşımlar

6.5.2.1 Mahremiyet Kavramı

Görüşmecilerden ilk olarak mahrem ve mahremiyet kavramlarını tanımlamaları istenmiştir. Katılımcılar bu kavramların kendilerine çağrıştırdığı anlamlar üzerinde durmuşlardır. Bir kısım katılımcı mahrem ve mahremiyet kavramlarının anlamları arasında fark gözetirken; bir kısım katılımcı bu iki kavram için tek bir tanım vermeyi tercih etmişlerdir. Bununla beraber çok spesifik tanım yapanların yanında, bazı öğrenciler bu kavramlara daha genel anlamlar yükleyerek açıklamışlardır.

Katılımcıların 16'sı mahrem ve mahremiyet kavramlarından, “başkalarıyla paylaşmak istenilmeyen, kişiye ait özel alanı” anladıklarını ifade ederken; 8 katılımcı “kişisel olan ve başkasından sakınılması gereken şeyler” şeklinde yaptıkları tanıma “gizli olması gereken her şey” ifadesini önemle eklemişlerdir. Bu kavramları kutsal olanla ilişkilendiren 9 kişi ise, diğer soruları yanıtlarken daha çok dinî değerleri göz önünde bulundurmuşlardır. Mahrem ve mahremiyet kavramlarını 1 katılımcı cinsellikle ilişkilendirirken; diğer bir katılımcı ise sosyal kurallara göre toplumda konuşulmaması gereken konular ile söz mahremiyeti üzerinden bir tanımlama yapmıştır. Bunlara ilaveten 2 öğrenci de bu kavramlarla ilgili çok genel tanımlar yapmışlardır.

Mahrem ve mahremiyet kavramlarının ifade ettiği anlamlar ile ilgili “özel alan” vurgusu yapan son sınıf öğrencisi Emel, bu kavramları şu şekilde tanımlamıştır:

“Mahrem, ehil ya da hakkı olmayanların girmemesi gereken bölge ve bu nitelikteki kişilerdir. Mahremiyet de kişinin mahremiyle ilgili durum yani haldir. Bir açıdan özel hayattır. Kişinin izin vermediği kimselere kapalıdır. Başkalarıyla paylaşılmaması gereken, paylaşıldığında kişiyi rahatsız eden, diğer insanlar üzerinde ahlaki açıdan olumsuz bir etki yaratacak olan her şeydir...”

Görüldüğü üzere katılımcımız kavramları, daha çok hukuk literatüründeki “kişinin sadece kendisi için saklı tuttuğu ve başkalarının bilgisinden uzak kalmasını istediği yaşam görünümleri” olarak açıklanan “gizli yaşam” terimine yakın bir anlam vererek açıklamıştır.

Eczacılık Fakültesi öğrencisi olan Ahmet'e göre ise bu kavramların çağrıştırdığı anlamlar ise şöyledir:

“Mahrem'den, kişisel olan ve başkasından sakınılması gereken her şey anlaşılır bana göre. Mahremiyetten ise biraz daha umumilik arz eden bir durum anlaşılır. Yani mahremiyet bir toplumun tamamı için geçerli bir kavramdır. Kültürel yapısı bozulmamış, ananelerini yitirmemiş toplumlarda mahrem olan şeyler genel olarak aynıdır ve bu mahrem durum ve şeyler herkes için aynıdır. Mahrem biraz daha şahsi gibi anlaşılır ama mahremiyet ifade edildiği gibi sosyal olarak bozulmamış uzun ömürlü toplumlarda kurumsal bir ifade gibi anlaşılır ve bunlar toplumdan topluma değişiklik arz edebilir. Bir toplum için mahrem olan bir başka toplum için namahrem olabilir.”

Mahrem ve mahremiyet kavramları arasında bir nüans olduğunu belirten Ahmet, mahremiyetin unsurlarını kültürün şekillendirdiğini vurgulamıştır. Reklamcılık bölümü öğrencisi olan Deniz de bu iki kavram arasında farklılık olduğunu dile getirenlerden. Deniz iki kelime arasındaki farklılığı şu şekilde ifade etmiştir:

“Mahrem ve mahremiyet kelimeleri bana İslami bir çağrışım yapıyor. Maalesef Türkçe'de kullanabileceğimiz başka kelime yok. Mahrem daha çok günah'ı çağrıştırırken ilginç bir şekilde mahremiyet daha kişisel, hepimizin değer verdiği, önemseydiği değer gibi düşündürüyor.”

Mahrem kelimesi ile kutsal arasında bir bağlantı olduğunu düşünen 9 katılımcıdan birisi olan İlhan, bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme yapmıştır. İlhan'ın bu konudaki izahları şu şekilde aktarabiliriz:

“Mahrem, aslında kelime anlamı ile dokunulması, özel alanına girilmesi yasak olan anlamına geliyor olabilir. Haram kelimesinin sanırım türevi. Ben kendi adıma, müslüman kimliği her şeyden önce ağır basan bir bayan olduğum için, mahrem deyince ilk aklıma gelen şey örtünmem ve bunun yanında her türlü fiziksel ve ruhsal konularda bana izinli olmadığım kimselerden kaçınmam. Yanlış hatırlamıyorsam geçenlerde okuduğum bir kitapta, “haram” kelimesi için korunan diye bir şey geçiyordu. Mesela “muhterem” kelimesi de buradan geliyormuş. İnsanın bedeni korunan

olduğu için, başka insanlar tarafından ona müdahale haramdır. Buna binaen “kadınların mahremi” denen konuya daha farklı bir bakış açısı ile bakmaya başladım. (Erkeklerin yok mu? demeyin sakın, o meseleye girmeyeceğim.) Zira insan, İslam dininde korunan bir varlık olduğu için mahrem kavramına bu kadar önem veriyor.”

Görüldüğü üzere bazı katılımcılarımızın mahrem kelimesini kutsal olanla ya da dinî inançlarla ilişkilendirmeleri, aslında kelimenin kökeninden kaynaklanmaktadır. Zira “gizliliğe, aile hayatına, kadının sahasına, yabancıların bakışlarına, yasaklanan şeye ilişkin” olan mahrem sözcüğü, aynı zamanda “herkesçe bilinmemesi icap eden, söylenmeyen, gizli şey” anlamlarına da gelmektedir. Mahremiyet ile kutsal olan arasında ilişki kuran katılımcılarımızdan olan Banu ise dinî inancı olmayan bir insanın bile mahremiyet duygusuna sahip olacağını vurgulamıştır. Katılımcımız bu düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Mahrem ve mahremiyet kavramları gizli kalması gereken, kişiye özel olan gibi anlamları çağrıştırmaktadır. Aynı zamanda kutsal olanla da ilişki kurulabilir/kurulur. Ancak bir insanın dinî inancı olmasa bile mahremiyet duygusu insanın doğasında vardır. Çünkü utanma duygusu hayvanlarda da vardır. Her insanın mahrem alanına girdiğini düşündüğü şeyler vardır..”

Katılımcımızın da üzerinde durduğu utanma duygusu ile mahremiyet arasındaki bağlantıyı Hans Peter Duerr genel olarak “çıplaklık ve mahremiyet” arasındaki ilişki üzerinden değerlendirmiştir. Duerr’e göre “kendi çıplaklığından utanmak, insanın özünde vardır” ve “beden utancı” tüm insan topluluklarında kaçınılmazdır. Duerr’e göre utanç duygusu, etnik ve coğrafi ayırım tanımaz. Duerr, bütün ailelerin aynı evde oturdukları topluluklardan, bu toplu yaşam içerisinde kurulan mahremiyetlerden ve özel alanlardan da söz eder.²⁶⁴ Görüldüğü gibi utanma duygusu ve mahremiyet düşüncesi her toplumda yer almaktadır. Beden çıplaklığıyla ilgili anlayışların değişikliğe uğraması ise, mahremiyet algısının dönüşümüne neden olmaktadır.

²⁶⁴ Duerr, ss. 13,287.

Bilgisayar mühendisliği öğrencisi olan Özge de, mahremiyet kelimesinin İslam terminolojisinde yer almasıyla birlikte hayatının hemen her alanını kapsadığını dile getirerek çok genel bir tanım yapmıştır:

“Mahrem ve mahremiyet kavramları bana aynı şeyi ifade ediyor. Dilbilgisi açısından kelime türleri farklı olsa da anlam olarak aynı manayı karşıladıklarını düşünüyorum. Mahrem ve mahremiyet her ne kadar İslam terminolojisine ait kelimeler olarak algılansa da hayatın tüm alanlarını kapsadığı kanaatindeyim. Tek kelime ile anlamlandırılacak olursam özel alan, özel hayat diyebilirim. Daha ayrıntılı ifadesiyle kişinin sadece kendinin dâhil olduğu ya da çok kısıtlı bir çevrenin müdahalesine ya da şahitliğine izin verdiği alan, kendisi için hususiyet taşıyan her şey ...”

Katılımcımızın açıklamalarında daha çok hukuk literatüründeki gizli yaşam tanımının niteliklerinin yer aldığını söyleyebiliriz. Nitekim mahremiyet dinî boyutta değerlendirilebileceği gibi hukuki ve siyasi ekseninde de değerlendirilebilir.

6.5.2.2 Mahremiyetin Boyutları

Katılımcılara, mahremiyet kapsamına girdiğini düşündükleri şeyler sorulmak suretiyle aslında mahrem ve mahremiyet kavramlarına yükledikleri anlamları biraz daha açmaları hedeflenmiştir. Görüşmelerden elde edilen genel ifadelere göre mahremiyet kapsamına girdiği düşünülen hususlar şu şekilde sıralanabilir:

- Bedenin bazı uzuvları
- Ev içersindeki yaşantı
- Aile ile ilgili hemen her şey
- Kişiler arası ilişkiler
- Kadın-erkek ilişkileri
- Dinî ya da siyasi düşünceler
- Cinsellik veya cinsel hayat
- Cinsel tercihler

Kendisiyle görüŖülen katılımcılardan 28’i ortak olarak “aile hayatı, kadın-erkek iliŖkileri, siyasi ve dinî düŖüncelerin” mahremiyet kapsamına girdiğini dile getirmişlerdir. 2 katılımcı sadece aile hayatı ve cinselliği mahremiyet kapsamında değerlendirirken; 3 katılımcı ise bu konuda ilk akla gelen Ŗeyin beden mahremiyeti olduğunu vurgulamıştır. Bir katılımcımız, sadece aile hayatı ile birlikte kiŖinin cinsel tercihlerini mahrem alana dâhil ederken; 2 katılımcı da oldukça soyut ifadelerle mahremiyet sınırlarını çizmişlerdir. Yine burada karŖımıza “kiŖinin kendi müdahalesinin olması gerektiği her Ŗey ifadesi” ile mahremiyet kapsamını çok genel tutan bir katılımcımız olmuştur.

GörüŖülenlerin pek çoğu için mahremiyet kapsamına girmede ilk sırayı alan aile yaŖantısı, ev içerisinde yaŖanılan olaylar ve kavgalardır ki, katılımcılarımız bunları en baŖta dile getirmişlerdir. Eczacılık fakóltesi son sınıf öğrencisi olan Ahmet de ilk olarak aile hayatının mahrem olduğunu düŖünenlerden biri. Ahmet mahremiyet kapsamına giren durumları Ŗu Ŗekilde dile getirmiştir:

“Aile: KiŖinin ailesi kendine has olduğundan mahrem olur, baŖkalarının aile yaŖantısını bilmesini istemez. Aile yaŖantısı kimse tarafından kınanamaz. Özel YaŖam: Ŗahsın özel yaŖamı da mahremdir ve baŖkalarına zarar vermeden, baŖkasının özgürlüğünü kısıtlamadan ve de yasalarla sınırlanmış bazı özel durumlar haricinde kiŖinin kendinden baŖkası müdahale edemez. Duygusal Olaylar: KiŖinin duygusal olarak yaŖadıđı olaylar da mahremdir.

Reklamcılık bölümü öğrencisi olan Özlem de aile yaŖantısı ve özel hayatla birlikte pek çok alanda mahrem konuların olabileceğini düŖünmektedir.

“Bence mahremiyet kapsamına cinsellik, aile içi iliŖkiler (kavgalar, evde yaŖanan tartiŖmalar vs.), dinî inanışlar ama özellikle sorgulayıcı düŖünceler, vücudumuz ile ilgili konular mesela vücudumuzun sağlığı, bazı uzuvlarımızın görünürlüğü gibi konular girer. Bunlara ilaveten ise aŖk gibi duygular, karŖı cins ile olan iletiŖimimizde kiŖiye özel ve gizli kalması gereken durumlar arasında sayılabilir.”

Kendi ifadesiyle en genelden en özele doğru aşamalı bir şekilde mahrem alana giren konuları ifade eden katılımcımız Özge, bu konudaki düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır:

“En genelden en özele (mahreme) doğru sıralayacak olursam iş ya da okul hayatı ilk sırayı alır. Kişinin başından geçen hadiseler iş-okul hayatına göre daha özeldir. Aile hayatı ise çok daha az insanın tanık olabileceği bir alan. Özel hayat genelde iki kişi arasında geçtiği için mahremiyet alanı daha da daralmış oluyor. Sanırım kişinin iç hesaplaşması ve hisleri en mahrem alandır, en azından benim için öyle. Bir de bütün bunlara manevi hayatı ekleyebilirim.”

Görüldüğü üzere katılımcılarımız, dinî değerleri, dinî inançları/manevi hayatı da mahremiyet sınırları dâhilinde değerlendirmektedirler. Mutlak mahremiyet sınırlarının belirlenemeyeceğini vurgulayan üçüncü sınıf öğrencisi Barış’ a göre bu sınırlar esnekler. Katılımcımız düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Sınırları aşıldığında tecavüz kapsamına girecek her şey mahrem olabilir. Bundan, sübjektiflik de işin içerisine girer. Dolayısıyla mutlak sınırlar tarif edilemez, sınırlar esnekler. Yine de genel olarak düşünceleri, bedeni, kararlarıyla kişinin şahsı ve şahsî mülkü mahremiyete konu olarak söylenebilir. İnsan tabiatından yani ego saygı faktöründen kaynaklanan bir tabî mahremiyet olduğu gibi örfî ve dinî mahremiyetlerin de varlığı dikkate alındığında mahremiyetin kapsamı genişleyecektir. Yalnız kelime, kökeni itibari ile dinî bir nitelik taşıyor.”

Görüşülenlerin mahremiyet kapsamına dinî nitelikteki unsurları dâhil etmelerinin bir sebebi, dinî inançların bireylerin kendi iç dünyalarında şekil bulması olabileceği gibi; bir diğer sebebi de daha önce de ifade ettiğimiz gibi mahrem kelimesinin etimolojik kökenidir. Zira kelime köken itibariyle haram yani “yasak, tabu, kutsal, kutsal yer, girilmesi yasak oda” kelimesinin türevidir. Mahrem ise “yasaklanan, haram olan şey, kutsal, mukaddes” anlamlarına gelir. Sözlükte “helal olmayan, yasaklanan şey” anlamındaki mahrem kelimesi, daha çok fıkıh terimi olarak kullanılmaktadır. Buna göre “kendileriyle evlenilmesi dinen yasaklanmış bulunan belli derecelerdeki akrabayı” ifade ettiği görülmektedir. Genellikle mahrem kelimesinin

karşıt anlamlısı olarak kullanılan namahrem kavramı ise “aralarında evlenme yasağı bulunmayan kişiler” demektir.²⁶⁵ İşte bu nedendir ki, görüşme yapılan öğrenciler dinî inançları da mahremiyet kapsamına sokmaktadırlar.

Dinî değerler ile birlikte “düşünce” anlamında mahrem olabilecek konulardan birisi de insanların siyasi görüşleridir. Katılımcılardan işletme bölümü 2. sınıf öğrencisi Semra’ya göre “kişinin aile hayatı, ekonomik durumu, kendine ait düşünceleri, fiziksel ve ruhsal ilişkileri ile birlikte dinî ve siyasal görüşü” de, mahremiyet kapsamında değerlendirilmesi gereken bir konudur. Tıp fakültesi üçüncü sınıf öğrencisi İlhan’ın değerlendirmeleri de buna paralel olmak üzere aşağıdaki şekildedir:

“Bu konuda ilk akla gelen şey her ne kadar fiziki görüntünün mahremiyeti olsa da, her konunun mahremiyetinin olduğunu düşünüyorum açıkçası. Zira düşüncelerimizin bile bir mahremiyet sınırı vardır.”

“Fiziki görüntü” yerine “çıplaklık” ifadesini kullanan ve daha çok kişiler arası ilişkinin mahremiyetine dikkat çeken katılımcılardan olan reklamcılık bölümü son sınıf öğrencisi Deniz’dir. Deniz’in düşüncelerini ise şu şekilde aktarabiliriz:

“Mahremiyet kapsamına giren unsurların başında aklıma ilk olarak çıplaklık geliyor. Başka birinin siz çıplak durumdayken sizi görmesi, mahremiyetinizi zedeler bence. Buna aslında evin mahremiyeti de diyebiliriz. Çünkü insanların bahsettiğim vaziyetteyken görülmeleri sadece evlerinin içerisindeyken yaşanabilecek bir durum bana göre. Diğer bir mahrem konu ise evin içerisinde olan bitenden komşuların, arkadaşların vb. üçüncü şahısların bilgisinin olmaması. Bunlara ilave olarak kadın-erkek ilişkilerinde üçüncü şahısların ilişki hakkında detaylı bilgiye sahip olmaması gerekir. Buna ben ilişki mahremiyeti diyorum kısaca.”

Neticede, Türk toplumunun farklı sosyal tabakalarını temsil etmesini amaçladığımız katılımcılarımız için ev hayatı ve kişinin aile içerisinde yaşadığı hemen her durumun mahremiyetinin tartışılması dahi gereksizdir. Yani bunlar mutlak manada mahrem olarak kabul edilenlerin en başında gelmektedir. Ayrıca mahremiyeti dinî

²⁶⁵ Salim Ögüt, “Mahrem”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 27, Ankara Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yay., 2003, s. 388.

değerleri çerçevesinde değerlendiren katılımcılarımızın, mahremiyet alanının sınırlarını diğer katılımcılarımıza göre daha geniş tuttuklarını ifade etmemiz de mümkündür.

Mahremiyet kavramının algılanışı ve mahrem alan içerisine giren konuların tespiti amacıyla görüşmeye katılanlara yönelttiğimiz soruların ardından katılımcılarımızın, tarafımızdan belirlenen mahremiyet alanları ile ilgili mahremiyet algılayışlarına yer vereceğiz. Bu nedenle görüşülenlere “ev, söz, beden mahremiyeti ile cinsel mahremiyet” hakkında çeşitli sorular yöneltilmiştir. Bu sorular ile katılımcı öğrencilerin kişisel tutumlarına ve toplumsal yapıımızdaki genel gözlemlerine dair çeşitli veriler elde etmeye çalıştık.

6.5.2.3 Ev

Türkiye’de üniversite gençliğinin mahremiyet algısını tespit edebilmek için katılımcılarımıza yönelttiğimiz sorulardan bir diğeri “kendileri için evin mahrem bir alan olup olmadığı, dışarıdan evlerinin içinin görülmesinin kendilerini rahatsız edip etmediği, eğer rahatsız ederse hangi durumlarda rahatsız ettiği” yönündedir. Görüşülenlerin kişisel tutumları ile birlikte bu konuda toplumumuzdaki değişime dair gözlemleri de sorulmuştur.

Katılımcılarımızın -29 kişi gibi- büyük bir çoğunluğu kıyafet açısından uygun durumda olsalar dahi, evlerinin içinin görülmesinin kendilerini her durumda rahatsız edeceğini dile getirmişlerdir. Bu katılımcılardan bazılarında göre de sadece kendilerinin görülmesi değil; dışarıdan odalarının görünüyorsa da rahatsızlık vericidir. 8 katılımcımız ise ev içerisindeyken sadece bazı durumlarda görülmekten kaçındıklarını söylemişlerdir.

Aşağıda evin kesinlikle mahrem bir alan olduğunu ve hiçbir surette evlerinin içinin görülmesini istemeyen bazı katılımcıların düşüncelerinden örnekler verilmiştir:

“Ev benim için mahrem bir alandır. Ev içerisinde herhangi bir durumdayken dışarıdan birinin evimin içini görmesi beni rahatsız eder. Televizyon seyrediyor da olsam, pijamalarım da olsam bu türden bir durum beni

rahatsız eder.” (Serkan)

“Bence ev, mahrem bir alandır. Evimin içinde ne durumda olduğumu başkalarının bilmesi ve görmesi beni her durumda rahatsız eder. Evimiz çok yüksekte olmasına rağmen akşam perdeleri mutlaka kapatırım. Yakın çevrem de benimle aynı şekilde düşünüyor. Bizim yöremizde bu konuda hassas davranılıyor.” (Mert)

“Ev mahremdir, her koşulda evin içinin görülmesi beni rahatsız eder. Ev içinde yemek yiyor ya da dışarıda da giydiğim herhangi bir kıyafetimle oturduğum sırada dışarıdan evimizin içinin görülmesi beni rahatsız eder. Evin içinde de mahrem alanlar vardır. Mesela yatak odası odalar içinde en mahrem alandır. Misafirler için bile ev içerisinde mahrem olan alanlar vardır. Yakın çevremde görüşleri benimle aynı yönde.” (Gülser)

Üniversite dördüncü sınıf öğrencisi Dilek, ev mahremiyetini özgürlükle ilişkilendirerek aslında evin mahrem bir alan olmasının bize daha özgür olma imkânı sunduğunu ifade etmiştir. Katılımcımızın düşüncelerini şu şekilde aktarmamız mümkündür:

“Ev mahremdir. Dışarıdan birinin evimin içini görmesi beni mahremime müdahaledir. Bunu engelleyecek şekilde evimi düzenlerim. Ancak özgürlüğümü sınırlandırmalarına da müsaade etmem. Evimde özgür olmak isterim. İstedğim zaman perdelerin ya da tülümün açık olması benim en doğal hakkım. Yakın çevreme göre ise ev mahrem alandır. Tül, perde mutlaka kapatılmalıdır. Herhangi sıradan bir durumda bile evin içerisinde görülmesi sakıncalıdır.”

Görüşülenlerin hemen hepsi, dışarıya oranla ev içinde daha rahat hareket edip, ev içinde yaşanılanların kişiye özel olması gerektiğini düşünmektedir. Katılımcılarımızdan halkla ilişkiler bölümü öğrencisi Gökhan, halka mal olmuş kişilerin ev mahremiyetlerinin sıradan insanlara göre daha fazla ihlal edilmeye müsait olduğunu şu şekilde vurgulamıştır:

“Evinizin ne kadar mahrem bir alan olacağı sizin toplumdaki konunuza

göre değişir. Yani durum kişiye göre farklılaşır. Eğer siz kamuya mal olmuşsanız ev mahremiyetiniz bile olamaz. Medyada yer alan ünlü olmuş diyebileceğimiz insanlara bakıyoruz, evlerinin dışında hemen her ortamda sürekli gözetlenip görüntülenebilen insanlar sadece evlerinde kendilerince özel vakit geirebiliyorlar. Bu da onların ev mahremiyetine daha çok dikkat etmelerine neden oluyor bence. Beni evimin iersindeyken dışarıdan insanların görmesi rahatsızlık vericidir. Kıyafetim ya da ev içindeki davranışlarımın görülmesinde kültürel ya da ahlaki açıdan bir sakınca olmasa bile bu böyledir. Çünkü herkesin özel yaşamı kendisini ilgilendirir. Halka mal olmadığımıza göre başkalarının ev yaşantımızı bilmelerine de gerek yok tabi.”

Görüşmelerde katılımcılardan bazılarının ise dinî değerleri dolayısıyla ev mahremiyetinin daha da önem kazandığını vurguladıklarını görüyoruz. Düşüncelerini özellikle bu çerçevede dile getiren iki katılımcımızın ifadeleri aşağıdaki gibidir:

“Muhakkak rahatsız eder. Çünkü inancıma göre ev içi de kişi için mahremiyet sınırları içerisindedir. İnsanın oturduğu mekân, dışarıda yaşamadığu Şeyleri yaşamasına fırsat verir. Mesela kişi istediği Şekilde evinin dizaynını yapabilir. Ya da dinî inancına göre evini dşeyebilir... O açıdan kimsenin müdahale edemediği ev içi mahremdir bana göre. En azından kendi çevreme baktığım zaman yine aynı hassasiyeti görebiliyorum.” (Serpil)

“Evet, kesinlikle rahatsız eder. Aslında buna “her durumda rahatsız eder” diyebilirim. Sonuçta ben evimi mahrem alanlarımdan biri olarak tanımlıyorum ve benimle hiç alakası olmayan, tanımadığım bir insanın en basit bir hareketimi dahi görmesini istemem. Çünkü evim en rahat, en doğal davrandığım alan ve dışarıdaki insanlar tarafından evdeki en basit halimin dahi görülmesi benim için problem teşkil eder. Bir de tesettürlü olmak bu konuda daha da hassas davranmayı gerektiriyor. Genel olarak etrafımda da böyle diyebilirim. Ama bu noktada kişinin muhafazakrlık derecesi belirleyici oluyor. Dininize, gelenek ve greneklerinize ne kadar bağlıysanız bu konulardaki hassasiyet dereceniz de o derece yüksek

oluyor.” (Özge)

Ev mahremiyetini dinî değerleriyle şekillendirenlerin ve evin her durumda ve koşulda mahremiyet sınırları içinde korunması gerektiğini düşünenlerin yanı sıra, evin sadece bazı durumlarda mahrem olduğunu ve mutlak manada mahrem olmadığını ifade eden katılımcılarımızın genel olarak rahatsızlık duydukları durumları şu şekilde sıralamamız mümkündür:

- Oturuş şeklinin uygun olmaması,
- Kıyafetlerin değiştirilmesi esnasında görülme,
- Kız/erkek arkadaşla cinsel anlamda yakınlaşma durumu,
- Sürekli gözetlenme hissi uyandıran durumlar.

Yukarıda sıralanan durumlar dışında, katılımcılardan sekizi evlerinin başkaları tarafından görülmesinden rahatsızlık duymayacaklarını dile getirmişlerdir.

Görüşmeye katılanların kişisel tutumlarını değerlendirdikten sonra genel olarak ev mahremiyeti ile ilgili toplumdaki tutum ve davranışlara dair gözlemlerine yer vereceğiz. Katılımcılarımızdan bir kısmı ev mahremiyeti ile ilgili toplumda geçmiş dönemlerle bugün arasında herhangi bir değişim olmadığını dile getirirken; büyük bir çoğunluk bu konuda, sebeplerine de değinerek, toplumda zamanla değişen bir anlayış gözlemlediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca değişimin varlığını gözleyenler arasında, bu değişimin “rahatsız olmama” yönünde olduğunu söyleyenlerle birlikte, değişimin “evin geçmiş dönemlere nazaran daha mahrem kabul edildiği” yönünde olduğunu ifade edenler de olmuştur.

Görüşülenlerin büyük bir kısmını oluşturan 27 katılımcı, toplumumuzda zamanla evin mahrem bir alan olduğu düşüncesinin etkisini artık kaybettiğini; 1 katılımcı ise halkın git gide daha içe kapanık ve tutucu olduğunu dile getirmiştir. 9 katılımcı ise ev mahremiyeti ile ilgili insanların genel olarak tutumlarının değişmediğini, her dönemde ve her kesimden olan insanlar arasında evin mahremiyet sınırlarının değişebileceğini vurgulamışlardır.

Ev mahremiyetinin zamanla değişime uğradığını dile getiren katılımcımız Emel bu konuda şunları söylemiştir:

“Bu konuda toplumda bir değişme gözlemliyorum. Mahallemizin sakinlerinin akşam olunca perdelerini örtmemeleri, balkonlarında şort gibi giysilerle oturmaları, eşleri ya da sevgilileri ile samimi tavırlar sergilemeleri ve etraflarını izlemeleri hiç garipsenmeyen davranışlar haline aldı. İnsanlar yavaş yavaş evlerinin içinin görülmesinden rahatsız olmuyorlar sanki. Daha “esnek” düşünmeye başlayanlar çoğaldı bu konuda. Yani mahremiyet anlayışında değişimler yaşandı.”

Katılımcılarımız Türk toplumunda zamanla evin mahrem bir alan olduğu düşüncesinin etkisini artık kaybettiğini vurgulamakla birlikte bu dönüşümün sebeplerine değinmişlerdir. Özellikle kitle iletişim araçlarının etkisinin öne çıktığını görmekteyiz.

“Toplumda çeşitli etkilerden ötürü insanlar artık evlerinin içinin bir başkası tarafından görülmesinden rahatsızlık duymuyorlar. Çeşitli televizyon programları da bu değişimin sebeplerinden bence. Toplumda daha çok özgürlük adına, televizyon aracılığı ile kamuya mal olmuş kimselere özenmenin de etkisiyle özellikle gençler arasında evin mahrem olarak algılanma düzeyinin azaldığını hissediyorum. Yani evet, bir değişim söz konusu.” (Can)

Ev mahremiyeti ile ilgili algılayışların değişiminde, kişinin kendi varlığını kanıtlaması ve toplumsal görünürlük kazanmasının etkisinin olduğunu söyleyen katılımcılarımız da olmuştur. Rehberlik ve psikolojik danışmanlık öğrencisi Gülser’in değerlendirmeleri şöyledir:

“Toplumda çeşitli sebeplerle insanlar artık evlerinin içinin bir başkası tarafından görülmesinden rahatsızlık duymuyorlar. İnanlarda genel olarak gösterişe düşkünlük başlamıştır. Eşya gösterme ve kendi varlığını gösterme yönünde ev mahremiyetinin sınırları artık daha daralmıştır.”

Katılımcımızın yukarıdaki görüşlerine paralel olarak 7 katılımcımız, evle ilgili mahremiyet anlayışının değişimi ile sosyo-ekonomik düzey arasında bir ilgi kurmuşlardır. Katılımcıların bu konudaki görüşleri şu şekildedir:

“Genelde etrafımdaki tüm evlerin perdeleri kapalı. Ama dikkat ettiğim kadarıyla sosyo-ekonomik düzey artıkça perde kapama alışkanlığı azalıyor. Ve bu da gittikçe arttı. Örneğin bugün Boğaz’daki tüm evlerin içini görebilirsiniz gezerken...” (Özlem)

“...Toplumda bu konuda çok hızlı olmasa da bir değişim söz konusu. Bence sosyo-ekonomik düzey artıkça evin içinin görünmesinden duyulan rahatsızlık azalıyor.” (Tolga)

“...Ancak “sosyete” diyebileceğimiz kesimde ev mahremiyeti çok da önemli olmayan bir konu olarak görülüyor. Toplumda ise hızlı bir değişim var. Eskiye göre mahremiyet anlayışı değişiyor.” (Mert)

“...Evet, Taksim’e, Kadıköy’e gittiğinde veya sahilde dolaşırken insanların artık yavaş yavaş kendileri dışındakilerin hayatıyla fazla ilgilenmediğini gözlemliyorum. Bu nedenle sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe insanlar birbirlerinin özel alanlarıyla daha az ilgilendiğinden kişilerin daha rahat tavırlar sergilediklerini görüyorum, bu açıdan bir değişim olduğunu söyleyebilirim.” (Ali)

“Toplumumuzda genellikle yüksek binalarda ev mahremiyetine daha az dikkat ediliyor. Bunun sebebi olarak da binaların birbirinden uzak olması ve kalın perde yerine tül diye tabir edilen ve görüntüyü tamamen geçirmeyen süs amaçlı eşyaların kullanılması gösterilebilir. Evet, toplumun bazı kesimleri bu konuda değişim içinde ve bunu sanki medenileşmek adına yapıyorlar. Yani Avrupa ve Amerika gibi kültürel olarak farklı ülkelerin yaşam tarzına uyan ama kültürümüzle yakından uzaktan alakası olmayan o davranışları benimsemeye çalışıyorlar. Özellikle sosyo-ekonomik seviyesi yüksek insanların oturduğu semtlerde bu durumu daha iyi gözlemek mümkün.” (Ahmet)

“Toplumumuzda kültürlü ya da kültürsüz olsun hemen herkesin kendi evini dışarıdan saklama duygusu taşıdığını görebiliyorum. Bunun dinî değerlerle ya da eğitimle bir ilgisi olduğunu düşünmüyorum. Bu sakinmanın bizim kültürümüzden gelip, bilinçlere yerleşmiş olduğunu düşünüyorum. Ancak son zamanlarda daha çok sosyo-ekonomik gelir seviyesi yüksek olan insanlarda -daha çok yeni nesilde- ev içerisindeki hallerinin görülmesinden rahatsız olmama gibi bir anlayışın hakim olmaya başladığını rahatlıkla söyleyebiliriz.” (Fatih)

“...Bence oldukça değişti. Özellikle toplumun üst kesiminde perde kullanımı azaldı. Eskiden annelerimiz 3 kat perde kullanıyorlarmış. Hala benim annem bizim eve bir güneşlik bir tül perde gibi 2 katlı perde kullanmak istiyor. Böylelikle içerisinde ışık aldığında veya içeriden ışık açıldığında başkaları tarafından gözükmemesini istemiyor. Ancak perdeler artık eskisinden daha ince hatta gelişen dekorasyon trendlerine baktığımızda perde kullanımı yok. Aksine daha büyük pencereler kullanılıyor. Alt kesimlerde ve İslami kesimde bu söz konusu değil tabii.” (Deniz)

Katılımcımız Deniz’in değişim konusundaki tespitleri, önemli bir noktaya temas etmiştir. Zira ev mahremiyetinin önemini yitirmesinin daha çok gözlemlendiği toplumsal kesim, üst tabakadır. Bununla birlikte, kişilerin dinî inançları da mahremiyet algılayışlarını etkileyebilmektedir. Görüşülenlerin bazılarının ifade ettiği gibi, dinî değerlerin dejenerasyonu da ev mahremiyeti anlayışının değişmesine neden olmaktadır. Katılımcılarımızdan Özge bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Bu konuda toplumda zamanla değişim gözlemliyorum. Zaten bu, dinî hassasiyet ile doğru orantılı bir değişim. Günümüzde İslami yaşam tarzı ve bakış açısı ciddi yara aldığından ve iç ve dış etkilerle dejenerasyona uğramasından dolayı ev halinin mahremiyeti de eskiye nazaran daha hafife alınabiliyor.”

Katılımcıların ifade ettiklerine göre, dinî değerlerin değişmesinin yanı sıra aile yapısında görülen değişimler de ev ile ilgili mahremiyet anlayışının farklılaşmasına neden olmuştur. Toplumsal değişim sürecinde etkili olan unsurların birbirinden

bağımsız düşünülmesi olanaksızdır. Katılımcılarımızdan işletme bölümü öğrencisi Oğuzhan, ev mahremiyeti ile ilgili anlayışın değişmesinde etkili olan unsurlara değinerek şunları söylemiştir:

“...Son yıllarda “akşamları perde kapatma” kültürüyle yetişmiş bireylerde bile bu hassasiyetin gittikçe köreldiğini gözlemliyorum. Gözlemediğim diğer bir durum ise, bu hassasiyetin kişinin bilinciyle bağlantılı olduğu. Kişi ailesinde böyle bir uygulamayı görmemiş olsa bile, zamanla eğer “özel”inin olmasını, aile yaşamını dışarıdan gözetlenmeye kapatmayı yeğliyorsa, kendine özel önlemler geliştirebilir. Tabi bu tutumun dinî inanış/yöneliş ile de bağlantısı vardır. Toplumda son yıllarda hakim olan popüler kültür ve kültürel yozlaşma ile birlikte dinî değerler noktasındaki değişiklikler, mahremiyeti umursamayan, başkalarının özel alanına tecavüzü normal karşılayan bir anlayışı da beraberinde getirmiştir.”

Görüşülenlerin değindikleri unsurlar çerçevesinde ev mahremiyeti ile ilgili toplumda görülen değişimin nedenlerini şu şekilde sıralamamız mümkündür:

- Çeşitli televizyon programları,
- Kamuya mal olmuş kişilere özenme,
- Gösteriş ve kişinin varlığını kanıtlama çabası,
- Sosyo-ekonomik düzeyin artması,
- Dinî değerlerin dejenerasyonu,
- Aile yapısında görülen değişimler,
- Popüler kültürün gençler üzerindeki etkisi,
- Kültürel yozlaşma.

Toplumumuzda zamanla evin mahrem bir alan olduğu düşüncesinin giderek yaygınlaştığını dile getiren katılımcımız Gökhan'ın değerlendirmelerini şu şekilde aktarabiliriz:

“Bence halk eskisinden daha da muhafazakâr. Yükselen bir tutuculuk ve içe kapanıklık akımı olduğunu düşünüyorum. Bunda ise kentleşme ve bireyselleşmenin etkili olduğunu söyleyebilirim. İnsanların birbirine olan

güveninin azalmasıyla evimize davet edeceğimiz insanlar konusunda bile tedirgin oluyoruz...”

Bütün bunlarla birlikte, atılımcılarımızdan bir kısmı ev mahremiyeti ile ilgili toplumda geçmiş dönemlerle bugün arasında herhangi bir değişim olmadığını, hemen her dönemde evlerinin mahrem olduğunu düşünenlerin yanında, evin mahremiyet kapsamına girmediğini düşünenler de vardır. 9 katılımcıya göre geçmişte veya şimdi bu türden durumlardan rahatsız olanlar olduğu gibi, rahatsız olmayanlar da mevcuttur. Görüşülenlerin bazılarının bu konudaki fikirleri aşağıdaki gibidir:

“Kişinin tamamen giyinik olmadığı durumlarda görülmesi herkes tarafından yadırganır bence. Diğer durumlarda ise toplumda her konuda olduğu gibi farklı düşüncede olan insanların varlığı söz konusu. Bu konuda toplumda büyük bir değişim olduğunu zannetmiyorum. Yani bundan rahatsızlık duyanlar hala duymaya devam ediyor, duymayanlar ise zaten önceden de duymuyorlardı. Ancak gelişen imkânlar vasıtasıyla insanların birbirlerinden haberdar olmalarıyla her şey gün yüzüne çıkmaya başladı.” (Cem)

“Bu konuda toplumsal yapımızda önemli bir değişim olduğunu düşünmüyorum. Sosyal ve ekonomik seviyesi toplumun geneline göre iyi olan kesimlerin içerisinde ev mahremiyetinin öneminin azaldığını söyleyemeyiz, zaten önceden de nasılsa hala aynı bence. Sıradan vatandaşlar için ise herhangi bir değişim gözlemlemiyorum. Yani ev mahremiyeti hala önemini koruyor.” (Taha)

“Toplumda bu konuda bir anlayış değişikliği olduğunu düşünmüyorum, her dönemde rahatsız olanlar ve olmayanlar olmuştur. Ancak burada belirtmem gereken önemli bir nokta var. Bayanların daha mahrem olduklarını düşünüyorum ama genelde Türk halkı mahremiyetine biraz fazla odaklanmış durumda...” (Murat)

Ev mahremiyeti ile ilgili nesiller arasında herhangi bir farklılık olmadığını düşünen katılımcılarımıza göre, toplumumuzda diğer katılımcıların dile getirdiği gibi sosyo-ekonomik seviyesi yüksek olan insanların ev mahremiyetine daha az önem verdiklerini söylememiz yanlış bir düşünce olur. Çünkü toplumun her kesimi içinde

farklı tutumlar sergileyen kimseler mevcuttur. Bu insanların tutumları nasılsa onların çocuklarının yaklaşımları da aşağı yukarı aynıdır. Sıradan vatandaşlar içinde herhangi bir değişim gözlemek pek mümkün değildir.

Üçüncü sınıf öğrencisi Cem'in değişim konusundaki görüşlerini dile getirirken söylediği son cümle oldukça önemli. Cem şu sözleriyle ev mahremiyetine ilişkin düşüncelerini sonlandırmıştır: "...Ancak gelişen imkânlar vasıtasıyla insanların birbirlerinden haberdar olmalarıyla her şey gün yüzüne çıkmaya başladı." Katılımcımızın daha önceki düşünceleriyle birlikte bu cümlelerini değerlendirdiğimizde şunları söyleyebiliriz:

Aslında önceki dönemlerde de perdelerini her zaman kapatmayan, ev mahremiyetine çok fazla önem vermeyen insanlar da mevcuttu. Ancak biz kitle iletişim ve ulaşım araçlarının o dönemlerde yeterince gelişmemiş olması nedeniyle bunlardan haberdar değildik. Oysa bugün çok kolay bir biçimde en uzak mesafelerdeki olaylardan dahi haberdar olabiliyoruz. Dolayısıyla kuşaklar arasında bir değişim varmış zannediyoruz. İşte katılımcımızın aslında üzerinde durmak istediği nokta budur.

6.5.2.4 Söz

Mahremiyetin çeşitli görünümleri, kişinin tek başına olması veya yalnız kalmasından, yakınlık duyduğu kimselerle bir grup içinde yaşaması ve kamusal hayata katılmasına kadar uzanan görünümlerdir. Bireyler başkaları ile iletişim kurma isteği ile aynı zamanda özel duygu ve düşüncelerini kendilerine saklama isteği içerisinde olabilirler. Her kişi için farklı anlamlar ifade eden mahremiyet duygusu zaman, mekân ve şartlara göre değişiklik arz eder. Bununla birlikte işitsel ve görsel mahremiyet gibi türlerin de mahremiyet duygusunu etkileyen diğer değişkenler olduğunu söylememiz mümkündür.²⁶⁶ Katılımcılara yöneltilen bir diğer soru da söz mahremiyeti ile ilgilidir. Buna göre "insanlarla konuşurken herhangi bir sınır gözetip gözetmedikleri ve

²⁶⁶ Yüksel, "Modernleşme ve Mahremiyet", ss. 79-80.

toplumda bu konuda zamanla yaşanan değişimin hangi yönde olduğu” ile ilgili sorular sorulmuştur.

İki katılımcı dışında görüşülenlerin hepsi, “bir insanla konuşurken mutlaka sınır gözetilmesi gerekir” şeklinde çok kesin ifadelerle düşüncelerini dile getirmişlerdir. İki katılımcı ise “herkesle her konuyu konuşabilirim ancak...” diyerek sınırlarını şartlı ifadeler kullanarak çizmişlerdir. Katılımcıların genel olarak üzerinde durdukları husus, karşılıklı güven ve karşıdaki kişinin anlayış seviyesi ve yakın hissetme derecesi gibi unsurların, paylaşılan konuların sınırlarını belirlediğidir. Görüşülenlerin bazılarının bu konudaki düşünceleri şu şekildedir:

“Benim için özel olan konuları paylaştığım kişilerin beni anlayış seviyesine göre durumları önemlidir. Çok yakınımnda bulunan ailemden birisiyle paylaşmadığım bir konuyu bir arkadaşımınla paylaşabilirim. Yakın çevrem için ise akrabalık bağı olmayan kişilerle genel olarak mahrem konular paylaşılmaz. Ancak toplumda kentleşmenin de bir getirisi olarak arkadaşlık ilişkileri bazı durumlarda akrabalık bağlarından daha önemli görülebiliyor.” (Dilek)

“Bence insan kendine yakın hissettiği ve güvendiği kişiyle bir çok konuyu konuşabilir. Ben kendi adıma bazı sınırlar koyarak konuşurum. Etrafımda çok rahat insanlar olduğu gibi bazı konuları yani kendisine göre mahremiyet içeren konuları konuşmaktan çekinen insanlar da var. Bence bu durum biraz da kişinin karakteriyle ilişkilidir.” (Fulya)

“Tanımadığım kimseyle bir şey konuşmam, çok basit bilgi alışverişi dışında. Ne kendimden ne ailemden bahsederim. Ama kişiyle yüz yüze iletişim içindeysen ve bende güven uyandırırsa, daha esnek olabilirim. Özellikle kişiyle karşılaştığım ortam önemli...” (Semra)

“İnsan ilişkilerinde hassas olan insanlar ki ben de bu konuda çok hassas birisi olarak ilişkilerimde şunu fark ettim: İnsanları çok iyi tanımak gerekiyor gerçekten. Çünkü her konu muhakkak herkes ile konuşulmuyor. Bazen insanın sevinçlerini paylaştığı kişi ile üzüntülerini paylaştığı insanın

dahi farklı olması gerekebiliyor. Ben genelde bu sınırlara çok dikkat etmeye çalışırım. O andaki konuşmanın heyecanı ile insanın konuşmaları belki istemediği boyutlara ulaşıyor ama sınırlar muhakkak önemli. Dikkat etmek gerekiyor. Konuşurken karşıdaki insanın paylaştığım meseleden rahatsız olacağını düşünüyorsam emin değilsem açmam dahi mesela. Ya da benimle birisi bir şey paylaşırken eğer paylaşmak ve bilmek istemiyorsam müdahale ederim muhakkak...” (Serpil)

“Ailem ile bana dair ne sorun varsa paylaşabilirim. Dostlarımla ailemle ilgili sorunlarımı ve özelime ait benim anlatmak istediğim kadarını paylaşırım. Arkadaşlarımla konuşurken belirli konularda konuşmaya özellikle aile ve erkek arkadaşım ile ilgili sorunları paylaşmamaya dikkat ederim. Erkek arkadaşım ile hemen hemen her konuda konuşurum. Aileye ait paylaşılmaması gereken aile içinde kalması gereken meselelerde sadece sınır gözetirim...” (Songül)

“Şüphesiz sınır gözetirim. Okulumla ve geleceğe dair planlarımı ve alacağım kararları öncelikle babam, hocalarım ve yakın arkadaşlarımla konuşurum. Özel hayatımı çok yakın arkadaşlarımla paylaşırım. Aslında burada biraz da anlayış seviyesi belirleyici bir etken bence. Alışıldık günlük hadiseleri muhabbetim olan herkesle paylaşabilirim. Ama kişinin her şeyini çok detaylı olmasa bile ailesi ile konuşması gerektiği kanısındayım. Ayrıca örneklik teşkil edeceği kişilerin yanında ve onlarla bu sorumluluğunu bilir tarzda konuşması gerekmektedir. Bu durum etrafımda da aşağı yukarı aynı sayılabilir. Ama sanırım ben ailemle, etrafımdaki kişilere nazaran çok daha rahat konuşuyorum ve birçok arkadaşım hocaları ile de benim kadar çok şey paylaşmıyor diye düşünüyorum. Bütün bunlara rağmen genel olarak değerlendirecek olursam etrafımdaki kişiler de kimle hangi konuları konuşacakları konusunda oldukça dikkatli davranıyorlar.” (Özge)

Mülakatlar neticesinde insanlarla konuşurken konuşulan konuların sınırlarını belirleyen unsurlardan bazılarının “aile bireyleri, karşılıklı güven ve anlayış seviyesi” olmakla birlikte söz mahremiyetinin sınırlarını belirleyen diğer bir unsurun da

“cinsiyet” olduğu ortaya çıkmıştır. Üniversite son sınıf öğrencisi Banu’nun bu konudaki düşünceleri şu şekildedir:

“Ben kız arkadaşlarımla konuştuğum konuları erkek arkadaşlarımla pek konuşmam. Erkek arkadaşlarımla dersler hakkında konuşurum, en fazla ailemi özlediğimi söylerim. Fazla detaya girmem, en fazla 5-10 dakika konuşurum. Kız arkadaşlarımla daha özel konuları da konuşabilirim. Ancak arkadaşlarımla ya da ailemlle paylaşmadığım sadece bana özel kalmasını istediğim şeyler de vardır. Mesela hedeflerim (büyüsü bozulur diye paylaşmam) başkalarının sırları, hoşlandığım bir erkek, yaşanan kötü anılar, kötülükler ve günahlar. Ancak bazen birisinin fikrini alma ihtiyacı hissettiğimde özel olan konuyu bir başka kişiyle paylaştığım da olmuştur.”

Aynı cins olan kişilerle daha çok şey paylaşabileceğini dile getirenlerden birisi de yine son sınıf öğrencisi olan Emel’dir. Onun fikirlerini şu şekilde aktarabiliriz:

“Evet, bir sınır gözetirim. Kuzenim, dayım, eniştem gibi yakınlarım da olsa erkeklerle konuşmayacağım şeyler vardır. Hatta annem, teyzem, ablam ve arkadaşlarımla bile konuşamayacağım şeyler vardır. Erkeklerle cinsel içerikli ya da imalı şeyler, bunları hatırlatacak konular ya da başka kadınların mahremiyetiyle ilgili şeyler konuşmam. Kadınlarla da cinsel içerikli konuları ya da karşı cinsle ilgili hisleri konuşmam...”

Söz mahremiyetinin sınırlarını belirleyen unsurlar arasında cinsiyetin önemine değinenlerin hepsinin kız öğrenciler olması dikkat çekici bir durumdur. Zira genel olarak erkeklere nazaran kızların her boyutta daha mahrem olduğu, erkek katılımcılarımız tarafından da dile getirilmiştir. Değerler ve fikirlerin mahremiyet sınırlarını belirlediğini ileri süren Barış’ın bu konudaki düşünceleri şöyledir:

“...Bir defa paylaşım, muhatabın değerlerinize ve fikirlerinize gösterdiği saygıyla doğru orantılı olarak mahremiyetini genişletir. Şart, ortam ve sosyal statünün gerektirdiği bazı “laubali olmama” durumlarının dışında taarruza açık, ayıplanmayla son bulacak konuşmalarda da mahremiyet

muhafaza edilir. Genel anlamda, ortak sorunlarımızı mesela varoluşta dair problemlerimizi, günlük hayat dediğimiz akışı, bazı siyasi meseleleri herkesle konuşabiliriz. Ancak bazı dostlarımıza dahi söylemeyeceğimiz “ev hallerimiz” bulunabilmektedir. Kişinin bana olan konumu da belirleyicidir. Doktorumla cinsel uzuvlar hakkında konuşabilirim. Ama kardeşime de doktoruma açmayacağım en mahrem muhakemelerimi açabilirim.”

Barışın düşüncelerine yakın olarak katılımcımız Gökhan’ın üzerinde durduğu önemli noktalardan biri de karşımızdaki insanın algı seviyesi ve eğitimidir. Bununla birlikte her tür mecrada insanların duygularını istedikleri gibi konuşabilmesi gerektiğini vurgulayan katılımcımızın değerlendirmeleri şu şekildedir:

“Bu derin bir konu. Homojen bir toplum olsak genel geçer kriterler belirlemek ya da standartlar koymak mümkün olurdu. Ancak genel olarak şunu söyleyebilirim: Her tür mecrada insanlar duygularını istedikleri gibi konuşabilmeli. Bu bir insanlık hakkıdır. Herkesle konuşulamayacağını ben de düşünüyorum. Çünkü insanların algı/eğitim eşikleri çok farklı. Özetle her konu herkesle konuşulamaz. Ama her konu kendini ifade edecek platformu bulmalı. Ben daha açık fikirli bir ortamda yaşıyorum. Benim aile çevremde genel Türkiye’ye göre daha açık fikirli, her konunun tartışılabildiği ve yorumlanabildiği bir ortam var.”

Herkesle her konunun konuşulması gerektiğini ancak bu durumun istisnalarının bulunduğunu ifade eden iki katılımcımızın bu konuda diğer katılımcılarımıza göre daha esnek sınırlar dâhilinde düşündüklerini görmekteyiz. Karşınızdaki muhatabın durumuna göre konuşulacak konuların da şekillendiğini ileri süren katılımcılardan Deniz, tanımadığı ya da yeni tanıştığı insanlarla konuşurken kendisiyle ilgili bilgi vermeyeceğini, çünkü bunun gereksiz olduğunun altını çizmiştir. Deniz’in değerlendirmeleri aşağıdaki gibidir:

“Kişinin yakınlığına bağlı olarak konuşacağın konu değişir. Yoksa herkesle her şeyi konuşabilirim. Kullandığım araç ise fark etmez. Tanımadığım adama kendimle ilgili bilgi vermem ancak bu, mahremiyete girdiği için değil gereksiz olduğu için. Etrafımdaki insanlara göre de

herkesle her şey kişi istediği takdirde konuşabilir. Ancak çoğu kişiler tanımadığı ya da az tanıdığı kişilere kendileri ile ilgili detaylı bir şey anlatmazlar...”

Diğer katılımcımız Esin ise samimi gördüğü herkesle kadın/erkek farkı gözetmeden kendi cinsel yaşamının detayları hariç her şeyi konuşabileceğini dile getirmiştir.

Kendileriyle mülakat yapılanların kişisel tutumları ile ilgili bilgileri verdikten sonra, görüşülenlerin toplumumuzdaki söz mahremiyeti ile ilgili algılayış ve davranışlara dair düşüncelerine de değineceğiz. Katılımcılarımızın tamamı, yeni neslin pek çok konuyu önceki nesil insanlara göre daha rahat dile getirdiklerini ifade etmişlerdir. Toplumda bu konuda sınırların gittikçe genişlediğini gözlemlediğini söyleyen Emel'e göre bunun nedenlerinden belki de en önemlisi, ahlaki anlayışın değişmesidir. Bununla birlikte toplumsal değişimlere yol açan bazı unsurların varlığını da göz ardı edemeyiz. Yorumlar incelendiğinde, toplumda insanların konuştukları konuların sınırlarının genişlemesinin nedenlerinden en önemlilerinin “kişinin kendini kanıtlaması ve günlük yaşantının beraberinde getirdiği çeşitli sıkıntılar” olduğu görülmektedir. Aşağıda Türk toplum yapısında gözlenen değişim saiklerinin bu yönde olduğuna değinenlerden örnekler verilmiştir:

“...Ancak toplumda herkes her şeyi her yerde rahatça konuşabiliyor. Kendini ifade etmenin yollarının farklılaştığını görüyorum. Ortam çok da fazla dikkate alınmadan pek çok konu otobüslerde veya kamuya açık alanlarda rahatça konuşulabiliyor. Sınırlar kalkma yönünde bence.” (Gülser)

“Toplumda pek çok konunun pek çok kişiyle konuşulduğuna şahit olmaktadır. Bu da açık sözlü olmak, dürüst olmak ya da kişilerin kendilerini kanıtama vasıtaları olarak değerlendirilmektedir.” (Sema)

“Toplumda ise pek çok insanın kendi özel yaşantılarını ya da duygularını çok da seçici davranmadan her ortamda dile getirdiklerini görüyorum. Bu da bence insanların kendilerinden bahsedilmesini isteme, toplumda

görünürlük kazanma gibi ihtiyaçlardan kaynaklanıyor.” (Turgay)

“Sanki yeni nesil eskiye nazaran daha rahat gibi. Özgürlük düşüncesinin yaygınlaşmasıyla özellikle gençler her şeyini, her ortamda, her kişi ile rahatlıkla paylaşma eğilimi gösteriyor...” (Hande)

“Etrafta 2 gün önce tanıştığım bir insanı tüm özel hayatını hiç sakınmadan bana anlatırken bulabiliyorum. Bu da büyük şehirde yaşamının getirdiği stres ve çeşitli sıkıntılardan olsa gerek, insanlar içlerindeki anlatarak deşarj olmaya çalışıyorlar galiba. Bununla birlikte genel olarak mahremiyete daha az önem veren bir topluma dönüşüyoruz bence.” (Songül)

“Genel olarak insanlar her şeyi her yerde rahatça konuşabiliyor artık. Önceden rahatça dile getirilemeyen cinsellik gibi konuları dile getirmekte özgürlük, modernlik ve rahatlık adına özel bir çaba harcıyorlar sanki.” (Dilek)

Kişinin kendini kanıtlaması ve günlük yaşantının beraberinde getirdiği çeşitli sıkıntılar gibi sebeplerle, insanların, rahatça pek çok ortamda dile getirmekten çekinmediği konuların başında ise “cinsellik” gelmektedir. Günümüzde hayatımızın her alanında (davranışlarımızda, televizyon programlarımızda, konuşmalarımızda) cinselliğin ağır bastığını ya da vazgeçemediğimiz bir unsur olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle cinselliğin artık fark edilemez olduğunu dahi söyleyebiliriz. Her ortamda çekinmeden öpüşen gençler, tamamen cinselliği konu edinmiş olan televizyon programları ve mizah dergilerinin de içinde bulunduğu medya, cinsellik açısından 10-15 yıl öncesinde çok daha farklı bir çizideydi. Cinsellik gibi mahrem konuların artık daha çok konuşulduğunu ifade eden Ferda şunları söylemiştir:

“Evet, toplumda bir değişim gözlemliyorum. Mahrem konular daha çok konuşuluyor, cinsellik örneğin. Annemin kuşağı cinselliği çok genel konuşur, çok nadir anlarda, kendi arkadaşlarıyla. Babam ise hiç konuşmaz. Şu an sanki artık mahrem konuların sınırı daha da arttı, özel alanlar daha çok sohbet konusu oldu.”

Toplumda özellikle karşı cinsle konuşulan konuların alanını genişlettiğini dile getiren katılımcılarımızdan Aslı ve Zehra'nın düşüncelerini ise şu şekilde aktarabiliriz:

“...Toplumda ise özellikle karşı cinsle konuşulan konuların alanını genişlettiğini düşünüyorum ve bu anlamda kesinlikle bir değişim görüyorum. Muhafazakâr gençlik bu konularda daha içe kapanık. İlgilerinin diğer gençlerden daha az olduğunu düşünmüyorum. Gençlerin yetiştikleri ortam, onların bu konudaki davranışlarında daha etkili oluyor.” (Aslı)

“Toplumda herkes her şeyi her yerde rahatça konuşabiliyor. Önceden rahatça dile getirilemeyen mesela cinsellik, erkek arkadaş, kadın-erkek ilişkileri gibi konular artık dile getirilebiliyor.” (Zehra)

Haberleşme, eğitim, eğlence ve kültür fonksiyonunun yanında etkili bir kültür değiştirme ve kontrol aracı olan kitle iletişim araçlarının aslında mahremiyeti zorladığı ve neticede dönüştürdüğünü görmekteyiz. Özellikle televizyonun aile düzenine, serbest zamana, eğitim ve öğrenime, tutum ve davranışlara etkisiyle birlikte ekonomik, ruhsal ve bedensel etkileri olmak üzere pek çok etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Bu genel etkiler, olumlu ya da olumsuz olmak üzere çeşitlidir. Kitle iletişim aracı olarak sadece bireyler üzerinde doğrudan etkili olmakla kalmayıp aynı zamanda kültürü, bilgi birikimini, normları ve toplumsal değerleri de etkileyen televizyonun/çeşitli televizyon programlarının, mahremiyet kapsamına girdiğini düşündüğümüz şeyleri değiştirdiği yönündeki etkilerinin yadsınamaz bir gerçek olduğunu da vurgulamalıyız. Zira bu durum katılımcılarımız tarafından çeşitli şekillerde dile getirilmiştir:

“Bence kitle iletişim araçlarının da etkisiyle zamanla mahremiyet kavramının sınırları değişti. Artık kişilerin sınırları denebilecek nitelikteki konular dahi dikkat edilmeden her ortamda konuşulabiliyor. Toplum büyük bir hızla değişiyor. Toplumdaki bazı kavramların hassasiyeti ortadan kalkıyor. Toplumun bazı kavramlara bakışı değişti.” (Serkan)

“Toplumda ise pek çok insanın aile hayatları, sevgilileri ile ilgili konuları hiçbir sınır gözetmeden, ortama dikkat etmeden konuştuklarını

gözlüyorum. Bu da mahremiyette bir değişim olduğunu gösterir bence. Bu noktada kitle iletişim araçları da insanların kendilerini ifade etmede önemli bir araç.” (Mert)

“...Benden bir kuşak öncesi ile evet. Bunun da nedeni, televizyonun hayatımızı işgali sonucunda, önceden düşünmeye imtina ettiğimiz şeylere şimdi rahat bakabilmeye alıştırdığımız gerçeği yatıyor olabilir.” (İlhan)

“...Evet maalesef toplumda insanlar bunun ne kadar kötü bir şey olduğunu farkında olmadan konuşabiliyorlar. Özellikle televizyonun etkisi ile insanlar artık gerekli gereksiz her şeylerini başkalarına aktarma ve başkalarınınkini de merak etme durumuna gelmiş haldeler. Bunda internetin payının da büyük olduğunu düşünüyorum. Mesela herkesin bildiği pikniktube ya da youtube gibi örnekler çoğaltılabilir. Bu programlar tamamen mahremiyet kavramı ile çatışmakta bence. Çünkü hiç tanımadığımız bir insanın eğer talep ederseniz doğum günü partisini izleyebilir yine hiç tanımadığımız bir insanın artık her ne yansıttıysa siteye, yaşadığına şahit olabiliyorsunuz ya da tanımadığımız insanlarla msn aracılığıyla kimliğinizi gizleyerek sohbet edebiliyorsunuz. Bunlar artık toplumda çok genelleşmiş şeyler maalesef. Çünkü teknoloji artık çok fazla hayatımızın içerisinde... Ama önceden insanlar bu tarz iletişim araçlarına çok yabancıydı. O açıdan mahremiyet daha çok korunuyordu.” (Serpil)

“İnsanlar gittikçe internet ortamının da yarattığı olanaklarla, mahremiyet sınırlarını zorluyorlar. Artık otobüslerde, metrolarda ve parklarda insanların en özel mevzuları bile alelade konuştuklarına sıkça tanık oluyoruz... Medyanın mevcut kültürümüzle bağdaşmayan yayın çizgisi, gittikçe artan sayıdaki insanımızı mahremiyet duygusundan yoksun, böyle bir hassasiyeti olmayan topluluklar haline getirmektedir.” (Oğuzhan)

Katılımcılarımızın söz mahremiyeti ile ilgili Türk toplumunda görülen değişimin yönünü ifade ederlerken olumsuz bir tablo çizdiklerini görmekteyiz. Fakat günümüzün görece toleranslı ortamı, daha özgür ilişkilerin kurulmasında bir imkân vasıtası olarak değerlendirilebilir. Görüşülenlerden birisi “...bizden bir kuşak önceye

kıyasla onların babalarıyla veya hocalarıyla konuşamadıkları şeyleri bizler konuşuyoruz. Hatta önceki kuşak değil kendi hayatımızda da değişim söz konusu...” şeklindeki düşünceleriyle aslında değişimin olumlu sayılabilecek bir yönünün de olabileceğini ortaya koymaya çalışmıştır.

Neticede insanların konuştukları kişiler ve konuşulan konular ile ilgili mahremiyet anlayışının değişmesinde etkili olan birtakım unsurları katılımcılarımızın mülakatlarda dile getirdikleri görüşlerinden hareketle şu şekilde sıralayabiliriz:

- Ahlaki anlayışın değişmesi,
- Kişinin kendini kanıtlaması ve kendinden bahsedilmesini isteme,
- Toplumda görünürlük kazanma,
- Günlük yaşantının beraberinde getirdiği çeşitli sıkıntılar,
- Açık sözlü ve dürüst olmak,
- Özgürlük ve modernlik.

6.5.2.5 Cinsellik

Görüşmelerde sorulan sorulardan birisi de katılımcıların “sevgililerin el ele tutuşmasını, cinsel anlamda birlikte olmalarını nasıl değerlendirdikleri” ile ilgilidir. Çünkü mahremiyetin dönüşümünü en rahat gözlemleyebileceğimiz alanların başında cinsellik konusu gelmektedir. Kamusal alanda tartışılması anlamsız ve kişiye özel bir mesele olarak görülen cinsellik artık kamusal alanda rahatlıkla dile getirilebilmektedir.

Yapılan görüşmelerde katılımcıların daha çok birbirinin karşıtı iki fikirde yoğunlaştıkları görülmektedir. Yaklaşık 14 katılımcı, sevgililerin el ele dahi tutuşmaması gerektiğini ifade ederken; 13 katılımcıya göre, insanlar istedikleri derecede cinsel anlamda birbirlerine yaklaşabilirler. 6 katılımcıya göre el ele tutuşmanın ötesinde bir yaklaşma ancak taraflar arasında evlilik bağı kurulduktan sonra makul iken; 4 katılımcıya göre ise sevgililer cinsel birliktelik haricinde birbirlerine yaklaşabilirler.

Görüşmelerde “sevgililerin el ele dahi tutuşmaması gerektiğini” ifade edenlerin çoğuna göre, bu tür ilişkilerin sınırını kültürel değerler ve dinî hükümler belirlemektedir. Konuya daha ziyade hukuki açıdan yaklaşan Canan bu konuda şunları dile getirmiştir:

“Bu konu dinî açıdan ve sosyal açıdan değişebilmektedir. Mahremiyetin başlangıcı İslamiyet açısından belirtilmiştir. İslami kurallar bu durumu şekillendirmektedir. Sınırlar İslam Hukuku açısından da belirtilmiştir. Ancak Avrupa ve Türk Hukuku’nda bu konuda bir bilgi yoktur. Yani serbesttir. Benim kişisel tutumum, arada evlilik akdi olmayan iki insan ele ele dahi tutuşamaz. Sosyal kurallarımız açısından ise el ele tutuşmanın ötesindeki yakınlaşmalar yadırganır.”

Hukuk açısından herhangi bir sınırlama getirilmeyen durumlar çoğu zaman yazılı olmayan kültürel normlar açısından şekillenmiştir. Ancak kültürel değerlerin modernleşme sürecinde değişime uğraması da kaçınılmaz bir süreçtir. Katılımcılarımızdan Seher’e göre ise kişiler arasında evlilik akdi olmadan el ele bile tutuşmamalıdır. Seher’in düşünceleri şu şekildedir:

“...Şimdi modernite ile beraber en çok gündeme gelen mevzulardan birisi bu olmuş durumda. İnsanlar zamanla kaybettikleri değerleri yaşadıkları değerlerle ortak paydada birleştirmeye çalışıyorlar. Eğer kişiler arasında bir izdivaç olmamış ise tarafların birbirlerine temas edip yakınlaşması bence İslam ahlakı ile çelişiyor. Benim sınırlarım sadece dinî hükümlerin koyduğu sınırlardır, onun dışına taşmamaya çalışırım. Ailem ve etrafımdaki arkadaşlarım da genel olarak benim gibi düşünüyorlar.”

İki sevgili arasında mahremiyetin, daha konuşmada başladığını ve seçilen konuların normal bir arkadaşla konuşulandan çok da farklı olmaması gerektiğini dile getiren Özge’ye göre de karşı cinsten olan insanlar arasında bir yakınlaşma olabilmesi için nikâh gereklidir. Özge’nin düşünceleri şöyledir:

“...Sevgili olan kişilerin birbirleri ile evleneceklerinin bir garantisi yoktur. Ayrılmaları durumunda başka bir sevgili bulmaları mevzu bahistir ki, bu o kişi ile de aynı yakınlıkları yaşayacağı anlamına gelir ve sadece bir kişiye

özel olması gereken, mahremiyetin belki de en üst noktası olarak düşünebileceğimiz bu yakınlaşmaların bir çok kişi ile yaşanması kişinin değerini ciddi anlamda düşürmesine sebep olur. Sevgililerin evlenmiş olduğunu düşünsek dahi evlenmeden önce yaşadıkları bütün yakınlaşmalar haram kapsamından çıkmayacağı için yine de sakıncalıdır. İslami hassasiyetler bağlamında farklı düşünmek imkânsızdır. El ele tutuşma ve öpüşme konularına bu kadar sert yaklaşırken, cinsel anlamda birliktelik konusundaki değerlendirmem de aşikârdır. Yalnız televizyon kanallarının cinselliği tetikleyici programları ve meşru olmayan ilişkileri göze hoş göstermeleri bu tür yakınlaşmaları arttırmaktadır. İki sevgili arasında mahremiyet daha konuşmada başlar. Seçilen konular normal bir arkadaşınızla konuştuğunuzdan çok da farklı olmaması gerekmektedir. İçinde yaşadığım muhit, benim gibi muhafazakâr insanlardan oluştuğu için benimle aynı görüşleri taşıyor. Buna ailem de dâhildir.”

İki sevgili arasındaki ilişkinin sınırlarının din tarafından belirlendiğini ifade eden katılımcılarımızdan diğerlerinin düşüncelerini de kendi ifadeleriyle burada aktarmakta yarar vardır. Buna göre görüşülenlerin düşünceleri şu şekildedir:

“Nikâh akdi olmadan yani karşıt iki cinsten olan iki kişinin karı koca olmadan el ele tutuşup öpüşmeleri ve cinsel ilişkide bulunmaları benim dinî değerlerim açısından uygun değildir. Bu nedenle ben yapmam. Resmi bir nikâh ve anlaşma olmadan mahrem olan konuları vardır ve olmalıdır da. En azından kişilerin ilişkiye girmeleri mahremiyete saygısızlıktır. Bu durum Bayanın mahremiyetine saygısızlıktır ve erkek dinî yönden hariç pek bir zarar görmez. Evlilik aşamından itibaren kişiler birbirinin mahremi olurlar. Ve ölene kadar da devam eder. Bu konu dinî olarak o kadar güzel ayarlanmış ki uyulduğu zaman iki taraf da çok rahat bir evlilik öncesi ve sonrası geçim sağlarlar. Genelde çevrem bu konuda aynı fikirleri savunur. Mesele din tarafından çok açık ve net bir şekilde belirlendiği için bu konuda çevrem farklı bir fikir arayışına girmemiştir. Ama okul çevresinde bu konuda farklı görüşler yaşanmaktadır. Bu konu gözlemlerim sonucunda istismar edilmektedir ve insanlar beraber sevgili gibi bir yaşantının ardından 3-4 yıllık bir süreç sonunda veya okul bitiminde ayrılmaktadırlar. Bundan sonra mahremiyetten nasıl söz edilebilir ki?.. (Ahmet)

“Mahremiyet, dinî nitelikte ele alındığında karşı cinslerin münasebetinde meşruiyet sorunu öne çıkar. Böyle bir konuda da nikâhtan başkasını tasvip etmek mümkün değil. Sevginin maddeye böylesine endekslenmiş kişilik problemidir. Bir tür varlığını değerlendirme (varlığını anlamlandırma, kıymetlendirme) ve teessüs ameliyesidir. Yakın çevremde de durum aynı şekilde değerlendirilmektedir.” (Barış)

“Nikâh olmadığı takdirde her türlü yakınlığı (dokunsal-sözlü) sakıncalı buluyorum. Birbirini seven iki insanın arasındaki bir çok değeri çok erken yok ettiğini düşünüyorum. Her şeyin konuşulmasının da yapılmasının da bir zamanı olmalı. Evlenene kadar iki insanın kapalı ve açık ortamlarda seviyeli davranmaları gerektiğini düşünüyorum. Evlendikten sonra da mahremiyet sınırları evle sınırlıdır. Etrafımdaki insanlar farklılaşıyor. Bazı arkadaşlarım bu düşüncelerden uzaklar. Özellikle üniversite öğrencileri arasında, gençler artık sınır tanımıyor. Kimi için artık evlilik öncesi her türlü şey normal. Ama ailem benimle aynı düşüncede.” (Fatih)

İki sevgili arasındaki ilişkilerin sınırlarının din tarafından belirlendiğini ifade eden bir diğer katılımcımız ise sevgililerin sadece el ele tutuşacak kadar yakınlaşabileceklerini düşünenlerden. Bu nedenle kendisini “eski kafalı” olarak nitelendiren Aslı’ya göre, onun bu düşüncesinin artık günümüzde pek uygulanabilir bir yönü kalmamıştır. Zira bu durumun pek çok sebebi vardır. Aslı bu düşüncelerini şöyle açıklamaktadır:

“Cinsel mahremiyet konusunda ben eski kafalılardan biriyim, el ele tutuşmak değil de (ki bizden önceki kuşaklar bunu da yadırgıyordu) daha ilerisi mutlaka evlilik çatısı altında olmalı; ama günümüzde bunun pek uygulanabilir olduğunu görmüyorum. Bunun için evlenme yaşının artık daha yukarılara çıkması, ekonomik nedenlerle nişanlılık süresinin uzaması, aile otoritesinin yetersiz kalması, medya, modernleşme vs. gibi nedenler sayabiliriz. Rahat ortam ister istemez herkesi etkisi altına alıyor. Bu ortamda insanları sınırları korumaya sevk edecek tek unsur inanç kalıyor. Aile büyüklerimin benden daha katı düşündüğünü söyleyebilirim. Ama arkadaşlarım ve muhitim gelişmelere paralel düşünüyor. Bazıları da inandığını dahi yaşamakta güçlük çekiyor.”

İnsanın sevgisinin mahrem olmasından ötürü sevgililerin özel yakınlaşmalarını uluorta yaşamalarından hoşlanmadığını ifade eden Dilek ile birlikte, iki kişi arasında özel olan durumlarda görünürlüğün önemini vurgulayan Mert'e göre de el ele tutuşmaktan öteye geçilmemeli. Dört katılımcımız ise sevgililerin cinsel birliktelik haricinde istedikleri kadar yakınlaşabileceklerini düşünmektedirler. Dinî ve toplumsal değerlerimize dikkat çeken Fulya şunlara değinmiştir:

“Bence el ele tutuşmakta ve öpüşmekte bir sakınca yoktur. Fakat cinsel anlamda bir birlikteliğin bence olmaması gerekir. Bu durum hem dinî değerlerimiz hem de toplumsal değerler açısından doğru değildir. Mahremiyet kişinin saklamak istediği, başkaları tarafından bilinmesini istemediği belki de toplumsal değerlere ters düşeceğini düşündüğü durumlarda başlar ve bitmez. Çünkü toplumun değer yargıları kolay kolay değişmez ve bu da kişinin mahremiyet saydığı durumu açığa vurmasına izin vermez...”

Sevgililerin cinsel birliktelik haricinde istedikleri kadar yakınlaşabileceklerini düşünenlerden birisi olan Zehra ise, sevgililerin, “kamuya açık alanlarda diğer insanları rahatsız edecek şekilde” bu davranışları sergilememeleri gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca bu yakınlaşmaları “iki kişi arasında özel olan durumlar” şeklinde niteleyen katılımcımıza göre cinsel birliktelik için evlilik bağı şarttır.

İnsanların cinsel anlamda birbirlerine istedikleri kadar yakınlaşabilmeleri gerektiğini düşünen 13 katılımcının çoğuna göre cinsel hayat mahrem bir alan olduğu için kamuya açık yerlerde insanlar davranışlarına dikkat etmelidirler. Etraftaki insanları rahatsız etmemek kaydıyla herkes cinselliği istediği kadar yaşamakta özgürdür. Aşağıda bu doğrultuda düşünen katılımcıların kendi ifadelerinden bazı örnekler verilmiştir:

“Sevgililerin el ele tutuşmasında, öpüşmesinde ya da birlikte olmalarında tabi ki bir sakınca yoktur. Sadece bazı mekânlarda tüm cinsel hayatlarına bizi de ortak eden görüntüler verdiklerine tanık oluyorum ve ben insanların bu kadar özelini görmek istemiyorum. Sevgililerin düzgün bir cinsel hayatları olmasından yanayım ki toplumun bu konudaki ön yargıları da artık gitmeli...” (Songül)

“Sevgililerin el ele tutuşmasında ve öpüşmesinde bence sakınca yoktur. Daha ileri bir birliktelik ise kişilerin kendi tercihleri. El ele tutuşmanın ötesindeki davranışların kamusal alanda yapılması yanlış. Cinsel hayat bence mahrem bir alandır. Genellikle insanların dışı yansıtmamaları gereken bir durumdur. Yakın çevrem de bu konuda benim gibi düşünüyor.” (Serkan)

“Sevgililerin el ele tutuşmasında öpüşmesinde bence bir sakınca yoktur. Sadece nerede ve ne boyutta yaptıkları biraz rahatsız edebilir. Cinsel anlamda birliktelikler kişilerin seçimidir. İki taraf da birlikte olmak istiyorlarsa olurlar. Mahremiyet insan doğduğunda evinde, odasında başlar. Mahremiyet bir insanın izin verdiği yere kadar mahremiyettir...” (Suzan)

Sevgililerin sevgilerini her ortamda istedikleri gibi paylaşabilmeleri gerektiğini ve toplumu da bu yönde eğitmenin gerekliliğini vurgulayan katılımcımız Gökhan aslında insanların istedikleri oranda toplum içinde rahat davranmaları gerektiğini söylerken toplumsal yapımızın heterojen olduğu gerçeğini de göz önünde bulundurmaktadır. Gökhan’ın bu düşüncelerinin yer aldığı ifadeleri aşağıdaki gibidir:

“Bence sevgililer sevgilerini her ortamda istedikleri gibi paylaşabilmelidir. Toplumu da bu yönde eğitmek gereklidir. Dünyada her bireyin ihtiyacı olan tek şey sevgi ise bunu nen doğal hali olan bir erkek ve bir kadının bu sevgiyi gönlünce yaşaması kadar mantıklı ve güzel bir şey olamaz. Halkın sevgiye ihtiyacı vardır. Sevgiyi baskılamak şiddet getirir. Sevgililerin cinsel anlamda birlikte olmasına ne diyebilirim... Tüm dünyada hayvanlar da insanlar da aynı doğal yöntemle birlikte oluyorlar. “Nefes alıp vermek halk içinde uygun mudur acaba?” şeklinde bir sorgulama ne kadar anlamsızsa “Gençler cinselliğini yaşasın mı ki?” şeklinde bir soru da aynı şekilde anlamsızdır bence. “İnsanlar isterse toplum içinde cinsel anlamda birlikte olsunlar bile” diyeceğim ama daha önce de belirttiğim gibi çok heterojen bir toplumumuz var ve rasyonel bir önerme olmayacaktır.”

Kişilerin yeterli yaşa ulaşmışlarsa -ki bu 24-25 yaşlarıdır- belli fiziksel temasları yaşayabilecekleri gibi, evlilik öncesi fiziksel temasın iki cins için de zaaf olabileceğini, zira karşınızdakinin yanlış bir insan olması durumunda sırf ona olan cinsel bağlılıktan dolayı ayrılamayabilineceği tehlikesinin olduğunu ifade eden diğer bir katılımcımız Ferda'ya göre, ancak doğru insan ve doğru zaman olduğuna kişiler çok eminlerse cinsel anlamda birliktelik yaşanabilir. Öte yandan bu bir ihtiyaçtır. Görüşmeye katılanların bu konudaki kişisel tutumlarına yer verdikten sonra, genel olarak Türk toplumu ile ilgili gözlemleri kendilerine sorulmuştur. Görüşmecilerden “Toplumumuzda sevgililerin el ele tutuşmalarından cinsel birlikteliğe kadar olan yakınlaşmalarına kadar hangi davranışlarının onaylanması konusunda yaklaşık bir nesil öncesine göre bir değişim var mıdır? Eğer bir değişim varsa yönünü belirtir misiniz?” gibi sorulara da yanıt vermeleri istenmiştir.

Katılımcıların tamamı, cinsellik ile ilgili toplumun mahremiyet anlayışında bir değişim görüldüğünü dile getirmiştir. Ancak değişimin yönü ile ilgili çok olmasa da farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Yaklaşık 32 katılımcı değişimin, gençlerin cinselliği özgürce yaşama eğilimlerinin artması yönünde olduğunu belirtirken; bir katılımcımız toplumdaki değişimin kadın-erkek ilişkilerinde daha tutucu olunması yönünde olduğunu söylemiştir. Bunlara ilaveten dört katılımcı da değişimin aslında gençlerin değil, büyüklerin tutumunda olduğunu ve nesiller arasında nihai bir değerlendirme yapamayacaklarını dile getirmişlerdir.

Genç nesil için cinselliği evli olmadan yaşamının aslında bir özgürlük göstergesi olduğunu dile getiren Banu ve onun gibi düşünen bazı katılımcılarımız düşüncelerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Toplumumuzda özellikle gençlerin cinselliği özgürce yaşama eğilimlerinin giderek arttığını düşünüyorum. Büyüklerimiz tarafından sevgililerin el ele tutuşmaları çok yaygın olsa bile öpüşme ve cinsel birliktelik onaylanmıyor. Gençler arasında belki de kendi özgürlüklerini kanıtlama çabası ile yaşadıkları cinsel birliktelikleri hiç çekinmeden anlatanların da olduğunu görüyoruz. Bu yönde bir değişim var.” (Banu)

“Toplumda en büyük değişimi ortaya koyan gençler. Oldukça özgür

davranıyor ve çevreyi umursamaz bir tavır içindeler. Dejenere olmaya doğru gidiyor bence. İki insanın yaşayacağı özel diyebilecekleri bir anı yok etme yolundalar. Tabu yıkmaktan çok sıradan ve en doğalmış gibi gösteriyorlar.” (Suzan)

“Toplumda farklı görüşler mevcut. Mahremiyet kişisel ahlakla ilgili bir probleme indirgendiğinde, cinsellikte sınırsızlık yahut iki evli-olmayanın herhangi bir kısıtlamaya tabi olması gerekmediğini duymak ilginç de değil. Gençler arasında serbestiyet nam-ı diğer özgürlük geliştiğinden(!) beri artık her şey daha kolay! Ve gidişat, buradan bakılınca pek de olumlu bir yöne gidiyor görmüyorum.” (Barış)

Görüşmelerde cinselliğin yaşanması ile ilgili düşüncelerin değişimine neden olan unsurlar konusunda, görüşmeciler en önemli etken olarak medyayı ve televizyon kanallarında yapılan çeşitli programlarını göstermişlerdir. Görüşmelerde ifade edilen düşüncelerden bazıları şöyledir:

“...Genel olarak toplumda kişiler, buldukları ortama dahi dikkat etmeden cinsel birlikteliğe varacak kadar ileri derecede davranışlar sergileyebiliyorlar. Bu açıdan sınırların genişlediği bir değişim söz konusu. Bu değişimin sebepleri arasında ise televizyon programları, ünlü kişileri örnek almalar, kültür yozlaşması, utanmanın kalkması, varoluşçuluk bağlantılı olarak kendi başınlık, özgürlüğün aşılması ve özellikle eğitim yoluyla bireyselleşme.” (Gülser)

“Annem ve babamın kuşağında, sadece el ele tutuşmak hoş karşılanırken; bugün bizim kuşağımız tarafından hemen her türlü yakınlık sergilenebiliyor. Bu değişimde medya ve televizyonun etkisi büyük tabii. Kadınların bedenleri ve çıplaklığın ön planda olması, mahrem olanı çok fazla göze batırma çabaları değişimi tetikleyen unsurlar.” (Ferda)

“Ciddi boyutta bir değişim görüyorum. Bir nesil önceki insanları gözlemlene imkânım olmasa da okuduklarım ve dinlediklerim cinsellik konusunda dejenerasyonun çok arttığını gösteriyor. Televizyon kanallarının cinselliği tetikleyici programları ve meşru olmayan ilişkileri

göze hoş göstermeleri bu tür yakınlaşmaları arttırmaktadır. Yukarıda da belirttiğim gibi bunun en büyük etkeni medya yolu ile yapılan cinsellik propagandasıdır. Buna evlilik öncesi sevgili muhabbetlerinin, modernliğin bir gereğiymiş gibi lanse edilmesi de eklenebilir.” (Özge)

Yukarıda görüşlerini aktardığımız katılımcılarımıza göre cinselliğin mahrem olması ile ilgili nesiller arasındaki anlayışın farklılaşmasında etkili olan unsurlar özetle şunlardır:

- Kültür yozlaşması,
- Varoluşçulukla bağlantılı olarak kendi başınlık ve özgürlük anlayışı,
- Özellikle eğitim yoluyla bireyselleşme,
- Televizyon kanallarının cinselliği tetikleyici programları,
- Medya yolu ile yapılan cinsellik propagandası,
- Meşru olmayan ilişkileri göze hoş göstermeleri,
- Ünlülerin hayatlarını örnek almalar,
- Gündelik hayatta kadın bedenleri ve çıplaklığın ön planda olması.

Türk toplumu olarak homojen bir yapıya sahip olmadığımız için, mahremiyet algılayışı ile ilgili farklı yerleşim bölgelerinde, aynı konuda çok çeşitli tutumlar sergilenebilmektedir. Bu durumun en güzel örneği, büyük kentler ile küçük yerleşim yerleri arasındaki farktır. Nitekim katılımcımız Canan’a göre de Türkiye’nin şartları dikkate alındığında, cinsel hayatın özgürce yaşanabilmesi kimi kesimde normal karşılanırken; kimi kesimde ise böyle bir durum, töre cinayetlerine kadar varan sonuçları doğurur niteliktedir. Sevgililerin cinsel birlikteliklerini normal karşılayanlar olduğu gibi karşıt görüşte olan insanlar da mevcut. Toplumda bu konuda değişim büyük şehirlerde normal karşılanmaya başlanması yönüyle, küçük yerlerde eski anlayışların devam ettiğini çeşitli kanallarla görebiliyoruz.

Sanayinin gelişmesine paralel olarak ortaya çıkan kentleşme olgusu, sosyal yapıdaki değişimlerde önemli derecede kendisini hissettirir. Sanayileşme sonucu kentlerde ortaya çıkan işgücü ihtiyacı, büyük kentlere göçün başlamasının önemli faktörlerinden birisidir. Kentleşme temelde bir kültür değişimidir. Kentleşme sürecinde mahremiyetin çift yönlü olarak işlemeye başladığını söyleyebiliriz. Şehirlerde

aile yapısının değişmesi ile kendi kendine yetme eğiliminde olan çekirdek aileler dışa kapalı bir tutum sergileyerek mahremiyet alanlarını korumaya çalışmaktadırlar. Aynı zamanda yaşanan kültür erozyonu, bireylerin özel alanlarına giren konuların başkaları tarafından öğrenilmesinden rahatsız olmamaları yönünde eğilimlerini değiştirmiştir. İşte büyük şehirlerde cinsel mahremiyet ile ilgili tutumların farklılaşmasının farklı süreçlerle karşılıklı etkileşim içinde olduğunu söyleyebiliriz.

Buraya kadar görüşlerine yer verdiğimiz katılımcıların genel olarak değişimin yönünü belirtirken olumsuz bir tavır takındıklarını görüyoruz. Bununla birlikte değişimin aslında olumlu yönde olduğunu dile getirenler de olmuştur. Görüşülen katılımcılardan Dilek'e göre, insanlar toplumda genel olarak cinsel birlikteliğe varacak kadar ileri derecede davranışlar sergileyebiliyorlar, bu açıdan sınırların genişlediği bir değişim söz konusu. Sevgiyi yaşamak adına artık bunları olumlu karşılamak da gerekmektedir. Sevgiyi daha rahat ifade etmenin değişim için de çok önemli olduğunu vurgulayan Songül'e göre, "aile büyükleri bu konuda daha tutucu düşünüyorlar. Yadırgamaları, yaşadıkları dönemde sevgililer arası paylaşımın daha az olmasından kaynaklanıyor. Sevgisini daha rahat gösteren ve ifade eden bir topluma dönüşüyoruz." Birçok ailenin bu konuda çocuklarını küçük yaştan itibaren bilinçlendirmeye başlamasının önemine değinen bir katılımcımız da yine bu bakış açısına sahiptir.

Cinselliğin yaşanması konusunda toplumdaki değişimin zamanla "kadın-erkek ilişkilerinde daha tutucu olunması yönünde olduğunu" söyleyen Gökhan'a göre toplumun çok dar bir kesimi açık görüşlü ve genel olarak tutucu olmaya yönelik eğilimler görülmektedir. Çeşitli sebepler bildirerek değişimin yönünü tayin etmeye çalışan katılımcılarımızın yanı sıra "değişimin aslında gençlerin değil, büyüklerin tutumunda olduğunu ve nesiller arasında nihai bir değerlendirme yapamayacaklarını" dile getirenler de olmuştur. Örneğin bu konuda son sınıf öğrencisi olan Emel şunları dile getirmiştir:

"Evet bir değişim gözlemliyorum. Ancak bence gençlerin tavırlarında çok büyük bir değişiklik yok ama büyüklerin bu konuya bakışında önemli bir değişiklik var. Geleneğe uygun davranmayan insanlar eskiye nazaran daha rahat kabul görüyor ya da affediliyor. Bütün bunların

yanında bazen mahremiyet anlayışının daha dikkat edilen bir unsur haline geldiğini de düşünüyorum. Gençlerin dinî açıdan eskiye nazaran daha doğru bilgi edindiği bir gerçek. Ancak bu konuda nesiller arasında nihai bir değerlendirme yapamıyorum.”

Burada şunu da belirtmek gerekir ki, büyüklerin herhangi bir konuya bakışlarında değişikliklerin görülmesi demek, gençlerin de anlayışlarında farklılaşmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlanması demektir. Bu noktada bazı konulara ilişkin tutum ve davranışların farklılaşmasını, nesiller arasında gözlemekten ziyade bir insanın hayatının farklı dönemlerinde gözlemek de mümkündür.

6.5.2.6 Ses

Mahremiyetin boyutları kapsamında değerlendirdiğimiz beden mahremiyeti içerisinde yer alan konular arasında ses, saç, el mahremiyeti ve beden görünürlüğü yer almaktadır. Katılımcıların bu unsurlar ile ilgili mahremiyet anlayışlarını tespit etmek amacıyla kendilerine çeşitli sorular yöneltilmiştir. Bu sorulardan ilkinde, katılımcılardan konuştukları kişilerle ilgili bir sınırlandırma gözetip gözetmedikleri, genel olarak toplumda nasıl bir anlayışın hakim olduğu ile ilgili düşüncelerinden bahsetmeleri istenmiştir. Görüşülenlerden sadece bir tanesi sesin kesinlikle mahrem olduğunu ileri sürerken; yirmi bir katılımcı sesin mahremiyet kapsamında değerlendirilemeyeceği yönünde görüş beyan etmişlerdir. On beş katılımcı için ise ses, ancak bazı durumlarda mahrem sayılabilir.

Sesin, kesinlikle kişinin mahrem alanına girdiğini düşünen tarih bölümü öğrencisi Banu'ya göre “bayanlar zaruret olmadığı sürece -alternatif olarak kendileri yerine eğer bir erkek konuşabilecekse- konuşmamalıdır. Bu durum daha çok alışveriş ya da çarşı gibi yerlerde söz konusudur. Kişinin ses tonunun güzel olması karşı cinsi etkileyebilir, bu nedenle ses mahremdir.” Burada belirtmemiz gereken önemli bir husus, özellikle sesin mahrem olması konusunda katılımcılarımızın aklına ilk olarak gelen kadın sesidir. Bütün katılımcılar sesin mahremiyeti ile ilgili görüşlerini kadın sesi

üzerinden ifade etmişlerdir. Nitekim katılımcılarımızdan birisi bu hususu şu şekilde dile getirmiştir:

“Hayır, ses kesinlikle mahremiyete girmez zaten bu erkekler için pek sorun olmuyor ama kızlara kısıtlama getiriliyor: “Kız sesi haramdır, erkeklerle pek konuşmamalıdır.” şeklinde. Bence bu onların yaşam alanlarını kısıtlıyor. Bunun sonucunda toplumda ciddi anlamda bir statüleri olmuyor.” (Hüseyin)

Yapılan görüşmelerde anlaşılmıştır ki, büyük çoğunluğa göre ses, sözlü iletişimin en önemli unsurudur; bu nedenle ses ile mahremiyet arasında herhangi bir ilişki kurulamaz. Katılımcımız Gökhan’a göre de ses bir iletişim aracıdır ve karşı tarafla iletişim kurmaya yarar. Doğal olarak herkesle konuşabilmeniz gerekir. Sesin mahremiyet kapsamına girdiğinin düşünülmesinin bir takım sebepleri olduğunu ifade eden Tolga’nın değerlendirmeleri ise şu şekildedir:

“...Herkes birbiriyle konuşmalıdır, konuşmama ya da bunu bir mahremiyet formu olarak görmek kadar sık bir anlayış malesef şu anda çevrede mevcut. Bunun sebebini kırsal kesimden, Anadolu’dan kozmopolit yapıya geçişte problem yaşayan insanlarda görmek mümkün.” (Tolga)

Sesin mutlak manada kendisinin mahrem olmadığı, mahremiyetin ancak, konuşulan konuların niteliğinde olabileceğini düşünen Fatih’e göre ise konuşulanlar ilmi ve bilimsel şeyler (ders, iş arkadaşlığı) ise herkesle konuşulabilir. Ama gayri ciddi muhabbetler, edebe aykırı şeyler özellikle erkekler ile kızların karşılıklı sohbet konuları olmamalıdır.

Aşağıda sesin ancak bazı durumlarda mahrem sayılabileceğini düşünen ve bu şartlara da değinen bazı katılımcılarımızın görüşlerinden örneklere yer verilmiştir:

“Bence ses şarkı söylemek dışında mahrem alana girmez. Ancak konuşma tarzı önemlidir. Mahremim olan erkeklerle konuşurken laubali bir tarzda konuşmam, yüksek sesle gülmem, kahkaha atmam. Kalabalık içindeyken mecbur değilsem bağırmam, mesela birini çağırmam. Bence

burada kadınlar için bir sınır olmalıdır. Çünkü kadın sesi bazı durumlarda erkekleri etkilemektedir.” (Emel)

“Sesin mahrem olmasını kelimelerle birleşmesi ve vurgusu belirler. Mesela seminer veren bir bayanın sesi mahrem sayılmaz bence. Ancak karşı cinsi tahrik ediyorsa mahremiyet sınırlarını aşar.” (Gülser)

“Ses soyut haliyle mahremiyet alanına girmez. Ama cazibeli, etkileyici, değiştirilmiş ise mahremiyet alanına girer... Dikkat edildiği müddetçe herkesle, gerektiği miktarınca konuşulabilir diye düşünüyorum. Yakın çevremde dikkat edenler azınlıkta da olsa var. Ama her ortamda, her şekilde, hiç dikkat etmeden, sınır koymadan konuşanlar da var...” (Hande)

“Sesin mahremiyeti dendiğinde belirtilmese dahi bayan sesinden bahsediyoruz demektir. Bu da gösterir ki bayan sesinin mahremliği söz konusudur. Ancak ben belli ölçüler korunduğu sürece sesin mahremiyet alanına girmeyeceğini düşünüyorum. Bu biraz tartışmalı bir konu sanırım. “Belli ölçüler nedir?” diye soracak olursanız: “Kişinin konuşurken ciddiyetini korumasıdır diyebilirim. Bayan, dişiliğini ön plana çıkarmadan konuştuğu sürece kiminle konuştuğunun bir önemi yoktur. Yakın çevremde de durum farklı değil, mesela kimse tutup yabancı bir erkeğin yanında şarkı söylemeye kalkmaz. Ancak genç bayanların karşı cinsle konuşurken ciddi boyutta olmasa bile biraz daha edalı konuştuklarını düşünüyorum.” (Özge)

“İnsan konuşarak anlaşmak zorundadır ve sosyallik bir ihtiyaçtır. Bütün bunlardan “sesin kendisinin değil de, daha çok sesin tonunun mahremiyette önem kazandığı” sonucunu çıkarıyorum. Kışkırtıcı ses tonları kullanmak sınırlanmalı değil midir?.. Ses mahremiyetine çevremde daha çok riayet edildiğini gözlemliyorum.” (Barış)

Yapılan mülakatlarda katılımcıların dile getirdikleri unsurlar çerçevesinde sesin mahremiyet kapsamına girdiği istisnai durumları şu şekilde sıralamamız mümkündür:

Kadınlar için;

- Seminer veren bir kadının sesi mahrem sayılmazken, şarkı söylemesi,
- Kişinin konuşurken ciddiyetini korumaması,
- Cazibeli ve etkileyici bir ses erkekleri tahrik edeceği durumlar,
- Dişiliğin ön plana çıkarılması.

Katılımcılara, sesin mahremliği konusunda toplumsal değişim ile ilgili sorular da yöneltilmiştir. Bu sorulara verilen yanıtlar neticesinde aslında Türk toplumu olarak sesi mutlak manada mahrem olarak görmediğimizi söyleyebiliriz. Katılımcılarımızdan on iki tanesi ses mahremiyeti ile ilgili bir değişim olduğunu dile getirirken; bunlardan üç tanesi değişimin, sesin mahrem olduğu düşüncesinin ortaya çıkması yönünde olduğu; on tanesi de değişimin sesin mahrem olmadığı yönünde olduğu üzerinde durmuşlardır. Genel olarak “toplumda sesin mahrem olduğu yönünde bir anlayışın hakim olmaması” nedeniyle kuşaklar arası bir değişimden de bahsedilemeyeceğini söyleyen katılımcı sayısı ise yirmi üçtür. Bunlara ilaveten bir katılımcı da bu konuda toplumsal değişimle ilgili bir fikrinin olmadığını söylemiştir.

Toplumsal yaşamda görülen birtakım değişimlerin ortaya çıkması ve insanların ahlak anlayışının değişmesiyle birlikte insanları eskiden günaha sevk eden bazı şeylerin bu etkilerini yitirmeye başlamasıyla, sesle ilgili mahremiyet konusundaki tutumların farklılaştığını vurgulayan Emel’in düşünceleri aşağıdaki gibidir:

“Sesin mahremiyetinin toplumun genelinde kalktığını düşünüyorum. Özellikle gençlerde konuşma hususunda sınırların çok genişlediğini gözlemlemekteyim . Toplumsal yaşam bunu zorunlu kılıyor aslında. Ben de sesin artık her durumda mahrem olmadığını düşünüyorum. Çünkü insanların ahlak anlayışı değiştikçe eskiden günaha sevk eden bazı şeyler bu etkilerini yitirmeye başladı. Dinin kesin olarak mahrem saydığı şeyler dışında kalanlar toplumun yapısına göre değişebilir.”

Genel olarak ses konusunda toplumda “sesin mahrem alana girmediği” anlayışının hakim olduğunu belirten Taha’ya göre “önceki nesilde kadın sesinin mahrem olduğu şeklinde bir kanaat mevcuttu ancak artık bunun üzerinde konuşulmuyor bile.” Bir başka katılımcı olan Dilek ise toplumda muhafazakâr olmayan kesimde

herhangi bir değişimin olmadığına, çünkü sesin zaten bu kesim tarafından mahrem olarak görülmediğine değinmiştir. Ona göre ayrıca, muhafazakâr kesimde artık sesin mahrem olarak görülmeme eğilimi var ve dindarların modernleşmesi ve modern hayattan dışlanma endişesi, bu değişimde önemli olan etkenlerdir.

Bazı katılımcılarımız ise toplumumuzda sesin, git gide daha fazla insan tarafından mahrem olarak görülmeye başladığını vurgulamışlardır. “Türk toplumu eskiye nazaran daha tutucu. Özellikle Doğu ve İç Anadolu kesimlerinde bu daha da ciddi bir hal alıyor. Önceki dönemlerde ses mahrem sayılmıyordu, böyle bir şey insanların aklına bile gelmezken bugün sesin mahrem olduğunu söyleyen insanlara rastlamak mümkün.” ifadeleriyle değişimin yönünü belirten Gökhan gibi Gülser de önceki kuşaklarda bu türden düşüncelerin yer almadığını şu sözleriyle dile getirmiştir:

“Toplumda önceki dönemlerde/bizden 1 kuşak öncesinde ses mahrem sayılmıyordu, normal karşılanıyordu ancak ses karşı cinsi tahrik etmek gayesiyle de kullanılmıyordu. Günümüzde ise özellikle kadın sesi üzerinden farklı alanlara yatırım yapıldığını görmekteyiz. Toplumda “dinî değerlere göre ses mahremdir” diyenler var, ancak bunların sayısı çok da fazla değil. Kısaca toplumda önceki dönemlerde hiç bu tür bir düşüncenin olmamasına karşın bugün sesin mahrem olduğunu düşünenlerin ortaya çıktığını görüyorum. Değişim bu yönde.”

Genel olarak “toplumda sesin mahrem olduğu yönünde bir anlayışın hakim olmaması” nedeniyle kuşaklar arası bir değişimden de bahsedilemeyeceğini ileri süren katılımcılarımıza göre “toplumda insanların büyük bir çoğunluğu sesle mahremiyeti ilişkilendirmezler ve bu durum önceki nesillerde de bu şekildedir. Ses mahremiyetinin insanlar için büyük bir önem arz etmediğini ifade eden Özge’nin düşünceleri şöyledir:

“...Genel olarak toplum dersiniz, sesin mahremiyeti daha kıyıda köşede kalmış bir konu diyebilirim. Yani insanların çok da bunun bilincinde olduğunu sanmıyorum. “Sesin mahremiyeti olmalı mıdır?” diye sorsanız o da ne diyebilir ki? Bir çok insanın sesin dinî açıdan haram olma ihtimalinden bile haberi olmayabilir. O yüzden eski ile bugün arasında ciddi bir değişim olduğunu düşünüyorum. Tabi burada ne kadar eskiden bahsettiğimiz önemli. Ben en fazla 1 nesil öncesi ile bugünü kıyaslıyorum.”

Hukuk fakültesi öğrencisi olan Canan'a göre bu konu toplumda bulunduğunuz kesime göre değişiklik gösteriyor. Ancak muhafazakâr kesimde dahi ses konusunda katı bir tutum yok. Ayrıca genel olarak toplumumuzda bir değişim mevcut değildir. "Kırsal kesimde ya da Anadolu'dan büyük kentlere gelen insanlarda belki sesin mahrem olduğunu düşünenler vardır. Ama genel olarak toplumda herhangi bir değişim olduğunu düşünmüyorum." şeklinde düşüncelerini dile getiren Tolga'nın ifadeleri ses mahremiyeti ile ilgili tutumların, toplumun farklı sosyal tabaklarında yer alan insanlara göre değiştiği kanaatini bize verir. Ses konusunda herhangi bir değişimin olmadığını farklı bir şekilde dile getiren katılımcımız İlhan'a göre ise "ses konusunda toplumun geneli hassas değil ve mahremiyet dendiğinde hemen beden ile ilgili tedbirler akla gelir. Ses önceden de mahrem olarak görülmediği gibi şimdi de görülmemektedir."

6.5.2.7 Beden Görünürlüğü

Katılımcılara yönelttiğimiz sorulardan bir diğeri de, "giyim konusunda vücudun görünürlüğünün nasıl olması gerektiği ve genel olarak toplumda nasıl bir anlayışın hakim olduğu" yönündedir. Beden görünürlüğü, ev yaşantısı ile birlikte görüşülenler için mahremiyet konusunda ilk akla gelen unsurdur. Nitekim pek çok katılımcı bunu mülakatlarda dile getirmişlerdir. Bunlardan birisi olan tıp fakültesi üçüncü sınıf öğrencisi İlhan'a göre "...mahremiyet dendiğinde hemen fiziki görüntü ya da beden ile ilgili tedbirler akla gelir..."

Görüşmeler sırasında on yedi kişi vücudun görünürlüğü konusunda dinî değerlerin sınırları belirlediğini öne sürerken; on altı kişi de "bulunulan ortamın gerektirdiği şekilde giyimin düzenlenmesi gerektiği" görüşündedir. Bunlara ilaveten üç katılımcı herkesin istediği şekilde giyinmesi gerektiğini, bir kişi ise "cinsiyetin/dişiliğin değil, kişiliğin ön planda olduğu bir giyim tarzının" belirlenmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Vücudun görünürlüğünün dinî inançlar çerçevesinde düzenlenmesi gerektiğini düşünen katılımcılarımızdan Ahmet, giyim konusunda mahremiyet denilince ilk olarak

akla tesettürün geldiğini söylemiştir. Ahmet'in bu konudaki düşünceleri kendi ifadeleriyle şöyledir:

“Giyim denince akla tesettür gelir ve dinin emir ve yasakları benim için önemlidir. Bu ölçüler dinin belirlediği şekilde tayin edilmiştir. Erkeğin mahrem olan yerleri erkeklerin bakması veya bayanların bakması şeklinde ayırım yapmaz. Diz kapağı altı ile göbek üstü arası erkeğin mahrem bölgeleridir, bakılması dince yasaklanmıştır ve haramdır. Bayanlarda ise el, yüz ve ayaklar harici vücudun her bölgesi mahremdir ve bakılması haramdır. Giysi vücudu örtmelidir ve vücut hatlarını belli etmemelidir. İnce giysi giyildiğinde vücut belli olmamalıdır. Örf ve adetlere göre de giyinmeye dikkat etmek gerekir...”

Katılımcımız, dinî inançların belirleyici unsur olmasının yanında örf ve adetlere göre de vücudun görünürlüğünün sınırlarının değişebileceğini vurgulamıştır. Kendisiyle görüşülenlerden birisi olan Canan da kültürün, giyimimiz üzerindeki etkisini dile getirenlerden. Ona göre kişinin plajda olmasıyla alışverişte olması arasında bir fark yoktur. Sadece karşı cinslerin birbirlerine vücutlarının bazı uzuvlarının gösterilmesinin uygun olmamasının yanı sıra aynı cinsten olanların da birbirlerine karşı vücut görünürlüklerine dikkat etmeleri gerekir. Katılımcımız Serpil'in bu yöndeki değerlendirmeleri şöyledir:

“...Üç tane esas var dikkat edilmesi gereken: Kıyafet dar, ince ve şeffaf olmayacak vücut hatlarını belli etmeyecek. Görünürlük ise dinî sınırlar çerçevesinde olmalıdır. Her mevsimde bu hususlara dikkat edilmelidir. Denize gidildiğinde ise bir çok müslüman bayanda farketmişim kadarıyla mahremiyet kurallarına çok uyulmuyor. Bayanlar arasında da belli başlı bölgelerin gösterilmemesi herkesce malumdur sanıyorum ama ya bilmemekten ya da samimiyetin getirmiş olduğu rahatlıktan çok dikkat edilmiyor.”

Vücudun görünürlüğü konusunda dinî değerlerle birlikte kişinin kendisini rahat hissetmesinin önemini vurgulayan Banu'nun değerlendirmeleri şu şekildedir:

“Benim için vücudun görünürlüğü dinî emirler doğrultusundadır. İnce, dar

ve şeffaf olmayacak şekilde giyimimi düzenlerim. Ancak bu düzenlemede rahatlık ve özgürlüğümü sınırlandırmamaya çalışırım. Genel olarak insan vücudu mahremdir. Dinî sınırlar yazın sıcak havalarda ya da denize gidildiğinde değişmez...”

Beden mahremiyeti ile ilgili dinî değerlerin ön planda olduğunu söylemekle birlikte diğer katılımcılarımız ise daha ayrıntılı örnekler vererek şunlar söylemiştir:

“Ben kendi bedenim için üzerime çok fazla oturan ya da vücut hatlarımı çok belli eden giysileri giymekten kaçınırım. Mesela çoğu zaman pantolon giymekten bile rahatsız oluyorum, etek giydiğimde rahatlıyorum. Bence çarşı, pazardaki beden görünürlüğü ile plajdaki arasında bir fark yoktur. Her zaman korumalı giyinmelidir. Tophanede pantolonlu bir şekilde bir kahvehanenin önünden geçerken rahatsız oluyorum ancak aynı kıyafetlerle Taksim’de yürürken rahatsız olmuyorum. Gündelik hayat koşuşturması, giyimimizi oldukça fazla etkilemektedir. Her gün dışarıya çıkması gereken yada çalışan bir bayanın beden görünürlüğünü koruması bence daha zordur. Haftada sadece 1-2 gün dışarı çıksam, kıyafetlerim daha kontrollü olurdu. Yakın çevrem de bu duruma yaklaşımı aynıdır.” (Banu)

Katılımcımız gündelik hayat içerisindeki yoğunluk nedeniyle belki insanların beden mahremiyetlerine çok fazla dikkat edemediklerini, ancak genel anlamda herhangi bir alış veriş merkezindeki ile deniz kenarındaki vücut görünürlüğü arasında bir farklılık olmaması gerektiğini ileri sürmüştür. Bunun dışında katılımcılarımızdan birisi ise vücut görünürlüğünün sınırlarının belirlenmesi konusunda dinî inançların etkili olmasının ötesinde, aslında insan vücudunun bir mahremiyeti olması gerektiğini ifade etmiştir. Katılımcımız Emel’in düşüncelerini şu şekilde aktarabiliriz:

“Bence kadınlar her yerde elleri, yüzleri ve ayakları dışındaki vücut parçalarını örtmeli, hatlarını gösteren dar ve şeffaf şeyler giymemelidir. Erkekler de diz kapakları ve göbekleri arasını örtmelidir. Bu şekliyle örtünmeye inananlar da giyimlerine dikkat etmelidir. Ben insanların vücudunun bazı yerlerini görmekten rahatsız oluyorum çünkü. Ortama göre giyim bir ölçüde değişebilir. Mesela Afrika’da rengarenk giyinmeniz dikkat çekmenize neden olmayabilir. Ancak dinin belirttiği sınırlar

aşılabilir. Bence yazın deniz kenarlarında sergilenen manzara çok nahoş ve zararlı. İnsan vücudunun bir mahremiyeti olmalı. Ben insanların vücudunu görmekten rahatsız oluyorum. Sürekli bu tür manzaralara şahit olmak insan ruhunu karartıyor. Gençlerin vücuda olan saygısını yitirmesine neden oluyor. Özellikle kadın bedeni bir meta haline geliyor. Kişiyi ait bir hazine olmaktan çıkıp herkesin kolaylıkla ulaşabileceği bir şey haline geliyor...”

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu da “bulunulan ortama uygun giyinilmelidir ve beden mahremiyeti de buna göre belirlenir” demişlerdir. Görüşülenlerden bazılarının bu konudaki düşünceleri aşağıdaki gibidir:

“Bence yerine göre giyinilmelidir. Yani örneğin denize gidildiğinde oraya uygun bir kıyafet giyilmeli. Vücudun görünürlüğü de etraftaki insanların dikkatini çekmeyecek ve onları rahatsız etmeyecek şekilde olmalıdır. Aslında burada aslanan kişinin kendini rahat hissettiği şekilde giyinmesidir. Fakat yine kişinin karşısına toplumsal değerler çıkar.” (Fulya)

“Mekâna uygun şekilde giyinilmeli. Plaja gittiğinde nasıl üzerinde rahat ve açık kıyafetler varsa, işe giderken de gece elbisesi giyilemiyorsa mekâna göre şekillendirmeli insan giyimini...” (Songül)

“Giyim benim için önemli yani karşı cinsin ne giydiği. Ama mahremiyet olarak değil de uyum ve estetik açısından...” (Tolga)

“İnsan kendini nasıl rahat ve iyi hissediyorsa görünürlük de bununla paralel olmalıdır. Diyarbakır gibi bir yerde yazın bikini ile gezemezsiniz ama Bodrum veya Marmaris’te arabınıza bikiniyle binebilir, market alışverişine bile bikini ve şort ile gidebilirsiniz. Yakın çevremdeki insanlar çok da rahat insanlar değil.” (Suzan)

“Giyim konusunda mahrem bölgelerin kapatılması yeterli. Mesela kollar, diz altı bacaklar, boyun gibi bölgelerin her koşulda kapatılması gerektiğini düşünmüyorum. Bulunulan ortama göre askılı da giyilebilir, şort da. Çevrem de benimle aynı düşünüyor.” (Mert)

“Benim için vücudun görünürliğünde vücut hatları belli olmamalıdır. Askılı, düşük belli ya da diz üzerinde olan kıyafetler giyilmemelidir. Ancak vücudun görünürlüğü ortama göre değişir tabii. Bir plaj kasabasında kısa şortla, askılı bluzlarla dolaşmakta bir sakınca yokken, aynı giyim şeklini gündelik hayatımızda pratik olarak uygulanmasından ben rahatsızlık duyarım. Yakın çevrem de bu duruma yaklaşımı aynıdır.” (Gülser)

“Vücudun görünürlüğü bence çevreye uygun olmalı. Eğer tesettürlü insanların yanındaysanız biraz daha o tür ortamlarda dikkat çekmemek gerekir. Öte yandan çok açık giyinen insanların yanında ise kendi kuralları geçerlidir.” şeklinde düşüncelerini ifade eden Ferda’ya göre “eğer deniz kıyısında değilseniz diz üstü etek ya da elbise uygun bir giyim tarzı olmaz. Gerdan bir noktaya kadar açık olmalı, göğüsleri çok belli etmemeli, kollar ise açık olabilir.”

Mülakatlarda çok az sayıdaki öğrenci ise isteyeninin istediği tarzda giyinebileceğini söylemişlerdir. Mesela reklamcılık bölümü öğrencisi Deniz, “giyim konusunda herkes canının istediğini giymekte özgürdür. İsteyen mini etek giyer, isteyen şort, isteyen pantolon. Dekolte giymek isteyen giymelidir.” Diyerek, sonunda bir de “toplumda genel olarak bu anlayış hoş karşılanmaz neden olduğu da bilinmez.” yorumu yapmıştır. Katılımcımız Gökhan’ın ise Deniz’le aynı doğrultuda düşündüğü ancak bunun pratik olarak uygulanmasında birtakım sorunların ortaya çıkabileceğine değinmiştir. Gökhan’ın kendi ifadeleri şu şekildedir:

“...İsteyen istediği gibi giyinsin. Bu hiç kimseyi ilgilendirmez. Ama bizimki gibi bir ülkede böyle bir şeyi öne sürerseniz ve bunu çağdaşlaşma adına yapıyorsanız toplumu eğitmeniz gerekir. Benim çevremde de yine çevreye bağlı olarak (sokakta rahatsız edildikleri gerekçesiyle) kişiler giyimlerine dikkat etmektedir.”

Mülakatlarda katılımcılarımıza, kişisel tutumlarını ortaya koyacak soruların yanında yaklaşık bir kuşak öncesi ile bugünkü tutumlar arasındaki değişimlere dair sorular da yöneltilmiştir. Katılımcılarımız arasında vücudun görünürlüğü ile ilgili insanların tutumlarında zamanla bir değişim olduğunu ifade edenlerle birlikte herhangi

bir değişim gözlemediklerini söyleyenler de olmuştur. Ayrıca toplumun tamamı göz önünde bulundurularak bir değerlendirme yapmanın mümkün olmadığını vurgulayanlara da rastlanmaktadır.

Görüşmelere katılanların büyük bir çoğunluğu -otuz kişi- toplumumuzda bu konuda görülen değişimin, bir nesil öncesinde vücudun daha fazla uzvunun mahremiyet kapsamında değerlendirildiğini, bugün ise tam tersi bir durum yaşandığını dile getirmişlerdir. Bu yönde değerlendirmeler yapan katılımcılardan bazılarının düşünceleri aşığıdaki gibidir:

“Bence vücut hatlarını ortaya çıkaracak giysiler giyilmemelidir fakat günümüzde bu durumun tam tersi davranışlar yaygınlaşmış durumda. Toplum adap ve kurallarına aykırı düşmeyecek şekilde giyim düzenlenebilir. Ancak insanlar hiç olmayacak yerler ve durumlarda vücutlarının en özel yerlerini bile çekinmeden sergiliyorlar. Bu yönde olumsuz bir değişim var toplumda.” (Serkan)

“Dinî hassasiyetleri olanlar giyim konusunda dinin sınırlarına dikkat etmeye çalışmakta. Ancak tesettürlü olan kadınlar ya da dindar erkeklerin giyim anlayışında da ciddi değişimler söz konusu. Eğitimli olanlar çalışma koşullarında ya dikkat edemiyor ya da artık şartların değiştğini savunuyor. Eğitimsiz olanlarsa öykümler sonucu oluşan karmakarışık tarzlara sahip. Çok dar bluzlar, bileğin üstünde etekler giyiliyor. Dışarıda makyajla durulmasında sakınca görülüyor. Dinî hassasiyeti olmayanlarda da sınırlar iyice genişledi...” (Emel)

“Toplumda zamanla bir değişim gözlüyorum. Önceleri sadece kısa kollu olan bluzların yerini artık dekolterleri bol olan bluzlar aldı. Daha önce insanların göbekleri görünmezken, artık bu çok normalmiş gibi anlaşılmaya başlandı. Bu durumu çeşitli defileler ya da yarışmalardaki sunucuların kıyafetlerinin farklılaşması da etkilemektedir.” (Banu)

“...Örneğin bundan 10-15 sene öncesine kadar, televizyon seyredirken, dekolte giyinmiş bir bayan ekranlarda görüldüğünde kanal değiştirirken,

bugünlerde öpüşme sahneleri dahi bizleri pek rahatsız etmiyor. Toplum olarak buna rağmen değerlerden taviz vermemeye çalışıyoruz; fakat hepimizin batı kültürünün etkisinde kaldığımız da kesin. Özellikle medya Batı standartlarını da aşmış durumda fakat şükür ki, medya toplumu yansıtmıyor.” (Aslı)

“Türkiye’de gençlerin arasına bir moda rüzgarıdır sokuyorlar, ondan sonra çık çıkabilersen işin içinden. “Bir toplumu mahvetmek için işe kadınlarından başlamak gerek ama önce büyükannesinden!” Bir yazarın sözüydü. Bizim gençlerden başladılar ki, yaşlılarımızın gözü alışsın. Bence durum iyiye gitmiyor!..” (Betül)

“Genel olarak annemin kuşağı diz altında giyer, kollar, göğüs ve gerdan açılmaz. Gençlerde bu sınırlar daha da daraldı. Medya ise gereksiz yere bu sınırları sınırsızlığa doğru götürmeye çalışıyor.” (Ferda)

“Ancak toplumda zamanla bir değişim gözlüyorum. Önceleri sadece kısa kollu olan bluzların yerini artık dekoltereli olan bluzlar aldı. Toplumda genel olarak kollar, bacaklar ve boyun bölgemiz mahrem olarak görülmezken, daha fazla dekolte olan veya transparan kıyafetler hala ‘mahremiyetin sınırlarını aşıyor’ şeklinde değerlendirilebiliyor.” (Sema)

Yukarıda değerlendirmelerinden örnekler verdiğimiz katılımcılarımızın tamamı, yönünü belirttikleri değişime olumsuz bir anlam yüklemişlerdir. Genellikle değişimi, “toplum adap ve kurallarına aykırı düşmek” şekilde nitelendirdiklerini görmekteyiz. Ayrıca bu değişimde etkili olan unsurlardan bazılarını da değinmişlerdir. Bu unsurlar şunlardır:

- Önceleri sadece kısa kollu olan bluzların yerini artık dekoltesi çok olan bluzların alması,
- Çeşitli defileler ve yarışmalardaki sunucuların kıyafetlerinin farklılaşması,
- Televizyon ekranlarında sürekli olarak dekolte kıyafetler içindeki insanları görerek alışkanlık kazanmamız,

- Çoğunlukla eğitimsiz olan kimselerin öykünmeler sonucu oluşan karmakarışık tarzlara sahip olmaları,
- Batı kültürünün etkisinde kalmamız,
- Televizyon kanallarında yer alan çeşitli programlarda mahremiyet sınırlarının aşılması.
- Gündelik koşuşturmaca içerisinde çalışma koşullarında insanların dikkatlerini başka şeylere yöneltmek zorunda kalmaları.

Katılımcılarımızdan Aslı, değerlendirmesinin sonunda “şükür ki, medya toplumu yansıtmıyor” şeklinde bir ifade kullanmıştır. Ancak medyada yer alan kimselerin toplumdan ayrı bir yerde, farklı koşullar altında hayatlarını sürdürdükleri gerçeğinin yanında toplumun medyada yer alıp, “ünlü” diye tabir edilen kimseleri örnek aldıkları da yadsınamaz bir gerçektir. Yine başka bir katılımcının “bir yazarın sözü” diyerek dile getirdiği, “bir toplumu mahvetmek için işe kadınlarından başlamak gerek ama önce büyükannesinden!” şeklindeki cümleler ise pek çok konuda olduğu gibi mahremiyetin sınırları konusunda da ilk olarak akla kadınların geldiğini göstermektedir.

Genel olarak toplumda vücut görünürliğünde dikkatli bir tutum sergileyenlerin sayısının azalmasında büyük şehirde yaşamının ve modanın etkili olduğunu söyleyenlerden Gülser’e göre büyük şehirlerde insanlar, güneş gözlüklerini takıp wolkman dinleyerek kendilerini toplumdan soyutladıklarını düşündüklerinden etraflarındaki insanların ne düşündüğü ve onların kıyafetlerini yadırgayıp yadırgamadığını çok da umursamazlar. Katılımcımız Fulya ise “kırsal kesimlerde daha tutucu bir durum olduğunu, değişimin de yine kırsal kesim ve büyük şehirlerde farklı yönlerde olduğunu” ifade etmiştir. Ona göre kırsal kesimde yaşayan insanlar açısından önceki kuşaklar ile şimdiki nesil arasında çok farklılıklar yoktur. Büyük şehirlerde ise yeni nesiller büyüklerinin giyim tarzından çok daha farklı tercihleri olduğunu ortaya koyarak vücut görünürlüğüne çok daha az önem veriyorlar.

Bu görüşlerle birlikte katılımcılarımızdan İlhan ve Hande ise “çıplaklığın cesaret göstergesi olduğunun empoze edilmeye çalışıldığı bir toplumda yaşadığımızdan, özellikle gençler arasında vücut görünürliğünün sınırlarının değiştiğini”

vurgulamışlardır. Daha çok ahlaki değerler üzerinde vurgu yapan Dilek ise şunları söylemiştir:

“Genel olarak toplumda vücut görünürlüğü konusunda ahlaki ve ailevi görgüden kaynaklanan bir mahremiyet var. Son dönemlerde ahlaki yozlaşmanın artarak gençlerin aile kültüründen uzaklaşmalarıyla bir değişim söz konusu. Muhafazakâr kesimde ise mahremiyet sınırları daralmış durumda. İnce çorapla diz seviyesinde etek, yarım kollu bluz, pantolon üzerinde kısa ceket rahatlıkla giyilebiliyor.”

Yukarıda değindiğimiz görüşlerin tam aksi şekilde iki katılımcımız Özlem ve Murat, “Türk toplumunda mahremiyet adına hoş olmayan uygulamalarla karşılaştığını, mahrem sayılmaması gereken vücudun bazı uzuvlarının mahrem olduğu gerekçesiyle kapatılmaya çalışıldığını” vurgulamışlardır. Yine iki katılımcımız Ali ve Serpil göre ise her ortam kendince farklılığa sahip olduğundan toplumun tamamında belli bir anlayışın hakim olduğunu söylemek yanlış olur. Bu nedenle kuşaklar arası bir değerlendirme yapmak da olanaksızdır.

6.5.2.8 Saç

Yapılan mülakatlarda öğrencilerin, beden mahremiyeti kapsamında değerlendirdiğimiz “saçın mahremligi” konusundaki düşünceleri sorulmuştur. Görüşülenlerden 17’sine göre saç kesinlikle mahrem iken; 19 katılımcıya göre saç mahrem değildir. Bir katılımcıya göre ise saç, vücudun örtülmesi gereken diğer uzuvları kadar mahrem değildir. Saçın kesinlikle mahrem olduğunu ifade eden katılımcılarımızdan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

“Saç kesinlikle kişinin mahremidir. Kişinin mahremi olan erkeklere göstermesinde sakınca yokken, namahrem olana saç gösterilmemelidir. Ben başörtüsü kullanmayan biri olarak erkek kuaföre gitmekten Rahatsızlık duyuyorum. Saçlarıma yabancı bir erkeğin dokunmasını hoş karşılamıyorum. Ailem ise bana yakın düşünüyorlar...” (Banu)

“...Saç, kadının sadece eşine, babasına, erkek kardeşlerine, amcasına,

dayısına, dedelerine, kayınpederine, yeğenlerine ve gerektiğinde erkek doktora tamamen gösterilebilir. Çevrem saçın saydığım kişilere gösterilebileceğini kabul ediyor ancak hepsi bu kuralı uygulamıyor.” (Emel)

“Benim inançlarıma ve yaşayış tarzıma göre saç kişinin mahrem alanına girer. Birinci derece akrabaların ve eşinin dışında saç kimseye gösterilemez. Yakın çevremde bu konuda benimle aynı fikri paylaşıyor.” (Özge)

“Bayanlar için saç mahremdir. Yakın çevrem de aşağı yukarı benzer şekilde davranmaktadır...” (Barış)

“Saç kişinin mahremidir bence. Saçın görünmesi mahremiyet sınırını zorlar ancak saç eğer doğal bir görünümdeyse bu sınırların zorlanma derecesi çok değildir belki burada ölçü yine de cinselliğin varacağı boyuttur. Yakın çevremde de saç mahrem olarak değerlendirilir, dinî değerler kapsamında bakılır bu konuya. Başörtüsünün kayarak düşmesi çok büyük bir mahremiyet ihlali değildir mesela...” (Gülser)

Yukarıda düşüncelerine yer verdiğimiz katılımcıların ortak olarak üzerinde durdukları konu, saçın mahremliğini belirleyen unsurun dinî inançlar olduğudur. Bu çerçevede saç, sadece kadının eşine, babasına, erkek kardeşlerine, amcasına, dayısına, dedelerine, kayınpederine, yeğenlerine ve gerektiğinde erkek doktora tamamen gösterilebilir. Ayrıca önemli bir husus da, diğer pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da doğrudan kadınların mahremiyet kapsamında değerlendirilmesiyle soruların yanıtlanmış olduğudur. Zira erkeklerin fiziksel görünüm olarak kadınlara göre daha az mahrem sayıldıkları genel kanaattir.

Bir katılımcımız ise çok önemli bir noktaya temas etmiştir. Aslı'ya göre saç, vücudun diğer mahrem bölgeleri kadar önemli değildir. Görüşülenlerin 19'u ise saçın hiçbir koşulda mahrem olmadığını düşünmektedirler. Bu konuda örnek mahiyetinde sadece birkaç tane görüşe yer vereceğiz. Çünkü geride kalan diğer katılımcılar da çok kısa ifadelerle soruyu yanıtlamışlardır.

“Saç nasıl bir mahremiyet alanına girer. Saç, kişisel olması gereken bir şey değildir bence. Başkalarının saçımı görmesinde hiçbir sakınca yok. Yakın çevrem de aynı fikirde.” (Deniz)

“Giremez ve girmemelidir de... O zaman saçın neden var olduğunu sorgulamak gerekir. Çevremdeki insanlar da bu konuda benim gibi düşünüyorlar.” (Tolga)

“Saçın başkalarına gösterilmesinde bir problem görmüyorum. Çevrem de benimle aynı fikirde olan insanlar çoğunlukta.” (Cem)

Toplumsal değişim açısından katılımcıların görüşlerine bakacak olursak, 20 katılımcıya göre değişim, saçın mahrem olduğu düşüncesinin ortadan kalktığı yönündedir. Saçın mahrem olduğunun düşünülmesi yönünde bir değişim olduğunu düşünenler ise 5 kişidir. Toplumumuzda saçın mahrem olduğunu düşünenlerin sayısının yeni nesil içinde artmasına karşılık, saçın mahrem olmadığını düşünenlerin sayısının da artmasından dolayı 3 katılımcı, her iki yönde bir değişim olduğunu ileri sürmüştür. Bu konuda herhangi bir değişim olmadığını dile getirenlerin sayısı ise 9’dur.

Katılımcılarımızdan Sema “toplumumuzda, saçın gösterilmesi kamusal alanda zaruriymiş, gençler saçlarını örtmezmiş gibi bir anlayış hakim olmaya başladı...” şeklinde düşüncelerini dile getirirken; Taha’ya göre bütün toplumu düşündüğümüzde saçın örtülmesi hakim kanaattir. Düşüncelerin değişiminden mi, başka sebeplerden midir? bilinmez. Bu hakim anlayış, saçın açılması yönünde değişmektedir. Diğer bazı katılımcılarımızın düşünceleri ise aşağıda aktarılmıştır:

“Toplumda bir değişim olduğunu söyleyebilirim. Ailemin bu konudaki düşüncesi pek değişmiş değil, fakat değişimi kabullenmiş olduklarını söyleyebiliriz. Günümüzde saçın mahrem olduğu düşüncesinin zamanla etkisini yitirdiğini görüyorum. Bununla birlikte toplumun çoğunlukla başörtüsü örtenlere karşı daha olumlu fikirler beslediğini düşünüyorum. Bir çok konuda olduğu gibi bu konuda da daha tepkisiz bir tutum içinde.” (Aslı)

“Toplum, saçın mahrem olduğunu düşünmüyor bence. Çünkü herkes her

ortamda saçını açıp gösterebiliyor... Anne ve babalar bu konuda biraz daha muhafazakâr idiler ama şimdi onlar da gençler gibi düşünüyorlar... Yani gençlik ya da çevre şartları anne ve babalarının bakış açısını da değiştirmiştir.” (Hande)

Görüşülenlerin üzerinde durdukları önemli bir husus, gençler arasında saçın mahremligi düşüncesinin artık mevcut olmadığı, bununla birlikte büyüklerin, yani bir nesil öncesinin bu konudaki düşüncelerinin de gençler gibi olmaya başladığıdır.

Saçın mahrem olduğunun düşünülmesi yönünde bir değişim olduğunu ifade eden katılımcılarımızdan Emel’in fikirlerini, örnek olması açısından şu şekilde aktarabiliriz:

“Toplumun saç konusuna daha rahat baktığını düşünüyorum. Mesela başörtüsü yasağının söz konusu olduğu durumlarda saç göstermenin çok da günah olmadığı söyleniyor. Ancak toplum bence eskiye göre başörtüsünü daha fazla kabul ediyor. Dindar olmayanlar da onun dinî bir emir olduğunu/olabileceğini kabul edip insanların bu konuda sınırlandırılmaması gerektiğine inanıyor. Anne-babalarımız da başörtüsü konusunda daha duyarlı. Çünkü geçmişte toplumda saçın örtülmesi az rastlanır bir durumdu. Gençler de isteyen insanların başını örttüğünü ya da örtebileceğini düşünüyor. Yani toplumumuzda saçın mahrem olduğu düşüncesinin daha da artması yönünde bir değişim olduğunu düşünüyorum.”

Toplumumuzda saçın mahrem olduğunu düşünenlerin sayısının yeni nesil içinde artmasına karşılık, saçın mahrem olmadığını düşünenlerin sayısının da artmasından dolayı 3 katılımcı çift yönlü bir değişimin varlığından bahsetmişlerdir. Gülser görüşme sırasında “Toplumda genç nesil artık kapanmaya önyargıyla bakarak yetişiyor. Bu nedenle saçın mahrem olduğu düşüncesinin artması yönünde bir değişim var. Ancak araştırarak kapananlar daha bilinçli olduklarından onlar da, saçın mahrem olduğunu düşünüyorlar. Bu yönde bir değişim de söz konusu. Çift yönlü bir değişim vardır. Yani bu değişim yönlerinin hangisinin daha ağır bastığını kestirmek çok zor.” şeklindeki düşünceleriyle, değişimin yönünü tespit etmeye çalışmıştır.

Yukarıda düşüncelerine değindiğimiz katılımcılarımızın yanı sıra saç mahremiyeti ile ilgili bir değişimden bahsetmenin mümkün olmadığını dile getirenler de olmuştur. Genel olarak bu katılımcılarımıza göre toplum için bir genelleme yapmak doğru değildir, çünkü bu tutum kişinin dinî inancına göre değişiklik gösterir. Ayrıca toplumda saçın mahrem olduğunu düşünen ve düşünmeyen farklı kesimler/çevreler olduğundan, bu konuda herhangi bir değişim olduğunu söylemek zordur.

6.5.2.9 El

Katılımcılara son olarak beden mahremiyeti çerçevesinde “el”in mahremiyet kapsamına girip girmediği ile ilgili görüşlerini sorduk. Aynı zamanda yakın çevrelerinde bulunan insanların bu konudaki düşüncelerini bize aktarmalarını istedik. Katılımcılardan 17’si, “el kişinin mahrem alanına girer” derken; 20 kişi “el, kişinin mahrem alanına girmez” demişlerdir.

Görüşmelerde elin mahrem olduğunu düşünenlerden bazılarının açıklamaları şu şekildedir:

“El, görüntü olarak insan bedeninin mahrem yerlerinden sayılmaz. Ancak konu karşı cinslerin ellerinin birbirine dokunması olunca problem burada başlar. Tokalaşma toplum açısından normal olduğundan tokalaşmamak yani uzatılan eli geri çevirmek hoş karşılanmamakta ve farklı sorunlar yaratmaktadır: Karşı tarafın kırılması, üzülmeye gibi. Bu durumda seçim yapmak kişiye bağlı görünüyor. Benim kişisel kanaatim elin mahrem olduğu yönünde. Yakın çevremde kadın ve erkeklerin tokalaşması dindar insanlar açısından da normal karşılanıyor...” (Canan)

“Bence mahrem alanına girer. Erkeklerle kadınların tokalaşmalarını doğru bulmuyorum. Kültürümüzde böyle bir davranış modeli yoktur. Bana bir bayan el uzattığında geri çevirmiyorum, tokalaşıyorum. Geri çevirmeyi nezakete aykırı buluyorum. Çevremde her iki tutumu da uygulayanlar vardır.” (Taha)

“Bence el de kişinin mahrem alanına girer. Kadınlarla erkeklerin tokalaşması yanlıştır... Ama maalesef eğer bir sosyal çevreniz varsa, muhtemelen bundan kaçmanız çok zor. Ya da çoğu insandan soyutlanmış yaşayacaksınız.” (Semra)

“Elin mahremiyeti dediğinizde elin gözükmesi ya da örtülmesini kastediyorsanız, bence el mahrem değildir. Ama kadınların erkeklerle tokalaşması bağlamında mahremiyet alanına dâhil olur ki, karşı cinslerin tokalaşmasını doğru bulmuyorum. İslamiyet bunu cinslerin birbirlerine karşı bir şey hissetme ihtimaline karşı yasaklamıştır. Benim ailemde de aynı durum söz konusudur. Yalnız azınlık dahi olsalar tokalaşma konusunda hassas davranan insanlar halen vardır.” (Özge)

“İnsanın tüm bedeni mahremdir. El sıkışmak erkek ve kadın arasında bence doğru değildir... Yakın çevrem tokalaşmamaya özen gösterir. Ama modernleşme yönünde ilerleyen toplum özellikle tokalaşmaya özen göstermekte ve tanışırken ve ayrılırken mutlaka tokalaşmayı esas tutmaktadırlar...” (Ahmet)

“El, tabi ki mahrem alana girer. Çarşıda, pazarda, toplu taşıma araçlarında erkeklerin elime dokunmasından rahatsız oluyorum, bazen eldiven giysem mi? diye bile düşünüyorum. Çok güzel eller kapatılabilir bile. Mümkün olduğunca erkeklerle tokalaşmıyorum, ama çok zaruri bir durumda mesela “yüzlerce kişinin önünde ödül alıyorsunuz ve yetkili birisi sizi tebrik ediyor” işte bu gibi durumlarda tokalaşabilirim belki. Ayrıca benim tokalaşmadığımı bilenler de zaten ellerini uzatmıyorlar. Uzatanlar olursa bir şekilde geçiştirmeye çalışıyorum, tabii zor durumlarda kalarak oluyor bunlar. Yakın aile çevrem bu konuda benim kadar hassas değiller, annem, ablam, kız kardeşim tokalaşabiliyorlar.” (Banu)

En son düşüncelerini aktardığımız Banu bize el mahremiyeti ile ilgili bir örnek anlatmıştır:

“Ablamın düğününde gelinliğin dekoltesinin aşırı olmasına bir şey demeyen babam, düğünde ablamı tebrik eden erkeklerin ablamla

tokalaşmalarından rahatsız olarak ‘keşke bir eldiven giymesini düşünseydik’ şeklinde bir hayıflanmada bulunmuştu.”

Katılımcımızın aktardığı bu örnek olay, aslında bizim kültürümüzde de kimi zaman mahremiyet konseptinde dokunulmazlığın ağır bastığını göstermektedir. Bu noktada, mahremiyet çerçevesinde “dokunulmazlık” ve “görünmezlik” konularında Hilmi Yavuz’un değerlendirmelerine yer vermemiz gerekmektedir. Hilmi Yavuz’un tespitlerine göre “Batı kültürünün mahremiyet konsepti dokunulmazlık üzerine; buna karşılık Doğu kültürününki ise görünmezlik üzerine” inşa edilmiştir.²⁶⁷ Görünmezlik konsepti üzerine kurulan bir anlayışın mahremiyet sınırlarının daha geniş olduğu zaten kendiliğinden ortaya çıkar. Nitekim görünmesi sakıncalı ya da yasak olan bir şeye dokunmak zaten yasaktır.

Görüşülenlerden elin mahrem olduğunu düşünenlerin, ortak olarak çoğunlukla ifade ettikleri noktalar özetle şu şekildedir:

- Elin görülmesinde bir sakınca olmamakla birlikte karşı cinsin dokunması açısından bir sakınca vardır.
- El, saça ya da vücudun diğer bölgelerine göre daha az mahrem sayılır.
- El mahrem olarak düşünülse de, zorunlu durumlarda tokalaşmaktadır.
- Tokalaşmayı reddetmek, sosyal yaşamda birtakım sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir.
- Tokalaşmak, pek çok kişi için modernleşmenin göstergelerindedir.

Elin mahremiyet kapsamında değerlendirilemeyeceğini ve tokalaşmanın bir medeniyeti ifade etmekle birlikte medeni insanların selamlaşma şekli olduğunu ileri süren katılımcılarımızdan bazılarının düşüncelerinden örnekler aşağıdaki gibidir:

“El kişinin mahrem alanına girmez. Toplumda yaygın olan bir adet olduğu sürece kadınlarla erkeklerin tokalaşmasında bir sakınca görmüyorum. Ayrıca bu konudaki tutumum karşımdaki kişiye göre değişir. Yakın çevremdekiler zaruri gördükleri hallerde tokalaşmayı tercih ediyorlar.” (Aslı)

²⁶⁷ Yavuz, *Söz’ün Gücü*, ss. 29-30.

“Kadınlarla erkeklerin tokalaşmasında bir sakınca yoktur. Sakıncası olduğunun düşünülmesi bana göre kişinin bir art niyet içerdiğinin göstergesidir. Yani bir kadınla erkeğin arkadaşça tokalaşması yani selamlaşması, erkek ya da kadında bir rahatsızlık uyandırıyorsa bu, kişinin kendisiyle alakalı bir durumdur.” (Fulya)

“El, başkalarının görmesinde ya da istediğiniz kişinin elini tutmanızda sakınca ortaya çıkarabilecek bir uzuv değildir. El tokalaşması doğrudur, ben bu konuda hiçbir sakınca olmadığını düşünüyorum. Yakın çevremde de durum aynı.” (Songül)

Katılımcılarımızdan güzel sanatlar fakültesi 3. sınıf öğrencisi Murat ise elin mahrem olmadığını anlatırken, “tokalaşmamanın kadını aşağılayıcı bir şey” olduğundan bahsederek görüşlerini açıklamıştır. Ayrıca etrafta “erkekler şapur şapur yanak yanağa öpüşürken kadına gelince uzak durulmasını”, “komik ve ucuz bir bilim kurgu filminin bir sahnesi” olarak nitelendirmiştir.

Katılımcılarımıza son olarak, el mahremiyetiyle ilgili insanların anlayışlarında görülen değişim hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Görüşmelerde, bu soruya çok farklı cevaplar verilmiştir. 16 katılımcı toplumumuzda yaklaşık bir nesil öncesine kıyasla “elin mahrem olmadığı düşüncesinin yaygınlaştığı yönünde bir değişim” olduğunu; 3 katılımcı ise “elin mahrem olduğu düşüncesinin yaygınlaştığı yönünde bir değişim” olduğunu söylemişlerdir. Bunlara ilave olarak 2 katılımcı “aslında bazı kesimlere bakıldığında eskiye göre elin mahrem alana girmesi durumunun var olduğunu; bazı kesimlere bakıldığında ise bu tür sınırlamaların ortadan kalktığına görüldüğünü” ifade etmişlerdir. 1 katılımcı değişim konusunda bir fikrinin olmadığını; geriye kalan 15 kişi ise toplumda elin mahremiyeti konusunda herhangi bir değişim olmadığını vurgulamışlardır.

Görüşmelerde, günümüzde artık elin mahrem olmadığı düşüncesinin hakim olduğunu dile getiren katılımcılarımızdan birkaçının açıklamaları aşağıdaki gibidir:

“Toplumdaki değişimle ilgili bir genelleme yapılması doğru değildir. Ama 1 nesil öncesine göre elin mahrem olduğu düşüncesinin azalması yönünde

bir değişim olabilir.” (Fulya)

“Tokalařma artık selamlaşmanın yerini almış durumda. Olmazsa olmaz hale getirilmeye çalışılıyor. Elin mahrem olduğu dūřüncesinin de artık neredeyse kalkmak üzere olduğunu söyleyebiliriz.” (İlhan)

“Genel olarak toplumumuzda muhafazakâr olmayan kesime göre zaten tokalaşmak usulen gerçekleştirilir. Muhafazakâr kesimde ise “el mahrem değildir” diyenlerin oranı gittikçe artmakta.” (Dilek)

“Toplumda Őehir ile kırsal kesimler arasında fark vardır. Toplum bütün bu konularda aynı tutumu sergilememektedir. Anadolu insanında kültürel açıdan kadın ile erkeğin tokalaşması söz konusu değildir. Bu, Őehirleřme geleneğidir. Bir önceki nesle göre bu konu dindarlar arasında daha az problem edilmektedir. Elin mahrem olduğu dūřünüerek ona göre davranılmaktaydı ancak bugün muhafazakâr kesimde daha esnek dūřünceler ortaya çıkmaktadır. Dięer kesimlerin ise zaten bu konuda kuşaklar arasında farklı tutumları yoktur.” (Taha)

Görüşmelerde öne çıkan görüş, muhafazakâr olmayan kesimde zaten ne bir kuşak ne de beř kuşak önce elin mahrem olabileceği dūřünümedięi için herhangi bir değişimin söz konusu olmadığı yönündedir. Ancak asıl değişim, muhafazakâr kesimde yaşanmaktadır. Artık gençler elin mahrem olmadığı dūřüncesini genellikle taşımaktadırlar.

Katılımcılarımızdan Tolga ve Zehra’ya göre ise son zamanlarda dinî bilinçlenme neticesinde elin mahrem olduğu anlayışı önceki dönemlere göre daha fazla yayılarak rağbet görmektedir.

Katılımcılarımızdan bilgisayar mühendisliği bölümü öğrencisi Ali’ye göre toplumun bazı kesimlere bakıldığında eskiye göre gerileme olduğunu, yani elin mahrem alana girmesi durumunun var olduğunu; bazı kesimlere bakıldığında ise ilerleme yani bu tür sınırlamaların ortadan kalktığının görüldüğünü dile getiren katılımcımızın fikirlerini dile getirirken değişime olumlu ya da olumsuz anlamlar yükleyerek değerlendirme yaptığını görüyoruz. Buna göre elin mahrem alana girmesinin

düşünülmesi bir gerileme; bu tür sınırlamaların ortadan kalkması ise ilerleme olarak nitelendirilmiştir. Emel ise değişime herhangi bir değer yargısı yüklemekten şunları söylemiştir:

“Genelde toplumda tokalaşma konusunda diğer mahremiyet unsurlarına göre daha rahat bir tavır hakim. Toplumda erkeklerin kadınlara göre daha az dikkat ettiğini düşünüyorum. Galiba daha rahat bir tavra doğru gidiliyor ama dinî hassasiyetlerin artması da tersini gösteriyor gibi. İki yönde doğru da bir değişim var.”

Katılımcımız burada el mahremiyeti konusunda mahremiyet kapsamına giren diğer unsurlara göre daha esnek davranıldığını dile getirmiştir.

Yaşanılan muhite göre elin mahrem olmasıyla ilgili tutumların değişebileceğini, ancak nesiller arasında herhangi bir değişimin varlığından bahsedilemeyeceğini dile getiren Ayşe gibi daha birçok katılımcı da, değişimden bahsedilemeyeceğini söylemişlerdir. Bunlardan bazılarının düşünceleri şöyledir:

“...Toplumda el, önceden de mahrem değildi, şimdi de değil. Yani bir değişim söz konusu değil.” (Mert)

“Toplumdaki uygulamalar çok çeşitlilik gösteriyor. Toplumda hiç bir şekilde tokalaşmayan bir kesim olduğu gibi, bu konuda orta yolu tutan, yani zaruri gördüğü hallerde tokalaşan ve her durumda tokalaşanlar da söz konusu. Her çevrenin farklı bir tutumu var. Nesiller arasında herhangi bir değişimin olduğunu sanmıyorum.” (Aslı)

“Belki yaşanılan muhite göre bu durum değişir ama nesiller arasında herhangi bir değişimin olduğunu sanmıyorum.” (Ayşe)

“Toplumsal değişimle birlikte mahrem olmasının sınırları daralmaktadır. Toplumda el, önceki dönemlerde samimiyet ve güvenin ifadesiydi. Eskiden de elin çok da mahrem olduğunun düşünüldüğünü sanmıyorum. Yani bu konuda bir değişim gözlemek zor gibi.” (Gülser)

“Toplumda elin mahrem olabileceği hiç aklına gelmeyecek kesimler

olduğu gibi eli her durumda mahrem olarak kabul eden insanlar da var. Toplumsal açıdan herhangi bir değişim gözlemek biraz zor bence.” (Hukuk)

Mahremiyet kapsamına girdiğini düşündüğümüz alanlar ile ilgili katılımcılara yönelttiğimiz sorulara vermiş oldukları cevaplar neticesinde, aslında mahremiyet kapsamında değerlendirilen unsurların “mahrem olma” derecelerinin birbirinden farklı olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Buna göre el ve ses, bu bölümde ele aldığımız diğer mahremiyet alanlarına göre daha az mahrem kabul edilmektedir.

7. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Mahremiyet, sosyal faktörlerin etkisiyle şekillenen dinamik bir olgudur. Mahremiyet anlayışımızın gündelik hayatımızın birçok alanında davranışlarımızın şekillenmesinde önemli bir etkiye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlayış, tutum ve davranışlarımıza yön vermede etkili olduğu gibi bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve toplumsal hayat algılayışı ile sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal alanlardaki değişimlerden de etkilenmektedir.

Toplumların birbirinden farklı mahremiyet anlayışlarının olduğunu görmekteyiz. Çalışmamızda ise, Türk toplumunun pek çok yönden en dinamik kesimi olarak nitelendirebileceğimiz üniversiteli gençlerin mahremiyet anlayışlarını ortaya koyarak, gençliğin bu kesiminin gözünden kendilerinden bir nesil öncesi ile kendi kuşakları arasında görülen mahremiyet anlayışındaki değişimleri belirlemeye çalıştık. Kişiyeye ait özel alanın sınırlarının dönüşümüne dair üniversite öğrencilerinin davranış, fikir ve tutumlarını belirlemeyi hedeflememizin nedeni, toplumların geleceğinin önemli göstergelerinden birisi olan gençlik üzerine yapılan araştırmaların gelecek hakkında bize fikir vermesidir.

Çalışmamızın aynı zamanda girişi olan birinci bölümde araştırmamızın amacı, önemi, sınırları, yöntemi, varsayımları ve diğer bölümlerde ele alınan konularla ilgili genel bilgiler verilmiştir

Mahremiyet ile ilgili kavramsal bir çerçeve çizmeyi amaçladığımız çalışmamızın ikinci bölümünde ise, mahremiyet kavramının analizini yapmak suretiyle mahremiyetle doğrudan ilişkilendirilebilen kamusal/özel alan ayırımını ve mahremiyet ekseninde görülen toplumsal dönüşümleri ele aldık. Aynı zamanda mahremiyetle ilgili toplumsal sorunlara da kısaca değinmeye çalıştık.

Eski çağlardan beri rastlanmakta olan mahremiyet olgusunun utanma duygusu ile ilişkilendirildiğini görmekteyiz. *Kendi çıplaklığından utanma* duygusu insanın özünde olduğundan ve *beden utancı* tüm insan topluluklarında görüldüğünden, tüm toplumlarda bir *mahremiyet algısının* varlığından bahsedebiliriz. Fakat çeşitli kültürlerin

mahremiyet hakkında farklı tavırlara sahip olduğu görülmektedir. Batı kültürü için insan gövdesinin mahremiyeti, onun “kamusal alanda dokunulamaz” olması ile güvence altındayken; doğu toplumlarında “mahrem olanın ötekinin bakışından saklanması, ötekinin bakışına kapalı tutulması” ile güvence altına alınmıştır. Yani batı toplumlarında mahremiyet olgusu “dokunulmazlık” üzerine, doğu toplumlarında ise “görünmezlik” üzerine kurulmuştur.

Mahremiyet kavramı hukuki ve siyasi bir terim olarak “bireylerin, devletin ve diğer kişilerin müdahalesinden muaf olarak hareket edebileceği, yaşamsal faaliyetlerini sürdürebileceği bir alanın ve kişilik haklarına bağlı olan tüm unsurların bütününe verilen ad” olarak açıklanmıştır. Ayrıca mahremiyetin “kişinin kendine ait olan ve üçüncü şahıslarca öğrenildiğinde maddi veya manevi zarara yol açmayan, ama yine de kişiye özel kalıp kalmayacağına, kişinin kendisinin karar verdiği bilgiler” şeklinde tanımlandığına da rastlamaktayız. Bu tanımlarla birlikte genel olarak mahremiyet konusunda karşımıza çıkan tanımlar, “gizlilik, aile hayatı, yasaklanan şeyler, herkesçe bilinmemesi icap eden, gizli şeyler” şeklindedir. Ayrıca hukuki ekseninde mahremiyetin boyutları; *mekânsal mahremiyet*, *kişi mahremiyeti* ve *bilgi mahremiyeti*, şeklinde değerlendirilmektedir.

Mahremiyet konusundaki tartışmalar daha çok kamusal-özel alan ayırımı bağlamında gerçekleşir. Ve bu ayırımın belirginleşmeye başlamasını endüstrileşme süreciyle başlatmamız mümkündür. Endüstrileşme süreciyle birlikte ev ile işyerinin birbirinden ayrılması, kadının eve çekilmesine yol açmıştır. Böylece kadın ve erkek arasında artan bir rol farklılaşması söz konusu olmuştur. Ancak bu rol farklılaşmasının sınırları mahrem olarak görülen kadının iş hayatına katılımıyla değişmiştir. Kadınlar kamusal alanda kendilerine bir yer edinme çabalarını sürdürürken, yerleşik kadın ve erkek rolleri arasındaki sınırlar kalkmaya başlamıştır. Yaşanan bu süreç, “özel olana” ilişkin algının değişimini doğurmuştur. Artık özel olanın, kamusal olana doğru kendi sınırlarını aşması durumu söz konusudur. Ve bu durum aslında tüm toplumlarda gözlenen bir süreç olmuştur. Dolayısıyla modernleşme projesinin mihenk taşı olan kadınların özel alan ile ilgili bilinen pek çok şeyin yeniden değerlendirilmesine sebep olduğunu söylemek mümkündür. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi özel ve kamusal

alandaki değişimler, kadınların özel alandan kamusal alana çıkışları konusu üzerinden değerlendirilmektedir. Kentli kadınların moda, eğlence, eğitim, çalışma gibi yollarla haremlik-selamlık geleneğini kırarak toplumsal yaşama katılmaları, onların “mahrem alandan çıkarak kıyafet açısından ve toplumsal düzeyde görünürlük kazanmış” olmaları şeklinde değerlendirilmektedir.

Çalışmamızda, mahremiyetin dönüşümü ile toplumsal süreçte yaşanan hemen her alandaki değişimin karşılıklı olarak birbirini etkilediği ortaya çıkmıştır. Modernlikle ilişkili olan mahremiyetin dönüşümünde, artık kamusal olanın yerini özel olana bıraktığı bir durum söz konusudur. Herkesin kamusal birtakım referanslar çerçevesinde hayata bakmaktan daha çok mahrem olanı öne çıkartıp, özel olanı kamusal alana sürdüğünü görmekteyiz. Günümüzde, özellikle kişilerin özel hayatlarındaki karakteristikler ve özel hayatlarındaki tutumlar öne çıkartılmaktadır. Bu durum ise modernleşme süreci ile birlikte mahremiyetin de bir dönüşüm geçirdiği gerçeğini ortaya koyar.

Mahremiyetin dönüşümünde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile birlikte kuşkusuz sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal alanlardaki değişimlerin de etkisi vardır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, yazılı ve görsel medya, telefon, internet, gözetleme araçlarının gelişmesi; sosyal ve kültürel alanlardaki gelişmeler ise sanayi devrimi ile birlikte iş ve aile yapısında görülen değişiklikler, eğitim seviyesinin yükselmesi neticesinde daha açık ve özgür bireylerden oluşan bir toplum oluşturma çabaları olarak sıralanabilir. Ayrıca ekonomik alanlardaki değişimler, kişilerin alım güçlerinin ve ürün pazarlama tekniklerinin birbirine paralel olarak artması neticesinde teknolojik gelişmeleri daha yakından takip edebilmeleri; siyasal alandaki değişimler de, kamu yararını sağlamak üzere gözetleme tekniklerine başvurulmasıdır. Tüm bu değişimler ve daha birçok değişim vasıtasıyla kişiye ait özel alana müdahale imkânının her geçen gün artmakta olduğu, ayrıca bireylerin kendi mahremiyet alanlarının sınırlarının esnekleşmesine karşı daha rahat bir tavır takınmakta oldukları görülmüştür. Neticede, medyaya taşınan kürtaj hakkı, örtünme, cinsellik, cinsiyet, aile hayatı ve beden görünürlüğü gibi konular, beklenildiği gibi mahremiyetin dönüşümünü rahatlıkla gözleyebileceğimiz alanlar olarak karşımıza çıkmıştır.

Mahremiyetin dönüşümü ile güven ve kişisel ilişkiler arasında birbiriyle bağlantılı olarak değerlendirilmektedir. Nitekim modern dönemde bireylerin kendilerine özel olan konuları başkalarıyla paylaşmada gözettikleri en önemli unsurların başında “güven” gelmektedir. İnsanlar arasındaki ilişkilerde belirleyici olan kültürel unsurlar, toplumsal gelişmeler ile şekillenmektedir. Modern toplumlarda görsellik, 20. yüzyılın başından itibaren kayıt ve bilgi teknolojilerindeki gelişmelerin yanı sıra kültür üzerinde ciddi bir egemenlik kurmuştur. Sanayileşme sürecinde görülen değişimler, popüler kültür ve tüketim kültürü gibi bazı yeni kavramların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu noktada etkili olan tüketime dayalı nitelikteki ve kuşaklar arasındaki bağların gevşemesine neden olan popüler kültürün yayılma ve yaygınlaşmasında önemli etkenlerden biri medyadır. Ve medya bu konudaki fonksiyonunu, değişime en yakın yaş grubunu temsil eden ve alışkanlıkları bakımında yenilikçi özelliği ile öne çıkan gençler üzerinde yerine getirir. Medya bu işlevini, gençliğin gündelik tüketimine yönelik propagandalarla gerçekleştirir ve bu, tüm dünyada “tüketim kültürünün” etkisi ve sonuçları bakımından en büyük sorunlardan biri olarak kabul edilir. Çünkü tüketim kültürünün yerleşmesi, yeni kuşakların diğer pek çok konuda olduğu mahremiyet anlayışının da değişime uğramasına neden olmaktadır.

Çalışmamızda, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal alanlardaki değişimlerin mahremiyete yönelik tehditleri artırdığı ortaya çıkmıştır. Mahremiyet ekseninde gerçekleştirilen hukuki ve siyasi tartışmalar sonucunda mahremiyete yönelik tehdit kaynaklarının *kendini ifşa etme, merak ve gözetleme* olduğu görülmektedir. Bireylerin mahremiyet haklarının korunmasına yönelik birçok anayasal tedbir alınmıştır. Ancak çalışmamızda asıl üzerinde durduğumuz problem, kişilerin kendileri ile ilgili çok özel konuları ifşa edip etmedikleri ve bu konuda ne düşündükleridir.

Mahremiyet ekseninde görülen bu toplumsal dönüşümleri genel olarak ikinci bölümde inceledikten sonra üçüncü bölümde, Türkiye’deki modernleşme, sanayileşme, kentleşme ve küreselleşme süreçlerinde görülen toplumsal dönüşümler, mahremiyet ile ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Bu bölümde en mahrem deneyimleri, tutkuları, hastalıkları, kaygıları, suçları, kamu önünde, yargılama, cezalandırma, bağışlama ya da

avutma yetkisine sahip bir otoritenin huzurunda itiraf etme isteğinin modernliğin doğuşunda etkili olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu durum da, özel alanda yer alan bir şeyin itiraf edilince kamusal bir özellik kazandığını açıklamaktadır. Aynı zamanda modernleşmeyle birlikte toplumumuzda artık özel alan içerisinde yer alan pek çok konunun, kamusal alana taşınmaya başlandığı görülmektedir.

Sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan kentleşme olgusu ve göçün, sosyal yapıdaki değişimlerde önemli derecede kendisini hissettirdiği ortaya çıkmıştır. Göçler sonucu ortaya çıkan gecekondu mahallelerinin sebep olduğu çarpık kentleşme, işsizlik, eğitim, sağlık, çevre, alt ve üst yapı sorunlarıyla birlikte şehrin sosyal yapısına adapte olamayan insan tipleri ortaya çıkmış, aynı zamanda suç oranlarında artışlar gözlenmiştir. Çalışmamızın verilerine dayanarak “Türk ailesinin değişim motorunu, kırdan kente göçün oluşturduğunu ve kentteki yaşamın, kadının aile içi ve dışı rollerini ve beklentilerini değiştirdiğini” söylememiz mümkündür. Bununla beraber kentleşmenin bir getirisi olarak sitelerde, akrabalar ve arkadaşlar ile aradaki sosyal ve fiziksel mesafenin artması nedeniyle ailenin özerkliğinin de arttığını görmekteyiz. Aile hayatında bir alanının var olmaya başlaması ise bireyselleşmeyi ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda kentleşme sürecinde mahremiyetin çift yönlü olarak işlemeye başladığını söyleyebiliriz. Şehirlerde aile yapısının değişmesi ile kendi kendine yetme eğiliminde olan çekirdek aileler dışı kapalı bir tutum sergileyerek mahremiyet alanlarını korumaya çalışmaktadırlar. Aynı zamanda yaşanan kültür erozyonu, bireylerin özel alanlarına giren konuların başkaları tarafından öğrenilmesinden rahatsız olmamaları yönünde, eğilimlerini değiştirmiştir.

Çalışmamızın yine üçüncü bölümünde, 1980’li yıllardan sonra kitle iletişim araçları ve eğlence endüstrisinde görülen gelişmelerin sosyo-kültürel, ekonomik ve toplumsal birçok değişimde, etkin bir rol oynadığı ortaya konmuştur. Kitle iletişim araçları ile ilgili yapılan araştırmalar sonucunda, kitle iletişim araçlarının sadece toplum içinde yaşayan bireyler üzerinde doğrudan etkili olmakla kalmayıp, aynı zamanda kültürü, bilgi birikimini, normları ve toplumsal değerleri de etkilediği belirlenmiştir. Konu bireyler boyutunda ele alındığında izleyicilerin özgeçmişleri, yaşları, cinsiyetleri, meslekleri, yaşam biçimleri, hayatı algılayış şekilleri, zihinsel özellikleri ve dinî

inançları gibi birçok özellik, medyanın bireyler üzerinde yaratacağı etkinin türünü, şeklini ve şiddetini belirlemede belirli ölçüde rol oynamaktadır. Çalışmamızda medyanın, çocukların yanı sıra genç/yetişkin bütün insanların yaşamları boyunca süren sosyalleşme süreci üzerinde de sürekli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Genel olarak gençlik kavramı, gençlerin kimlik ve kişilik kazanma süreçleri ile Türkiye’de üniversite gençliğinin sorunları ve yabancılaşması sorunlarına değinilen araştırmamızın dördüncü bölümünde üniversite gençliğinin genel profilini ortaya koymaya çalıştık. Bu çerçevede, gençliğin en genel kabul gören tanımının biyolojik yaklaşım içerisinde yapıldığı, yani yaş unsuru dikkate alınarak, “gençler için geçerli olan yaş grubunun 12-24 yaş arası” olduğu görülmektedir.

Türkiye’deki sosyolojik gelişmelerden ve sorunlardan en çok etkilenen toplum kesiminin gençlik olduğunu söyleyebiliriz. Kişilik ve kimlik arayışı içindeki gençler kendilerine ideal olarak seçtikleri ünlü şahsiyetlerle kişiliklerini özdeşleştirme yoluna gitmektedirler. Gençlerin pek çok konudaki değerlendirmeleri ile kendilerinden bir kuşak önceki insanların değerlendirmeleri arasında bariz uçurumlar olduğunu pek çok konuda müşahede etmekteyiz. Gençlerin anne-babalarının nazarında özel yaşamın kapsamına giren konular, bugün gençler açısından gayet rahat bir biçimde dile getirilebilmektedir. Bu gibi durumlar ise gençlerin zaman zaman toplumun normları ve değerleriyle çatışan davranışlar sergilemelerine neden olmaktadır. Dolayısıyla gençler üzerine yapılan araştırmaların daha çok “gençlerin sorunları” olarak tespit edilen konularla ilgili olduğunu görmekteyiz. Yapılmış olan araştırmaya göre genel olarak tüm gençlerin karşılaştığı temel sorunlar: Kimlik ve kişilik oluşturma ve sosyalleşme süreçlerinde eğitim, tüketim sorunları, cinsellik, özgürlük, kentte yaşam ve otoriteden rahatsızlık, kişilik bunalımı, ahlaki çöküntü, isyankârlık, hayat gayesi oluşturma, sorumluluk duygusunun gelişmesi, hayattan tatmin arama, macera ve hareket isteği şeklinde sıralanabilir. Araştırmamız, gençlerin mahremiyet anlayışlarının oluşumunda mahremiyet anlayışlarında, yaşadıkları birtakım sorunların etkili olduğu göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmiştir. Özellikle kişilik kazanma döneminde aile büyükleri ile yaşanan fikir çatışmaları ve özgür olma arzusu, gençliğin cinselliğe ve aile hayatına

bakışlarını etkilemektedir. Bu nedenle çalışmamızın beşinci bölümünde üniversite gençliğinin cinselliğe, aile hayatına ve medyaya karşı ilgi tutumlarını inceledik.

Gençlerin özgürlüğe bakışları, sosyal ilişkilerini ve aile hayatı ile ilgili düşüncelerini etkilemektedir. Çünkü gençlerin kişilik oluşumlarında sosyal çevrenin yanı sıra kuşkusuz aile ve medya da önemli unsurlardır. Fakat bununla beraber çalışmamızda yer verdiğimiz ampirik araştırma bulgularına göre gençlerin kişiliklerinin oturması ve sosyalleşme süreçlerinde karşılıklarına çıkan en önemli sorunlar arasında bir de “güvensizlik” eklenmektedir. Nitekim mahremiyet alanına giren pek çok konunun bireylerin karşılıklı güveni ile doğrudan ilişkisi vardır. Ulaştığımız bu sonuçların aslında uygulamalı araştırmamızın verilerini doğrular nitelikte olduğunu söyleyebiliriz.

Çalışmamızın altıncı bölümü uygulamalı araştırma verilerinin değerlendirilmesinden oluşmaktadır. Uygulamalı araştırma, mülakat tekniği ile yapılmıştır. Araştırmada, Türkiye'nin çeşitli devlet ve vakıf üniversitelerinin farklı bölümlerinde okuyan üniversite öğrencileri ile görüşmeler yapılarak, üniversite gençliğinin mahremiyet ile ilgili yaklaşımları belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamız boyunca doğruluğunu test ettiğimiz varsayımlarımızın değerlendirilmesi, bizi bazı sonuçlara ulaştırmıştır.

“Günümüz dünyasında mahrem alanın sınırlarının daralmasıyla mahremiyet ile ilgili görüşler esneklik kazanmaktadır” temel hipotezi çerçevesinde şekillenen araştırmamızın uygulamalı araştırma kısmında, büyük bir oranla bizim hipotezimizi doğrulayan verilere ulaşılmıştır. Ancak alt hipotezlerimizden bazılarının kısmen de olsa doğrulanmadığını da görmekteyiz.

Araştırmamızda, katılımcıların mahrem ve mahremiyet kavramlarından, “başkalarıyla paylaşmak istenilmeyen kişiye ait özel alanı, başkasından sakınılması ve gizli olması gereken şeyleri” anladıklarını dile getirmeleri, kavramların ve mülakat sorularının doğru anlaşıldığını bize düşündürmektedir. Çünkü mahremiyet kavramının cinsellikle, sosyal kurallara göre toplumda konuşulmaması gereken konular ile ve kutsal olanla ilişkilendirilmesi, aslında kelimenin kökeninden kaynaklanmaktadır. Zira “gizliliğe, aile hayatına, kadının sahasına, yabancıların bakışlarına, yasaklanan şeye

ilişkin” olan mahrem sözcüğü aynı zamanda “herkesçe bilinmemesi icap eden, söylenmeyen, gizli şey” anlamlarına da gelmektedir.

Araştırmamızda ulaşılan sonuçlardan bir diğeri, dinî inancı olmayan bir insanın da mahremiyet duygusuna sahip olabileceği ve mahremiyetin unsurlarını kültürün şekillendirdiğidir. Bu da, ikinci bölümde üzerinde durduğumuz mahremiyete yönelik değer, tutum, davranış ve beklentilerdeki farklılıkların, kişisel özellikler, sosyal statüler, fiziksel ve kültürel ortamın özelliklerinden de kaynaklanabileceği düşüncesini doğrulamaktadır. Yine araştırmamız sonucunda mahremiyetin utanma duygusu ile ilişkilendirildiği, kendi çıplaklığından utanma duygusunun insanın özünde olduğu yönündeki düşüncelerimizin de doğrulandığını görmekteyiz.

Mahremiyet kapsamına giren unsurların katılımcılar tarafından “Bedenin bazı uzuvları, ev içersindeki yaşantı, aile ile ilgili hemen her şey, kişiler arası ilişkiler, kadın-erkek ilişkileri, dinî ya da siyasi düşünceler, cinsellik veya cinsel hayat ve cinsel tercihler” şeklinde sıralanması, mahremiyet kapsamına girdiğini düşündüğümüz unsurlar ile ilgili doğru tespitlerde bulunduğumuzu ve mülakat formunda yer verdiğimiz soruları isabetli bir şekilde seçtiğimizi göstermektedir. Aynı zamanda ulaşılan bir diğer sonuç da, Türk toplumunun farklı sosyal tabakalarını temsil etmesini amaçladığımız katılımcılarımız nazarında ev hayatı ve kişinin aile içerisinde yaşadığı hemen her durumun mahremiyetinin tartışılmasının dahi gereksiz olduğudur. Bununla beraber mahremiyeti dinî değerleri çerçevesinde değerlendiren katılımcılarımızın, mahremiyet alanının sınırlarını diğer katılımcılarımıza göre daha geniş tuttuklarını ifade etmemiz de mümkündür.

Ev mahremiyeti ile ilgili ulaştığımız sonuçlara göre büyük bir çoğunluğun kıyafet açısından uygun durumda olsalar dahi evlerinin içinin görülmesinin kendilerini her durumda rahatsız ettiğini söyleyebiliriz. Bu konuda dile getirilen önemli noktalardan biri, “halka mal olmuş kişilerin ev mahremiyetlerinin sıradan insanlara göre daha fazla ihlal edilmeye müsait olduğu”dur. Ulaşılan bu veri, yine çalışmamızda üzerinde durduğumuz, medyada yer alan ve sıradan insanlardan farklı toplumsal tabakalara mensup insanların özel/ev yaşantılarının mahremiyetinin daha çok tehdit edildiği düşüncesine paraleldir.

Ev mahremiyetiyle ilgili anlayışın değişimine dair edindiğimiz veriler, toplumumuzda zamanla evin mahrem bir alan olduğu düşüncesinin etkisini artık kaybettiği yönündedir. Katılımcıların değindikleri unsurlar çerçevesinde ev mahremiyeti ile ilgili toplumda görülen değişimin nedenlerini şu şekilde sıralamamız mümkündür: “Çeşitli televizyon programları, kamuya mal olmuş kişilere özenme, gösteriş ve kişinin varlığını kanıtlama çabası, sosyo-ekonomik düzeyin artması, dinî değerlerin dejenerasyonu, aile yapısında görülen değişimler, popüler kültürün gençler üzerindeki etkisi, kültürel yozlaşma...” Bu ifade ettiğimiz verilerden hareketle “İnsanların evlerinin mahrem bir alan olduğuna ilişkin algılarında, evin mahrem bir alan olmadığı yönünde değişim söz konusudur” şeklindeki varsayımımızın kısmen doğrulandığını söyleyebiliriz. Çünkü biz, toplumun her kesiminde ev mahremiyeti ile ilgili dönüşümlerin yaşandığını ileri sürerken uygulamalı araştırmamız göstermiştir ki, büyük çoğunlukla sosyo-ekonomik gelir düzeyi yüksek kesimden olan insanlarda daha çok bu türden bir değişim söz konusudur. Kendisiyle görüşülen öğrencilerin kendilerini yerleştirdikleri sosyo-ekonomik seviye ve verdikleri cevaplar da yine bu düşüncemizi destekler mahiyettedir. Bütün bunlarla birlikte ev mahremiyeti ile ilgili nesiller arasında herhangi bir farklılık olmadığını düşünen katılımcılarımıza göre ise toplumumuzda diğer katılımcıların dile getirdiği gibi sosyo-ekonomik seviyesi yüksek olan insanların da ev mahremiyetine daha az önem verdiklerini söylememiz yanlış bir düşünce olur. Burada şöyle bir değerlendirme yapmamız mümkündür:

“Aslında önceki dönemlerde de perdelerini her zaman kapatmayan, ev mahremiyetine çok fazla önem vermeyen insanlar mevcuttu. Ancak o dönemlerde kitle iletişim ve ulaşım araçları yeterince gelişmemiş olduğu için bunlardan haberdar değildik. Ancak bugün çok kolay bir biçimde en uzak mesafelerdeki olaylardan dahi haberdar olabiliyoruz. Dolayısıyla kuşaklar arasında bir değişim varmış zannediyoruz.” İşte katılımcılarımızın aslında üzerinde durmak istedikleri nokta budur.

Bireyler, başkaları ile iletişim kurma isteği ile aynı zamanda özel duygu ve düşüncelerini kendilerine saklama isteği içerisinde de olabilirler. Her kişi için farklı anlamlar ifade eden mahremiyet duygusu zaman, mekân ve şartlara göre değişiklik arz eder. Bununla birlikte işitsel ve görsel mahremiyet gibi türlerin de mahremiyet

duygusunu etkileyen diğer değişkenler olduğunu söylememiz mümkündür. Bu çerçevede, genel olarak karşılıklı güven ve karşıdaki kişinin anlayış/algı seviyesi, kendine yakın hissetme derecesi ve cinsiyet gibi unsurların, insanlar arasında paylaşılan konuların sınırlarını belirlediği ortaya çıkmıştır. Yine araştırmamızın verilerine göre söz mahremiyetinin sınırlarını belirleyen unsurlar arasında cinsiyetin önemine değinenlerin hepsinin kız öğrenciler olması dikkat çekici bir durumdur. Zira genel olarak erkeklere göre kadınların her boyutta daha mahrem olduğu, katılımcılar tarafından da dile getirilmiştir.

Söz mahremiyetindeki söz konusu dönüşüm ile ilgili ulaşılan sonuçlar son derece önemlidir. Bu sonuçlara göre yeni neslin pek çok konuyu önceki nesil insanlarına göre daha rahat dile getirdiklerini, yani toplumda bu konuda sınırların gittikçe genişlediğini söyleyebiliriz. Ulaştığımız sonuçlara göre insanların konuştukları kişiler ve konuşulan konular ile ilgili mahremiyet anlayışının değişmesinde etkili olan birtakım unsurları ise şu şekilde sıralayabiliriz: Ahlaki anlayışın değişmesi, kişinin kendini kanıtlaması ve kendinden bahsedilmesini isteme, toplumda görünürlük kazanma ve bir yer edinme, günlük yaşantının beraberinde getirdiği çeşitli sıkıntılar, açık sözlü ve dürüst olmak, özgürlük ve modernlik vs. bu sonuçlardan hareketle “günümüzde insanlar özel hayatlarıyla ilgili konuları daha rahat konuşmaktadırlar” şeklindeki varsayımımızın doğrulandığını söylemek hatalı olmaz.

Çalışmamızın teorik kısmında ortaya koyduğumuz gibi mahremiyet kapsamına giren bir diğer konu da cinselliktir. Zira cinsellik, mahremiyetin dönüşümünü doğrudan gözleyebileceğimiz alanların başında gelmektedir. Uygulamalı araştırmamız sonucunda elde ettiğimiz verilere göre ise cinsel mahremiyet konusunda “Cinsellik artık kamusal alanda rahatlıkla dile getirilebilmektedir ve cinsel yakınlıkla ilgili sınırlar genişlemiştir” şeklindeki varsayımımızın doğrulandığını görmekteyiz. Cinsel mahremiyet konusunda kuşaklar arasında farklı tutumların ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Kültür yozlaşması, varoluşculukla bağlantılı olarak kendi başınlık ve özgürlük anlayışı, eğitim yoluyla bireyselleşme, televizyon kanallarının cinselliği tetikleyici programları, medya yolu ile yapılan cinsellik propagandası ve meşru olmayan ilişkileri göze hoş göstermeleri, ünlülerin hayatlarının örnek alınması, gündelik hayatta kadın bedenleri ve çıplaklığın ön

planda olması gibi durumlar cinselliğin mahrem olması ile ilgili nesiller arasındaki anlayışın farklılaşmasında etkili olan unsurlar arasındadır.

Ayrıca uygulamalı araştırmamız, kentleşme sürecinde mahremiyetin çift yönlü olarak işlemeye başladığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Buna göre şehirlerde aile yapısının değişmesi ile kendi kendine yetme eğiliminde olan çekirdek aileler, dışa kapalı bir tutum sergileyerek mahremiyet alanlarını korumaya çalışmaktadırlar. Aynı zamanda yaşanan kültür erozyonu, bireylerin özel alanlarına giren konuların başkaları tarafından öğrenilmesinden rahatsız olmama yönündeki eğilimlerini değiştirmiştir. Tüm bu veriler büyük şehirlerde cinsel mahremiyet ile ilgili tutumların farklılaşmasının farklı süreçlerle karşılıklı etkileşim içinde olduğunu gözler önüne sermektedir. “Cinsel mahremiyet ile ilgili değişimlerin aslında gençlerle birlikte büyüklerin tutumlarında da kendini gösterdiği, ulaşılan bir başka sonuçtur.

Beden mahremiyeti kapsamında değerlendirilen ses, saç, el ve beden görünürlüğü ile ilgili edindiğimiz veriler kapsamında birbirinden farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Yani mahremiyetin bu farklı alanlarında birbirinden farklı dönüşümlerin yaşandığını gözlemekteyiz. Ses mahremiyetine ilişkin ulaştığımız en genel sonuç, bu konunun sadece kadın sesi üzerinden değerlendiriliyor olduğudur. Ancak ses, genel olarak mahrem alana dâhil edilmemekle beraber kimi durumlarda mahrem olarak değerlendirilmektedir. Sesin mahremiyet kapsamına girdiği istisnai durumları şu şekilde sıralamamız mümkündür: Şarkı söyleyen bir kadının sesi, cazibeli bir ses tonu ve dişiliğin ön plana çıkarıldığı ses tonları vs. yine de araştırmamızın genel hatları itibarıyla Türk toplumu olarak sesi mutlak manada mahrem olarak görmediğimizi söyleyebiliriz. Dolayısıyla genel olarak “toplumumuzda sesin mahrem olduğu yönünde bir anlayışın hakim olmaması” nedeniyle, kuşaklar arası bir değişimden bahsetmek pek mümkün görünmemektedir.

Beden mahremiyetinin ikinci boyutu olan beden görünürlüğü ile ilgili “Beden görünürlüğü gün geçtikçe artmaktadır” şeklindeki varsayımımızın araştırmamız neticesinde doğrulandığını görmekteyiz. Ev yaşantısı ile birlikte mahremiyet konusunda ilk akla gelen unsur olan beden görünürlüğü konusunda, dinî değerler, örf ve adetler ile birlikte bulunan ortamın önemli bir etken olduğu ortaya çıkmıştır. Beden

görünürlüğünün artması yönündeki değişime çoğunlukla olumsuz bir anlam yüklenmektedir. Genellikle değişim, “toplum adap ve kurallarına aykırı düşmek” şeklinde nitelendirilir. Çalışmamız sonucu bu değişimde etkili olduğu ortaya çıkan unsurlardan bazılarını; “önceleri sadece kısa kollu olan bluzların yerini artık dekolteleri bol olan bluzların alması, çeşitli defileler ve yarışmalardaki sunucuların kıyafetlerinin farklılaşması, televizyon ekranlarında sürekli olarak dekolteli kıyafetler içindeki insanları görerek alışkanlık kazanmamız, çoğunlukla eğitimsiz olan kimselerin öykünmeler sonucu oluşan karmakarışık tarzlara sahip olmaları, batı kültürünün etkisinde kalmamız, televizyon kanallarında yer alan çeşitli programlarda mahremiyet sınırlarının aşılması, gündelik koşuşturmaca içerisinde çalışma koşullarında insanların dikkatlerini başka şeylere yöneltmek zorunda kalmalar vs.” şeklinde sıralamamız mümkündür.

Araştırmamızın sonuçlarına göre beden mahremiyetinin bir diğer boyutu çerçevesinde değerlendirilen saç, vücudun örtülmesi gereken diğer uzuvları kadar mahrem görülmemektedir. Burada özellikle vurgulanan konu, saçın mahremliğini belirleyen unsurun dinî inançlar olduğudur. Saçın mahrem olup olmadığı daha çok konuya bakış açısıyla şekillenmektedir. Bu nedenle saçın mahremliği hakkında toplumsal değişim ile ilgili kesin sonuçlara ulaşmak pek mümkün gözükmemektedir. Dinî değerler göz önünde bulundurularak toplumda genç neslin artık kapanmaya önyargıyla bakarak yetiştiği, bu nedenle saçın mahrem olduğu düşüncesinin artması yönünde bir değişim olduğu; dinî değerlerden uzak olarak konu değerlendirildiğinde ise değişimin, saçın mahrem olduğu düşüncesinin artması yönünde olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Bununla birlikte toplumun farklı kesimlerinde birbirinden ayrı uygulamaların olması da saç mahremiyetiyle ilgili bir tespitte bulunabilmeyi güçleştirmektedir. Bir başka deyişle beden görünürlüğünün gün geçtikçe arttığı yönündeki varsayımımız tam olarak doğrulanamamıştır.

Son olarak araştırmamızda ulaşılan sonuçlardan birisi de, el mahremiyeti ile ilgilidir. Bu konuda elde ettiğimiz verileri şu şekilde özetleyebiliriz:

“El, saça ya da vücudun diğer bölgelerine göre daha az mahremdir. El mahrem olarak düşünülse de, zorunlu durumlarda tokalaşmak gerekir. Çünkü tokalaşmayı

reddetmek, sosyal yaşamda birtakım sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir. Tokalaşmak, pek çok kişi için modernleşmenin göstergelerindedir. Muhafazakâr olmayan kesim, elin mahrem olduğunu önceden düşünmediği gibi şimdi de düşünmemektedir. Bu nedenle bu kesimde herhangi bir değişim söz konusu değildir. Ancak asıl değişim muhafazakâr kesimde yaşanmaktadır. Muhafazakâr kesim gençleri çoğunlukla, artık, elin mahrem olmadığı düşüncesini taşımaktadırlar. Fakat bu durum tüm topluma genellenemez niteliktedir.”

Araştırmamız sırasında edindiğimiz tüm verilerin ve bu verilerin değerlendirilmesi sonucunda aslında mahremiyet kapsamında ele alınan unsurların “mahrem olma” derecelerinin birbirinden farklı olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim aile hayatı ya da ev ve beden görünürlüğü, mahrem alanın başta gelen unsurları olarak değerlendirilmektedir. Ancak bunun yanı sıra el ve ses, bu bölümde ele aldığımız diğer mahremiyet alanlarına göre daha az mahrem kabul edilmektedir. Dolayısıyla araştırmamız, mahremiyet algısı ve anlayışında her bir parametrenin farklı derecelere sahip olduğunu, mahrem kapsamında ele alınan her bir konunun diğerine göre değiştiğini ve genel kanaatler çerçevesinde sınırlandırılmayacağını söylemeye izin verir niteliktedir. Bir başka ifadeyle mahrem/mahremiyet anlayışının aslında nesilden nesile tümüyle değiştiğini söylememiz mümkün değildir. Çünkü Türk toplumunda mahremiyeti oluşturan unsurlara ve onların etki derecelerime ilişkin birbirinden farklı anlayışların var olduğunu görmekteyiz.

EK

Ek: MÜLAKAT FORMU

SORULAR

1. “Mahrem ve mahremiyet” kavramlarından neler anlıyorsunuz? Mahremiyet kapsamına girdiğini düşündüğünüz şeyler nelerdir?
2. Ev mahremiyeti:
 - a. Perdelerinizin açık olması durumunda yakın apartman ya da dairelerde oturanların sizin odanızı görmesi sizi rahatsız eder mi? Rahatsız ederse hangi durumlarda rahatsız eder?
 - b. Etrafınızda da böyle mi? Bu konuda toplumda zamanla değişen bir anlayış gözlemliyor musunuz?
3. Söz mahremiyeti
 - a. Çevremizde doğrudan etkileşimde bulunarak ya da telefon/internet gibi araçları kullanarak uzaktan iletişim yoluyla insanlarla konuşurken herhangi bir sınır gözetir misiniz? Hangi konuları kimlerle paylaşabilirsiniz? Etrafınızda bu durum nasıldır?
 - b. Toplumda sizden bir kuşak öncesine kıyasla herhangi bir değişim gözlemliyor musunuz?
4. Cinsel mahremiyet
 - a. Sevgililerin el ele tutuşmasında, öpüşmesinde bir sakınca var mıdır? Sevgililerin cinsel anlamda birlikte olmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz? Taraflar arasında bir mahremiyetten bahsedilebilir mi? Aile büyükleriniz, arkadaşlarınız, muhitiniz bu konuda neler düşünüyor?
 - b. Toplumda bu konuda 1 nesil öncesi insanlara göre herhangi bir değişim gözlüyor musunuz? Eğer değişim varsa yönünü belirtir misiniz?

5. Beden mahremiyeti

- a. Sizce (sakıncası yoksa) ses, kişinin mahrem alanına girer mi? Kimlerle konuşabiliriz? Bunda bir sınırlama olmalı mıdır? Yakın çevrenizde durum nasıldır? Genel olarak toplumda nasıl bir anlayışın hakim olduğunu düşünüyorsunuz? Eğer bir değişim gözlemliyorsanız bu değişimin ne yönde olduğunu söyler misiniz?
- b. Sizce giyim konusunda vücudun görünürlüğü nasıl olmalıdır? Mesela yaz aylarında sokakta, çarşıda ya da denize gittiğinizde bu görünürlük değişir mi? Yakın çevrenizin bu konudaki tutumu nasıldır? Genel olarak toplumda nasıl bir anlayış hakimdir ve bu anlayış ne yönde değişmektedir?
- c. Sizce saç kişinin mahrem alanına girer mi ve kimlere gösterilebilir? Yakın çevreniz bu konuda neler düşünmektedir? Genel olarak toplumda nasıl bir anlayış hakimdir ve bu konuda 1 nesil öncesine göre herhangi bir değişim gözlüyor musunuz? Eğer değişim varsa yönünü belirtir misiniz?
- d. Sizce el, kişinin mahrem alanına girer mi? Kadınlarla erkeklerin tokalaşmasında bir sakınca var mıdır? Ne düşünüyorsunuz? Yakın çevrenizin bu konudaki tutumu ve toplumdaki uygulamalar nasıldır? Toplumda eğer bir değişim varsa ne yönde bir değişim olduğunu düşünüyorsunuz?

Kişisel Bilgiler:

6. Üniversiteniz ve bölümünüz hakkında bilgi verir misiniz?
7. Kaç yaşındasınız?
8. Medeni durumunuz nedir?
9. Nerede büyüdünüz? Hayatınızın en uzun dönemini nerede geçirdiniz? (Köy, Kasaba/İlçe, Kent, Büyük Kent, Yurt dışı)
10. Ailenizin sosyo-ekonomik durumunu nasıl tanımlarsınız? (Alt gelir, Ortanın altı, Ortanın ortası, Ortanın üstü, Üst gelir)

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Adıgüzel, Yusuf, **Kitle Toplumunun Açmazları Kültür Endüstrisi**, 1. Basım, İstanbul: Şehir Yay., 2001.
- Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ve TÜİK, **Aile Yapısı Araştırması**, Ankara: TÜİK Matbaası, 2006.
- Akan, Vildan, “Üniversite Gençliğinin Genel Uyum ve İşgücü”, **Dünyada ve Türkiye’de Güncel Sosyolojik Gelişmeler** [Ulusal Sosyoloji Kongresi, (3-4-5 Kasım 1993: İzmir)], Ankara: Sosyoloji Derneği Yay., 1994.
- Alemdar, Korkmaz ve İrfan Erdoğan, **Popüler Kültür ve İletişim**, 1. Basım, Ankara: Ümit Yay., 1994.
- Ariès, Philippe ve Georges Duby (hızl.), **Özel Hayatın Tarihi 1 – Roma İmparatorluğu’ndan 1000 Yılına**, Turhan Ilgaz (çev.), Cilt I, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2006.
- Ariès, Philippe ve Georges Duby (hızl.), **Özel Hayatın Tarihi 2 - Feodal Avrupa’dan Rönesans’a**, Roza Hamken (çev.), Cilt II, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2006.
- Armağan, Mustafa (hızl.), **İlber Ortaylı İle Tarihin Sınırlarına Yolculuk**, İstanbul: Ufuk Yay., 2001.
- Armağan, İbrahim, **Gençlik Gözüyle Gençlik: 21. Yüzyıl Eşiğinde Türkiye Gençliği**, 1. Basım, İstanbul: Kırkısraklılar Vakfı Yay., 2004.
- Arslantürk, Zeki ve M. Tayfun Amman, **Sosyoloji: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler**, 4. Basım, İstanbul: Çamlıca Yay., 2001.
- Atabek, Erdal, **Modern Dünyada Değer Kayması ve Gençlik**, 2. Basım, İstanbul: Alkım Yay., 2004.
- Ayata, Ayşe Güneş, “Aile, Özel Yaşam, Eşitlik Üçgeni”, **Kadınlar Olmadan Asla**, Zeynep Göğüş (drl.), İstanbul: Sabah Yay., 1998.
- Ayata, Sencer, “Yeni Orta Sınıf ve Uydu Kent Yaşamı”, **Kültür Fragmanları**, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (hızl.), İstanbul: Metis Yay., 2003.
- Aziz, Aysel, **Radyo ve Televizyona Giriş**, 2. Basım, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yay., 1981.

- Barbarosoğlu, Fatma K., **Şov ve Mahrem**, 1. Basım, İstanbul: Timaş Yay., 2006.
- Batmaz, Veysel ve Asu Aksoy, **Türkiye’de Televizyon ve Aile**, 1. Basım, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay, 1995.
- Baudrillard, Jean, **Tüketim Toplumu**, Hazal Deliçaylı ve Ferda Keskin (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yay., 1997.
- Bauman, Zygmunt, **Küreselleşme**, Abdullah Yılmaz (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yay., 1999.
- Bayhan, Vehbi, **Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma**, 1. Basım, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1997.
- Bourdieu, Pierre, **Distinction: A Social Critique of The Judgement of Taste**, Translated by Richard Nice, 8. Edition, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1984.
- Bourdieu, Pierre, **Pratik Nedenler Eylem Kuramı Üzerine**, Hülya Tufan (çev.), İstanbul: Kesit Yay., 1995.
- Bourdieu, Pierre, **Televizyon Üzerine**, Turhan Ilgaz (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1997.
- Bozdoğan, Sibel, **Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür**, Tuncay Birkan (çev.), İstanbul: Metis Yay., 2002.
- Canatan, Kadir, **Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme**, 1. Basım, İstanbul: İnsan Yay., 1995.
- Canclini, Nestor Garcia, “Kültür ve İktidar Araştırmalarının Durumu”, **Popüler Kültür ve İktidar**, Nazife Güngör (drl.), İstanbul: Vadi Yay., 1999.
- Debord, Guy, **Gösteri Toplumu ve Yorumlar**, Ayşen Ekmekçi ve Okşan Taşkent (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yay., 1996.
- Deren, Seçil, “Kültürel Batılılaşma”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık**, Uygur Kocabaşoğlu (ed.), Cilt III, İstanbul: İletişim Yay., 2002.
- Doğan, İsmail, **Bir Altkültür Olarak Ankara Yüksel Caddesi Gençliği (Alan Araştırması)**, 1. Basım, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 1994.
- Duerr, Hans Peter, **Uygarlaşma Sürecinin Miti I: Çıplaklık ve Utanç**, Tarhan Onur (çev.), Ankara: Dost Yay., 1999.
- Durning, Alan, **Ne Kadarı Yeterli? Tüketim Toplumu ve Dünyanın Geleceği**, Sinem Çağlayan (çev.), Ankara: TÜBİTAK-TEMA Vakfı Yay., 1998.

- Durugönül, Esmâ, “Küreselleşme ve Toplumlar”, İhsan Sezal (ed.), **Sosyolojiye Giriş** içinde, Ankara: Martı Yay., 2003, ss.591-617.
- Elias, Norbert, **Uygarlık Süreci I**, Ender Ateşman (çev.), Cilt I, İstanbul: İletişim Yay., 2000.
- Elias, Norbert, **Uygarlaşma Süreci II**, Erol Özbek (çev.), Cilt II, İstanbul: İletişim Yay., 2002.
- Erdoğan, İrfan, “Popüler Kültür: Kültür Alanında Egemenlik ve Mücadele”, **Popüler Kültür ve İktidar**, Nazife Güngör (drl.), Ankara: Vadi Yay., 1999.
- Erdoğan İrfan ve Korkmaz Alemdar, **İletişim ve Toplum: Kitle İletişim Kuramları Tutucu ve Değişimci Yaklaşımlar**, 1. Basım, İstanbul: Bilgi Yay., 1990.
- Ergüder, Üstün, Yılmaz Esmer ve Ersin Kalaycıoğlu (hızl.), **Türk Toplumunun Değerleri**, TÜSIAD, İstanbul: Boyut Matbaacılık, 1991.
- Fichter, Joseph, **Sosyoloji Nedir?**, Nilgün Çelebi (çev.), Ankara: AtillaYay., 2001.
- Fiske, John, **Popüler Kültürü Anlamak**, Süleyman İrvan (çev.), Ankara: Ark Yay., 1999.
- Giddens, Anthony, **Sosyoloji**, 1. Basım, Hüseyin Özel ve Cemal Güzel (hızl.), Ankara: Ayraç Yay., 2000, s. 619.
- Giddens, Anthony, **Mahremiyetin Dönüşümü –Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm**, İdris Şahin (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yay., 1994.
- Giddens, Anthony, **Modernliğin Sonuçları**, Ersin Kuşdil (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yay., 1998.
- Giddens, Anthony ve Christopher Pierson, **Anthony Giddens’la Söyleşiler: Modernliği Anlamlandırmak**, Serhat Uyurkulak ve Murat Sağlam (çev.), Bursa: Alfa Yay., 2001.
- Göçek, Fatma Müge, **Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü: Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişme**, İbrahim Yıldız (çev.), Ankara: Ayraç Yay., 1999.
- Göle, Nilüfer (hızl.), **İslamın Yeni Kamusal Yüzleri: İslam ve Kamusal Alan Üzerine Bir Atölye Çalışması**, İstanbul: Metis Yay., 2000.
- Göle, Nilüfer, **Modern Mahrem**, 7. Basım, İstanbul: Metis Yay., 2001.
- Göle, Nilüfer, “Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı”, **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, S. Bozdoğan ve R. Kasaba (ed.), Nurettin Elhüseyni (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1998.

- Güngör, Nazife, “Popüler Kültür Çıkmazı”, **Popüler Kültür ve İktidar**, Nazife Güngör (drl.), Ankara: Vadi Yay., 1999.
- Güngör, Derya, “Kalabalık Algısı ve Mahremiyet Çerçevesinde Ev ve Ev Ortamından Memnuniyeti Etkileyen Kişisel ve Çevresel Faktörler”, **Türkiye’de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi Sempozyumu Bildirileri**: 24-26 Nisan 1996, Sekine Karakaş (hızl.), Ankara Üniversitesi DTCF Yay., Ankara 1998.
- Gürses, Fulya ve Hasan Basri Gürses, **Dünyada ve Türkiye’de Gençlik**, 2. Basım, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yay., 1997.
- Hortaçsu, Nuran, **İnsan İlişkileri**, 2. Basım, Ankara: İmge Yay., 1997.
- IMV-SAM (Ayla Ortaç, Mehmet Aközel, Ferhat Kentel, Emre Erdoğan, Cenap Nuhrat’tan Oluşan Araştırma Grubu), **Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında**, Konrad Adenauer Vakfı, 1. Basım, Ankara: Ofset Fotomat, 1999.
- Karpat, Kemal H., **Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, 2. Basım, İstanbul: Afa Yay., 1996.
- Keane, John, **Medya ve Demokrasi**, Haluk Şahin (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yay., 1992.
- Kejanlıoğlu, D. Beybin, “Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı”, Meral Özbek (ed.), **Kamusal Alan** içinde, İstanbul: Hil Yay., 2004, ss. 689-716.
- Kirman, Mehmet Ali, **Din ve Sekülerleşme: Üniversite Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma**, 1. Basım, Adana: Karahan Kitabevi, 2005.
- Kozanoğlu, Can, **Cilalı İmaj Devri: 1980’lerden 90’lara Türkiye ve Starları**, 8. Basım, İstanbul: İletişim Yay., 1995.
- Mardin, Şerif, **Türk Modernleşmesi: Makaleler 4**, 1. Basım, İstanbul: İletişim Yay., 1991.
- Mardin, Şerif, **Türkiye’de Din ve Siyaset: Makaleler 3**, Mümtaz’er Türköne ve Tuncay Önder (drl.), İstanbul: İletişim Yay., 1991.
- Mattelart, Armand, **Beyin İğfal Şebekesi: Uluslararası Reklamcılık**, Işın Gürbüz (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yay., 1995.
- Mehmedoğlu Yurdağül ve A.Ulvi Mehmedoğlu (ed.), **Küreselleşme Ahlak ve Değerler**, İstanbul: Litera Yay., 2006.
- Oktay, Ahmet, **Türkiye’de Popüler Kültür**, 1. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1993.
- Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 3. Basım, İstanbul: Hil Yay., 1995.

- Ortaylı, İlber, **Gelenekten Geleceğe**, 2. Baskı, İstanbul: Ufuk Yay., 2001.
- Ortaylı, İlber, “Tanzimat Adamı ve Tanzimat Toplumu”, **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, M. Seyitdanlıoğlu ve H. İncelik (drl.), Ankara: Phoenix Yay., 2006.
- Oskay, Ünsal, **Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri**, 1. Basım, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yay., 1982.
- Oskay, Ünsal, **Toplumsal Gelişimde Radyo ve Televizyon**, 1. Basım, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yay., 1978.
- Oskay, Ünsal, “Popüler Kültürün Toplumsal Ortamı ve İdeolojik İşlevleri Üzerine”, **Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar**, Korkmaz Alemdar ve Raşit Kaya (hzl.), Ankara: Savaş Yay., 1983.
- Özbay, Haluk ve Emine Öztürk, **Gençlik**, 1. Basım, İstanbul: İletişim Yay., 1992.
- Özbek, Meral, “Kamusal Alanın Sınırları”, Meral Özbek (ed.), **Kamusal Alan** içinde, İstanbul: Hil Yay., 2004, ss. 19-89.
- Özbek, Meral, “Kamusal Alan Kavramının Kamusallaşması ve Kamu Otoritelerinin Kamusal-Özel Alan Söylemleri”, Meral Özbek (ed.), **Kamusal Alan** içinde, İstanbul: Hil Yay., 2004, ss. 515-527.
- Özbek, Meral, “Kamusal-Özel Alan, Kültür ve Tecrübe”, Meral Özbek (ed.), **Kamusal Alan** içinde, İstanbul: Hil Yay., 2004, ss. 443-500.
- Özkök, Ertuğrul, **İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözülüşü**, 1. Basım, Ankara: Tan Yay., 1985.
- Özsunay, Ergun, **Gerçek Kişilerin Hukuki Durumu**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., 1974.
- Perşembe, Erkan, “Genç-Aile İlişkilerinde Uyumun Sağlanmasında Dinin Fonksiyonel Rolü Üzerine”, **Gençlik Dönemi ve Eğitimi: 62. Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi**, İsmail Kurt ve Seyid Ali Tüz (hzl.), İstanbul: Ensar Yay., 2000.
- Postman, Neil, **Televizyon: Öldüren Eğlence: Gösteri Çağında Kamusal Söylem**, Osman Akınhay (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yay., 1994.
- Ress, G. R., “Yapısalcılık ve Popüler Kültür”, Serdar Öztürk (çev.), **Popüler Kültür ve İktidar**, Nazife Güngör (drl.), Ankara: Vadi Yay., 1999.
- Rowe, David, **Popüler Kültürler: Rock ve Sporda Haz Politikası**, Mehmet Küçük (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yay., 1995.
- Sennet, Richard, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yay., 1996.

- Swingewood, Alan, **Kitle Kültürü Efsanesi**, Aykut Cansu (çev.), Ankara: Bilim ve Sanat Yay., 1996.
- Tanılır, Niyazi, **İnternet Suçları ve Bireysel Mahremiyet**, 1. Basım, Ankara: Liberte Yay., 2002.
- Tekin, Mustafa, **Kutsal Kamu ve Kadın**, 1. Basım, İstanbul: Açılım Yay., 2004.
- Tezcan, Mahmut, **Gençlik Sosyolojisi ve Antropolojisi Araştırmaları**, 1. Basım, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay., 1997.
- Tezcan, Mahmut, **Kuşaklar Çatışması: Okuyan ve Çalışan Gençlik Üzerine Bir Araştırma**, 1. Basım, Ankara: Kadioğlu Matbaası, 1981.
- Tezcan, Mahmut, **Toplumsal Değişme ve Eğitim**, 1. Basım, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay., 1998.
- Timisi, Nilüfer, **Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi**, 1. Basım, Ankara: Dost Yay., 2003.
- Timur, Taner, **Toplumsal Değişme ve Üniversiteler**, 1. Basım, Ankara: İmge Yay., 2000.
- Touraine, Alain, **Modernliğin Eleştirisi**, Hülya Tufan (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1994.
- Ulusoy, Demet, **Sosyalizasyon**, 1. Basım, Ankara: Bizim Büro Basımevi, 1994.
- Wallace, Ruth A. ve Alison Wolf, **Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Geliştirilmesi**, Leyla Elburuz ve M. Rami Ayas (çev.), İzmir: Punto Yay., 2004.
- Williams, Raymond, **Kültür**, Ertuğrul Başer (çev.), İstanbul: İletişim Yay., 1993.
- Yavuz, Hilmi, **Osmanlılık, Kültür, Kimlik**, 2. Basım, İstanbul: Boyut Yay., 1996.
- Yavuz, Hilmi, **Söz'ün Gücü**, 1. Basım, İstanbul: Dünya Yay., 2003.
- Yavuzer, Haluk, **Çocuk Psikolojisi**, 1. Basım, İstanbul: Remzi Yay., 1999.
- Yazıcı, Erdiç vd., **Türk Üniversite Gençliği Araştırması**, 1. Basım, Ankara: Gazi Üniversitesi Yay., 2003.
- Yörükoğlu, Atalay, **Gençlik Çağı: Ruh Sağlığı Eğitimi ve Ruhsal Sorunlar**, 8. Basım, İstanbul: Özgür Yay., 1993.
- Yüksel, Mehmet, **Modernite Post-modernite ve Hukuk**, 1. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi Yay., 2002.

Sürelî Yayınlar

- Akçay, Adnan, “Cinsellik: Yasaklamadan Kışkırtmaya”, **Birikim Dergisi**, Sayı 49, Mayıs 1993, ss. 97-99.
- Arendt, Hannah, “Eğitimdeki Buhran”, Bekir S. Gür ve Murat Özoğlu (çev.), **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Sayı 6, Kış 2006, ss. 11-30.
- Artan, Tülay, “Mahremiyet: Mahrumiyetin Resmi”, **Defter Dergisi**, Sayı 20, Bahar-Yaz 1993, ss. 91-115.
- Arslan, Ali, “Medyanın Birey, Toplum ve Kültür Üzerine Etkileri”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi** Cilt 1, Sayı 1, Yıl: 2002-2005, <http://www.insanbilimleri.com> (5 Haziran 2006).
- Arslan, Ali, “Bir Sosyolojik Olgı Olarak Televizyon”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Yıl: 2002-2005, <http://www.insanbilimleri.com> (5 Haziran 2006).
- Ayhan, Bünyamin, “Üniversite Öğrencilerinin Medyaya Karşı İlgi ve Tutumları”, **Yeni İpek Yolu: Konya Ticaret Odası Dergisi**, Sayı 7, Aralık 2004, ss. 207-219.
- Baran, Ethem, Dinçer Eşitgin ve Çağrı Gürel, “Can Kozanoğlu İle Popüler Kültür ve Futbol Üzerine Söyleşi”, **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi**, Sayı 57, Kasım 2004, <http://yayim.meb.gov.tr/index.html> (5 Haziran 2006).
- Başargan, Nükhet Hotar, “2000’i Yıllarda Çalışan Kadını”, **Mercek Dergisi**, Sayı 7, Ocak 2000, ss. 85-89.
- Batmaz, Veysel, “Popüler Kültür Üzerine Değişik Kuramsal Yaklaşımlar”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı 1, İstanbul 1991.
- Bora, Aksu, “Kamusal Alan/Özel Alan: Mahrumiyet-Özgürleşme İkileminin Ötesi”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı 75, Kış 1997, ss. 85-93.
- Bozkurt, Veysel, “Gözetim ve İnternet: Özel Yaşamın Sonu mu?”, **Birikim Dergisi**, Sayı 136, Ağustos 2000, ss. 69-74.
- Burcu, Esra, “Gençlik Teorilerinin Sınıflandırılmasına İlişkin Bir Çalışma”, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1-2, Ankara 1998, ss. 105-136.
- Cankaya, Özden, “Türkiye’de Televizyonculuğun Gelişimi ve Bugünkü Durumu”, **Marmara İletişim Dergisi**, Sayı 2, Nisan 1993, ss. 221-236.
- Dedeoğlu, Gözde, “Gözetleme, Mahremiyet ve İnsan Onuru”, **Türkiye Bilişim Derneği Dergisi**, Sayı 153, Nisan 2004, http://dergi.tbd.org.tr/yazarlar/19042004/gozde_dedeoglu.htm (5 Mart 2006).

- Demir, Songül, “Kamusal Alanın Belirlenmesinde Ben İle Öteki’nin Yeri”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı 5, Kasım-Ocak 1998-1999, ss. 209-212.
- Erdoğan, İrfan, “Popüler Kültürde Gasp ve Popülerin Gayrı Meşruluğu”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Cilt 4, Sayı 15, Mayıs-Haziran-Temmuz 2001, ss. 65-104
- Ergur, Ali, “Üniversitenin Pazarla Bütünleşmesi Sürecinde Akademik Dünyanın Dönüşümü”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı 97, Güz 2003, ss. 183-216.
- Ergül, Hakan, “Popüler Kültürün Olası Tanımları ve Yazılı Basın Alanından Örneklerle Kitle İletişiminde Popüler Kültür Görünümleri”, **Kurgu Dergisi**, Sayı 15, Temmuz 1998, ss. 192-211.
- Erkal, Mustafa E., “Toplumda Bir Sosyal Grup Olarak Gençlik”, **Millî Kültür Dergisi**, Sayı 49, Temmuz 1985, ss. 87-94.
- Göle, Nilüfer, “Batı Modernizmi ve Post-Feminizm”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı 53, Bahar 1991, ss. 63-74.
- Göle, Nilüfer, “Röportaj: Nilüfer Göle ile Kamusal Alan ve Sivil Toplum Üzerine...”, **Sivil Toplum Dergisi**, Sayı 2, Nisan- Mayıs-Haziran 2003, ss. 89-98.
- Karatepe, Şükrü, “Şehir Kültürü ve Hemşehrilik Bilinci”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Cilt 2, Sayı 8, Mart-Nisan 1996, ss. 291-293.
- Kayasü, Serap, “Değişen ‘Dünya Düzen’leri, Değişen ‘Kadın’lar: Toplumsal Cinsiyetin Değişen İçeriği”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı 75, Kış 1997, ss. 170-179.
- Kocadaş, Bekir, “Kültür ve Medya”, **Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 34, Yaz 2005, ss. 1-13.
- Mutlu, Erol, “Popüler Kültürü Eleştirmek”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Cilt 4, Sayı 15, Mayıs-Haziran-Temmuz 2001, ss. 9-41.
- Öğüt, Salim, “Mahrem”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 27, Ankara Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yay., 2003, ss. 388-389.
- Özdemir, İlker, “Popüler Kültür(ler) Üzerine”, **Birikim Dergisi**, Sayı 107, Mart 1998, ss. 85-89.
- Özdemir, Ufuk, “Türkiye’de Kadın Kıyafetinde Modernleşme Süreci ve Medyanın Etkisi”, **Köprü Dergisi**, Sayı 84, Güz 2003, ss. 51-83.
- Özönder, Cihat, “Kültür Bütünleşmesi ve Alt Kültür Grupları Hakkında Düşünceler”, **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, Cilt 22, Sayı 1-2, 1984, ss. 132-153.
- Özsoy, Seçkin, “Üniversite Öğrenci Profili: Kavramsal Bir Çözümleme ve Türkiye’ye İlişkin Bazı Ampirik Bulgular”, **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri (KUYEB)Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, Kasım 2004, ss. 301-334.

- Öztürk, Serdar, “Osmanlı İmparatorluğunda Kamusal Alanın Dinamikleri”, **Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı 21, Yaz-Güz 2005, ss. 95-124.
- Poyraz, Tuğça vd., “Üniversite Gençliğinin Güncel Sorunlara Bakışı: H.Ü. Sosyoloji Bölümü Öğrencileri Örneği”, **H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 20, Sayı 1, 2003, ss. 1-32.
- Sancar, Nuray, “Eve Ne Oldu?”, **Evensel Kültür Dergisi**, Sayı 127, Temmuz 2002, ss. 8-12.
- Schramm, Wilbur, “İnsansal Haberleşmenin Doğası”, Ünsal Oskay (Çev.), **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 23, Sayı 1, Ankara 1968, ss. 427- 476.
- Sözen, Edibe, “Popüler Kültür Retoriği: Sahiplik İçinde Yokluk, Rağbette Olma ve Sağduyu Bilgisi”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Cilt 4, Sayı 15, Mayıs-Haziran-Temmuz 2001, ss. 53-65.
- Türküm, Ayşe Sibel vd., “Üniversite Öğrencilerinin Aile İşlevleri Algılarının İncelenmesi”, **KUYEB Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, Mayıs 2005, ss. 229-262.
- Uslu, Zeynep Karahan, “Yazılı ve Görsel Medyada Magazinelleşmenin Tarihsel ve Sosyolojik Dinamikleri”, **Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı 12, Kış 2001, ss. 1-23.
- Ünlüer, Oğuz, “Toplumsal Kişilik Geliştirmede Üniversitenin Rolü”, **Kurgu Dergisi**, Sayı 7, Ocak 1990, ss. 601-622.
- Yılmaz, Fikret, “XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Mahremiyetin Sınırlarına Dair”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı 83, Kış 1999-2000, ss. 92-110.
- Yüksel, Mehmet, “Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 58, Sayı 1, Kış 2003, ss. 181-214.
- Yüksel, Mehmet, “Modernleşme ve Mahremiyet”, **Kültür ve İletişim Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, Kış 2003, ss. 75-107.

Tezler

- Dündar, Serpil, “Ana Haber Bültenlerinde Toplumsal Cinsiyetin Sunumu”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi SBE, 2003.

Web Sayfaları

Ankara Ticaret Odası (ATO), “‘İşte Türk Genci’ Raporu”, 12 Ağustos 2006,
<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=767&l=1> (5 Aralık 2006).

Turgay, Tolga ve Hamdi Akan, “Güvenlik, Güvenilirlik, Mahremiyet”, **Çalışma Grubu Raporu**, (t.y.), <http://www.sbs2000.org/pages/index.php?id=38&837386803> (15 Temmuz 2006).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “Seçilmiş Seriler: İşsizlik Oranı”,
<http://www.tuik.gov.tr/Gosterge.do?metod=IlgiliGosterge&id=3491> (5 Mayıs 2007).

Ulusoy, Ahmet ve Tarık Vural, “Kentleşmenin Sosyo-Ekonomik Etkileri”, 30 Nisan 2006, http://www.geocities.com/ceteris_tr/ulusoy_vural3.doc (5 Aralık 2006).

Gazeteler

Aytuğ, Yüksel, “Herkes Kendi Televolesini Yazıyor”, **Sabah**, 25 Aralık 2003.

Çetin, Erdal, “Konfor”, **Sabah**, 18 Kasım 1999.

Çizmeçi, Şule, “Türkiye’nin Cinsel Kimliği...(1)”, **Radikal**, 18 Nisan 2004.

Çizmeçi, Şule, “Gençlerin Kimlik Kartı (5)”, **Radikal**, 1 Aralık 2005.

Yılmaz, Hakan, “Türk Muhafazakârlığı: Yenilikçi ve Değişimci (I)”, **Zaman**, 25 Mart 2006.

Hürriyet, “Üniversite Gençliği Böyle Düşünüyor”, 9 Haziran 2006.

Milliyet, “TESEV Araştırması: Erkek Öğrenciler Kız Öğrencilerden Daha Tutucu”, 29 Eylül 2005.

Resmi Belgeler

RTÜK Özel Çalışma Grubu, “**Televizyon Programlarındaki Şiddet İçeriğinin, Müstehcenliğin ve Mahremiyet İhlallerinin İzleyicilerin Ruh Sağlığı Üzerindeki Olumsuz Etkileri (rapor)**”, Ankara, 2005.

Beceni, Yasin ve Özgür Uçkan, “Bilişim – İletişim Teknolojileri ve Ceza Hukuku”, **Türkiye Bilişim Şurası Hukuk Çalışma Grubu Raporu**, Ankara: T.C. Başbakanlık, 2002.

Gül, Abdullah, **Bilgi Sistem ve Ağları İçin Güvenlik Kültürü Genelgesi**, Ankara: T.C. Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü, 17 Şubat 2003.

